

MUHASEBE VE DENETİME

BAKİŞ

Accounting and Auditing Review

Türkiye ve İtalya'daki Kadın Muhasebecilerin Sosyo - Kültürel Açıdan Karşılaştırılması

Prof. Dr. Ümmühan ASLAN - Melike ÖZTÜRK

Sektörel Bazlı Entegre Raporlama İncelemesi: Havacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma

Prof. Dr. Başak ATAMAN - Emre GÜZEL

Bankacılık Sektöründe Finansal Performans İle Üst Düzey Yöneticilere Sağlanan Faydalar Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma

Doç. Dr. Oğuzhan BAHADIR - Eylül YARDIMCI

Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)'da Bir Uygulama

Doç. Dr. Merve KILIÇ KARAMAHMUTOĞLU

Bağımsız Denetimin Planlanması ve Yürütülmesinde Önemlilik

Zehra HABERAL – Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN

Entegre Raporlama İlkeleri Çerçevesinde Türkiye ve Dünya Örnekleriyle Bir İnceleme

SMMM Göktuğ SUSMAZ – Prof. Dr. Deniz Umut DOĞAN

UFRS 16 Kiralamalar Standardının İşletmelerin Finansal Tabloları ve Temel Finansal Oranlarına Etkisi: BİST'te Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. İlknur ERGÜN - Prof. Dr. Aslı TÜREL

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Şirketlerinin Denetim Kalitesi Göstergelerine Uyumu Üzerine Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. Emrah YILDIZ - Dr. Öğr. Üyesi Caner ATIŞ

Üretim İşletmelerinde Kurumsal Yönetim ve Kârlılığın Muhafazakâr Muhasebe Uygulamalarına Etkisi

Arş. Gör. Dr. Burak KAYIHAN - Arş. Gör. Dr. Caner AKBABA

T Ü R M O B

TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER
VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI BİRLİĞİ
(UNION OF CHAMBERS OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS OF TURKEY)

65

MUHASEBE VE DENETİME BAKIS

Accounting and Auditing Review

Yıl/Year: 21 Sayı/Issue : 65 Ocak/January 2022

TÜRMOB ADINA SAHİBİ

Owner on behalf of TURMOB

Emre KARTALOĞLU

&

Genel Yayın Yönetmeni

Executive Editor

Yahya ARIKAN

&

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Responsible For Desk Editor

Ali E. DOĞANOĞLU

&

Editör ve Yayın Kurulu Başkanı

Editor and Head of the Editorial Board

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

&

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

Prof. Dr. Kadir GÜRDAL

Prof. Dr. Semih ÖZ

Prof. Dr. Cevdet Yiğit ÖZBEK

&

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yayın Türü : Süreli Yaygın

Publication Type : Periodical issue

&

TÜRMOB tarafından yayınlanmaktadır

İdari Merkez / Administrative Office

İncek Kızılcaşar Mah. 2669.Sk. No:19 Gölbaşı/ANKARA

Tel: (0.312) 586 00 00

E-mail : alid@turmog.org.tr

<http://www.turmog.org.tr/TurmogWeb/EKutuphane/EKANasayfa.aspx>

&

Basım Yeri / Published in : ANKARA

Basım Tarihi / Date of Publication : 27.01.2022

Dört ayda bir yayımlanır

Published three times a year

&

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler

Veri Tabanı'na (SBVT) kayıtlıdır.

EBSCO tarafından taranmaktadır.

Registered in TÜBİTAK-ULAKBİM Turkish Social Sciences

Database. Indexed by Ebscohost Academic Search

Complete

&

Dizgi Düzenleme

Tuncay TEKYILDIZ

&

Baskı / Print

Ziraat Gurup Matbaacılık A.Ş.

İstanbul Yolu Trafo Karşısı Varlık/ANKARA

Tel : (312) 384 73 44

Matbaa Sertifika No : 14429

&

ISSN: 1307-6639

BİLİM HAKEM KURULU ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hasan Abdioğlu

Prof. Dr. Ali Alagöz

Prof. Dr. Tamer Aksoy

Prof. Dr. Aylin Poroy Arsoy

Prof. Dr. Yıldız Ayanoğlu

Prof. Dr. Kerim Banar

Cansen Başaran

Prof. Dr. Ercan Bayazıtlı

Prof. Dr. Kamil Büyükmirza

Prof. Dr. Yurdakul Çaldağ

Prof. Dr. Orhan Çelik

Doç. Dr. Ebru Erdost Çolak

Prof. Dr. Nuran Cömert

Prof. Dr. Volkan Demir

Prof. Dr. Zeki Doğan

Prof. Dr. A. Hayri Durmuş

Prof. Dr. Deniz Umut Erhan

Prof. Dr. Fatih Coşkun Ertaş

Prof. Dr. Gürbüz Gökçen

Prof. Dr. Fazıl Gökgöz

Prof. Dr. Recep Güneş

Prof. Dr. Kadir Gürdal

Prof. Dr. Rüstem

Hacırüstemoğlu

Prof. Dr. Cemal İbiş

Prof. Dr. Mevlüt Karakaya

Prof. Dr. Aydın Karapınar

Prof. Dr. Reşat Karcıoğlu

Prof. Dr. Hasan Kaval

Prof. Dr. Uğur Kaya

Doç. Dr. Duygu Anıl Keskin

Prof. Dr. Güray Küçükkocaoğlu

Prof. Dr. Ganite Kurt

Prof. Dr. Nihat Küçüksavaş

Prof. Dr. Ömer Lalık

Prof. Dr. Beyhan Marşap

Eray Mercan

Prof. Dr. Can Şınga Mugan

Prof. Dr. Semih Öz

Prof. Dr. Yiğit Özbek

Prof. Dr. Yıldız Özerhan

Prof. Dr. Fatma Pamukçu

Prof. Dr. Raif Parlakkaya

Prof. Dr. Recep Pekdemir

Prof. Dr. Necdet Sağlam

Prof. Dr. Zafer Sayar

Prof. Dr. Güven Sayılğan

Prof. Dr. Seval Kardeş

Selimoğlu

Dr. Veysi Seviğ

Prof. Dr. Orhan Sevilengül

Prof. Dr. Fevzi Sürmeli

Prof. Dr. Münir Şakrak

Prof. Dr. Hülyla Talu

Doç. Dr. Ahmet Tanç

Prof. Dr. Fatma Tektüfekçi

Prof. Dr. Tuğrul Tüfekçioğlu

Doç. Dr. İpek Türker

Dr. Masum Türker

Prof. Dr. Selçuk Uslu

Prof. Dr. Süleyman Uyar

Prof. Dr. Şaban Uzay

Prof. Dr. Serap Yanık

Prof. Dr. Yüksel Koç Yalkın

Prof. Dr. F. Münevver Yılancı

Prof. Dr. Göksel Yücel

Prof. Dr. Süleyman Yükçü

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Prof. Dr. Figen Zaif

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ Dergisi, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda öne sürülen fikirler, yazarların kişisel görüşleridir.

Copyright ©

Dergide çıkan yazılar, diğer gerçek ve tüzel kişiler tarafından kısmen dahi olsa çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Yazıların başka yayın organlarınca yayınlanması ancak Yayın Kurulu'ndan alınacak yazılı izin ve kaynak gösterilmesi koşulu ile mümkündür.

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Makale Yazarları	Makale Türü	Makale Adı	
Prof. Dr. Ümmühan ASLAN Melike ÖZTÜRK	Araştırma	Türkiye ve İtalya'daki Kadın Muhasebecilerin Sosyo - Kültürel Açından Karşılaştırılması <i>A Socio-Cultural Comparison of Female Accountants in Turkey and Italy</i>	1
Prof. Dr. Başak ATAMAN Emre GÜZEL	Araştırma	Sektörel Bazlı Entegre Raporlama İncelemesi: Havacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma <i>Sectoral Based Integrated Reporting Review: A Study on The Aviation Sector</i>	23
Doç. Dr. Oğuzhan BAHADIR Eylül YARDIMCI	Araştırma	Bankacılık Sektöründe Finansal Performans İle Üst Düzey Yöneticilere Sağlanan Faydalar Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma <i>The Investigation of The Relationship Between Financial Performance and Executive Compensation in Banking Sector</i>	47
Doç. Dr. Merve KILIÇ KARAMAHMUTOĞLU	Araştırma	Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)'de Bir Uygulama <i>The Impact of Covid-19 on The Financial Performance of Transportation and Tourism Companies: An Application in Borsa Istanbul (BIST)</i>	65
Zehra HABERAL Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	Araştırma	Bağımsız Denetimin Planlanması ve Yürütülmesinde Önemlilik <i>Materiality in Planning and Performing The Independent Audit</i>	89

Makale Yazarları	Makale Türü	Makale Adı	
SMMM Göktuğ SUSMAZ Prof. Dr. Deniz Umut DOĞAN	İnceleme	Entegre Raporlama İlkeleri Çerçevesinde Türkiye ve Dünya Örnekleriyle Bir İnceleme <i>A Review of Turkey's And Worldwide Examples Within Integrated Reporting Framework</i>	113
Öğr. Gör. Dr. İlknur ERGÜN Prof. Dr. Aslı TÜREL	Araştırma	UFRS 16 Kiralamalar Standardının İşletmelerin Finansal Tabloları ve Temel Finansal Oranlarına Etkisi: BİST'te Bir Araştırma <i>Effect of IFRS 16 Leases Standard on Financial Statements and Basic Financial Ratios of Businesses: A Research on BIST</i>	137
Öğr. Gör. Dr. Emrah YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Caner ATIŞ	Araştırma	Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Şirketlerinin Denetim Kalitesi Göstergelerine Uyumu Üzerine Bir Araştırma <i>A Research on Compliance Audit Quality Indicators of The Independent Auditing Firms in Turkey</i>	157
Arş. Gör. Dr. Burak KAYIHAN Arş. Gör. Dr. Caner AKBABA	Araştırma	Üretim İşletmelerinde Kurumsal Yönetim ve Kârlılığın Muhafazakâr Muhasebe Uygulamalarına Etkisi <i>The Impact of Corporate Governance and Profitability on Conservative Accounting Practices in Manufacturing Companies</i>	179

TÜRKİYE VE İTALYA'DAKİ KADIN MUHASEBECİLERİN SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Ümmühan ASLAN*

Melike ÖZTÜRK**

Makale Gönderim Tarihi : 12.10.2021 / Kabul Tarihi : 07.12.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

Toplum tarafından kabul edilmiş olan inanç, kültür ve değerler bütünü o toplumda bulunan bireyin gelişiminde ve yaşantısında önemli etkileri olan olgulardır. İnanç, kültür ve değerler bütünü, coğrafi konum, dil, din, ırk gibi etmenlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Saydığımız bu değerler bütünü aynı zamanda cinsiyet farklılığı üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Özellikle kadınların iş ve meslek yaşamlarında, çoğunluğu içinde bulunulan toplumsal değerlerden kaynaklı, ayrımcılığa maruz kaldıkları ise en çok tartışılan konular arasındadır.

Her meslekte olduğu gibi muhasebe mesleği de toplumsal değerlerden etkilenmektedir. Toplumsal kabulün neticesinde ortaya çıkan cinsiyet ayrımcılığı, muhasebe mesleğini de yakından ilgilendiren bir başka konuyu oluşturmaktadır. Pek çok meslek erkek egemen olarak bilinirken çok az meslek kadın egemen olarak bilinmektedir. Muhasebe mesleğinin de sayısal verilere bakıldığında erkek egemen bir meslek olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı sayısal açıdan azınlıkta olan kadın muhasebecilerin kültürel açıdan farklılıklarını, Hofstede'nin kültürel boyutları ele alınarak analiz etmektir. Bu kapsamda ikisi de Akdeniz ülkesi olana İtalya ve Türkiye'de faaliyet gösteren toplamda 229 kadın muhasebecinin kültürel farklılıklarını ortaya çıkarmak için anket çalışması uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20 programında analiz edilmiştir ve iki ülkede faaliyet gösteren kadın muhasebecilerin yanıtları karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de faaliyette bulunan kadın muhasebecilerin, kolektivist, güç mesafesinin dar olmasından yana oldukları ve belirsizlikten kaçındıkları tespit edilmiştir. Bu sonuç ankete katılım sağlayan Türkiye'deki kadın muhasebecilerin bağımsız çalışanlardan oluşmasından

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü
ORCID NO: 0000-0002-7926-6244, ummuhan.aslan@bilecik.edu.tr

** Mine Vaganti NGO, Sassari, Italy , melikeoztturk@gmail.com
ORCID NO:0000-0002-7879-0933

dolayı anlamlıdır. İtalya’da faaliyette bulunan kadın muhasebecilerin ise bireysel, güç mesafesinin uzak olmasından yana oldukları görülmüştür. İtalya’daki kadın muhasebeciler de belirsizlikten kaçındıklarını görülmüştür ancak Türkiye’deki Kadın muhasebecilerin belirsizlikten kaçınma konusunda İtalya’daki kadın muhasebecilere göre daha belirgin bir tavır sergiledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe mesleği, Türkiye, İtalya, Hofstede kültür boyutları, kadın muhasebeci

Jel Code: M41,M49

A SOCIO-CULTURAL COMPARISON OF FEMALE ACCOUNTANTS IN TURKEY AND ITALY

ABSTRACT

The belief, culture and values which are accepted by the society are the facts that have important effects on the development and life of the individual in that society. The whole of belief, culture and values vary depending on factors such as geographical location, language, religion and race. All of these values we have mentioned also have important effects on gender difference. It is among the most discussed issues that women are exposed to discrimination, mostly in their business and professional lives, mostly due to the social values they live in.

As in every profession, the accounting profession is also affected by social values. Gender discrimination, which emerges as a result of social acceptance, is another issue that is closely related to the accounting profession. While many professions are known as male-dominated, very few professions are known as female-dominated. Considering the numerical data in terms of the accounting profession, it can be said that it is a male-dominated profession.

The main purpose of this study is to analyze the cultural differences of female accountants, who are numerically a minority, by considering the cultural dimensions of Hofstede. In this context, a survey was conducted to reveal the cultural differences of a total of 229 female accountants operating in Italy and Turkey, both of which are Mediterranean countries. The data obtained were analyzed in the SPSS 20 program and the answers of female accountants operating in the two countries were interpreted comparatively.

According to the results of the study, it has been determined that female accountants operating in Turkey are collectivist, favor narrow power distance and avoid uncertainty. This result is significant since the female accountants in Turkey participating in the survey are independent employees. It has been observed that female accountants operating in Italy are in favor of being individual and having a long power distance. It has been observed that female accountants in Italy also avoid uncertainty, but it has been determined that female accountants in Turkey have a more pronounced attitude towards uncertainty avoidance than female accountants in Italy.

Keywords: Accounting profession, Turkey, Italy, Hofstede cultural dimensions, female accountant

Jell Code: M41, M49

1. GİRİŞ

Kültür bir toplumdaki kadınların ve erkeklerin tutumlarını, ilişkilerini, değerlerini, inançlarını ve ailevi yaşantıları gibi pek çok etmeni etkiler. Kluckhohn' e (1951) göre kültür, grupların veya toplumun kendine özgü özelliklerini ortaya koyan, oluşturan ve gelecek kuşaklara aktarılan semboller ile ifade edilen fikir, duygu, alışkanlık biçimleri ve o topluma özel değerlerin toplamıdır. Kültür ile toplum arasında oluşturulmuş ve kopulmaz bir bağ vardır. Bir topluluğun ve o topluluğa ait bireylerin var olduğu her yerde bir kültür oluşmuştur.

Bu bağlamda muhasebe meslek mensubu olan muhasebecilerin de bir kültüre sahip olduğu ve içinde buldukları kültürün etkisinde kaldıkları söylenebilir. Bu konuda yapılan çalışmaların başında ise Gray' in 1988 yılında 'Uluslararası Muhasebe Sistemlerinin Gelişiminde Kültürel Etkilerin Bir Teorisine Doğru' adlı çalışması akla gelir. Gray bu çalışmasında kültürün muhasebe uygulamalarını direkt olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Yapmış olduğu bu çalışmasında özellikle Hofstede'in "toplumların kültürleriyle ilgili çalışmasından¹" faydalanarak toplumsal değerler ile muhasebe yapısı arasında bağlantı kuran Hofstede-Gray Modelini geliştirmiştir. Gray muhasebenin, toplumsal kültür içerisinde var olan bir alt kültür olduğunu söylemiştir ve bu doğrultuda muhasebe kültürünü profesyonel/statüko; tekdüze /esnek; tutucu/iyimser ve gizliliğe karşı şeffaflık olarak sınıflandırmıştır (Keskin A, vd.:2009, s.103).

Muhasebeyi uygulayan meslek mensuplarından kadın meslek mensuplarının karşılaştığı sorunlar da kültürel değerlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kadın muhasebecilerin, bazı ayrımcı tutum ve davranışlar ile karşılaştığı bilinmektedir. Kadın ve erkek muhasebecilerin sayısal karşılaştırması yapıldığında bu ayrımcılık daha net görülebilmektedir. Erkeklerin kadınlara göre muhasebe mesleğinde sayısal olarak daha etkin olmalarını, elbette sadece kültürel değerlere bağlamak doğru olmayabilir. Ancak kadınların bu mesleği erkeklere göre daha az tercih etme sebeplerinin başında cinsiyet farklılığından kaynaklanan ayrımcılığın yattığı, yapılan akademik çalışmalarda ortaya konulmuştur. Kadın muhasebecilerin karşılaştığı başlıca sorunlar ise; mükellefler ile iletişim sorunu, kadın oldukları için mükellefler tarafından tercih edilmeme, diğer erkek muhasebecilerden baskı görme, anne ve evli olmanın getirdiği sorunlar olarak sıralanmıştır. Bu sayılan faktörlerin birçoğunun **kültür ile ilişkili olduğu söylenebilir.**

Bu çalışmada, literatürde yapılan çalışmalardan farklı olarak, kadın muhasebecilerin cinsiyetlerinden dolayı karşılaştıkları sorunlar veya zorluklardan ziyade, farklı kültüre sahip ülkelerde yaşan kadın muhasebecilerin, sosyo-kültürel yapıları analiz edilerek, kültür farklılığının, kadın muhasebecilere nasıl bir yansıması olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

1 Hofstede'nin ulusal kültür modeli, boyutlarının çeşitliliği ve kapsamlılığı bakımından sosyoloji, yönetim, psikoloji gibi pek çok alanda en çok başvurulan çalışma olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Hofstede, 1980 yılında yayınladığı "Culture's consequences: National differences in thinking and organizing" adlı kitabı ile bu alanda büyük etki yaratmış ve kültür alanındaki nicel çalışmaların geleceğini oluşturmuştur (Saylık, 2019: 1865). Hofstede psikolog olarak çalıştığı IBM(Uluslararası İş Makineleri) şirketinde 53 ülkede bulunan 116.000 çalışan ile bir çalışma gerçekleştirmiş ve bu çalışma sonucunda dört kültürel boyut ortaya çıkarmıştır. Daha sonra bu boyuta çalışmasını devam ettirerek uzun-kısa dönem yönelim olarak besincisini eklemiştir. Bu boyutlar: güç mesafesi (power distance), toplulukçuluk dayanışmacılık (collectivism)- bireycilik (individualism), dişillik (femininity) -erillik(masculinity), belirsizlikten kaçınma (uncertainty avoidance) ve uzun kısa dönem yönelim (Hofstede, 2001: 41-77). Daha sonra 2007 yılında bu boyutlara heveslilik ve kısıtlılık (Indulgence-Constraint) boyutu eklenmiştir. Ancak boyut henüz yeni olduğu için üzerinde yapılmış pek çok çalışma olmadığı için araştırmamızda çıkacak sonuçların karşılaştırılabilirliği olmadığı için ele alınamamıştır (Türker ve Karadağ, 2019: 276).

Araştırmamızda Türkiye ve İtalya’da faaliyet gösteren kadın muhasebecilerin kültürel açıdan karşılaştırılması Hofstede tarafından geliştirilen kültürel boyutlardan güç mesafesi (power distance), toplulukçuluk (collectivism)- bireycilik (individualism), dişillik (femininity) -erillik(masculinity), belirsizlikten kaçınma (uncertainty avoidance) ve uzun-kısa dönem yönelim (Long-term Orientation) kullanılarak analiz edilmiştir. Hofstede’nin kültürel boyutları kapsamında Türkiye ve İtalya’da 229 kadın muhasebeciye anket çalışması uygulanmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda kadın muhasebecilerin yanıtları doğrultusunda kültürel farklılıklar SPSS 20 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

2. Türkiye ve İtalya’nın Hofstede Kültürel Boyutlarına Göre Yapısı

Hofstede 116.000 IBM çalışanı ile uygulamış olduğu çalışmasında 53 ülkenin içinde bulunan Türkiye’nin *güç mesafesi* boyutu puanı 66’dır (<https://www.hofstede-insights.com/country/turkey/>; Erişim Tarihi: 19.04.2021). Bu durum Türkiye’nin güç mesafesi boyutunda, (bağımlı, hiyerarşik, üstler çoğu zaman erişilemez kavramlarına sahip olduğundan) yüksek olduğunu belirtmektedir. Çalışanları kendi başlarına iş yapamazlar, üst yönetimden kendilerinin ne yapılacağına söylenmesini beklerler. Yöneticilere karşı tutum resmidir ve herhangi bir aile yakınlığı oluşmamıştır.

Türkiye, *kollektivizm ve bireysellik* boyutu analizinde 37 puan ile kolektivist bir toplum olarak görülmektedir (<https://www.hofstede-insights.com/country/turkey/>; Erişim Tarihi: 19.04.2021). Türkiye’de “biz” kavramının “ben” kavramı yerine en çok tercih edildiği tespit edilmiştir. Bireylerin içinde buldukları toplumlara sadık olduğu, kendilerini toplumlara ait hissettikleri, dolaylı iletişimin olduğu ve zamanla güvenin olduğu bir kültüre sahiptir.

Hofstede tarafından yapılan çalışma sonucunda *erillik/dişilik* kültürel boyutunda Türkiye’nin 45 puanla dişil bir yapıda olduğu sonucuna varılmıştır (<https://www.hofstede-insights.com/country/turkey/>; Erişim Tarihi: 19.04.2021). Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise Türkiye’nin 100 puan ile eril bir toplum olduğu yönünde görüşler ileri sürülmektedir.²

Türkiye *belirsizlikten kaçınma* boyutunda 85 puana sahiptir. Bu durum Türkiye’de yasalara ve kurallara yüksek oranda ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Toplumdaki bireylerin kaygı ve endişelerini en aza indirmek için pek çok yazılı kaynaklara ihtiyaç duyarlar (<https://www.hofstede-insights.com/country/turkey/>; Erişim Tarihi: 05.05.2020).

Bu boyutta Türkiye 46 orta puanı sahiptir ve ölçeğin ortasındadır, bu nedenle baskın bir kültürel bölge çıkarılamaz. Ancak sınıflandırma da *uzun dönem yönelim* puanı Türkiye’nin belirsizlikten kaçıp onu bir tehdit olarak gördüğü sonucuna varılabilir (<https://www.hofstede-insights.com/country/turkey/>; Erişim Tarihi: 05.05.2020).

Hofstede tarafından gerçekleştirilen çalışmada 53 ülkenin içinde İtalya da bulunmaktadır. *Güç mesafesi* kültürel boyutunda 50 puanla Kuzey İtalya, eşitliği, iktidar ve karar alma sürecinin merkezileştirilmesini

2 Kılıç, T’nin 2013 yılında yayınlamış olduğu” Hofste’de Örgüt Kültürü Boyutlarının Türkiye Araştırması 2013” başlıklı çalışmasında Hofstede’nin çalışmasında Türkiye’nin 45 puanla dişil bir toplum kabul edilmesine rağmen, Türkiye’nin 60 puan ile dişil bir toplum olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Erişim:file:///C:/Users/KATA/Downloads/HofstedergtKltrBoyutlar-nnTrkiyeAratrlmas%20(1).pdf,23.09.2021)

tercih ediyor. Kontrol ve resmi denetim genellikle ekip çalışması tercihini ve açık yönetim tarzını gösteren genç nesiller arasında beğenilmemektedir. Güney İtalya’da ise güç ve mesafenin sonuçları genellikle yüksektir (<https://www.hofstede-insights.com/country/italy/>: Erişim Tarihi: 19.04.2021).

Kolektivizm/bireysellik kültürel boyutunda 76 puanla İtalya, bireyci bir kültürdür. Böylece aile ve arkadaşlar bu duygu için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Güney İtalya’dan Kuzeye giden insanlar, kuzey İtalya’da sadece iklimin daha soğuk değil aynı zamanda ilişkilerin de daha soğuk olduğunu söylemektedirler (<https://www.hofstede-insights.com/country/italy/>: Erişim Tarihi: 19.04.2021).

İtalya *erillik/dişillik* kültürel boyutunda 70 puan ile “Eril” bir toplum kültürüne sahiptir- yüksek başarı odaklı ve güdümlüdür. Çocuklara erken yaşlardan itibaren rekabetin iyi olduğu ve kazanan olmak kişinin hayatında önemli olduğu öğretilir. Campa, Casarico ve Profeta (2009) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, İtalya’daki liderlik ve istihdamdaki cinsiyet farkı kültürel aile değerleriyle bağlantılıdır. Kadınların yaklaşık yüzde 27’si ilk çocuklarını edindikten sonra işten ayrılıyor ve bebeklerin yüzde 10’undan azının okul öncesi kreşlere gönderildiği bilinmektedir.

75 puan ile İtalya’nın “*belirsizlikten kaçınma*” konusunda yüksek bir puanı var, bu da İtalyanların belirsizlik durumlarında kaygı, endişe içinde olduğu anlamına geliyor. İtalya’da yüksek erillik ve yüksek belirsizlikten kaçınma kombinasyonu hayatı çok zor ve stresli hale getirir.

İtalya’nın *uzun dönem yönelim* boyuttaki 61 puanı, İtalyan kültürünün pragmatik olduğunu göstermektedir. Pragmatik yönelime sahip toplumlarda insanlar hakikatin büyük ölçüde duruma, bağlama ve zamana bağlı olduğuna inanırlar. Gelenekleri değişen koşullara kolayca adapte edebilme, tasarruf etme ve yatırım yapma konusunda güçlü bir eğilim, tutku ve sonuçlara ulaşmada azim gösterirler (<https://www.hofstede-insights.com/country/italy/> : Erişim Tarihi: 05.05.2020).

3. Türkiye ve İtalya’daki Kadın Muhasebeciler Hakkında Genel Bilgiler

Avrupa ve Amerika ile karşılaştırıldığında Türkiye’de muhasebe mesleğinin örgütsel bir yapıya kavuşması 32 yıllık bir geçmişe sahiptir. Türkiye’de muhasebe mesleğinin, 32 yıllık örgütlü bir geçmişi olmasına rağmen, dünyayı yakalama ve dünya ile entegre olma konusunda oldukça atak bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın muhasebeci sayısı erkek muhasebeci sayısına göre daha azdır. 2021 yılı Eylül ayı itibari ile Türkiye’deki kadın muhasebeci sayısı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 35.651’dir. Toplam muhasebe meslek mensuplarının yaklaşık %30’unu kadın muhasebeciler oluşturmaktadır.

Kadın muhasebecilerin sayısal olarak az olmasına rağmen, yıllara göre oransal artışın olarak erkeklere göre daha yüksek seyretmektedir. Bu durum önümüzdeki yıllarda kadın ve erkek muhasebeci sayılarındaki farkın daha da azalacağını göstermektedir. (Yılmaz vd. 2018: 30).

Tablo1: Cinsiyete Göre Muhasebe Meslek Mensubu Sayıları

Cinsiyet	SM Sayısı	SMMM Sayısı	YMM Sayısı	Toplam Sayı
Kadın	1305	33949	397	35651
Erkek	5990	73827	4422	84239
Toplam	7295	107776	4819	119890

İtalya’da ise Ocak 2020 tarihinde Fondazione Nazionale Commercialisti tarafından yayınlanan rapora göre 79.460 erkek muhasebe meslek mensubu, 39.315 kadın muhasebe meslek mensubu bulunmaktadır. İtalya’daki kadın muhasebecilerin sayısındaki artış oranı geçmiş yıllar ile karşılaştırıldığında erkek muhasebe meslek mensuplarındaki artış oranını geçememiştir (Baldo, 2019: 176). Türkiye’deki kadın muhasebecilerin sayısındaki artış oranı İtalya’dan yüksektir. Dünyadaki kadın muhasebecilerin sayısındaki artış oranı ise düşüktür ve bunun temel nedeni kadın muhasebecilerin karşılaştıkları sorunlara sonuç olarak gösterilmektedir.

Küresel anlamda kadın muhasebecilerin sorunları ve yasal haklarının korunması üzerine çalışmalar yürüten pek çok organizasyon bulunmaktadır. Amerikan Kadın Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Derneği (American Woman’s Society of Certified Public Accountants- AWSCPA) tüm kadın muhasebecilere hizmet etmeye adanmış ulusal bir kuruluştur ve üyelere kişisel ve mesleki hedeflerine liderlik, ağ oluşturma ve eğitim dâhil çeşitli fırsatlarla ulaşmaları için destekleyici bir ortam ve değerli kaynaklar sağlamaktadır (AWSCPA).

AICPA ise 1984 yılından beri, kadın çalışanların üst pozisyonlara terfileri ile ilgili sorunların üzerine çalışmaktadır. AICPA’nın Kadın ve Aile Sorunları Yönetim Komitesi, kadın ve aile sorunları ile ilgili bir oda oluşturmuştur ve muhasebe firmalarına ve bu sorunlarla ilgilenen diğer kurumlara yardımcı çalışmalar yapmaktadır (Yardımcıoğlu, 2008:148).

AFWA ise önde gelen Finansal ve Muhasebe Şirketlerinin yıllık anketi olan Muhasebe MOVE Projesi’nin sponsorudur ve bu proje ile muhasebe mesleğinde kadınların durumunun gözden geçirilmesi, kadınların kariyer geliştirme fırsatları, kadın girişimcilerin oluşturulması için kaynak yaratma gibi pek çok hizmet sağlamaktadır (AFWA).

4. Literatür

Türkiye’de kadın muhasebecilerin karşılaştıkları sorunlar üzerine yapılan çalışmalara ait literatür taraması sonucu aşağıdaki yayınlara ulaşılmıştır.

Ağca ve Yalçın (2009), İstanbul’da SM ve SMMM’lere uyguladıkları anket çalışmasında, kadınların meslekte erkeklerden sonra geldikleri, meslekte var olduklarını kabul ettirmede zorlandıkları, mükellefler tarafından tercih edilme, mükellefler ile ilişkilerinde zorlandıklarını, erkeklere kıyasla daha az gelir elde ettikleri sonucuna ulaşımlardır.

Aslan ve Hatunoğlu (2012) tarafından yapılan çalışmada 300 kadın muhasebeci üzerine uygulamış oldukları anket çalışmasında kadın muhasebecilerin anne, kadın ve evli olmalarından kaynaklı olarak erkek muhasebe meslek mensuplarının elde ettikleri gelir seviyesine ve mükellef sayısına ulaşamadıkları sonucuna varmışlardır.

Yaşar (2016), Türkiye’de 2001-2015 tarihleri arasındaki erkek ve kadın muhasebe meslek mensuplarının mesleki yasa ve kurallara uyumunu disiplin cezaları kapsamında bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda, kadın muhasebecilerin aldıkları disiplin cezalarının erkek muhasebecilerden daha az sayıda olduğu ve meslekte kadınların erkeklere oranda mesleki kurallara daha fazla uyduğu sonucuna varmıştır.

Yapılan literatür taramaları ve kadın muhasebecilere ait dernek ve kurumların tespitleri doğrultusunda Türkiye’de kadın muhasebecilerin yaşamış oldukları sorunlar üç ana başlık altında toplanmaktadır: Kadın olmak, anne olmak ve medeni durum.

İtalya’da kadın muhasebecilerin sorunları üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde ise geleneksel olarak kadınların kariyerlerindeki gelişmelerinin erkek güç yapılarından etkilendiği belirtilmiştir. İtalya’da son 30 yılda muhasebe ve cinsiyet çalışmalarının önemi artmıştır. Yapılan bu araştırmalar, hem örgütsel yapının işe alım, değerlendirme ve eğitim gibi resmi mekanizmaların hem de kültürel normlar, değerler ve inançla inançlardan oluşan gayri resmi durumların dikkate alınmasını ortaya koymuştur (Baldo, 2019: 173-174).

Baldo(2019), kadın muhasebeciler ile ilgili yapmış olduğu çalışmasında İtalya’da muhasebe mesleğinde kadınların temsil edilebilirlik derecesini analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda ulusal muhasebecilik mesleğinde önemli bir cinsiyet farkının olduğunu sonucuna varmıştır.

Mutchier ve diğerleri (1987), 1961-1973 yılları arasında kadın-erkek öğrenciler arasında kimin muhasebe dersinde daha başarılı olduğunu karşılaştırmıştır ve kadınların erkeklerden daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Mariliyn ve Nodoushani(2016) çalışmalarında erkek ve kadın muhasebecilerin iş seçiminde önemli gördükleri faktörlerin karşılaştırmalı bir analizini yapmıştır. Çalışmanın sonucunda kadınların işlerinde baskıya maruz kaldıkları sonucuna varılmıştır. İşin ve çalışma programının esnekliği, kadınlar için bir iş seçim faktörü olarak görülmüş ancak erkekler için önemli bir seçim faktörü olarak görülmemiştir. Kadınların daha yüksek hedefleri ve kendi kendini gerçekleştirme ihtiyaçları ise bu çalışma ile doğrulanmıştır.

İtalya’da yapılan çalışmalarda ise kadın muhasebecilerin, meslekte ilerleme, yükselme, ücret düşüklüğü ve çocuk sahibi olmaktan kaynaklı sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Kadın muhasebecilerin sorunlarına küresel açıdan farklı ülkelerde yapılan ve ulaşılan çalışmalardan bazılarına ise aşağıda yer verilmiştir.

Kinard vd. (1998), kadın muhasebecilerin yeminli muhasebeci yetkisi alma yolundaki zorluklarını araştırmışlardır. 718 işletme ile bir çalışma yapmışlar ve çalışma sonucunda, kadın muhasebecilerin manevi

zorluklar yaşadıklarını, eğitim desteğine ihtiyaç duydukları ve iş çevresinin uyumlaştırılması gerektiğini düşündükleri sonuçlarını elde etmişlerdir.

Anderson vd. (1994) çalışmalarında kariyer yapmada cinsiyetin önemli bir faktör olduğunu ve kadın muhasebecilerin özellikle de evli ve çocuklu olanların üst düzey pozisyonlara ilerleme isteklerinin olmadığını ortaya koymuşlardır.

Faragalla (2015), Romanya’da cinsiyet ayrımcılığı üzerinde 280 kadın muhasebeci ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışmasının sonucunda iş yerindeki kadın-erkek eşitsizlik oranının eskiye göre arttığını ve kadın ve erkek eşitliğinin olmadığı sonucuna varmıştır.

Pendergast (2015), Almanya’da kadın muhasebecilerin karşılaştıkları sorunlar üzerinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda iletişim sorunu, iş saatleri ve aile-iş dengesinin korunması sonucuna varılmıştır.

Zhao ve Lord (2016), Çin’de kadın muhasebecilerin kariyerlerine engel olan olguyu ortaya çıkarmak üzere bir çalışma gerçekleştirmişler ve temel sorunun, kadınların iş performansının çocuk sahibi olduktan sonra düştüğü yönündedir.

Bu çalışma kapsamında ulaşılabilen ve yukarıda ele alınan çalışmalarda görüldüğü üzere çalışmaların odağında kadın muhasebecilerin karşılaştığı ve cinsiyet farklılığından kaynaklanan zorlukların ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu çalışmada ise yukarıda ifade edildiği üzere, farklı kültüre sahip olan Türkiye ve İtalya’da faaliyet gösteren kadın muhasebecilerin sosyo kültürel yapıları analiz edilmiştir.

5. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve İtalya’daki kadın muhasebe meslek mensuplarının Hofstede’nin kültürel boyutlarına göre, sosyo-kültürel farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Türkiye ve İtalya’da muhasebe mesleğinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme kapsamında 110 İtalyan, 119 Türk kadın muhasebeciye ulaşılmıştır ve toplamda 229 kadın muhasebeci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. İki ülkenin seçilmesi, 229 kadın muhasebecinin sosyo-kültürel açıdan karşılaştırılması, Hofstede beş kültürel boyutunun ele alınması bu araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

229 kadın muhasebeciye anket uygulanmıştır. Anket formunda Hofstede kültür boyutları temel alınmıştır. Anket sorularının oluşturulmasında Ahmet SAYLIK tarafından 2019 tarihinde yazılan “*Hofstede’nin Kültür Boyutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Açısından*” isimli araştırma makalesindeki anket soruları dikkate alınmıştır (Saylık, 2019: 1881). Anket verileri SPSS 22 paket programı kullanılarak hipotezler “betimsel istatistikler”, “yüzde ve frekans hesaplamaları”, “geçerlilik ve güvenilirlik analizleri”, “Independent-Samples T Testi” ve “One-Way Anova Testi” ve Ki Kare(chi square) testi ile test edilmiştir. Anket formunda 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki değerler şu şekilde belirlenmiştir: 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Karasızım, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle Katılıyorum. Anket 34 sorudan ve 6 bölümden oluşmaktadır.

Demografik özelliklere ait soruların yer aldığı ilk bölümde 8 adet, güç mesafesi kültür boyutuna ait soruların yer aldığı ikinci bölümde 5 adet, belirsizlikten kaçınma kültür boyutuna ilişkin soruların yer aldığı

üçüncü bölümde 5 adet, kolektivizm bireysellik kültür boyutu ile ilgili soruların yer aldığı dördüncü bölümde 6 adet, uzun kısa dönem yönelim kültür boyutuna ait soruların yer aldığı beşinci bölümde 6 adet ve erillik dişillik kültür boyutuna ait soruların yer aldığı altıncı bölümde ise 4 adet soru bulunmaktadır.

6. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma verilerine uygulanacak analizlerin belirlenmesi için öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılması gerekmektedir. Anket verilerinin normal dağılıma sahip olması için elde edilen değerlerin “[-1,5 / +1,5]” aralığında olması gerekmektedir. Yapılan Skewness- Kurtosis testinin sonucunda kültürel boyutlar üzerinde normal dağılım gösterdiği görülmüştür.

Faktör analizinin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı kontrol edilmesi için Kaise-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik (sphericity) testi uygulanmıştır. KMO değerinin 0,744 olması örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Brallett küresellik test sonucuna göre de ki-kare değeri de 0,05’den küçük olduğundan anlamlı olduğunu görmekteyiz.

Bu test sonuçlarına göre anket verilerimizin faktör analizi yapmak için uygun olduğu görülmüştür. Faktör analizlerinde öz değeri 1 veya 1’den büyük olan faktörler önemli faktörler olarak bilinmektedir. Çok faktörlü ölçülerde açıklanan varyans oranının %30 veya daha yüksek olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2014). Yapılan faktör analizi sonucunda açıklanan toplam varyans oranının %50,182 olduğu görülmektedir.

Anketten elde edilen sonuçların güvenilirliğine ilişkin araştırmalarda en çok kullanılan güvenilirlik analizi olan Cronbach Alpha güvenilirlik testi kullanılmıştır. Uygulanan Cronbach Alpha analizine göre; güç mesafesi boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,504, belirsizlikten kaçınma boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,664, kolektivizm/ bireysellik boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,730, uzun/kısa dönem yönelim boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,713, erillik/dişillik boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,779 ve anketin tamamından elde edilen güvenilirlik katsayısı ise 0,707’ dir. Kalaycı’ya (2008) göre anketin güvenilir seviyesi kabul edilebilir bir orandır.

Ankete katılan kadın muhasebecilere ilişkin demografik verilere göre araştırmaya katılan 229 kadın muhasebecinin %39,7 sinin 18-25 yaş aralığında %52’sinin Türkiye’den, %57,6’sının üniversite mezunu ve %68,1’nin ise bekar olduğu tespit edilmiştir. Kadın muhasebecilerin meslekteki çalışma yılları ve aylık gelirleri incelendiğinde, katılımcıların %45,4’nün 1-5 yıllık tecrübeleri olan kadın muhasebecilerden oluştuğu ve aylık gelirleri açısından ise %56,8’nin orta düzey gelire sahip oldukları görülmektedir.

7. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda İtalya ve Türkiye’de faaliyet gösteren kadın muhasebecilerin Hofstede kültürel boyutları kapsamında sosyo-kültürel karşılaştırmasını yapmak için oluşturulan ana hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₁: Türkiye ve İtalya’daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H₂: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri ülke değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₃: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₄: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri eğitim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₅: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri mesleki çalışma yılı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₆: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri aylık gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

8. Hipotezlerin Analizi

H₁: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir.**

Kadın muhasebeci meslek mensuplarının kültürel boyutlar ile ilgili görüşleri iki ülke kapsamında yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ilişkisiz örneklem için kullanılan One-Way Anova analizi ile incelenmiştir.

Tablo2: Kültür Boyutların Yaş Değişkenine İlişkin One-Way Anova Tablosu

Kültürel Boyutlar	Yaş	N		X		Standart Sapma		f		p	
		TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT
Güç Mesafesi	18-25 yaş	48	43	2,475	2,3395	0,5636	0,6768	0,252	2,695	0,938	0,025
	26-30 Yaş	28	24	2,4929	2,5583	0,6312	0,6619				
	31-35 Yaş	26	16	2,4923	2,8625	0,6279	0,4364				
	36-40 Yaş	8	4	2,65	2,95	0,5631	0,6403				
	41-45 Yaş	3	7	2,4667	3,1143	0,611	1,1066				
	46 Yaş ve üzeri	6	16	2,7	2,6625	0,6418	0,7684				
Belirsizlikten Kaçınma	18-25 yaş	48	43	4,2728	4,0605	0,4052	0,4986	0,566	0,963	0,726	0,444
	26-30 Yaş	28	24	4,3857	3,9167	0,6108	0,3863				
	31-35 Yaş	26	16	4,3	3,8	0,3847	0,6693				
	36-40 Yaş	8	4	4,5	3,7	0,2828	0,4163				
	41-45 Yaş	3	7	4,3333	4	0,2309	0,5033				
	46 Yaş ve üzeri	6	16	4,2	3,95	0,5513	0,4226				
Kolektivizm/ Bireysellik	18-25 yaş	48	43	3,3125	3,0349	0,6966	0,5859	2,21	0,899	0,058	0,485
	26-30 Yaş	28	24	3,119	2,7847	0,7039	0,6853				
	31-35 Yaş	26	16	3,3462	2,8854	0,7225	0,5601				
	36-40 Yaş	8	4	3,5833	3,1667	0,7292	0,6382				
	41-45 Yaş	3	7	3,5556	2,6905	0,1924	0,5807				
	46 Yaş ve üzeri	6	16	4,0833	2,9688	0,5451	0,5907				
Uzun/Kısa Dönem Yönelim	18-25 yaş	48	43	4,2535	4,2316	0,5076	0,5284	1,01	0,212	0,415	0,957
	26-30 Yaş	28	24	4,2143	4,2153	0,5911	0,3758				
	31-35 Yaş	26	16	4,0385	4,1875	0,5682	0,6855				
	36-40 Yaş	8	4	4,1667	4,25	0,5491	0,5527				
	41-45 Yaş	3	7	3,7222	4,0238	0,3469	0,6042				
	46 Yaş ve üzeri	6	16	4,2778	4,2292	0,5643	0,4383				
Erillik/Dışılık	18-25 yaş	48	43	1,974	2,0174	0,6107	0,7894	0,051	1,087	0,998	0,372
	26-30 Yaş	28	24	1,9732	1,9792	0,8642	0,6208				
	31-35 Yaş	26	16	2,0192	1,9844	0,8364	0,9594				
	36-40 Yaş	8	4	1,9375	2,4375	0,8634	1,5189				
	41-45 Yaş	3	7	1,8333	2,6429	0,7216	1,3374				
	46 Yaş ve üzeri	6	16	2,0417	1,8281	0,7971	0,8549				

Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebecilerin kültürel boyutlara verdikleri yanıtların yaş değişkeni ile arasındaki ilişki incelendiğinde Türkiye'deki kadın muhasebecilerin bireysellik/kolektivizme verdikleri yanıtlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu; İtalya'daki kadın muhasebecilerin güç mesafesine verdikleri yanıtlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. *Ancak genel olarak incelendiğinde her iki ülkede de kültürel boyutlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.*

Sonuç olarak kültürel boyutlar ile yaş değişkeni arasındaki ilişkinin One-Way Anova analizi ile incelenmesi sonucunda Türkiye'de kolektivizm/bireysellik ve İtalya'da güç mesafesi boyutu için kabul edilmiştir. Diğer kültürel boyutlar reddedilmiştir.

H₂: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişilik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **ülke değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.**

Kadın muhasebeci meslek mensuplarının kültürel boyutlardaki görüşlerinin ülke değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplar t-testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 3: Kültür Boyutların Ülke Değişkenine İlişkin T-Testi Sonuçları

Kültürel Boyut	Ülke	N	X	Standart Sapma	T	df	p																																												
Güç Mesafesi	Türkiye	119	2,3950	0,8657	-1,418	227	0,157																																												
	İtalya	110	2,5636	0,9338				Belirsizlikten Kaçınma	Türkiye	119	4,4286	0,5457	4,993	227	0,000	İtalya	110	4,0545	0,5879	Kolektivizm/Bireysellik	Türkiye	119	3,4118	0,9011	4,579	227	0,000	İtalya	110	2,8818	0,8457	Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Türkiye	119	4,3655	0,5663	0,919	227	0,359	İtalya	110	4,2955	0,5877	Erillik/Dişilik	Türkiye	119	1,8950	0,8583	-225	227	0,823
Belirsizlikten Kaçınma	Türkiye	119	4,4286	0,5457	4,993	227	0,000																																												
	İtalya	110	4,0545	0,5879				Kolektivizm/Bireysellik	Türkiye	119	3,4118	0,9011	4,579	227	0,000	İtalya	110	2,8818	0,8457	Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Türkiye	119	4,3655	0,5663	0,919	227	0,359	İtalya	110	4,2955	0,5877	Erillik/Dişilik	Türkiye	119	1,8950	0,8583	-225	227	0,823	İtalya	110	1,9227	1,0118								
Kolektivizm/Bireysellik	Türkiye	119	3,4118	0,9011	4,579	227	0,000																																												
	İtalya	110	2,8818	0,8457				Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Türkiye	119	4,3655	0,5663	0,919	227	0,359	İtalya	110	4,2955	0,5877	Erillik/Dişilik	Türkiye	119	1,8950	0,8583	-225	227	0,823	İtalya	110	1,9227	1,0118																				
Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Türkiye	119	4,3655	0,5663	0,919	227	0,359																																												
	İtalya	110	4,2955	0,5877				Erillik/Dişilik	Türkiye	119	1,8950	0,8583	-225	227	0,823	İtalya	110	1,9227	1,0118																																
Erillik/Dişilik	Türkiye	119	1,8950	0,8583	-225	227	0,823																																												
	İtalya	110	1,9227	1,0118																																															

Kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri ülke değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Hipotez, **belirsizlikten kaçınma, kolektivizm- bireysellik boyutlarında kabul edilmiştir.** Diğer kültür boyutlar açısından ret edilmiştir.

H₃: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **medeni durum** değişkenine göre **anlamlı farklılık göstermektedir.**

Kadın muhasebeci meslek mensuplarının kültürel boyutlara ilişkin görüşlerinin medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplar t-testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 4: Kültür Boyutlarının Medeni Durum Değişkenine İlişkin T-Test Sonuçları

Kültür Boyutu	Medeni Durum	N		X		Standart Sapma		T		df		p	
		TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT
Güç Mesafesi	Evli	33	40	2,4424	2,69	0,6647	0,6404	-0,726	1,543	117	108	0,515	0,94
	Bekâr	86	70	2,5302	2,4857	0,5604	0,6831						
Belirsizlikten Kaçınma	Evli	33	40	4,2727	3,865	0,5652	0,406	-0,688	-1,507	117	108	0,63	0,181
	Bekâr	86	70	4,3349	4,0114	0,4051	0,5317						
Kolektivizm Bireysellik	Evli	33	40	3,4798	2,9	0,7439	0,6324	1,355	-0,414	117	108	0,463	0,82
	Bekâr	86	70	3,2829	2,95	0,6964	0,5947						
Uzun/Kısa Dönem	Evli	33	40	4,0859	4,1417	0,5775	0,4856	-1,16	-1,05	117	108	0,679	0,8
	Bekâr	86	70	4,2151	4,2476	0,5312	0,5224						
Erillik/Dişilik	Evli	33	40	2,053	2,125	0,8722	1,0159	0,655	0,791	117	108	0,173	0,006
	Bekâr	86	70	1,9535	1,9786	0,6876	0,7681						

Kültürel boyutların medeni durum değişkeni ile arasındaki anlamlı farklılık ilişkisi incelendiğinde **İtalya'da erillik/dişilik boyutu için hipotez kabul edilmiştir.** Ancak diğer kültürel boyutlar ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı için ret edilmiştir. Katılımcıların ankete vermiş oldukları yanıtların medeni durum değişkeni ile ilişkisinin yüksek oranda olmadığı söylenebilir. Sadece İtalyan katılımcıların erillik/dişilik kültürel boyutuna vermiş oldukları yanıtlarda medeni durum değişkeninin etkisi bulunmaktadır.

H₄: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişilik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **eğitim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.**

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan Türk ve İtalyan kadın muhasebecilerin kültür boyutlarının eğitim değişkenine ilişkin grupların ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 5: Kültür Boyutların Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin One-Way Anova Tablosu

Kültürel Boyut	Eğitim Düzeyi	N		X		Standart Sapma		f		p	
		TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT
Güç Mesafesi	Lise	4	42	2,9	2,5286	0,6218	0,7051	1,369	3,719	0,258	0,03
	Üniversite	98	34	2,4653	2,3647	0,5706	0,6723				
	Üniversite Üstü	17	34	2,6	2,7941	0,6403	0,5709				
Belirsizlikten Kaçınma	Lise	4	42	4,05	3,9619	0,2516	0,5174	0,739	0,146	0,48	0,86
	Üniversite	98	34	4,3306	3,9882	0,399	0,5414				
	Üniversite Üstü	17	34	4,3059	3,9235	0,7215	0,4178				
Kolektivizm Bireysellik	Lise	4	42	3,375	3,0595	0,3154	0,6695	1,578	1,558	0,211	0,22
	Üniversite	98	34	3,2874	2,8725	0,7094	0,5382				
	Üniversite Üstü	17	34	3,6176	2,8333	0,7563	0,5735				
Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Lise	4	42	4,2917	4,2222	0,2846	0,4823	0,727	0,05	0,485	0,95
	Üniversite	98	34	4,1514	4,2157	0,5105	0,4578				
	Üniversite Üstü	17	34	4,3137	4,1863	0,7543	0,5984				
Erillik Dişillik	Lise	4	42	1,625	2,2857	0,4787	0,9265	0,59	3,062	0,556	0,05
	Üniversite	98	34	1,9796	1,8971	0,7203	0,7615				
	Üniversite Üstü	17	34	2,0735	1,8529	0,9047	0,8305				

Kültürel boyutların medeni durum değişkeni ile arasındaki anlamlı farklılık ilişkisi incelendiğinde İtalya'da **erillik/dişillik boyutu için hipotez kabul edilmiştir**. Ancak diğer kültürel boyutlar ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı için ret edilmiştir. Katılımcıların ankete vermiş oldukları yanıtların medeni durum değişkeni ile ilişkisinin yüksek oranda olmadığı söylenebilir. Sadece İtalyan katılımcıların erillik/dişillik kültürel boyutuna vermiş oldukları yanıtlarda medeni durum değişkeninin etkisi bulunmaktadır.

H₄: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **eğitim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir**.

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan Türk ve İtalyan kadın muhasebecilerin kültür boyutlarının eğitim değişkenine ilişkin grupların ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 6: Kültür Boyutların Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin One-Way Anova Tablosu

Kültürel Boyut	Eğitim Düzeyi	N		X		Standart Sapma		f		p	
		TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT
Güç Mesafesi	Lise	4	42	2,9	2,5286	0,6218	0,7051	1,369	3,719	0,258	0,03
	Üniversite	98	34	2,4653	2,3647	0,5706	0,6723				
	Üniversite Üstü	17	34	2,6	2,7941	0,6403	0,5709				
Belirsizlikten Kaçınma	Lise	4	42	4,05	3,9619	0,2516	0,5174	0,739	0,146	0,48	0,86
	Üniversite	98	34	4,3306	3,9882	0,399	0,5414				
	Üniversite Üstü	17	34	4,3059	3,9235	0,7215	0,4178				
Kolektivizm Bireysellik	Lise	4	42	3,375	3,0595	0,3154	0,6695	1,578	1,558	0,211	0,22
	Üniversite	98	34	3,2874	2,8725	0,7094	0,5382				
	Üniversite Üstü	17	34	3,6176	2,8333	0,7563	0,5735				
Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Lise	4	42	4,2917	4,2222	0,2846	0,4823	0,727	0,05	0,485	0,95
	Üniversite	98	34	4,1514	4,2157	0,5105	0,4578				
	Üniversite Üstü	17	34	4,3137	4,1863	0,7543	0,5984				
Erillik Dişillik	Lise	4	42	1,625	2,2857	0,4787	0,9265	0,59	3,062	0,556	0,05
	Üniversite	98	34	1,9796	1,8971	0,7203	0,7615				
	Üniversite Üstü	17	34	2,0735	1,8529	0,9047	0,8305				

Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebecilerin kültürel boyutlara verdikleri yanıtların eğitim düzeyi değişkeni ile arasındaki ilişki incelendiğinde Türkiye'deki kadın muhasebecilerin kültürel boyutlara verdikleri yanıtlar ile eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı farklılık olmadığı; İtalya'daki kadın muhasebecilerin **güç mesafesi ve erillik/dişillik kültürel boyutuna verdikleri yanıtlar ile eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.**

H₅: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **mesleki çalışma yılı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.**

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan kadın muhasebecilerin kültür boyutlarının çalışma yılı değişkenine ilişkin grupların ortalamaları, standart sapmaları ve anova analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 7: Kültür Boyutlarının Çalışma Yılı Değişkenine İlişkin One-Way Anova Tablosu

Kültürel Boyut	Çalışma Yılı	N		X		Standart Sapma		f		p	
		TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT
Güç Mesafesi	1 yıldan az	17	40	2,4588	2,27	0,5466	0,4868	0,237	5,579	0,87	0,001
	1-5 yıl arası	56	39	2,5036	2,7231	0,5896	0,6815				
	5-10 yıl arası	23	17	2,4609	3	0,6478	0,8746				
	10 yıl üstü	23	14	2,5913	2,5714	0,5892	0,8443				
Belirsizlikten Kaçınma	1 yıldan az	17	40	4,3529	4,125	0,4273	0,4093	0,853	2,549	0,47	0,06
	1-5 yıl arası	56	39	4,3429	3,8821	0,4031	0,5041				
	5-10 yıl arası	23	17	4,1826	3,8353	0,6206	0,6051				
	10 yıl üstü	23	14	4,3652	3,8429	0,3938	0,4518				
Kolektivizm/ Bireysellik	1 yıldan az	17	40	3,2549	2,9958	0,6322	0,5804	5,13	0,625	0	0,6
	1-5 yıl arası	56	39	3,2946	2,8675	0,7487	0,6788				
	5-10 yıl arası	23	17	3,0435	3,0294	0,5623	0,4535				
	10 yıl üstü	23	14	3,7971	2,8095	0,6255	0,6466				
Uzun/Kısa Dönem Yönelim	1 yıldan az	17	40	4,2157	4,2833	0,6173	0,429	0,66	1,259	0,58	0,292
	1-5 yıl arası	56	39	4,2202	4,1581	0,4747	0,5086				
	5-10 yıl arası	23	17	4,0362	4,049	0,6871	0,6503				
	10 yıl üstü	23	14	4,1957	4,3333	0,5041	0,5229				
Erillik Dişillik	1 yıldan az	17	40	1,8529	1,8688	0,5307	0,6227	0,36	1,083	0,78	0,36
	1-5 yıl arası	56	39	1,9688	2,1987	0,6555	0,8701				
	5-10 yıl arası	23	17	1,9891	2,1176	0,8065	1,1184				
	10 yıl üstü	23	14	2,0978	1,9286	0,9935	1,0805				

Türkiye ve İtalya'daki katılımcılar tarafından kültürel boyutlara verilen cevaplar ile çalışma yılı değişkeni ilişkisi incelendiğinde, Türkiye'deki katılımcıların *kolektivizm/bireysellik kültürel boyutuna* verdikleri cevaplar ile çalışma yılı arasında, İtalya'daki katılımcıların ise *güç mesafesi kültürel boyutuna* verdikleri cevaplar ile çalışma yılı değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

H₀: Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri **aylık gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.**

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan kadın muhasebecilerin kültür boyutlarının çalışma yılı değişkenine ilişkin grupların ortalamaları, standart sapmaları ve anova analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 8: Kültür Boyutlarının Aylık Gelir Değişkenine İlişkin One-Way Anova Tablosu

Kültürel Boyut	Gelir Düzeyi	N		X		Standart Sapma		f		p	
		TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT	TR	IT
Güç Mesafesi	Düşük	1	51	1,8	2,4078	-	0,6039	1,159	4,381	0,223	0,015
	Orta	101	29	2,5327	2,8552	0,588	0,5997				
	Yüksek	17	30	2,3412	2,5333	0,5374	0,7707				
Belirsizlikten Kaçınma	Düşük	1	51	4,6	3,9412	-	0,543	0,372	1,677	0,69	0,192
	Orta	101	29	4,305	4,0897	0,4695	0,3912				
	Yüksek	17	30	4,3765	3,86	0,3597	0,4789				
Kolektivizm/ Bireysellik	Düşük	1	51	3,5	3,0065	-	0,6565	2,784	0,743	0,066	0,478
	Orta	101	29	3,2739	2,8851	0,7147	0,5215				
	Yüksek	17	30	3,7059	2,85	0,6138	0,5974				
Uzun/Kısa Dönem Yönelim	Düşük	1		4	4,1601	-	0,4618	0,19	0,6	0,827	0,551
	Orta	101		4,17	4,2126	0,5602	0,5249				
	Yüksek	17		4,2451	4,2889	0,4718	0,5755				
Erillik/ Dişillik	Düşük	1		3	2,2255	-	0,8735	1,286	6,375	0,28	0,002
	Orta	101		1,995	2,1638	0,7607	0,8025				
	Yüksek	17		1,8382	1,575	0,5859	0,7575				

Türkiye ve İtalya'daki katılımcıların kültürel boyut bakış açıları ile aylık gelir değişkeni arasındaki ilişki iki ülke kapsamında değerlendirildiğinde; Türkiye'deki katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara göre kültürel boyutlar ile aylık gelir değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın saptanmadığı ve İtalya'daki katılımcıların görüşleri ele alındığında **sadece erillik /dişillik ve güç mesafesi kültürel boyutu ile aylık gelir değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.Farklılık orta gelir seviyesine sahip olan kadın muhasebecilerde anlamlı farklılık göstermemektedir.**

Sonuç olarak Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebeci meslek mensuplarının güç mesafesi/belirsizlikten kaçınma/ kolektivizm-bireysellik/ uzun-kısa dönem yönelim/ erillik-dişillik kültürel boyutlarına yönelik görüşleri aylık gelir değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir” hipotezi İtalya'da **erillik/dişillik ve güç mesafe kültür boyutu için kabul edilmiştir.** İtalya'da orta gelire sahip olan kadın muhasebeciler daha eril yapı göstermektedir.

9. Sonuç ve Değerlendirme

Muhasebe mesleği hem yerel bazda hem de global bazda örgütlü olan bir meslektir. Muhasebe örgütleri içinde kadın muhasebecilerin istenilen seviyede etkin olmadıkları veya olamadıkları görülmektedir. Birçok diğer meslekte olduğu gibi muhasebe mesleğinde de kadın sayısı erkelerin sayısının yarısından daha azına karşılık gelmektedir. Kadın muhasebecilerin mesleklerinde istenilen seviyede etkin olamalarının sebepleri üzerine yapılan çalışmalarda üç ana neden ortaya çıkmaktadır. Bunlar kadın olma, anne olma ve medeni durumdur.

Tespit edilen bu üç sorunun boyutu, kadın muhasebecilerin yaşadıkları coğrafyanın sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bazı toplumlarda evli veya bekâr olmak daha çok sorun olurken, bazı toplumlarda anne ve çocuk sahibi olmak daha çok sorun olabilmektedir. Bu sorunların temelinde yatan sebep ise birçok toplumda kültürel değerlere bağlı olarak, kadınlara manevi görevler, erkeklere ise maddi görevler verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada kadın muhasebecilerin sorunlarından ziyade ülkelerin kültürel özellikleri bağlamında Türkiye ve İtalya'da faaliyette bulunan kadın muhasebecilerin, Hofstede'in kültür boyutları açısından farklılıkları ve benzerlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren 119 kadın muhasebeciye ve İtalya'da faaliyet gösteren 110 kadın muhasebeciye anket çalışması uygulanmıştır. Kabul edilen hipotezlere ait analiz sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 9: Kabul Edilen Hipotezlerin Ülke Bazında Analizi

Bağımsız Değişkenler	Güç Mesafesi		Belirsizlikten Kaçınma		Bireysellik Kolektivizm		Uzun Kısa Mesafe Yönelim		Erillik Dişillik	
	Türkiye	İtalya	Türkiye	İtalya	Türkiye	İtalya	Türkiye	İtalya	Türkiye	İtalya
Yaş		X			X					
Ülke			X		X					
Medeni Durum										x
Eğitim		X								X
Mesleki Çalışma Yılı		X			X					
Aylık Gelir		x								x

Elde edilen hipotez sonuçlarına göre, İtalya'da evli kadın muhasebecilerin daha dişil, 41-45 yaş aralığında olan muhasebecilerin güç mesafeyi destekledikleri, üniversite mezunu olan kadın muhasebecilerin daha eril, iş deneyimi 5-10 yıl arasında olan kadın muhasebecilerin güç mesafeyi diğerlerine göre daha

çok destekledikleri, orta seviye gelire sahip kadın muhasebecilerin güç mesafesini destekledikleri, düşük seviye gelire sahip olan kadın muhasebecilerin dişilik seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Buna karşın, medeni durum, öğrenim seviyesi ve gelir seviyesi bağımsız değişkenleri ile kültür boyutları arasındaki ilişki ölçmeyi hedefleyen hipotezler Türkiye'deki kadın muhasebeciler tarafından kabul edilmemiştir. Yaş ile kültür boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmeye çalışan H1 hipotezi 18-25 yaş grubunda güç mesafe boyutunda farklılık göstermiştir. Türkiye'de 18-25 yaş aralığındaki kadın muhasebecilerin güç mesafeye uzak oldukları görülmüştür. Z kuşağının temel özelliği olan bireysellik, Türkiye'deki kadın muhasebeciler tarafından onaylanmıştır. Ayrıca iş deneyimi 10 yılın üzerinde olan kadın muhasebecilerin iş deneyimi az olanlara göre daha kolektivist oldukları görülmüştür.

Bu çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'de faaliyette bulunan kadın muhasebecilerin, İtalya'daki kadın muhasebecilere göre daha kolektivist, güce karşı daha dirençli ve belirsizlikten kaçındıkları tespit edilmiştir. İtalya'da faaliyette bulunan kadın muhasebecilerin ise Türkiye'de faaliyet gösteren kadın muhasebecilere göre daha bireysel ve aynı zamanda güç ve otoriteyi benimseyen bir yapı içinde oldukları görülmüştür. İtalya'daki kadın muhasebeciler de belirsizlikten kaçındıklarını görülmüştür ancak Türkiye'deki Kadın muhasebecilerin belirsizlikten kaçınma konusunda İtalya'daki kadın muhasebecilere göre daha belirgin bir tavır sergiledikleri tespit edilmiştir.

Türkiye'nin kültür boyutlarına göre, eril ve güç mesafeye yakın bir ülke olmasına rağmen, Türkiye'deki kadın muhasebecilerin dişil, güç mesafeye uzak, oldukları sonucuna varılmıştır. İtalya'daki kadın muhasebecilerin kültür boyutlarına göre özelliklerinin, ülkelerinin kültür boyutlarına göre özellikleri ile birebir örtüştüğü görülmüştür.

Bu çalışma Türkiye ve İtalya'daki kadın muhasebe meslek mensuplarının kültürel anlamda farklılıklarını Hostede kültürel boyutları ile açıklamayı hedeflemiştir bundan sonraki çalışmalarda ülke kapsamı genişletilerek sosyo-kültürel farklılıklar tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağca, A., Yalçın, N.(2009), Muhasebe Mesleğinde Kadın Olmak Sorun Teşkil Eder Mi?, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 24, ss: 1-9.
- Anderson, J. C., & Johnson, E. N., & Reckers, P. M. J. (1994), Perceived Effects of Gender, Family Structure, and Physical Appearance on Career Progression in Public Accounting: A Research Note. *Accounting, Organizations and Society*, 19(6), 483-491.
- Baldo D. M., & Tudor, T. A., & Faragalla, A. W. (2018), Women's Role in the Accounting Profession: A Comparative Study between Italy and Romania, *MDPI Administrative Sciences*, S: 9, ss: 2-23.
- Baldo, M. D. (2019), The Governance of Chartered Accounting Associations: does Gender Matter? The Case of Italy, Paola Paoloni (Ed.), 2nd International Conference on Gender Research- ICGR 2019, Roma.
- Fondazione Nazionale dei Commercialisti (2019), Rapporto 2019 Sull'abito Dei Dottori Commercialisti e Degli Esperti Contabili.
- Fondazione Nazionale dei Commercialisti (2020), Rapporto 2020 Sull'abito Dei Dottori Commercialisti e Degli Esperti Contabili.
- Hofstede, G. (1980), Motivation, leadership, and organization: Do American theories apply abroad?, *Organizational Dynamics*, S: 9, ss: 42-63.
- Hofstede, G. (1983a). Cultural dimensions for project management. *International Journal of Project Management*, S: 1, ss: 41-48.
- Hofstede, G. (1983b). The cultural relativity of organizational practices and theories. *Journal of International Business Studies*, Special Issue on Cross- Cultural Management, S: 14, ss: 75-89.
- Hofstede, G. (2001), *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*, 2.Edition, Sage.
- Hofstede, G. (2006), What did globe really measure? Researchers' minds versus respondents' minds. *Journal of international business studies*, S: 37, ss: 882-896.
- Hofstede, G. (2018). Değerler anketi Modülü [Erişim Tarihi: 10.04.2020, www.geerthofstede.com/research-and-vsm/].
- Hofstede, G., & Minkov, M. (2013). VSM 2013. Values Survey Module [Erişim Tarihi: 12.04.2020, <https://geerthofstede.com/research-and-vsm/vsm-2013/>]
- Hofstede, G., & Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010), *Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival*. McGraw-Hill.
- Karadağ, D. (2020), Hofstede'nin Kültürel Boyutları Kapsamında Turizm Çalışanlarında Bölgesel Farklılıkların İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Karadağ, D. Ve Türker N. (2019), Kültürel Farklılıklar: Hofstede'nin Kültürel Boyutları Üzerine Trabzon ve Şanlıurfa İllerinde Bir Uygulama, *Journal of Economy Culture and Society*, ISSN: 2602-2656, 271-295.
- Keskin, A.D., & Tutar, S., & Yazgan, K. F. (2019) Şeffaflık Raporlarının Hofstede-Gray Modeliyle Muhasebe Kültürü Açısından Karşılaştırılması: Türkiye, Nijerya, Letonya ve İngiltere Örneği[Bildiri], S. Sigalı, E. Korkmaz(Ed.); Proceedings of MODAV 16th International Conference on Accounting Bildirileri, 5-8 Ekim, Muhasebe Öğretim Üyeleri Dayanışma Vakfı: İzmir, ss: 100-109.
- Kinard, J., & Little, B., & Little, P. (1998), Public Accounting: Can female CPAs Find a Comfort Zone? *American Business Review*, 16(1), 14.

- Pendergast, M. A. (2015), Opportunity and Diversity in the Accounting Profession, CPA Journal, 85(8), 88-88.
- Saylık, A. (2019), Hofstede'nin Kültür Boyutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması; Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S: 8, ss: 1860-1881.
- Yalçın, N. (2008), Muhasebe Meslek Mensubu Kadınların Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Nedeni İle Yaşadığı Mesleki Sorunlar Ve İstanbul İli Saha Araştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yardımcıoğlu, M. (2008), Muhasebe Mesleğinde Bayanların Durumu: ABD ve Türkiye Karşılaştırması, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S:38, ss: 147-152.
- Yıldırım, M. (2018), Türkiye'de Muhasebe Mesleği İstihdam Durumu Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Yılmaz, B., & Allahverdi, M., & Kuzucu, S.C. (2018), 'Türkiye'de Muhasebe Mesleğinin Son Yıllardaki Durumunun İşgücü Açısından Analizi', Mali Çözüm Dergisi, S.28, (13-36).
- Zhao, Y., & Lord, B. R. (2016), Chinese Women in the Accounting Profession, Meditari Accountancy Research, 24(2), 226-245.

SEKTÖREL BAZLI ENTEGRE RAPORLAMA İNCELEMESİ: HAVACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA¹

Prof. Dr. Başak ATAMAN*

Emre GÜZEL**

Makale Gönderim Tarihi : 09.06.2021 / Kabul Tarihi : 29.09.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

Entegre raporlama, kurumsal raporlama biçimlerinin günümüzde ulaşılmış olduğu en son noktadır. Entegre raporlama, paydaşların ihtiyaçlarını karşılama hususunda yegâne kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Entegre rapor içerisinde sadece finansal ve finansal olmayan bilgileri değil ayrıca şirkete etki eden şirket içi ve şirket dışı unsurları da içermektedir. Entegre raporun kullanım alanı şuan için her ne kadar çok az olsa da günden güne artış eğilimi içerisinde. Bu çalışmada, havacılık sektöründe entegre rapor kullanımı ele alınacaktır. Entegre raporun havacılık sektörüne etkileri incelenirken; havacılık sektöründe entegre rapor kullanan üç ayrı şirket ile entegre rapor kullanmayan Türk Hava Yollarının finansal ve finansal olmayan raporları entegre rapor bileşenleri açısından kıyaslanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Raporlama, Entegre Raporlama, Kurumsal Raporlama

Jel Kodu: M41, M14, M49

1 Bu makale, Marmara Üniversitesi SBE’de Prof. Dr. Başak ATAMAN danışmanlığında Emre GÜZEL tarafından yazılan yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

* Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, bataman@marmara.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-2065-6800>

** Hazine ve Maliye Uzman Yard., eguzel1@muhasabat.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9311-2893>

SECTORAL BASED INTEGRATED REPORTING REVIEW: A STUDY ON THE AVIATION SECTOR**ABSTRACT**

Integrated reporting is the latest corporate reporting format have reached today. It is the most important source for meeting the needs of stakeholders. Integrated reporting includes not only financial and non- financial informations but also internal and external factors that affect the business. Although the usage area of the integrated reporting is very little for now, it is in an increasing trend from day after day. In this study, the use of integrated reporting in the aviation industry will be discussed. While examining to use of the integrated reporting in the aviation industry, we will encounter three diffirend aviation companies using integrated reporting with Turkish Airlines's financial and non financial reports in terms of integrated report components.

Keywords: Reporting, Integrated Reporting, Corporate Reporting

Jel Code: M41, M14, M49

1. GİRİŞ

Entegre rapor; entegre düşüncüyü özünde barındıran, içerisinde finansal ve finansal olmayan verilerin harmanlandığı, şirketi etkileyen iç ve dış faktörlerin bir arada sunulduğu bir raporlama biçimidir. Tanımından da anlaşılacağı üzere; kapsamlı, şeffaf ve bir o kadar da etkili bir raporlama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Entegre rapor kullanımının, şirketlerin değer yaratma süreçlerinde pozitif etkilerinin olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Entegre raporlama, hali hazırda çok fazla kullanım alanına sahip olmadığı için entegre raporun gelişimine kendini adanmış kurum ve kuruluşlar tarafından kullanımı teşvik edilmektedir.

Birçok sektör gibi havacılık sektörü de entegre raporlamanın yeni yeni kullanım alanı bulduğu sektörlerden biridir. Düzenli entegre rapor kullanımı, havacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin performansını da olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmada, entegre rapor kullanımının havacılık sektörü üzerindeki etkilerini gösterebilmek adına; hali hazırda entegre rapor kullanan üç havacılık şirketi ile entegre rapor kullanmayan Türk Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu raporlar, entegre rapor unsurları açısından kıyaslayacak ve ortaya çıkan sonuçlar incelenecektir.

2. ENTEGRE RAPORLAMA**2.1. Entegre Düşüncenin Tanımı**

Entegre düşünce; bir şirkette çalışan insanların, yapılan işleri geniş bir perspektiften görmesine olanak tanıyan düşünce biçimidir. Şirketin faaliyetleri sonucu oluşan finansal başarılarının yanı sıra bu faaliyetlerin; insanlar, çevre ve toplum üzerindeki etkilerini de hesaba katmaya olanak tanır. (Di Donato vd., 2013: 212) Entegre düşünce; şirketin finansal raporlaması, sürdürülebilirlik raporlaması, kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması gibi raporlamaların ortak paydasında yer almaktadır. Entegre düşüncüyü

IIRC'nin yayınlamış olduğu Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan sermaye ögeleri bağlamında ele alacak olursak: Şirketin iç ve dış bütün paydaşlarının şirketin lehine veyahut aleyhine gerçekleştirdiği tüm faaliyetin; bunun yanı sıra mevcut ve olası risk ve fırsatların göz önüne alındığı düşünce biçimidir.

2.2. Entegre Raporlamanın Tanımı

Entegre raporlamaya dair literatür taraması yapıldığında birçok tanımlama ile karşılaşılmaktadır. Bu tanımlamaların belli başlılarına değinilecek olunursa, Mervyn E. King' e göre "Entegre Raporlama, toplumu temel alan entegre düşünce yapısını gerektiren, finansal ve finansal olmayan mevcut raporlama uygulamalarını konsolide etmeyi amaçlayan ve raporlarda kurumun geleceğe yönelik stratejilerini de tanımlayan bir raporlama yöntemidir." (Eldred King, 2014: 38)

Entegre rapor, ilgili şirketin faaliyetleri sonucunda yakın ve uzak gelecekte ortaya nasıl bir değer çıkartacağına paydaşlara rapor aracılığıyla bildirilmesi işlemidir. Bu rapor şirkete dair iç ve dış çevreden kaynaklanan bütün etkileri kapsamayı amaçlamaktadır. (Cıbrı, 2019:26) Entegre raporlama; şirketin içinde bulunduğu ekonomik, çevresel ve sosyal koşulların tek bir raporda toplanmasıdır. (Abhishek vd., 2020: 63) Entegre rapor oluşturmak, şirketler açısından faydalı sonuçlar doğurmaktadır; bu sayede paydaşların şirket ile ilgili düşünceleri pozitif yönde değişmektedir. Ayrıca entegre raporlama, şirketin hisse değerlerini de olumlu yönde etkilemektedir. (Kaya, Aygün ve Yazan, 2016:89)

Geleneksel raporlama yaklaşımları çoğunlukla geçmiş dönem performansına odaklanmakta iken; entegre raporlamanın amacı paydaşlara, çevresel faktörlerin ışığında, geleceğe yönelik bilgiler sunmaktır. (Chiara, 2016:7) Entegre raporlama, bazı kesimler tarafından sadece finansal ve sürdürülebilirliğe dair bilgilerin bir raporda toplanması olarak yorumlanmaktadır. (Adams, 2017:27) Fakat bir araya getirdiği bilgiler göz önüne alındığında ki bunlar: finansal sermaye, üretim sermayesi, entelektüel sermaye, insan sermayesi, doğal sermaye ve sosyal sermayedir. (Ribera, 2016:344) Entegre raporlama, şirketler için finansal raporlama ve sürdürülebilirlik raporlamasının birleşiminden daha fazlası anlamına gelmektedir. Eccles ve Krzus (2010), entegre raporlamayı tek rapor olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım; farklı ülkelere birkaç yenilikçi şirketin entegre rapor adı altında tek bir rapor üretmesinden meydana gelmiştir.

2.3. Entegre Raporlamanın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

McLuhan'ın tanımladığı gibi küreselleşme ile birlikte, dünya global bir köy halini almıştır (Hensby ve O'Byrne, 2011:18); her alanda karşılıklı bağımlılık artışı göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Bu durum, şirket ile ilgili karar vericilerin karar verme süreçlerini de etkilemiştir; artık karar vericiler kararlarını vermeden önce yalnızca finansal bilgilere değil, finansal olmayan bilgilere de ihtiyaç duymaya başlamıştır. (Altay, 2019:41) Dünya'da yaşanan çeşitli krizler, değişen yönetim anlayışı ve gelişmekte olan finans alanı; entegre raporlamanın ortaya çıkmasına ve küresel ölçekte zamanla önem kazanmasına imkân tanımıştır.

2.3.1. Entegre Raporlamanın Dünya'daki gelişimi

Entegre düşünce her ne kadar 1970'lerden itibaren ortaya atılmış bir düşünce biçimi olsa da entegre raporlamanın kullanımı 1994 yılında, şeffaflık ve bilgi paylaşımını arttırmak adına Güney Afrika'da

King I adlı Kurumsal Yönetim İlkeleri Kanunu'nun yayınlanmasıyla başlamıştır. (Çıkıkçı, 2019:20) 1994 yılında Nelson Mandela, Güney Afrika'daki kurumlara duyulan güvensizliği azaltabilmek amacıyla, Meryn King'in King Komitesi'ni kurmasını istemiştir. Bu taleple beraber King I adlı Kurumsal Yönetim İlkeleri Kanunu yayınlanmıştır. (ERTA, 2021) Şeffaflık ve güvenilirlik yabancı yatırımcıyı çeken bir unsurdur (Drabek ve Payne, 2002:778), bunu sağlayabilmenin en iyi yolu da entegre raporlama gibi şeffaflığı temel alan bir raporlama biçiminin kullanımından geçmektedir. King I kanunun uygulanmasının ardından Güney Afrika'ya yapılan doğrudan yatırımdaki artış aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Şekil 1. King I ile Birlikte Güney Afrika'ya Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım Oranı

Kaynak: (www.macrotrends.net, 2021)

Dünya'da entegre raporlama ile ilgili yapılmış genel çalışmaları ele aldığımızda: Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi'nin (International Integrated Reporting Council – IIRC) oluşturmuş olduğu Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, Küresel Raporlama Girişimi'nin (Global Reporting Initiative – GRI) oluşturmuş olduğu GRI Standartları, Güney Afrika Yöneticiler Enstitüsü'nün (The Institute of Directors in Southern Africa – IoDSA) yapmış olduğu çalışmalar, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun (The Integrated Reporting of Accountants – IFAC) yapmış olduğu çalışmalar, yapılan King kodlu düzenlemeler gibi birçok düzenleme karşımıza çıkmaktadır. (Yüksel, 2017:38)

Büyük şirketler, aktif bir şekilde entegre raporlama sürecine dâhil olmaya başlamıştır. 2017 yılında yayınlanan verilere göre; 64 ülkeden yaklaşık 1.600 şirket entegre raporlama sürecine dahil olmuştur. Bu şirketlerin 279 u Japonya'dan, 50 den fazlası Avustralya'dan, yaklaşık 130 tanesi İngiltere'den, 35 tanesi ise Malezya'dandır. (Zhuravka vd., 2020:154) Şirketlerin, bilgilerini sunma konusunda entegre rapor kullanımını tercih etmelerinde birçok neden bulunmaktadır. (Kılıç ve Kuzey, 2018:116) Şirketler, şeffaflığı arttırmak adına ve paydaşların beklentilerini karşılamak için gönüllü olarak entegre raporlama kullanımını arttırmaya başlamışlardır. (Oliveira, 2010:576)

Eskiden yaşanmış olan krizler; örneğin 2008 mortgage krizi, sadece finansal verilerin yeterli bilgi sunmadığı konusunda paydaşları hemfikir kılmıştır. Bu durum entegre raporlamaya olan ilginin günden

güne artmasında da başat faktörlerden biri olmuştur. (EY, 2016:4) Artan sayıda şirketin entegre raporlama kullanımına yönelmesi ile birlikte, entegre rapor ile ilgili kural koyucular da artmaya başlamıştır. (Zhou, Simnett ve Green, 2017:122)

Şirketlerin gitgide entegre raporlamayı daha fazla kullanmasının altında yatan sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz: (www.wbcsd.org, 2021)

- Rakiplere kıyasla avantaj elde edebilmek.
- Entegre raporlama ile hem faaliyetlerde hem de sürdürülebilirlik konusunda ilerleme kaydedebilmek.
- Entegre raporlama ile artan sermaye yatırımını çekmek amacı taşımaktadır.

2.3.2. Entegre Raporlamanın Türkiye’deki gelişimi

Türkiye’de finansal olmayan raporlamaya yapılan en büyük katkılardan birisi BIST Sürdürülebilirlik Endeksi’dir. (Aras vd., 2019:13) Bu endeks için raporlama oluşturmak gönüllülük esasına dayanmaktadır, 2020 yılı itibariyle 61 adet şirket bu endeks içerisinde yer almaktadır. (BIST, 2021) Türkiye’de entegre raporlama konusunda şirketler tarafından yapılan ilk raporlama çalışmaları 2015 ve 2016 yılına dayanmaktadır. (Oral ve Erkuş, 2019:266) Entegre raporlamanın, Türkiye’deki gelişiminde en büyük mihenk taşlarından bir diğeri ise Yatırım Ortamı İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu’nun (YOİKK) entegre raporlamaya yönelik başlattığı projedir. Bu projenin sonucunda TÜSİAD, “Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama” başlıklı ilk rehber kitabı yayınlamıştır. (ERTA, 2021)

Bunun akabindeki süreçte entegre raporlamadaki gelişimin takipçisi olması adına Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA) kurulmuştur. 2017 tarihinde ise entegre raporlamanın Türkiye’deki kullanım alanının gelişmesine yönelik bir adım olarak BIST ile IIRC arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. (Aras vd., 2019:15) Türkiye’de entegre raporlamaya olan ilgi günden güne artmaktadır, bunun en bariz örneği bu alanda yapılan çalışmaların son yıllarda yoğunluk kazanmasıdır. Dünya’da yaşanan trendi takip eder bir şekilde, entegre raporlamanın Türkiye’de de ilerleyen zamanlarda daha geniş bir uygulama alanı bulacağı düşünülmektedir.

2.4. Entegre Raporlamanın Gelişimine Öncülük Eden Kuruluşlar

Entegre raporlamanın küresel ölçekte gelişimini ele aldığımızda birçok kuruluşun entegre raporlamanın gelişiminde önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu kuruluşlar şunlardır:

- Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative – GRI),
- Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (The Integrated Reporting of Accountants – IFAC),
- Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council – IIRC),
- Güney Afrika Entegre Raporlama Komitesi (The Integrated Reporting Committee of South Africa – IRC),

- Güney Afrika Yöneticiler Enstitüsü (The Institute of Directors in Southern Africa – IoDSA),
- Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA).

2.5. Entegre Raporlamanın Bileşenleri

Entegre raporlamanın bileşenleri aşağıdaki tabloda yer alan ana hatlardan oluşmaktadır.

Şekil 2. Entegre Raporlamanın Bileşenleri

Kaynak: (IIRC, 2013)

2.5.1. Entegre Raporlama Sürecinde Kullanılan Sermaye Ögeleri

Sermaye, başarılı bir şirketi kurmanın ve sürdürmenin en önemli parçasıdır. Şirketler, üretim ve hizmette sürekliliği sağlamak için parasal ve varlıksal olarak sermayeye ihtiyaç duymaktadır. (www.intrepidexecutivegroup.com, 2017) Sermaye ögeleri, şirketin faaliyetlerini sürdürmesi ile birlikte artan, azalan veyahut muhteviyatı değiştirilebilen değerlerdir. (Dereköy, 2018:595) Kullanılan bu sermaye çeşitliliği ve yeterli bilgi kullanımı sayesinde yüksek kalitede raporlar ortaya çıkmaktadır. (Malola ve Maroun, 2019:121) Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan sermaye çeşitleri altı adettir, bunları aşağıdaki şekilde görebiliriz.

Şekil 3. Entegre Raporlamanın Sermaye Ögeleri

Kaynak: (IIRC, 2013)

Entegre raporlamada kullanılan bu geniş sermaye tabanı ile birlikte; hesap verilebilirlik ve şeffaflığın artırılması sağlanmakta, aynı zamanda bu sermaye türlerinin birbirleriyle ilişki içerisinde olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. (Güldoğan, 2020:60)

2.5.2. Entegre Raporlamanın Kılavuz İlkeleri

Entegre raporlamada kılavuz ilkeler denince anlaşılan; raporun içeriğinin ve bu içerik öğelerinin nasıl aktarıldığının gösterilmesidir. Bu ilkeler, entegre raporun temel yapı taşlarıdır. (Doğan, 2020:125) IIRC'nin yayınladığı rehberde 7 adet kılavuz ilke bulunmaktadır; bu ilkeler entegre raporlamanın içeriğinden, sunuluş biçimine kadar her alanı düzenlemektedir. Şirketlerarası entegre raporlamalarda karşılaştırılabilirliğin sağlanması adına, kılavuz ilkelerin kullanılması önemlidir. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan kılavuz ilkeleri aşağıdaki şekilde gösterebiliriz: (IIRC, 2013)

- Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim,
- Bilgiler Arası Bağlantı,
- Paydaşlarla İlişkiler,
- Önemlilik,
- Kısa ve Öz Olma,

- Güvenilirlik ve Eksiksizlik,
- Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirliktir.

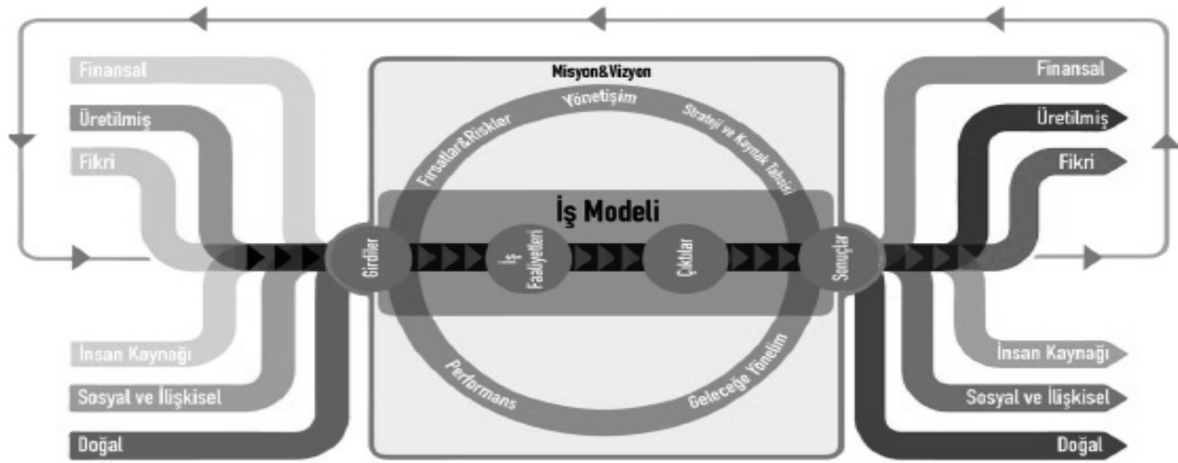
2.5.3. Entegre Raporlamanın İçerik Öğeleri

Entegre raporu oluşturan ana unsurlardan biri içerik öğeleridir. IIRC'nin belirlemiş olduğu içerik öğeleri daha çok özel sektöre yönelik yapılmış bir çalışmadır, fakat bu öğelerden kamu sektörü de yararlanabilmektedir. Bu içerik öğeleri entegre raporlamaya bir sınır çizmemekte aksine paydaşların yararı için kesinlikle olması gereken unsurları belirtmektedir. (Tepedelen, 2019:72) Entegre raporlamanın içerik öğelerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz: (IIRC, 2013)

- Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre,
- Kurumsal Yönetim,
- İş Modeli,
- Riskler ve Fırsatlar,
- Strateji ve Kaynak Aktarımı,
- Performans,
- Genel Görünüş,
- Hazırlık ve Sunum,
- Genel raporlama ilkeleridir.

2.6. Entegre Raporlamada Değer Yaratma Süreci

Entegre raporlama, her şeyin ötesinde bir değer yaratma sürecidir. Bu değer yaratma sürecini en güzel anlatan şekil IIRC'nin 2013 yılında yayınlamış olduğu Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan aşağıdaki şekildir.

Şekil 4. Değer Yaratma Süreci

Kaynak: (Eldemir, 2019: 94)

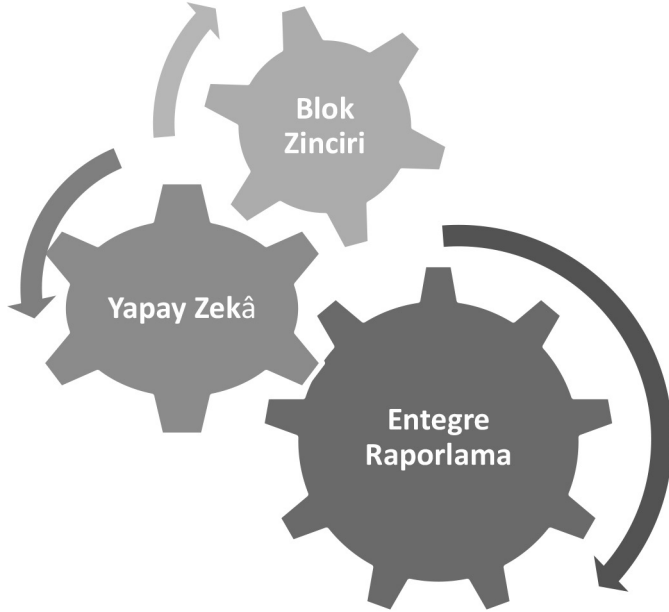
Flower'a (2015) göre entegre raporlamanın değer yaratma süreci; sürdürülebilirlik muhasebesini ardından bırakan, toplum için değerden ziyade yatırımcılar için değer yaratmayı amaçlayan bir süreçtir. Fakat bu düşüncenin tam olarak gerçeği yansıtmadığı birçok düşünür tarafından kabul edilen bir gerçektir. Entegre raporlama şirketlerin iç sistemini ve dış raporlama pratiğini değiştiren bir süreçtir. (De Villiers ve Hsiao, 2018:13) Bu süreçte girdiler, işlem ve çıktı süreçleri mevcuttur. Burada çıktılarından kastedilen şey yaratılan değerdir.

2.7. Gelecekte Entegre Raporlama

Değişim süreklilik arz eden bir süreçtir. Raporlama alanında bu değişim süreci geleneksel raporlamanın yerini sürdürülebilirlik raporlamasına, sonrasında sosyal sorumluluk raporlamasına ve en nihayetinde bugün olduğu entegre raporlamaya bırakması şeklinde görülmüştür. (Bal, 2018:48) Kurumsal raporlama, finansal bilgilerin ilgililere sunulması ile başlayan ve sadece karlılığı önemseyen bir süreç iken; 20.yüzyılda sosyal sorumluluk kavramının literatüre girmesi ve gelişim göstermesi ile birlikte, finansal ve finansal olmayan verilerin bir arada sunumunu amaçlayan bir hal almıştır. Kurumsal raporlamanın ulaştığı olduğu son nokta; entegre raporlamadır. (Altun, 2018:47)

Gelişen teknoloji, şirket yapılarının dönüşüme girmesi ve şirketlerin giderek daha fazla veri ile muhatap olması, çağa ayak uydurmayı zorunlu kılmaktadır. Şirketler arasında şirket faaliyetlerini etkileme potansiyeli olan olası risk ve fırsatları önceden tahmin edebilmeye yönelik raporlama yapılması konusunda artan bir farkındalık durumu söz konusudur. (Maama ve Mkhize, 2020:230) Bu tarz raporlama kurumsal raporlamanın geldiği en son nokta olan entegre raporlama ile mümkün iken, zaman ilerledikçe entegre raporlama da zamanın gerisinde kalma tehlikesi ile yüz yüze kalacaktır. Gelişen teknolojiye ayak uydurmak adına, entegre raporlamaya teknolojik anlamda çeşitli katkıların yapılması gerekmektedir.

Günümüzde raporlama, çeşitli muhasebe uygulamaları ile yapılmaya başlanmıştır. Bunun bir ileri aşaması yapay zekâ (artificial intelligence) ve blok zinciri (block chain) teknolojilerinin entegrasyonu ile entegre rapor oluşturulmasıdır.

Şekil 5. Entegre Raporlamanın Gelişmekte Olan Teknolojik Trendlerle Bağı

Kaynak: (Smith, 2019:110)

2.7.1. Yapay Zekâ (Artificial Intelligence) Teknolojisinin Entegre Raporlamada Olası Kullanım Alanları

Yapay zekâ, bilgisayarlara ve makinelere insan beynine özgü olan; algılama, öğrenme, problem çözme ve karar verme yeteneklerini taklit edebilme yetisi kazandırılmasıdır. (Bartneck ve Lutge, 2021:8) Buna örnek olarak, yapay zekâ teknolojisi kullanılan arabalar veyahut otellerin misafir ağırlama bölümlerinde kullanılan yapay zekâ teknolojileri örnek gösterilebilir. Endüstri 4.0 kavramının ortaya atılması ile birlikte yapay zekâ kavramı da yaygın bir kullanım alanı kazanmıştır. Yapay zekâ, robotlara insanlara özgü yetileri katarak mesleklerde insan unsurunun etkisini en aza indirmeyi ve buna bağlı olarak da hata oranını en aza indirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. (Gacar, 2019:390)

Entegre raporlama alanında yapay zekânın kullanımı kaçınılmazdır, bu durum raporlama süreçlerini de iyileştirecek bir gelişim süreci olacaktır. Yapay zekâ ile birlikte entegre raporlamanın hazırlanma süreci tamamen bilgisayarlara bırakılacaktır. Zamandan tasarruf sağlanacak, hata payı en aza indirilecek ve daha fazla veri içeren kapsamlı raporlar ortaya çıkacaktır.

2.7.2. Blok Zinciri (Block Chain) Teknolojisinin Entegre Raporlamada Olası Kullanım Alanları

Blok zinciri; bir merkez veya otoriteye ihtiyaç olmadan, bilgilerin dağıtık ağ içerisinde kayıt altına alındığı bir teknolojidir. Aslında blok zinciri en nihayetinde değerli verilerin (para, kimlik bilgileri, değerli kâğıtlar gibi) güvenli ve düzgün bir şekilde depolanması ve bu depolanan blok zincirlerinin yönetilmesi üzerine tasarlanmış bir teknolojidir. Blok zinciri; banka, finansal kuruluşlar, vb. şeklindeki merkeziyetçi yapıları aradan çıkartmayı hedefleyen bir kavramdır. (fintechistanbul.org, 2016)

Blok zincirinin entegre raporlamaya sağlayacağı olası faydalar aşağıdaki gibidir: (www.ibm.com, 2021)

- Veri güvenliğini artırır.
- Daha fazla şeffaflık sağlar.
- Raporlama sürecinin anlık izlenmesini sağlar.
- Raporun verimliliğini ve hazırlanma hızını artırır.
- Otomasyon sağlar.

3. HAVACILIK ENDÜSTRİSİNDE ENTEGRE RAPORLAMA UYGULAYAN VE UYGULAMAYAN ŞİRKETLER ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA: TÜRK HAVA YOLLARI ÖRNEĞİ

Çalışmanın uygulama bölümünde, Türk Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu finansal ve finansal olmayan raporlardan yola çıkarak; entegre rapor kullanan üç ayrı şirketin raporlarında yer alan unsurlar karşılaştırılacaktır. Entegre raporun, Türk Hava Yolları'nın performansına ve değer yaratma sürecine olası etkileri ele alınacaktır. Uygulamamız sırasıyla; araştırmanın amacı ve önemi, araştırmayı yaparken oluşturulan mevcut kısıtlar, araştırmanın içeriği ve nihayetinde bulgu ve değerlendirme kısımlarını içerecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı ve önemini kavrayabilmenin yolu; entegre raporlamanın günümüzde şirketler için önemini anlayabilmekten geçmektedir. Entegre rapor, günümüzde kurumsal raporlamanın gelmiş olduğu en son aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu raporlama biçimi, finansal ve finansal olmayan bilgilerin birbirleri ile ilişki halinde sunulduğu bir raporlama biçimidir.

Entegre rapor; özünde entegre düşüncüyü muhafaza eden, şirketin finansal ve finansal olmayan bilgilerini tek bir raporda toplayan; ayrıca şirketin yalnızca iç çevresi ile ilişkisini değil, dış çevresini de önemseyen bir raporlama şeklidir. Şirketin içinde bulunduğu; ekonomik, çevresel ve sosyal şartların tek raporda toplanmış hali olduğu için paydaşlar açısından oldukça açıklayıcı bir raporlama biçimi olmaktadır.

Entegre rapor, bir değer yaratma süreci olduğu için diğer raporlama biçimleri gibi durağan bir yapıya sahip değildir; aksine kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmak adına; proaktif, kapsayıcı bilgiler içeren, süreklilik arz eden bir raporlama biçimidir. Entegre rapor sayesinde şirket stratejileri kolaylıkla belirlenmekte, bu stratejilerin etkisiyle gerçekleştirilen faaliyetlerin sonucu enine boyuna daha kolay bir şekilde değerlendirilebilmektedir.

Çalışmada, IIRC'nin oluşturmuş olduğu Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinden yola çıkarak çerçeve belirlenecektir; Türk Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu finansal ve finansal olmayan raporlar ile yine havacılık endüstrisi içerisinde belirlenmiş üç farklı entegre rapor kullanıcısı şirketin raporlarının, bu çerçevede yer alan entegre raporlama bileşenlerini ne kadar karşıladığı ve bu bileşenlerin Türk Hava Yolları'nın performansı üzerine olası etkilerini ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada Türk Hava Yolları'nın örnek olarak seçilmesinin sebebi, entegre rapor kullanmayan uluslararası şirketlerden biri oluşudur. Seçilmiş olan diğer şirketler ise entegre rapor kullanan uluslararası şirketlerdir. Uygulamanın sonucundan yola çıkılarak, paydaşların ihtiyaçlarının entegre rapor kullanan şirketler ve entegre rapor kullanmayan bir şirket olan Türk Hava Yolları tarafından ne kadar karşılandığı ölçümlenecektir.

Ele aldığımız: “Dünya’da ve Türkiye’de entegre raporlamanın geldiği aşama göz önüne alınarak, entegre raporlama kullanımının havacılık endüstrisi üzerindeki olası etkileri nelerdir?” sorusuna karşılaştırmalı bir şekilde, Türk Hava Yolları örneği üzerinden cevap verilmeye çalışılacaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda, bir nitel araştırma yöntemi olarak örnek olay incelemesi yapılacaktır. Yapılacak olan bu örnek olay incelemesinde: Güney Afrika Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu entegre rapor, Japon Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu entegre rapor, Münih Havaalanı'nın yayınlamış olduğu entegre rapor ve Türk Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu sürdürülebilirlik ve faaliyet raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde yer alan kılavuz ilkeler ve içerik öğelerini ne ölçüde karşıladığı araştırılacak, havacılık endüstrisinde entegre rapor kullanan ve kullanmayan şirketler arasındaki fark, bu karşılaştırma ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yapılacak olan bu çalışmada Microsoft Excel uygulamasından yararlanılacaktır.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmamızda üç farklı kısıt uygulanacaktır. Bunlardan ilki yalnızca havacılık sektörü üzerinde durulacaktır. İkinci kısıtımız, özellikle Türk Hava Yolları örneği ele alınacaktır. Üçüncü ve son olan kısıtımız ise araştırmamızda IIRC'nin yayınlamış olduğu Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinden yola çıkılarak karşılaştırma kısıtları olarak entegre rapor bileşenleri kullanılacaktır. Entegre rapor bileşenleri ile kastedilen; kılavuz ilkeler ve içerik öğeleridir.

3.4. Araştırmanın İçeriği

Çalışmamızda ele alacağımız şirketlerin entegre raporları; araştırmamızın kısıtları olan kılavuz ilkeler ve içerik öğelerini ne derece karşılandığına göre puanlanacaktır. Bir istisna olarak Türk Hava Yolları entegre raporlama yapmadığı için; finansal ve finansal olmayan raporlarının tamamı incelenerek bu puanlama sürecine dâhil edilecektir. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nde belirlenen bu unsurların her biri için detaylı analiz yapılacak; karşılama durumuna göre 0 ila 3 arasında bir puanlama yapılacaktır. Bu puanlama yapılırken, karşılanması istenen her bir unsur için 3'er adet soru sorulacak; hepsini karşılanması halinde 3, hiçbirini karşılanamaması halinde 0 puan verilecektir.

Oluşturacağımız tabloda; her bir unsur için seçilen 3 er soru bağımsız değişken görevi görecektir. Entegre raporlama çerçevesinde yer alan entegre rapor bileşenleri ise bağımlı değişkenler olarak puanlanacaktır. Bunun akabinde excelde oluşturduğumuz formülasyon aracılığıyla her bir şirketin entegre raporlaması değerlendirilecektir. Ayrıca bu değerlendirme grafik halinde de sunulacaktır.

İlk olarak şirketlerin kılavuz ilkelerini karşılama durumları ölçülecektir. Kılavuz ilkeleri ve her biri için sorulacak 3 er soru yazılacak. Şirketlerin sunmuş oldukları raporlar aracılığıyla bu sorulara cevap aranacaktır. Karşılaştırılan şirketlerin kılavuz ilkelerini karşılama oranları ve bunun ölçümünde sorulacak olan sorular şu şekildedir:

- Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim:
  1. Şirket, entegre raporlamasında misyon ve vizyonundan bahsediyor mu?
  2. Şirketin oluşturmuş olduğu stratejiler yeterince kapsamlı mı?
  3. Şirket, entegre raporlamasında değer yaratma sürecinden bahsediyor mu?

Ele aldığımız şirketlerin tamamının raporları incelendiğinde; vizyon ve misyonundan entegre raporlamasında bahsetmeyen şirketlerin; Japon Hava Yolları ve Münih Havaalanı olduğu görülmektedir, bu şirketler buradan puan alamayacaktır. Stratejilerin kapsamlı olup olmadığı incelendiğinde; yalnızca Güney Afrika Hava Yolları'nın entegre raporunda stratejilerin detaylandırılmadığı görülmektedir. Bu alandan Güney Afrika Hava Yolları puan alamayacaktır. Son olarak finansal ve finansal olmayan raporlarında, değer yaratma sürecinden bahsetmeyen tek şirket Türk Hava Yolları'dır. Bu alandan Türk Hava Yolları'na puan verilmeyecektir.

- Bilgiler Arası Bağlantı:
  1. Şirketin yayınlamış olduğu raporda bir bütünlük var mıdır?
  2. Şirketin raporunda finansal ve finansal olmayan veriler arasında bir bağlantı kurulmuş mudur?
  3. Sunulan raporlarda, içerik birbiri ile uyumlu mudur?

Her bir şirketin raporlaması incelendiğinde; raporlarında yer alan bilgilerin birbirleri ile bağlantılı olduğu görülmüştür, bu yüzden ele aldığımız tüm şirketler buradan puan almıştır. Finansal ve finansal olmayan veriler arasında bağlantı kurma konusunda Türk Hava Yolları'nın raporunda bir eksiklik görülmektedir, diğer şirketler entegre rapor kullandıkları için bu konuda daha başarılılardır. Buradan puan alamayan tek şirket Türk Hava Yolları'dır. Her bir şirketin raporlarında sunmuş oldukları içerikler birbirleri ile uyumludur, buradan da bütün şirketlere puan verilmiştir.

- Paydaşlarla İlişkiler:
  1. Faaliyetler ile ilgili paydaşlara yeterli düzeyde bilgi sunulmuş mudur, şirket içi ve şirket dışı etkenler yeterince anlatılmış mıdır?
  2. Şirket, paydaşlarla etkileşim halinde midir?

3. Şirketin sunduğu veriler yeterince şeffaf mıdır?

Ele alınan her bir şirketin raporları incelendiğinde; faaliyetler ile ilgili paydaşlara yeterli bilgilerin sunulmuş olduğu görülmektedir ancak şirket içi ve şirket dışı etki eden faktörler Türk Hava Yolları'nın raporlarında bir bütün halinde bulunmamaktadır. Paydaşlarla etkili iletişim kurma konusunda, ele alınan tüm şirketler tam puan almıştır. Her bir şirketin sunmuş olduğu veriler incelendiğinde, bağımsız denetime tabii tutuldukları ve istatistiksel verilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. İncelenen şirketlerin sunmuş olduğu raporların yeterince şeffaf olduğu söylenebilmektedir, bu alandan incelediğimiz tüm şirketler puan almıştır.

• Önemlilik:

1. Şirket, entegre raporlamasında önemli bilgilere yer vermiş midir?
2. Şirket, önemli gördüğü değişiklikleri dipnotlarda göstermiş midir?
3. Şirket, önemli gördüğü bilgileri ön plana çıkartmış mıdır?

Önemlilik, her bir paydaş için farklı anlamlar ifade eden bir kavramdır. Ele alınan şirketlerin raporları detaylı bir şekilde incelendiğinde, Güney Afrika Hava Yolları hariç diğer şirketlerin her bir paydaşa ithafen paylaştığı özel bilgilerin olduğu görülmektedir. Bu alandan Güney Afrika Hava Yolları'nın eksik olduğu gözlemlenmektedir. Raporların içerisinde yer alan sayısal veri içerikli tablolar incelendiğinde, her bir şirketin önemli gördüğü değişiklikleri dipnotlarda gösterdikleri görülmektedir. Buradan her bir şirket puan alacaktır. Son olarak, her bir şirket yayınladıkları raporlarda önemli gördüğü bilgileri ön plana çıkarmıştır, raporlar detaylı incelenmese bile bu durum göze çarpmaktadır. Buradan da her bir şirket puan almıştır.

• Kısa ve Öz Olma:

1. Şirketin entegre raporu kaç sayfadan oluşmaktadır, yeterince kısa mıdır?
2. Entegre raporda sunulan bilgiler öz bir şekilde mi sunulmuştur?
3. Entegre raporda fazla detaylar yer almakta mıdır?

Kısa ve öz olma açısından örnek olarak aldığımız raporlar incelendiğinde; Güney Afrika Hava Yolları ve Münih Havaalanı'nın entegre raporlarının çok detaylı olduğu görülmektedir. Bunların dışında aranan veriler Türk Hava Yolları'nın birkaç farklı raporunda yer aldığı için buradan Türk Hava Yolları puan alamayacaktır.

• Güvenilirlik ve Eksiksizlik:

1. Entegre raporda sunulan bilgiler bağımsız denetime tabi tutulmuş mudur?
2. Denetim süreci ile ilgili bilgi sunulmuş mudur?
3. Şirketin faaliyet sonuçları eksiksiz verilmiş midir?

Her bir şirketin raporlaması, bağımsız denetime tabi tutulmuştur. Denetim süreçleri ile ilgili bilgi ve faaliyet sonuçları da tüm raporlarda yer almaktadır. Güvenilirlik ve eksiksizlik aşamasından tüm şirketler puan alacaktır.

- Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik:
  1. Şirketin sunmuş olduğu bilgiler tutarlılık taşıyor mu?
  2. Şirketin yayınlamış olduğu entegre rapor ve önceki entegre raporlar arasında karşılaştırma yapılabiliyor mu?
  3. Şirket, raporunda sunmuş olduğu bilgilerin sunum tarzında bir değişiklik yapmış ise bunu dipnotlarda belirtmiş mi?

Şirketlerin sunmuş olduğu veriler incelendiğinde, verilerin kendi içerisinde tutarlılık taşıdıkları görülmektedir, buradan incelenen tüm şirketler puan alacaktır. Güney Afrika Hava Yolları'nın önceki dönem entegre raporlarına ulaşamamaktadır, bu yüzden karşılaştırılabilirlik açısından bu şirket puan alamayacaktır. Güney Afrika Havayolları'nın geçmiş dönem entegre raporlarına ulaşamadığı için raporlarda sunulan bilgilerin sunum tarzında bir değişiklik olup olmadığı anlaşılamamaktadır, bu alandan tek puan alamayan şirket Güney Afrika Hava Yolları olacaktır.

Karşılaştırdığımız şirketlerin, karşılaması gereken içerik öğeleri ve bu öğeleri karşılaması esnasında yönelteceğimiz sorular aşağıdaki gibidir.

- Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre,
  1. Şirketin vizyonu ve misyonu raporda açıklayıcı bir şekilde aktarılmış mıdır?
  2. Şirketin kurum kültürünü yansıtacak bilgiler vermiş midir?
  3. Şirketin kurum imajını yansıtacak bilgiler vermiş midir?

İncelenen şirketlerden; Japon Hava Yolları ve Münih Havalimanının entegre raporlarında vizyon ve misyonlarından bahsedilmemiştir, bu alandan puan alamamışlardır. Şirketin kurum kültürünün yansıtılmasının göstergesi olarak; şirket içi eğitim ve imkânlar ele alınacaktır. Bu açıdan bakıldığında ele alınan dört şirketin de kurum kültürünü iyi bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Kurum imajını yansıtacak gösterge olarak, şirketin yapmış olduğu sosyal sorumluluk projelerine bakılacaktır. İnceleme yapıldığında tüm raporlarda sosyal sorumluluk projelerinden bahsedildiği görülmektedir, bu alandan da tüm şirketler puan alacaktır.

- Kurumsal Yönetim,
  1. Şirket, yayınlamış olduğu raporda kurumsal yönetime yer vermiş midir?
  2. Şirket, faaliyetlerini sürdürürken kurumsal yönetim ilkelerini göz önüne almış mıdır?
  3. Şirketin kurumsal yönetim ile ilgili yaklaşımı, yatırımcılara detaylı bir şekilde anlatılmış mıdır?

İncelenen tüm şirketlerde kurumsal yönetim ile ilgili bilgiye yer verilmiştir, bu alandan her bir şirkete tam puan almıştır. İncelenen şirketlerde faaliyetler; eşitlik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk ilkeleri doğrultusunda sürdürülmüştür. Bu alandan da her bir şirket tam puan almıştır. Son olarak, şirketlerin kurumsal yönetim ile ilgili yaklaşımları yatırımcılara güven verecek şekilde anlatılmıştır. Bu alandan da her bir şirket tam puan alacaktır.

- İş Modeli,
  1. Şirketin, iş modeli detaylı bir şekilde tanımlanmış mıdır?
  2. Şirket, raporunda iç ve dış etkenler doğrultusunda stratejilerine yer vermiş midir?
  3. Şirketin, mevcut iş süreçleri ile pazardaki konumu belirtilmiş midir?

Raporlar incelendiğinde, Türk Hava Yolları'nın raporları dışında diğer raporlarda iş modelinin detaylı bir şekilde verildiği görülmektedir. Türk Hava Yolları bu alandan puan alamayacaktır. İncelediğimiz raporlarda, şirketlerin iç ve dış çevre koşulları dikkate alınarak stratejilerinin belirlendiği görülmektedir. Ayrıca şirketlerin mevcut iş süreçleri ile pazardaki konumlarına da değinilmiştir, buradan da tüm şirketlere puan verilecektir.

- Riskler ve Fırsatlar,
  1. Şirket, risk ve fırsatları anlaşılır bir şekilde tanımlamış mıdır?
  2. Şirket, raporunda risk ve fırsat yönetimi konusunda bilgi vermiş midir?
  3. Şirket, gelecekteki potansiyel risk ve fırsatların tanımını yapmış mıdır?

Raporlar incelendiğinde; ele aldığımız tüm şirketlerin risk ve fırsatları anlaşılır bir şekilde tanımladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra risk ve fırsat yönetimi konusunda bütün şirketler paydaşları bilgilendirmişlerdir. Son olarak potansiyel risk ve fırsatların tanımlaması da yapılmıştır. Bu alandan tüm şirketler tam puan alacaktır.

- Strateji ve Kaynak Aktarımı,
  1. Şirket, stratejilerinden yeterli düzeyde bahsetmiş midir?
  2. Şirket, mevcut kaynak dağılımını detaylı bir şekilde açıklamış mıdır?
  3. Şirket, sürdürülebilirlik konusundan bahsetmekte midir?

Stratejilerden yeterli düzeyde bahsetme konusunda zayıf olarak görünen tek raporlama Güney Afrika Hava Yolları'na ait olan raporlamadır; o yüzden bu alandan puan verilmeyecektir. Kaynak dağılımı konusunda detaylı bilgi hiçbir şirketin raporunda yer almamaktadır, bu alandan hiçbir şirkete puan verilmeyecektir. Sürdürülebilirlik konusunda ele alınan bütün şirketler açıklamalarda bulunmuş ve faaliyetlerinin sürdürülebilirliğe etkilerini gözler önüne sermiştir. Bu alandan bütün şirketler tam puan alacaktır.

- Performans,
  1. Şirket, raporunda geçmiş dönem performans değerlendirmesi yapmakta mıdır?
  2. Şirket, hedeflerine ne ölçüde ulaştığından bahsetmekte midir?
  3. Şirket, değerlendirme için kullandığı ölçütleri açıklamakta mıdır?

Raporlar incelendiğinde; bütün raporlarda geçmiş dönemin performans değerlendirmesi yapıldığı görülmektedir, hedeflere ulaşılma durumundan bahsedilmektedir ve değerlendirme için kullanılan ölçütler raporlardan anlaşılabilir. Bu alandan tüm şirketler tam puan alacaktır.

- Genel Görünüş,
  1. Şirketin potansiyel yeniliklere ne ölçüde ayak uydurabileceğinden bahsedilmiş midir?
  2. Şirketin yapısının ne derece esnek ve uyumlu olduğundan bahsedilmiş midir?
  3. Raporda, şirketin dış çevresinin şirketin değer yaratma sürecine olası katkılarından söz edilmiş midir?

Raporlar incelendiğinde; şirketlerin değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilme yetilerinden bahsedildiği anlaşılabilir. Bu raporlarda şirketlerin esnek bir yapıya sahip oldukları da vurgulanmaktadır. Fakat şirketin dış çevresinin, şirketin değer yaratma sürecine olası katkılarından söz etmeyen tek şirket Türk Hava Yolları'dır. Bu alandan yalnızca bu şirket puan alamayacaktır.

- Hazırlık ve Sunum Temeli,
  1. Raporda, şirketin içerik kısmı belirlenirken öncelik sıralamasına uyulmuş mudur?
  2. Raporlamada kullanılan kısıtlar belirtilmiş midir?
  3. Paydaşlar, raporu incelediklerinde sermaye unsurları arasındaki ilişkiyi görebilmekte midirler?

Ele alınan raporlarda; yapılan öncelik sıralamalarının birbirleri ile uyumlu olduğu görülmektedir ve kısıtlar dönem bazında belirtilmiştir. Sermaye unsurları arasındaki ilişki açısından inceleme yapıldığında ise Türk Hava Yolları, entegre rapor sunmadığı için sermaye unsurları arasındaki sıkı ilişki göze çarpmamaktadır, Türk Hava Yolları buradan puan alamayacaktır.

- Genel Raporlama İlkeleri,
  1. Raporda, genel raporlama ilkelerine uyulmuş mudur?
  2. Rapor, özünde entegre düşüncüyü barındırmakta mıdır?
  3. Rapor, entegre raporlamaya özgü finansal ve finansal olmayan verilerin bir arada kullanılması özelliğini taşımakta mıdır?

İncelenen şirket raporları göz önüne alındığında genel raporlama ilkelerine tüm şirketlerin uyduğu görülmektedir, ancak son iki soru açısından Türk Hava Yolları'nın raporları eksik kalmaktadır. Bu alanlardan Türk Hava Yolları'na puan verilmeyecektir.

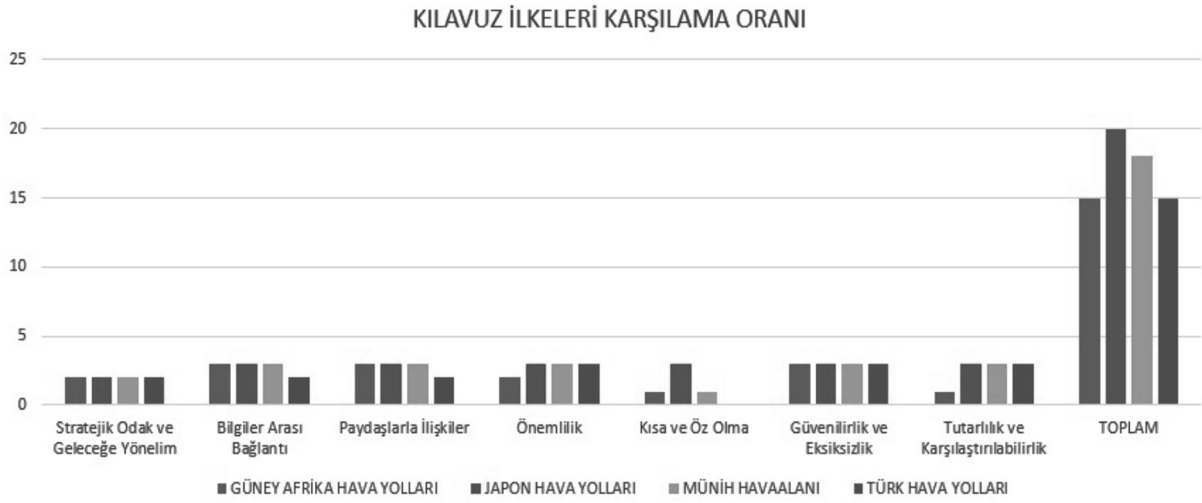
3.5.Bulgular Ve Değerlendirme

Bulgular ve değerlendirme kısmına geldiğimizde, çalışmada Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan entegre raporlamanın yapıcı unsurlarından yola çıkarak; havacılık alanında faaliyet gösteren dört adet şirket incelenmiştir. Bu incelemede şirketlerin entegre raporlamaları kıyaslanmıştır, bu kıyaslamaya istisna olarak Türk Hava Yolları entegre rapor kullanmadığı için faaliyet ve sürdürülebilirlik raporları incelemeye konu edilmiştir. Kılavuz ilkeler kullanarak yapılan çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 1. İncelenen Entegre Raporların Kılavuz İlkeleri Karşılama Oranı

Kılavuz İlkeler	GÜNEY AFRIKA HAVA YOLLARI	JAPON HAVA YOLLARI	MÜNİH HAVAALANI	TÜRK HAVA YOLLARI
Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim	2	2	2	2
Bilgiler Arası Bağlantı	3	3	3	2
Paydaşlarla İlişkiler	3	3	3	2
Önemlilik	2	3	3	3
Kısa ve Öz Olma	1	3	1	0
Güvenilirlik ve Eksiksizlik	3	3	3	3
Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik	1	3	3	3
TOPLAM	15	20	18	15
Karşılama Yüzdesi	71,43	95,24	85,71	71,43

Yapılan puanlamaya bakıldığında; Türk Hava Yolları'nın, entegre rapor kullanan şirketlerden biri olan Güney Afrika Hava Yolları ile başabaş bir puana sahip olduğu görülmektedir, diğer şirketlerden ise düşük bir puana sahiptir. İncelemeye konu edilen şirketler göz önüne alındığında, 71.43 puan hiç de fena olmayan bir puandır. Bu demek oluyor ki Türk Hava Yolları'nın raporları büyük oranda entegre raporlamanın kılavuz ilkelerini karşılamaktadır. Entegre rapor kullanımı söz konusu olursa bu oran daha da artacaktır.

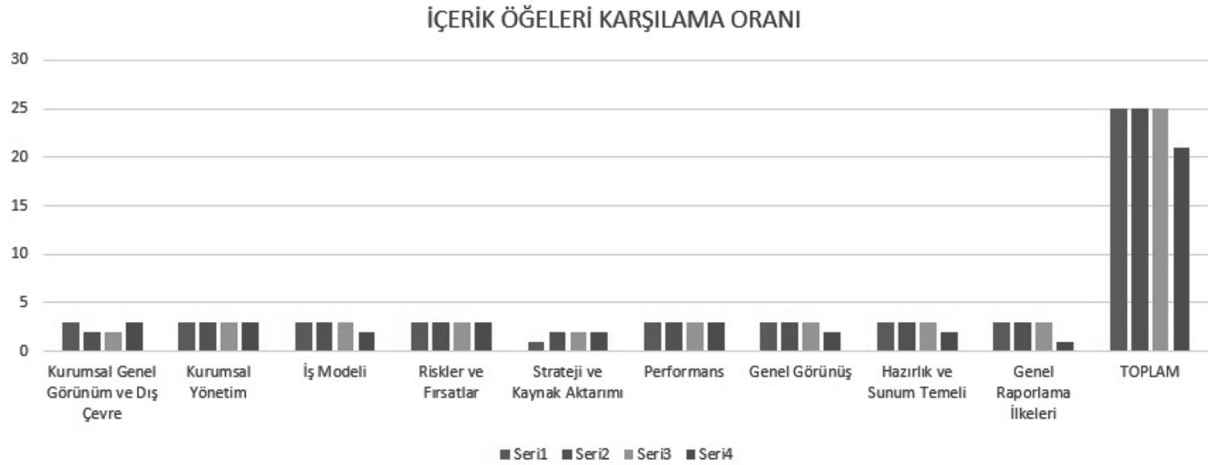
Şekil 6. Kılavuz İlkelerini Karşılama Oranını Gösteren Sütun Grafiği

Kılavuz ilkelerine yönelik olarak yaptığımız çalışmanın sütun grafiği incelendiğinde, yine Türk Hava Yolları'nın diğer şirketlerden kılavuz ilkeleri karşılama konusunda çok da geri kalmadığı görülmektedir. İncelediğimiz raporların içerik öğelerini karşılama durumunu ele aldığımızda ise aşağıdaki sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. İncelenen Entegre Raporların İçerik Öğelerini Karşılama Oranı

İçerik Öğeleri	GÜNEY AFRIKA HAVA YOLLARI	JAPON HAVA YOLLARI	MÜNİH HAVAALANI	TÜRK HAVA YOLLARI
Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre	3	2	2	3
Kurumsal Yönetim	3	3	3	3
İş Modeli	3	3	3	2
Riskler ve Fırsatlar	3	3	3	3
Strateji ve Kaynak Aktarımı	1	2	2	2
Performans	3	3	3	3
Genel Görünüş	3	3	3	2
Hazırlık ve Sunum Temeli	3	3	3	2
Genel Raporlama İlkeleri	3	3	3	1
TOPLAM	25	25	25	21
Karşılama Yüzdesi	92,59	92,59	92,59	77,78

Yapılan bu incelemede Türk Hava Yolları'nın finansal ve finansal olmayan raporlarının, içerik öğelerini karşılamada diğer şirketlere nazaran çok geri kaldığı görülmektedir. Yine de bu incelemeden almış olduğu puan ortalamasının üzerindedir, entegre rapor kullanımı ile birlikte bu oran da üst seviyelere kolaylıkla taşınabilir. Son olarak içerik öğelerinin karşılanması açısından yapılan incelemenin çubuk grafiği incelendiği zaman aradaki fark daha da görülmektedir.

Şekil 7.İçerik Öğelerini Karşılama Oranını Gösteren Sütun Grafiği

Uygulamanın sonucunda; Türk Hava Yolları'nın hali hazırda kullanmış olduğu raporlama biçimleri, yine aynı endüstri içerisinde faaliyette bulunan entegre rapor kullanan şirketler ile entegre raporun tamamlayıcı unsurlarını karşılama açısından kıyaslandığında Türk Hava Yolları'nın oldukça geri kaldığı görülmektedir. Fakat Türk Hava Yolları, her iki incelemeden de görülmektedir ki oldukça yüksek bir puana sahiptir. Bu da demek oluyor ki Türk Hava Yolları'nın raporlama biçimi Entegre Rapor oluşturmaya fazlasıyla elverişlidir.

Entegre rapor kullanımı, Türk Hava Yolları'nın değer yaratma sürecine büyük katkı sağlayacaktır. Uygulamada Türk Hava Yolları'nın yayınlamış olduğu iki farklı rapor incelenmiştir bu raporlar; faaliyet raporu ve sürdürülebilirlik raporudur. Entegre rapor sayesinde bu raporların içerdiği bilgiler tek belgede daha sade ve anlaşılır bir şekilde sunulabilecektir. Varılanbu bulgulardan ötürü havacılık endüstrisinde entegre rapor kullanımı, endüstriyi daha da geliştiren ve dinamizm sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulama sonucunda, Türk Hava Yolları'nın da entegre rapor kullanan şirketler arasına dâhil edilmesi tavsiye edilmektedir.

4. SONUÇ

Entegre rapor, kurumsal raporlamanın gelişim sürecinin son halkası olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal ve finansal olmayan bilgilerin tek bir raporda toplanması ve şirketin raporlamasında yalnızca şirket içinden kaynaklanan etkilerin değil şirket dışından kaynaklanan etkilerin de dikkate alınmasıyla birlikte entegre rapor ortaya çıkmaktadır. Entegre rapor kullanımı, günümüzde pek yaygın olmamakla beraber, günden güne yaygınlık kazanmaktadır. Günümüzde paydaşlar, şirkete dair finansal olmayan bilgileri; şirkete dair finansal bilgileri talep ettikleri oranda talep etmeye başlamışlardır

Çalışmada, entegre raporlamanın havacılık sektörüne olası etkilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, havacılık endüstrisi üzerinde yapılan çalışma ile bu endüstri içerisinde yer alıp entegre rapor kullanan ve kullanmayan şirketlerin raporlarında yer alan bilgiler kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda;

entegre rapor kullanımının paydaşlar tarafından aranan bilgilere daha kolay ulaşılmasını, finansal ve finansal olmayan verilerin birbirleri ile ilişki halinde sunulmasını, şirketin değer yaratma sürecini daha belirgin kılmasını, şirketin yalnızca iç işleyişinin değil aynı zamanda dış işleyişinin ve olası risk ve fırsatların daha belirgin bir şekilde raporda ortaya konmasını sağladığı tespit edilmiştir.

Türk Hava Yolları'nın finansal ve finansal olmayan raporları incelendiğinde, diğer şirketlerin entegre raporlarında yakalanan bütünlüğe ulaşamadığı görülmüştür. Türk Hava Yolları'nın incelenen raporları arasında bir bütünlük olmadığı için finansal ve finansal olmayan bilgiler arasında bağlantı da kurulamamıştır. Türk Hava Yolları, her ne kadar havacılık endüstrisi içerisinde kendini ispatlamış bir şirket olsa da paydaşları açısından entegre raporlama gibi sade, anlaşılır bir raporlama sistemi kullanmayan bir şirkettir. Entegre rapor kullanımı, şirkete ek bir maliyet getirmeyecek, aksine şirketin raporlarını daha anlaşılır kılarak paydaşlar tarafından takibin daha kolay yapılmasını sağlayacaktır.

Paydaşların her biri yeterli düzeyde finansal okuryazarlık bilgisine sahip olamayabilir ve bu durumdan ötürü finansal bilgiler ile finansal olmayanları ilişkilendiremeyebilirler. Sırf bu ilişkiyi kuramadıkları için ele aldıkları şirket konusunda yanlış kararlar verebilirler. Şirketin verilerinin daha şeffaf, herkesin anlayabileceği düzeyde ve kapsamlı sunulabilmesi için entegre rapor kullanımı gerekliliktir. Entegre rapor kullanımı, aynı zamanda şirketlerin performansını arttıran ve değer yaratma sürecini şirket için daha anlaşılır kılan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel anlamda önemli bir endüstri olan havacılık endüstrisinin her anlamda yenilikleri takip etmesi gerekmektedir. Kurumsal raporlama alanında geldiğimiz noktada, bu yenilik takibi entegre rapor kullanımından geçmektedir. Türk Hava Yolları gibi entegre rapor kullanmayan havayolu şirketlerinin önümüzdeki dönemde bu raporlama biçimini kullanmaları tarafımızca önerilmektedir. Uygulamada görüldüğü üzere, Türk Hava Yolları entegre raporlama bileşenlerini yüksek oranda karşılamaktadır. Bu durum, Türk Hava Yolları'nın entegre raporlama kullanımına entegrasyonunun çok zor olmayacağını göstermektedir. Fayda-maliyet analizleri de göz önüne alındığında, entegre rapor kullanımının Türk Hava Yolları'nın değerini arttırıcı bir unsur olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABHISHEK, N. et al. "Reporting As A New Dimension of Corporate Reporting: An Indian Perspective". *Journal of Commerce & Accounting Research*, 9(3), (2020): 63-73.
- ADAMS, C. *Understanding Integrated Reporting: The Concise Guide To Integrated Thinking and The Future of Corporate Reporting*. New York: Routledge, 2017.
- ALTAY, D. "Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2019.
- ALTUN, N. "Finansal Olmayan Bilgilerin Raporlanmasında Küresel Raporlama İlkeleri". *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 1(1), (2018): 31-49.
- ARAS, G. ve diğerleri. (2019). Türkiye'de Entegre Raporlama: Mevcut Durum, Paydaşların Algı ve Beklentileri KPMG: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/01/turkiye-entegre-raporlama.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021)
- BAL, T. "Integrated Reporting: Literature Review and its Practice in India and Abroad". *Strustl Management Review*, 7(2), (2018): 48-54.
- BARTNECK, C. ve C. LUTGE. (2021). What is AI?, ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/343611353_What_Is_AI (Erişim Tarihi: 01 Mart 2021)
- CHIARA, M. "Integrated Reporting: The IIRC Framework", Ed. CHIARA, Mio et al, *Integrated Reporting: A New Accounting Disclosure*. London: Springer Nature, 2016.
- CIBIR, M. "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Üretim İşletmelerinin Faaliyet Raporlarının Entegre Raporlamaya Uygunluğu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, 2019.
- ÇIKIKCI, A. "Integrated Reporting in Shipping Industry: An Analysis of International Shipping Companies", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2019.
- DEREKÖY, F. "Entegre Raporlama Uygulamalarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Bağlamında Değerlendirilmesi". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), (2018): 589-608.
- DE VILLIERS, C. ve P.-C. K. HSIAO. "Integrated Reporting", Ed. DE VILLIERS, Charl ve Warren MAROUN, *Sustainability Accounting and Integrated Reporting*. New York: Routledge, 2018.
- DI DONATO, D. et al. "The Case of Ent", Ed. BUSCO, Cristiano et al, *Integrated Reporting: Concepts and Cases That Redefine Corporate Accountability*. New York: Springer International Publishing, 2013.
- DOĞAN, D. "Entegre Raporlama Konusunda Yöktez ve Ulakbim Veri Tabanındaki Akademik Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyometrik Analiz (2010-2020)". *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), (2020): 120-142.
- DRABEK, Z. ve W. PAYNE. "The Impact of Transparency on Foreign Direct Investment". *Journal of Economic Integration*, 17(4), (2002): 777-810.
- ECCLES, R. G. ve M. P. KRZUS. *One Report: Integrated Reporting for A Sustainable Strategy*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc. 2010.
- ELDRED KING, M. (2014). Sürdürülebilirlik. *Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Bülteni*, s. 1-38.
- ELDEMİR, E. "Entegre Raporlama ve Türk İşletmelerinde Uygulamasına İlişkin Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2019.
- ERTA.(2021). <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/hakkimizda/biz-kimiz.aspx> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2021)
- EY. (2016). *Integrated Reporting: Linking Strategy, Purpose and Value*. <https://integratedreporting.org/resource/ey-integrated-reporting-linking-strategy-purpose-and-value/> (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)

- FLOWER, J. "The International Integrated Reporting Council: A Story Of Failure". *Critical Perspectives on Accounting*, (27), (2015): 1-17.
- GACAR, A. "Yapay Zeka Ve Yapay Zekanın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat Ve Tehditler". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (2019): 389-394.
- GÜLDOĞAN, Ö. "Entegre Raporlamada Paydaşlar İle İlişkilerin Rolü". *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(1), (2020): 55-64.
- HENSBY, A. ve D. O'BYRNE. "Globalization: The Global Village". *Theorizing Global Studies*, (2011): 10-32.
<https://fintechistanbul.org/2016/10/04/yeni-sihirli-kelime-blockchain/> (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
https://www.flysaa.com/documents/51855150/0/SAA_IAR+2017.pdf/22db54be-b1f5-404a-99fd-d12f3fe9e56b (Erişim tarihi: 01 Nisan 20201)
<https://www.wbcds.org/> (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
https://www.jal.com/en/sustainability/report/pdf/index_2020a.pdf (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
<https://www.macrotrends.net/countries/ZAF/south-africa/foreign-direct-investment> (Erişim Tarihi: 01 Mart 2021)
https://www.munich-airport.com/_b/0000000000000009349675bb5f05b0c1/fmg-integrated-report-2019-english-web.pdf (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
<https://investor.turkishairlines.com/tr> (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
- IBM. (2021). 04 01, 2021 <https://www.ibm.com/topics/benefits-of-blockchain#:~:text=Blockchain%20increases%20trust%2C%20security%2C%20transparency,cost%20savings%20with%20new%20efficiencies>. (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
- IIRC. (2013). ULUSLARARASI ENTEGRE RAPORLAMA ÇERÇEVESİ. <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf> (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021)
- INTREPID PRIVATE CAPITAL GROUP FINANCIAL NEWS BLOG. (2017). <https://www.intrepidexecutivegroup.com/blog/what-is-business-capital/> (Erişim Tarihi: 04 Ocak 2021)
- KAYA, U., D. AYGÜN ve Ö. YAZAN. "Yeni Bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama ve Dünyadaki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(6), (2016): 85-100.
- KILIÇ, M. ve C. KUZZEY. "Determinants of Forward-Looking Disclosures in Integrated Reporting". *Managerial Auditing Journal*, 33(1), (2018): 115-144.
- MAAMA, H. ve M. MKHIZE. "Integrated Reporting Practice in A Developing Country-Ghana: Legitimacy or Stakeholder Oriented?". *International Journal of Disclosure and Governance*, 17, (2020): 230-244.
- MALOLA, A. ve W. MAROUN. "The Measurement and Potential Drivers of Integrated Report Quality: Evidence from A Pioneer in Integrated Reporting". *South African Journal of Accounting Research*, 33(2), (2019): 114-144.
- OLIVEIRA, L., L. RODRIGUES ve R. CRAIG. "Intellectual Capital Reporting in Sustainability Reports". *Journal of Intellectual Capital*, 11(4), (2010): 575-594.
- RIBERA, J. "The Integrated Reporting: A Presentation of the Current State of Art and Aspects of Integrated Reporting That Need Further Development". *Intangible Capital*, 1(12), (2016): 336-356.
- SMITH, S. S. *Integrated Reporting Management: Analysis and Applications for Creating Value*. New York: Routledge, 2019.

TEPEDELEN, A. “Entegre Raporlama ve Entegre Raporlamanın Türk Bankacılık Sektöründe Uygulamasına Yönelik Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi BSE, 2019.

YÜKSEL, F. “Entegre Raporlama, Türk İşletmelerinin Entegre Raporlamaya Bakışı Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi SBE, 2017.

ZHOU, S., R. SIMNETT ve W. GREEN. “Does Integrated Reporting Matter to the Capital Market?”. ABACUS, 53(1), (2017): 94-132.

ZHURAVKA, F. et al. “Impact Of Integrated Reporting On Enterprise Value-Based Management: Evidence From Ukraine”. Problems and Perspectives in Management, 18(2), (2020): 154-165.

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL PERFORMANS İLE ÜST DÜZEY YÖNETİCİLERE SAĞLANAN FAYDALAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Oğuzhan BAHADIR*

Eylül YARDIMCI**

Makale Gönderim Tarihi : 30.09.2021 / Kabul Tarihi : 21.10.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

Bu çalışma Türk bankacılık sektöründe finansal performans ile üst düzey yönetici ücretleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. 2011-2020 dönemine ilişkin hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 12 bankanın verileri panel veri analizi yöntemine tabi tutularak, muhasebe temelli performans göstergeleri ve piyasa temelli performans göstergelerinin üst düzey yönetici ücretlerini etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, banka aktif kârlılığı ve sermaye yeterliliği ile üst yönetime sağlanan faydalar arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Özkaynak kârlılığı, net faiz marjı ve banka sahiplik yapısı ile yöneticilere sağlanan faydalar arasında anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir. Fiyat/kazanç oranı ile yöneticilere sağlanan faydalar arasında ise negatif yönlü ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üst düzey yöneticilere sağlanan faydalar, Muhasebe temelli finansal performans göstergeleri, Piyasa temelli finansal performans göstergeleri

JEL Sınıflandırması: M410

* Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, obahadir@gsu.edu.tr, 0000-0002-5721-9498

** Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Programı, eylulyardimci_93@hotmail.com, 0000-0003-1980-6541

THE INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL PERFORMANCE AND EXECUTIVE COMPENSATION IN BANKING SECTOR**ABSTRACT**

This study examines the relationship between financial performance and executive compensation in the Turkish banking sector. The data of 12 banks that are traded in Borsa Istanbul for the period of 2011-2020 are analysed by using panel data analysis to investigate whether accounting-based performance indicators and market-based performance indicators affect the benefits provided to executives. The results show that there is a positive relationship between the bank's return on assets and capital adequacy and the benefits provided to executives. Return on equity, net interest margin and bank ownership structure have no significant effect on benefits provided to executives. Furthermore, there is a negative correlation between the price/earnings ratio and the benefits provided to executives.

Keywords: Executive compensation, Accounting-based performance indicators, Market-based performance indicators

JEL Classificatio: M410

1. GİRİŞ

Sanayi devrimini takip eden süreçte şirketlerin yönetimi sahiplerden üst düzey yöneticilere geçmeye başlamıştır. Yönetim değişikliği, iki grup arasında çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Vekalet teorisine göre asiller (sahipler), vekiller (yöneticiler) ile aralarındaki çıkar çatışmasına ilişkin sorunları azaltmak ve asillerin hedeflerini menfaatlerine uyumlu hale getirmek için bazı maliyetlere katlanmak zorundadır (Jensen ve Meckling, 1976). Bu maliyetlerden biri de yöneticilere sağlanan ücretler ve diğer faydalardır. Asiller (sahipler) yöneticilere sundukları finansal performansa dayalı ücretlendirme sistemleri ile yöneticilerin hedeflerini kendi menfaatlerine uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır.

Sahipler ve yöneticiler arasındaki çıkar çatışmalarının artmasıyla birlikte üst düzey yöneticilerin ücreti ve belirleyicileri konusu literatürde ele alınmaya başlanmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel finansal krize kadar ağırlıklı olarak bu çalışmalar finansal sektör dışında yoğunlaşmıştır. Küresel finansal kriz ardından ise, banka hissedarları, yatırımcılar, kamuoyu ve araştırmacılar arasında banka yöneticilerine sağlanan faydaların adil olup olmadığı ve üst düzey yöneticilerin kendi menfaatlerini gözeterek risk içeren kararlar alıp almadığı konusu gündeme gelmiştir. Bu sorunları incelemek amacıyla finansal sektörde ücret-performans ilişkisini inceleyen çalışma sayısı artış göstermiştir (Athar ve diğ., 2012; Deysel ve Kruger, 2015).

Bu çalışmada, bankacılık sektöründe üst düzey yöneticilerin ücretleri ile banka performans göstergeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. 2011-2020 yıllarını kapsayacak şekilde 11 bankanın verileri panel veri

analiziyle incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre banka aktif kârlılığı ve sermaye yeterliliği ile üst yönetime sağlanan faydalar arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bankaların aktif büyüklüğü arttıkça ve sermaye yeterlilikleri iyileştikçe üst yönetim ekiplerine daha fazla fayda sağlamaktadırlar. Diğer taraftan, özkaynak kârlılığı, net faiz marjının ve banka sahiplik yapısının yöneticilere sağlanan faydalar üzerinden istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir. Fiyat/kazanç oranı ile yöneticilere sağlanan faydalar arasında ise negatif ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. 2. bölümde finansal performans göstergesi olarak kullanılan muhasebe temelli, piyasa temelli ve değer temelli ölçütleri açıklanmıştır. 3. bölümde literatür araştırmasından oluşmaktadır. 4. bölümde araştırmanın yöntemi, kullanılan modeller ve modellerin sonuçlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

2. FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜTLERİ

Finansal performans bir şirketin hedeflerine ulaşma konusundaki finansal kabiliyetinin ve şirket yönetim kabiliyetinin yansıtılmasının göstergesi olarak tanımlanmaktadır (Anthony ve Gouvindarajan, 2002, s: 177). Günümüzde finansal performansı ölçmek için birçok teknik kullanılmaktadır. Bu teknikleri aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür:

- Muhasebe temelli performans ölçütleri
- Piyasa temelli performans ölçütleri
- Değer bazlı performans ölçütleri

Muhasebe temelli performans ölçütleri, 1900'lü yılların sonundan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. (Maditinos, 2009, s: 324). Bu ölçütler, şirketin gelir tablosu, bilanço veya defter kayıtları gibi finansal verilerinden hareketle hesaplanmaktadır. Bankacılık sektöründe likit varlıkların toplam varlıklara oranı, kredi mevduat oranı, aktif karlılığı, özkaynak karlılığı, net faiz marjı ve sermaye yeterlilik oranı gibi muhasebe temelli performans ölçütlerinden faydalanılmaktadır.

Yatırımcıların hisse senetlerine ilgisinin artması sonucunda hisse değerini maksimize etme hedefi önemli hale gelmiştir (Useem, 1993). Bu da finansal performansın takibinde piyasa temelli ölçütlerin kullanımını artırmıştır. Piyasa temelli ölçütlerin, muhasebe temelli ölçütlere göre bazı üstünlüklerinin olduğu düşünülmektedir. Muhasebe temelli ölçütler şirketin geçmiş ve cari dönem performansı hakkında bilgi sağlarken, piyasa temelli ölçütler genellikle gelecek ve uzun vadeli finansal performansın bir yansıması olarak kabul edilmektedir (Keats ve Hitt, 1988, s: 576). Piyasa temelli performans ölçütleri mevcut durumun netleştirilmesine ve gelecekteki finansal performans beklentilerinin ölçülmesine şirket dışı faktörleri de dahil ederek yardımcı olmaktadır. Fiyat / Kazanç oranı (F/K), Piyasa Değeri / Defter Değeri ve Piyasa Kapitalizasyonu yaygın olarak kullanılan piyasa temelli performans ölçüleridir.

Borsada artan likitide ve finansal piyasada kurumsal yatırımcıların artan önemi değer temelli ölçütlerin kullanımını yaygınlaştırmıştır (Ray, 2001, s: 66-70). Ekonomik katma değer, piyasa katma değeri gibi ölçütler sermaye maliyetini dikkate dikkate alan ve işletmenin ürettiği ekonomik katma değere odaklanan değer temelli ölçütlerdir.

Bankaların finansal tablolarının yapısı diğer şirketlerden farklı olsa da kullanılan performans ölçütleri farklı değildir. Aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı gibi oranların performans ölçümü açısından daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Adalessossi ve Oruc, 2019, s: 122-154). Bu çalışmada bankaların performansı göstergeleri olarak muhasebe temelli ve piyasa temelli ölçütler dikkate alınmıştır.

3. LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

Yöneticilere sağlanan faydalar ile şirket performansı arasındaki ilişki bir çok çalışmaya konu olmuştur. Çalışmaların büyük bir bölümü gelişmiş ülkelerde yapılmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerle ilgili çıkarım yapılmasını sağlayacak yeterli sayıda çalışma olduğu da söylenebilir.

3.1. Gelişmiş Ülkelerdeki Çalışmalar

Jensen ve Murphy (1990), 1.295 şirket verisini kullanarak maaş-performans ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, işletme sahiplerinin servetlerindeki değişikliklerin üst düzey yöneticilerin ücretlerini çok az etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Coughlan ve Schmidt (1985) ise, yöneticilere ödenen ücretler ile şirketin hisse senedi fiyatı ve temettü performansı arasındaki ilişkisini incelemişler ve üst düzey yöneticilere sunulacak ücret belirlenirken hisse senedi performansının etkili olduğunu göstermiştir.

Sloan (1993), üst düzey yöneticilerin ücret planlarında muhasebe karının rolünü incelemiş ve yöneticilere ödenen ücretler ile muhasebe karı arasında önemli bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Kaplan (1994), performans ölçütü olarak hisse senedi getirisi, satışların büyüme hızı ve gelirler ile varlıklardaki değişimi esas almış ve Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yönetim ücretleri ve yönetici devir hızındaki değişiklikleri incelemiştir. İki farklı ülkenin şirketlerini karşılaştırma olanağı sunduğu için çalışma daha önceki literatürden farklılık gösteren bu çalışmanın sonuçlarına göre, Japon yöneticilerin ücretleri hisse senedi getirileri ve cari nakit akışlarıyla yüksek oranda ilişkili iken ABD'deki yönetici ücretleri ve devir hızı Japonya'nın aksine olumsuz kazançlara karşı daha az duyarlıdır.

1975-1989 yıllarını kapsayan çalışmalarında McConaughy ve Mishra (1996), 430 şirketin karı ve hisse getirisi ile şirket performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Hisse getirisinin, özellikle şirketin performansının kötü olduğunu dönemlerde performans dayalı ücretlerin belirlenmesinde önemli rol oynadığı ve kısa vadede şirket performansı ve üst yönetim ücretlerinin doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur.

Attaway (2000), bilgisayar ve elektronik endüstrilerine odaklanarak şirket performansı ile CEO'lara sağlanan faydalar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. CEO'lara sağlanan faydalar olarak; maaş, ikramiye ve uzun vadeli gelirler ele alınırken; şirketin performansının ölçütü olarak ise özkaynak kârlılığı kullanılmıştır. Sonuçlar, şirket performansı ile CEO'lara sağlanan faydalar arasında zayıf ama pozitif bir ilişki olduğuna yöneliktir.

Randøy ve Nielsen (2002), Norveç ve İsveç şirket yöneticilerine sağlanan faydalar ile şirket performansı, piyasa değeri ve şirket yönetim kurulu büyüklüğü arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma, 1996 ve 1998 yılları arasında borsalarda işlem gören Norveç ve İsveç şirketlerine ilişkin verileri içermektedir. Yönetim kurulu büyüklüğü ve piyasa değerinin, yönetici maaşı ile yüksek oranda ilişkili olduğu, ancak şirket performansının yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

Cordeiro ve Veliyath (2003), yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde kurumsal yönetim mekanizmalarının, şirket büyüklüğünün ve performansının etkisini analiz etmişlerdir. Panel veri yöntemini kullanan çalışmanın sonuçlarına göre şirket büyüklüğü, muhasebe ve piyasa performansının üst düzey yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde pozitif yönde etkisi bulunduğu gözlemlenmiştir.

Kato ve Lee (2004), 1998 ve 2001 dönemini kapsayan üç yıllık dönem için Kore şirketlerinin verilerini inceleyerek üst yönetimin elde ettiği nakit ödemelerin hisse getirileri ile yakından ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, aile şirketlerinde yönetici ücreti ile şirket performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, kurumsal şirketlerde pozitif bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Nourayi ve Mintz (2008) üst düzey yöneticilerin görev süresinin yönetici ücret ve şirket performans ilişkisi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma, 0 ile 3 yıllık deneyimli yöneticilere sağlanan faydaların şirket performansı ile yakından ilişkili olduğunu, 15 yıl ve üstü deneyimli yöneticilerin ücretinin belirlenmesinde ise şirket performansının önemli bir etken olmadığını göstermektedir. Ayrıca, ücret ile hem piyasa temelli hem de muhasebe temelli performans arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Akhigbe ve diğ. (1997), Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren ticari bankaların büyüklüğü, muhasebe temelli performans ve piyasa temelli banka performansı ile üst düzey yöneticilerin ücretleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçları, yönetim ücretlendirmesi ile muhasebe ve piyasa temelli performans arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca banka büyüklüğü ile yönetici ücretleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Joyce (2001), Amerika Birleşik Devletleri'nde yönetici ücretleri ve banka performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada kullanılan modelde performans göstergeleri olarak hisse senedi fiyatlarındaki değişim, özkaynak kârlılığı ve aktif kârlılığı esas alınmıştır. Çalışmanın sonuçları; aktif kârlılığı ile yöneticilere sağlanan faydalar arasında küçük ama pozitif bir ilişki olduğunu, banka performansının ölçülmesinde kullanılan göstergelerden biri olan özkaynak katlılığı ile yöneticilere sağlanan faydalar arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur.

Sigler ve Porterfield (2001) Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren yatırım bankalarının üst düzey yönetici ücretleri ile bankaların performansı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yönetici ücretlerindeki değişimi dört bağımsız faktöre bağlayan bir model oluşturmuştur. Bu faktörler; yönetici görev süresi, aktif kârlılığı, banka hisselerinin betası ve kardaki değişimdir. Aktif kârlılığının, yönetici ücretlerindeki değişiklikleri belirlemede önemli bir faktör olduğu, ancak yönetici görev süresi ve banka hisselerinin beta değerinin, ücretleri açıklamakla ilgili olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yu ve Zang (2004), ticari banka performansı ile üst yönetime sağlanan faydalar arasındaki ilişkiyi incelerken, üst yönetime sağlanan faydaları, maaş ve ikramiye toplamı olarak ele almış; finansal performans göstergeleri olarak ise özkaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ve Fiyat/Kazanç oranını kullanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren ticari bankaların örneklem olarak seçildiği çalışmada yöneticilere sağlanan faydalar ve bankanın finansal performansı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

Crumley (2008), ABD'de faaliyet gösteren 36 bankanın üst yönetim ücretleri ile üst yönetim özellikleri (CEO yaşı, görev süresi ve eğitimi) ve bankaya özgü özellikler (banka performansı ve büyüklüğü)

arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma 2001 ve 2003 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışma modelinde banka performansı özkaynak karlılığı ve piyasa getirisi ile ölçülürken, banka büyüklüğü satışlar, toplam aktifler ve çalışan sayısı ile ölçülmektedir. Araştırma sonuçları, üst yönetim ücretlerinin banka büyüklüğü ile yakından ilişkili olduğunu, banka performansı ve CEO özellikleri ile ise zayıf bir şekilde negatif ilişkili olduğunu göstermektedir.

3.2. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Çalışmalar

Gelişmekte olan ülkeler için ilk çalışma Jones ve Kato (1996) tarafından Bulgaristan'daki şirketlerden bir örneklem oluşturularak yapılmıştır. Panel veri yönteminin kullanıldığı bu çalışmada 1989'dan 1992'ye kadar olan dört yıllık dönem için şirket büyüklüğü ve karlılık ile yöneticilere sağlanan faydalar arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, yönetici ücreti, çalışan sayısı ve (şirketin satışları olarak ölçülen) şirket büyüklüğü ile ilişkilidir. Yönetici ücreti ile şirket karlılığıyla arasında ise anlamlı bir ilişki yoktur. Bu çalışma ardından 1992-1995 yılları için aynı ilişkiyi incelemek için Jones ve Kato (1998) yeni bir çalışma yapmış ve bir önceki çalışmanın sonuçlarına benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Karacaer, Aygün ve İç (2010), 2004-2006 dönemini kapsayan araştırmalarında Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerden elde edilen verileri analiz ederek üst düzey yönetici ücretleri ile satış ve getiri olarak ele aldıkları şirket performans göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca şirket büyüklüğünün şirketin uyguladığı ücret tutarına karar vermede önemli bir değişken olduğu sonucu elde edilmiştir.

Athar ve diğ. (2012) 2000-2009 yıllarını kapsayan çalışmasında Pakistan'daki Karaçi Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören bankaların şirket büyüklüğü ve muhasebe temelli şirket performansı ile üst yönetime sağlanan fayda ilişkisini incelemiştir. Banka performansını ölçmek için aktif karlılık, özkaynak karlılığı, vergi öncesi kar ve kar marjı kullanılırken, banka büyüklüğü çalışan sayısı ve aktif büyüklüğü olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, banka toplam aktifleriyle üst düzey yöneticilere nakit olarak sağlanan faydaların arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, çalışmada banka performans ölçütleri olarak ele alınan ölçütlerle (vergi öncesi kar hariç) üst düzey yönetici ücretleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermiştir.

Deysel ve Kruger (2019), Johannesburg Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören bankaların üst düzey yöneticilere sağladıkları ücret ile banka performansı arasındaki ilişkiyi piyasa temelli ve muhasebe temelli göstergeler kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, yönetici ücreti ile şirket performansı arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki olmasına rağmen, banka büyüklüğü ve yönetici ücreti arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Dimaano ve diğ. (2015), 2007-2009 döneminde Filipin Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören bankalara odaklanarak banka finansal performansı ile üst düzey yönetici ücretleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bankanın finansal performansı olarak aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı, net faiz marjı, kredi/mevduat oranı, sermaye yeterlilik oranı ve hisse başına kazanç değeri kullanılmaktadır. Araştırmada, bankanın finansal performansı ile üst düzey yönetici ücretleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Yusuf ve Abubakar (2014), Nijerya'daki 14 ticari bankanın banka ölçeği, banka performansı ve kurumsal yönetiminin üst düzey yönetici ücreti üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, banka performansı ile yönetici ücreti arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Omoregie ve Kelikume (2017)'nin, 2005-2014 yılları arasındaki Nijerya ticari bankalarının verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada, banka performansının üst düzey yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE SONUÇLAR

Çalışmada, bankaların üst düzey yöneticilerine sağlanan faydalara etki eden banka performans faktörlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda 2011-2020 döneminde hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 12 bankanın verileri incelenmiştir. İlgili dönemler için yöneticilere sağlanan faydalar verisine tam olarak ulaşamadığımız Vakıflar Bankası örneklem dışında tutulmuştur.

Tablo 1:Çalışma Kapsamında İncelenen Bankalar

1	AKBANK T.A.Ş.
2	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.
3	ICBC TURKEY BANK A.Ş.
4	QNB FİNANSBANK A.Ş.
5	ŞEKERBANK T.A.Ş.
6	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.
7	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.
8	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.
9	TÜRKİYE KALKINMA VE YATIRIM BANKASI A.Ş.
10	TÜRKİYE SINAİ KALKINMA BANKASI A.Ş.
11	TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.
12	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.

Banka performansı ile yönetici ücretleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için 2 model oluşturulmuştur. Bu modellerin ikisinde de yöneticilere sağlanan faydalar bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Literatürdeki çalışmalarda kullanılan değişkenler göz önünde tutularak; aktif karlılık oranı, özkaynak karlılık oranı, net faiz marjı, sermaye yeterlilik oranı, banka büyüklüğü, fiyat kazanç oranı ve piyasa değeri bağımsız değişkenler olarak belirlenirken, banka uyuşu kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan bilanço, gelir tablosu ve yöneticilere sağlanan faydalar verileri Türkiye Bankalar Birliği rapor platformundan ve bankaların denetim raporu dipnotlarından, piyasa temelli ölçütler ise Finnet platformu üzerinden temin edilmiştir. Tablo 2'de çalışmada kullanılan değişkenler listelenmiştir.

Tablo 2: Değişken Tanımları

Notasyon	Değişken Adı	Değişken Tipi	Ölçütler
Log(YSF)	Yöneticilere sağlanan faydalar (Bin TL)	Bağımlı Değişken	Yöneticilere sağlanan faydaların logaritmasıdır.
ROA	Aktif Kârlılık Oranı	Bağımsız Değişken	Net Kâr/Toplam Aktifler
ROE	Özkaynak Kârlılık Oranı	Bağımsız Değişken	Net Kâr/Öz Sermaye
NFM	Net Faiz Marjı	Bağımsız Değişken	Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler
SYO	Sermaye Yeterliliği Rasyosu	Bağımsız Değişken	Öz Sermaye/ Riskteki Aktifler + [(Piyasa Riskleri + Operasyonel Riskler) x 12,5]
Log(BUY)	Banka Büyüklüğü	Bağımsız Değişken	Toplam aktiflerin logaritmasıdır.
YAB	Banka Uyuşuğu	Kukla Değişken	YAB _{it} =0, Yerli Sermaye YAB _{it} =1, Yabancı Sermaye
FKO	Fiyat Kazanç Oranı	Bağımsız Değişken	Hisse Fiyatı/Hisse Başına Kâr
Log(PDE)	Piyasa Değeri	Bağımsız Değişken	Log (Hisse Fiyatı x Toplam Hisse Sayısı)

Veri seti hem zaman serisi hem de yatay kesit veri içerdiğinden panel veri analizinden yararlanılmıştır. Kullanılan değişkenler doğrultusunda çalışma modeli oluşturulurken öncelikle değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu incelenmiştir. Bu amaçla korelasyon analizi yapılmıştır (Ek.1). Yapılan analiz sonucunda Log(BUY) ile Log(PDE) değişkenleri (0.851) ve ROA ile ROE değişkenleri (0.911) arasında tama yakın çoklu doğrusal bağıntı sorununa neden olabilecek büyüklükte korelasyon ilişkileri görüldüğü için çalışma modelleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

$$\text{Log(YSF)}_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it} \text{ROA}_{it} + \beta_{2it} \text{NFM}_{it} + \beta_{3it} \text{SYO}_{it} + \beta_{4it} \text{Log(BUY)}_{it} + \beta_{5it} \text{YAB}_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

$$\text{Log(YSF)}_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it} \text{ROE}_{it} + \beta_{2it} \text{FKO}_{it} + \beta_{3it} \text{Log(PDE)}_{it} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

Modellerde, $i = 1, 2, 3, \dots, N$ yatay kesit birimlerini ifade ederken, $t = 1, 2, 3, \dots, T$ zaman boyutunu, ϵ ise panel hata terimini ifade etmektedir.

Modellerde birim etkisi olup olmadığı diğer bir deyişle klasik modelin uygun olup olmadığı Breush-Pagan (1980) Lagrange testi ile incelenmiştir. Tablo 3'te görülebileceği üzere her iki model de birim etkisi görülmüş ve klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 3: Birim Etkisini Sınayan Breusch-Pagan (1980) Lagrange Testi Bulguları

	Model 1		Model 2		
	σ_u^2	σ_u	σ_u^2	σ_u	
Log(YSF)	1.313	1.146	Log(YSF)	1.313	1.146
E	0.048	0.219	ε	0.085	0.291
μ	0.379	0.616	μ	0.726	0.852
	$\chi^2(01)=181.86^{***}$	Sig.=0.000	$\chi^2(01)=346.46^{***}$	Sig.=0.000	

*** (%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade eder, χ^2 : Ki-Kare test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir.) σ_u^2 : Birim Etki Varyansı, $\sqrt{\sigma_u^2} = \sigma_u$: Standart Hata, ε : Hata Terimi, μ : Birim Etkisi

Tesadüfi etkiler modeli ve sabit etkiler modeli arasında seçim yapmak amacıyla birim etkisinin türü Hausman (1978) testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 4: Birim Etki Türünü Sınayan Hausman (1978) Test İstatistikleri

Değişken	Model 1				Değişken	Model 2			
	SE(b)	RE(B)	Fark (b-B)	S.H		SE(b)	RE(B)	Fark (b-B)	S.H
ROA	0.189	0.158	0.031	0.011	ROE	-0.019	-0.019	0.000	0.000
NFM	-0.047	-0.032	-0.015	0.011	FKO	-0.004	-0.004	0.000	0.000
SYI	0.012	0.011	0.001	0.002	LNPDE	0.567	0.570	-0.003	0.273
BUY	0.762	0.722	0.040	0.011					
YAB	-0.015	0.071	-0.086	0.016					
	$\chi^2(05)=11.21^{**}$	Sig.=0.047			$\chi^2(03)=0.42$	Sig.=0.936			

**(%5) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade eder χ^2 Ki-Kare test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir.) b: Sabit Etkiler Tahmincisi, B: Rastasal Etkiler Tahmincisi, (b-B) Tahminciler arasındaki fark, S.H: Standart Hata

Modeller için hesaplanan test istatistikleri neticesinde; Model 1 için sabit etkiler modeli, Model 2 için ise tesadüfi etkiler modelinin daha etkin bir tahminci üretebileceği anlaşılmıştır.

Model 1 ve Model 2 için yatay kesit bağımlılığı (birimler arası korelasyon); Pesaran (2004) ve Friedman (1937) test istatistikleri kapsamında incelenmiştir. (Tablo 5) Model 1’de yatay kesit bağımlılığına rastlanmazken, Model 2’de birimler arası korelasyon olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 5: Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon) Sınayan Pesaran (2004) ve Friedman (1937) Test Bulguları

Model	Pesaran Test		Friedman Test	
	$\chi^2(55)$	Sig.	$\chi^2(09)$	Sig.
Model 1	0.527	0.401	7.165	0.709
Model 2	5.624***	0.000	34.729***	0.002

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade eder X^2 :Ki-Kare test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir.)

Model 1 sabit etkiler modeli yardımıyla taminleneceği için otokorelasyon varsayımının denetlenmesi; Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın (1982) Durbin Watson testi ile değişken varyans incelemesi ise önerilen test Değiştirilmiş Wald (2000) testi ile gerçekleştirilmiştir (Greene, 2000).

Tablo 6: Otokorelasyon Sorununu Sınayan Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Modifiye Edilmiş Durbin-Watson Ve Baltagi-Wu LBI Testi İstatistikleri

Test	Test İstatistiği
Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Modifiye Edilmiş Durbin-Watson Testi	1.163
Baltagi-Wu LBI Testi	1.524

Her iki test içinde literatürde kritik değer bulunmamakla beraber 2 değerinden küçük olmaları halinde otokorelasyonun ciddi olduğu yorumu yapılmaktadır.

Tablo 7: Değişen Varyans Sorununu Sınayan Değiştirilmiş Wald Testi Bulguları

Test İstatistiği $\chi^2(11)$	Sig.
2430.87***	0.000

***(%1) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade eder. , X^2 : Ki-Kare test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir.)

Yapılan otokoresyon testi neticesinde literatürde kritik değerlerin bildirilmemesine rağmen, değerlerin 2'den küçük olması durumunda modeldeki otokorelasyon sorununun ciddi olduğu bilinmektedir (Tatoğlu, 2020, s:254). Test sonuçları incelendiğinde, Model 1 için otokorelasyon sorununun varlığından söz edilebilir. Değiştirilmiş Wald testi bulguları incelendiğinde ise Model 1'de değişen varyans sorununa rastlandığı görülmektedir.

Model 2 ise tesadüfi etkiler tahmincisi altında inceleneceği için otokorelasyon sorununu tespitte yönelik önerilen testler Lagrange (LM) ve Düzeltilmiş Lagrange çarpanı (ALM) testleri iken, değişen varyans sorununu tespitte yönelik Levene, Brown ve Forsythe (1974) testi önerilmektedir (Brown ve Forsythe, 1974).

Tablo 8: Otokorelasyon Sorunu Sınayan Lagrange Ve Düzeltilmiş Lagrange Testi Bulguları

LM (Lambda=0)		ALM (Lambda=0)		Birleşik Test (Var(u)=0, Lamda=0)	
$\chi^2(01)$	Sig.	$\chi^2(01)$	Sig.	$\chi^2(01)$	Sig.
102.72***	0.000	4.10**	0.004	350.56***	0.000

***(%1), **(%5) anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade eder, X^2 : Ki-Kare test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir.)

Tablo 9: Model 2 İçin Değişen Varyans Sorununu Sınayan Levene, Brown ve Forsythe (1974) Testi Bulguları

W0		W50		W10	
F(10, 99)	p	F(10, 99)	p	F(10, 99)	p
0.861	0.572	0.641	0.776	0.789	0.638

F:F test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içerir.)

Tablo 9 incelendiğinde, Model 2’de otokorelasyon sorunu olduğu görülmektedir. Buna karşın modele değişken varyans sorunu gözlenmemiştir.

4.1. Model 1 Tahmin Bulguları

Yapılan spesifikasyon testleri sonrasında Model 1’in Sabit Etkiler Gölge Değişkenli En Küçük Kareler tahmin yöntemi altında otokorelasyon sorunu ve değişken varyans sorununu göz önüne alarak standart hatalar ile tahminlenmesine karar verilmiştir. Modelin tahmin bulguları Tablo 10’da sunulmuştur. Kurulan modelin F istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir model olduğu görülmektedir. Bulgularda yer alan Bi (i=2,...11) terimleri, birim etkilerini içeren banka kukla değişkenlerini ifade etmekten, 1 adet banka için kukla değişken model dışında tutularak kukla değişken tuzağından sakınılmıştır. Dışarıda bırakılan banka etkisi ise sabit terimin içinde bulunmaktadır.

Tablo 10: Model 1 Tahmin Bulguları

Değişken	β	S.H. (Robust)	T	p
ROA	0.189	0.076	2.49**	0.014
NFM	-0.047	0.037	-1.26	0.212
SYO	0.012	0.005	2.46**	0.016
BUY	0.762	0.069	11.03***	0.000
YAB	-0.015	0.130	-0.12	0.907
B2	0.944	0.306	3.08***	0.003
B3	1.127	0.113	9.93***	0.000
B4	-1.055	0.104	-10.06***	0.000
B5	1.692	0.333	5.08***	0.000
B6	-0.141	0.324	-0.43	0.666
B7	1.558	0.224	6.94***	0.000
B8	0.628	0.152	4.13***	0.000
B9	0.584	0.076	7.64***	0.000
B10	-0.423	0.067	-6.31***	0.000
B11	1.651	0.253	6.52***	0.000
Sabit Terim	-4.798	1.425	-3.37***	0.000

Tanısal İstatistikler

Uyum İyiliği(F)

F(15, 94)=329.52***

Sig.=0.000

Determinasyon

R²=0.968

***(%1),**(%)5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişkileri ifade eder, Robust üst imi otokorelasyon ve değişen varyansa dirençli Huber (1967), Eicker (1967) ve White (1980) dirençli (Robust) standart hataları ifade eder.

Aktif karlılık ile üst yönetime sağlanan faydalar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmaların çoğunluğu da bu pozitif ilişkiyi destekleyici niteliktedir (Akhigbe ve diğ., 1997; Joyce, 2001; Sigler ve Porterfield, 2001).

Banka sermaye yeterlilik rasyosunun üst yönetime sağlanan faydalar üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. bir etkisinin olduğu görülmektedir. Buna karşın, net faiz marjı ve banka uyruğunun yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Analiz sonuçları neticesinde, bir bankanın yabancı veya yerli uyruğu olmasının yöneticisine sağlandığı fayda üzerinde herhangi bir farklılık yaratmadığı ifade edilebilir.

Banka aktif büyüklüğü ile yöneticilere sağlanan faydalar arasında; literatürde yer alan birçok çalışmanın (Akhigbe ve diğ., 1997; Zhou, 2000; Cordeiro ve Veliyath, 2003; Özkan, 2011) sonuçlarıyla benzer şekilde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Banka büyüklüğündeki artışların yöneticilere sağlanan faydaları da yükselttiği görülmektedir.

4.2. Model 2 Tahmin Bulguları

Yapılan spesifikasyon testleri sonrasında Model 2'in Rastsal Etkiler tahmin yöntemi altında yatay kesit bağımlılığa karşı dirençli (Cluster) ve otokorelasyona dirençli (Robust) standart hatalar ile tahmin edilmesine karar verilmiştir. Modelin tahmin bulguları Tablo 11'de sunulmuştur. Kurulan modelin X^2 istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir model olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Model 2 Tahmin Bulguları

Değişken	B	S.H. ^(Cluster)	z	p
ROE	-0.019	0.012	-1.57	0.117
FKO	-0.004	0.002	-1.66*	0.097
LNPDE	0.571	0.063	9.13***	0.000
Sabit Terim	-2.914	1.413	-2.06**	0.039

Tanısal İstatistikler				
Uyum	İyiliği	$\chi^2(3)=276.79***$	Sig.=0.000	
(Wald)				
Determinasyon	Birimler İçi	R ² =0.602		
	Birimler Arası	R ² =0.469		
	Genel	R ² =0.488		

***(%1),**(%5),*(%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişkileri ifade eder, (Cluster) üst imi Arellano, Froot ve Rogers Dirençli Standart Hatalarını ifade eder.

Model 2'nin bulguları incelendiğinde; özkaynak karlılığı ve üst yönetime sağlanan faydalar arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki tespit edilememiştir. Literatür genelinde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise özkaynak kârlılığının ve yöneticilere sağlanan fayda ilişkisine yönelik bulgular çelişkili olduğu görülmektedir. Analiz çıktısı olarak özkaynak karlılığı ve üst yönetime sağlanan faydalar arasındaki bir ilişki tespit edilemediği için sonuçlar bu görüşün savunan literatürü destekleyici niteliktedir (Dimaano ve diğ., 2015; Joyce, 2001; Athar ve diğ., 2012).

Fiyat-Kazanç oranının ise yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde zayıf da olsa negatif etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Buna karşın banka piyasa değerinin %5 anlamlılık düzeyinde üst yönetime sağlanan faydalar üzerinde pozitif yönlü ilişkisi bulunmuştur. Analiz çıktıları, literatürde bu ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçlarını destekleyici niteliktedir (Randøy ve Nielsen, 2002).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son dönemlerde ortaya çıkan ekonomik ve finansal krizlerle bankaların faaliyetleri arasındaki ilişkiler dikkate alındığında, bankacılık sektörünün aracılık rolü, performansı ve karlılığının sürekli olarak izlenmesi ve denetlenmesi gerektiğini gerçeğini ortaya çıkmaktadır. Finansal sistemin önemli aktörlerinden bankaların faaliyet sonuçları ve ulaştıkları karlılık düzeyleri hem finansal sistemin istikrarı hem de banka kaynaklı krizlerin önüne geçilebilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da hisseleri işlem gören bankaların üst yönetime sağlanan faydalar ve çeşitli banka performans göstergelerinin ilişkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2011-2020 yıllarını kapsayacak şekilde 11 bankanın verileri panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Banka performansı hem muhasebe temelli değişkenler hem de piyasa temelli değişkenler üzerinden incelenmiştir. Piyasa temelli değişkenler olarak fiyat/kazanç oranı ve piyasa değeri araştırma modeline eklenirken, muhasebe temelli performans göstergeleri olarak ise aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı, net faiz marjı, aktif büyüklüğü ve sermaye yeterlilik rasyosuna yer verilmiştir. Ayrıca yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde banka uyruğunun etkisini tespit edebilmek adına banka uyruk bilgisi araştırma modeline dahil edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre banka aktif kârlılığı ve büyüklüğünün üst yönetime sağlanan faydalar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak incelenen bankaların aktif büyüklüğü arttıkça üst yönetim ekiplerine daha fazla fayda sağladıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca, banka sermaye yeterliliğinin yöneticilere sağlanan faydalar üzerindeki etkisi de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir. Özkaynak kârlılığı, net faiz marjının ve banka sahiplik yapısının ise yöneticilere sağlanan faydalar üzerinden istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir. Çalışmada piyasa temelli değişken olarak yer alan fiyat/kazanç oranının yöneticilere sağlanan faydalar ile negatif ilişkili olduğu, piyasa değerinin ise yöneticilere sağlanan faydalar üzerinde pozitif yönde bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, Türkiye'de banka üst yönetime sağlanan faydaları etkileyen banka ile ilgili faktörlerin incelenmesi ve tespiti açısından önemlidir. Bu çalışmada sadece Borsa İstanbul'da yer alan bankalar incelediğin için, çalışmanın bulgularının bu bağlamda yorumlanması gerekmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda daha uzun bir zaman periyoduna yer verilmesi ve farklı değişkenlerin

de modellere eklenmesi literature katkı sağlayacaktır. Ayrıca gelecek çalışmalar sektörde yer alan bütün bankaları da inceleme kapsamına alabilir.

KAYNAKÇA

- Akhigbe, A., Madura, J. and Ryan, H. (1997). CEO compensation and performance of commercial banks, *Managerial Finance*, 23 (11), 40-55. <https://doi.org/10.1108/eb018654>
- Athar, I., Khan, M. I. and Ali, S. (2012). CEO compensation and bank performance. *American Journal of Scientific Research*, 9 (78), 93-100.
- Attaway, M. C. (2000). A study of the relationship between company performance and CEO compensation. *American Business Review*, 18(1), 77-85.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. San Francisco: Johan Wiley & Sons, Ltd.
- Crumley, C. R. (2008). A study of the relationship between firm performance and CEO compensation in the U.S. commercial banking industry. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 13(2), 26-45.
- Cordeiro, J. J., and Veliyath, R. (2003). Beyond pay for Performance: a panel study of the determinants of CEO compensation. *American Business Review*, 21(1), 56-66.
- Coughlan, Anne T., and Schmidt, Ronald M. (1985). Executive compensation, management turnover, and firm performance: an empirical investigation. *Journal of Accounting and Economics* 7, 43-66.
- Cordeiro, J. J., and Veliyath, R. (2003). Beyond pay for performance: a panel study of the determinants of CEO compensation. *American Business Review*, 21(1), 56-66.
- Deysel, B, and J Kruger. (2019). The relationship between south african CEO compensation and company Performance in the banking industry. *Southern African Business Review* 19 (1), 137-69. <https://doi.org/10.25159/1998-8125/5837>.
- Dimaano, W. D., Gatus, T. M., and M.Poot, M. D. (2015). Relationship of philippine banks financial performance to top executive's compensation. *De La Salle Lipa Journal of Management*, 2(1), 21-32.
- Hausman, J. (1978). Specification Test in Econometrics. *Econometrica*, 1251-1271.
- Friedman, M. (1937). The use ranks to avoid the assumption of normality implicit in the analysis of variance. *Journal Of the American Statistical Association*, 333-355.
- Greene, W. (2000). *Econometric Analysis*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Joyce, W. B. (2001). Return and reward: bank performance and CEO compensation. *American Business Review*, 19(2), 93-99. <https://search.proquest.com/docview/216311512?accountid=15955>
- Kaplan, S. N., (1994). Top executive rewards and firm performance: a comparison of japan and the united states. *The Journal of Political Economy*, 102(3), 510-546.
- Karacaer, N., and Aygün M., & İç S. (2010). Yöneticilere ödenen ücretler ve firma performansı arasındaki ilişki: İMKB üzerine bir inceleme . *MÖDAV*, 2, 1-19.
- Kato, T., Kim, W., and Lee J. H. (2004). Executive compensation and firm performance in korea, KDI School Working Paper Series 04-01.
- Lewellen, W. G. and Huntsman, B., (1970). Managerial pay and corporate performance, *American Economic Review*, 60(4), 710-720.
- McConaughy, D. L., and Mishra, C. S. (1996). Debt, performance-based incentives and firm performance. *Financial Management*, 25(2), 37-53.
- Murphy, K. J. (1985). Corporate performance and managerial remuneration: an empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*, 7(1-3), 11-42.

- Nourayi, M. M., and Mintz, S. M. (2008). Tenure, firm's performance and CEO compensation. *Managerial Finance*, 34(8), 524-536.
- Ozkan, N., (2011). CEO compensation and firm performance: an empirical investigation of UK panel data. *European Financial Management*, (17)2, 260–285.
- Randøy, T. and Nielsen, J. (2002). Company performance, corporate governance, and CEO compensation in norway and sweden, *Journal of Management & Governance* 6, 57. <https://doi.org/10.1023/A:1015511912289>
- Sheikh, M. F., Shah, S. Z. A., and Akbar S. (2018). Firm performance, corporate governance and executive compensation in pakistan. *Applied Economics*, (50)18, 2012–2027.
- Sigler, K. J., and Porterfield, R. (2001). CEO compensation: Its link to bank performance. *American Business Review*, 19(2), 110-114.
- Sloan, R. G., (1993). Accounting earnings and top executive compensation. *Journal of Accounting and Economics*, 16(1-3), 55-100.
- Yu, T. T., and Zhang, M. M. (2004). Financial performance vs. CEO compensation: recent evidence from the banking industry. *Journal of Accounting & Finance Research*, 12(5), 1–9.
- Yusuf, I. and Abubakar, S. (2014). Chief executive officer's pay in nigerian banks: are corporate governance, firm size, and performance predictors?, 4TH International Conference on A Century Of Public Sector and Corporate Governance in Nigeria, 2014.
- Zhou, X. (2000). CEO pay, firm size, and corporate performance: evidence from Canada. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 33: 213-251. <https://doi.org/10.1111/0008-4085.00013>

EKLER:**Ek 1. Korelasyon Matrisi**

	Log(YSF)	ROA	ROE	NFM	SYO	Log(BUY)	FKO	Log(PDE)
Log(YSF)	1.000							
Log(YSF)	0.041	1.000						
ROE	0.099	0.911	1.000					
NFM	0.328	0.248	0.146	1.000				
SYO	-0.236	0.067	-0.052	0.046	1.000			
Log(BUY)	0.729	0.184	0.260	0.064	-0.252	1.000		
FKO	-0.153	-0.248	-0.184	-0.232	0.282	-0.338	1.000	
Log(PDE)	0.664	0.382	0.398	0.112	-0.072	0.851	-0.006	1.000

COVID-19'UN ULAŞTIRMA VE TURİZM İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANSINA ETKİSİ: BORSA İSTANBUL (BİST)'DA BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Merve KILIÇ KARAMAHMUTOĞLU*

Makale Gönderim Tarihi : 02.09.2021/ Kabul Tarihi : 08.11.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

2019'un sonunda, Covid-19 hızla yayılarak politik, ekonomik ve sosyal sonuçlara neden olan küresel bir salgın haline gelmiştir. Ulaştırma ve turizm sektörü, sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları, iç ve dış hat uçuşlarının ertelenmesi gibi uygulamalar nedeniyle Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerden birisi olmuştur. Bu çalışma, oran analizi yöntemini kullanarak Covid-19'un ulaştırma ve turizm işletmelerinin finansal performansına olan etkisini incelemektedir. Çalışmanın örneklemi, ulaştırma ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul (BİST) Ulaştırma ve Turizm Endeksinde yer alan işletmeleri kapsamaktadır. Çalışma sonuçları, Covid-19'un ulaştırma ve turizm işletmelerinin likidite oranları dışında finansal oranları üzerinde önemli bir etki oluşturduğunu göstermiştir. Araştırma bulgularına göre Covid-19 işletmelerin finansal risklerini artırırken, kârlılıkta belirgin bir düşüşe neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, finansal oranlar, finansal performans, ulaştırma ve turizm işletmeleri

JEL Sınıflandırılması: M40, M41

* Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, merve.kilic@samsun.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-8480-2251

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE FINANCIAL PERFORMANCE OF TRANSPORTATION AND TOURISM COMPANIES: AN APPLICATION IN BORSA ISTANBUL (BIST)

ABSTRACT

At the end of 2019, Covid-19 has quickly spread and become a global pandemic, leading to political, economic, and social consequences. The transportation and tourism industry has become one of the most adversely affected industries by the Covid-19 pandemic due to the implementation of lockdown, travel restrictions as well as suspension of domestic and international flights. This study examines the impact of Covid-19 on the financial performance of transportation and tourism using the method of ratio analysis. The research sample of the study covers the companies that operate in the transportation and tourism industry and listed in the Borsa Istanbul (BIST) Transportation and Tourism Index. The study results show that Covid-19 has a significant impact on the financial ratios of transportation and tourism companies, except for liquidity ratios. According to the research findings, while Covid-19 has increased the companies' financial risks, it has led to a sharp decrease in profitability.

Keywords: Covid-19, financial ratios, financial performance, transportation and tourism companies

JEL Classification: M40, M41

1. GİRİŞ

Salgın hastalıklar, ortaya çıktıkları bölgelerin ve ülkelerin sağlık sistemleri için çok ciddi tehditler oluşturmaktadır. İnsan sağlığının öngörülemeyen bir salgının tehdidi altında olması politik, ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilmektedir. Covid-19, 2019 Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinde yer alan Vuhan kentinde ortaya çıkmış, önce Asya, sonra Avrupa kıtasında hızla yayılmıştır. Covid-19'un bu denli hızlı yayılarak ölümlere neden olması sonucunda 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından küresel salgın (pandemi) olarak ilan edilmiştir (DSÖ, 2020)¹. Covid-19 virüsünün insandan insana bulaşması ve bazı vakalarda az belirti göstermesi hatta hiç belirti göstermemesi yayılım hızını artırmıştır. Covid vakalarını düşürmek ve salgının yayılımını engellemek için alınan önlemler kapsamında uzun süreli sokağa çıkma yasakları ve seyahat kısıtlamaları uygulanmıştır. Alınan bu sıkı tedbirler bazı sektörlerde talep daralmasına neden olarak ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreçte gelişmiş ülkelerde dahi büyüme negatife dönmüş, işsizlik rakamlarında ciddi artış yaşanmış ve sosyal eşitsizlikler derinleşmiştir (Carracedo vd., 2021, s. 586). Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 2020 Mart ayında tespit edilmiş ve bu tarihten itibaren yaşanan salgın süreci tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkilere neden olmuştur.

¹ 11 Mart 2020 tarihine kadar 114 ülkede 118.000'den fazla Covid-19 vakası raporlandı ve Covid-19 nedeniyle 4.291 kişi hayatını kaybetti (DSÖ, 2020).

İnsan hareketliliğine bağlı olarak gelişen ve büyüyen ulaştırma ve turizm sektörleri bu süreçten en olumsuz etkilenen sektörlerden olmuştur. Örneğin, seyahat kısıtlamalarının uygulandığı dönemlerde havacılık sektörü önemli gelir kayıpları yaşamış (Dube vd., 2021), sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hisse senetleri %25 oranında değer kaybetmiştir (Siddiquei ve Khan, 2020). Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) verilerine göre Türkiye’de iç ve dış hat toplam yolcu trafiği 2019 yılında yaklaşık 208 milyon olarak gerçekleşmiş iken, bu rakam 2020 yılında 81 milyona gerilemiştir (DHMİ, 2021). Yolcu sayısındaki bu dramatik düşüş Covid-19’un havacılık sektörü üzerindeki olumsuz etkisini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) verilerine göre ise 2019 yılında Türkiye’ye gelen ziyaretçi sayısı yaklaşık 52 milyon olarak gerçekleşmiş iken, 2020 yılında bu sayı 16 milyona düşmüştür (KTB, 2021). Turizm sektöründe ziyaretçi sayısındaki düşüşle birlikte turizm gelirleri 2020 yılında 2019 yılına göre %65 oranında azalmış (KTB, 2021) ve sektördeki istihdam olanaklarında daralma yaşanmıştır (Işık Erol, 2020). Turizm sektörü, küresel ekonomiye önemli düzeyde katkı sağlayan ve geniş istihdam olanakları sunan sektörlerin başında gelmektedir (Abbas vd., 2021). Turizm, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de birçok sektörü dolaylı ve doğrudan etkileyen, 2019 yılında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı %4,6 (TÜRSAB, 2020) ve ihracat gelirleri içindeki payı %20,1 (TÜRSAB, 2019) olan bir sektördür. Bu nedenle, pandemi sürecinin turizm sektörüne finansal açıdan etkisinin araştırılması önem arz etmektedir.

Seyahat ve konaklama işletmelerinin Covid-19’a karşı önlem almaları konusunda desteklenmesi, aşının yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesi ve havalimanlarında hızlı test imkânının sağlanması gibi önlemler ile pandemiyi ulaştırma ve turizm sektörleri üzerindeki olumsuz etkisi azaltılmaya çalışılmaktadır. Aşı uygulamasının vaka sayılarında, hastaneye yatış oranlarında ve ağır hasta vakalarında düşüşe neden olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar yayımlanmıştır (Domi vd., 2021; Leshem ve Wilder-Smith, 2021; Moghadas vd., 2021). Türkiye’de de 18 yaş ve üstü kişilere aşı uygulaması devam etmektedir². Ancak, vaka sayılarında beklenen düşüş henüz sağlanamamıştır³. Vatandaşların aşı ile ilgili tereddütlerinin devam etmesi aşılamanın planlanan hızda gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Ayrıca, mevcut aşılardan Beta ve Delta gibi Covid-19 varyantları üzerinde etkili olup olmadığı konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bu nedenle, Covid-19’un oluşturduğu belirsizlik ortamı diğer sektörler açısından olduğu gibi ulaştırma ve turizm sektörleri için de devam etmektedir. Birçok sektörde üretilen ürün stok yapılıbilirken, turizm sektöründe sunulan bir hizmetin veya deneyimin saklanması veya depolanması gibi bir durum söz konusu değildir (Bahar ve Çelik İlal, 2020, s. 134). Bundan dolayı, pandemiye karşı sokağa çıkma yasağı ve seyahat kısıtlaması gibi sıkı önlemlerin uygulandığı aylar turizm sektörü açısından telafisi mümkün olmayan *kayıp aylar* olarak nitelendirilmiştir. Pandemi yasaklarının esnetilerek kontrollü normalleşme süreçlerine geçilmesi sektörler için bir toparlanma sağlasa da kayıp ayların ulaştırma ve turizm işletmelerine finansal etkisinin ne düzeyde olduğu önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu çalışma, Covid-19 pandemi sürecinin Borsa İstanbul (BİST) Ulaştırma ve Turizm Endekslerinde listelenen işletmelere finansal açıdan etkisini oran analizi yöntemiyle incelemiş ve istatistikî testlerle bu sürecin işletmelerin finansal oranlarında anlamlı bir etki oluşturup oluşturmadığını analiz etmiştir. Çalışma, Covid-19’dan en çok etkilenen sektörlerden ulaştırma ve turizm sektörlerini birlikte ele alarak

2 30 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla 1. doz aşı olanların 18 yaş ve üstü nüfusa oranı %77,22, 2. doz aşı olanların oranı ise %59,23’tür.

3 23-29 Ağustos 2021 tarihleri arasında haftalık ortalama 18.745 Covid-19 vakası raporlandı (Sağlık Bakanlığı, 2021b).

ve pandemi sürecinin bu işletmelerin finansal oranları üzerindeki etkisini inceleyerek literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

İzleyen bölümde, konu ile ilgili literatür incelemesi aktarılmış ve çalışmanın hipotezleri oluşturulmuştur. Sonraki iki bölümde, çalışmanın örnekleme ve metodolojisi anlatılmış ve araştırmanın analiz ve tartışmasına yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışmanın sonuçları özetlenmiş ve gelecekteki çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ VE HİPOTEZLER

Küresel turizm sektörü 11 Eylül saldırıları gibi politik krizler, 2008 küresel finans krizi gibi finansal krizler ve SARS gibi sağlık krizleri yaşamıştır (Khalid vd., 2021). Literatürde bu krizlerin sektöre olan ekonomik ve finansal etkisini inceleyen çalışmalar yer almaktadır (Hall, 2001; Kuo vd., 2008; Smeral, 2009; Papatheodorou vd., 2010). Covid-19 pandemisi çok yakın dönemde yaşanan ve yaşanmaya devam eden bir sağlık krizi olsa da diğer krizlere göre çok daha yaygın bir etki oluşturduğu için kısa sürede birçok uluslararası (Rogerson ve Baum, 2020; Abbas vd., 2021; Sharma vd., 2021; Škare vd., 2021) ve ulusal (Demir, 2020; Gümüş ve Hacıevliyagil, 2020; Pehlivanlı, 2020) çalışmaya konu olmuştur.

Covid-19 salgınının turizm sektörü üzerindeki etkisini ele alan çalışmaların çoğu nicel veriler kullanarak pandeminin turizm sektörüne ekonomik açıdan etkisini araştırmıştır (Bahar ve Çelik İlal, 2020; Abbas vd., 2021). Bazı çalışmalar ise pandeminin turizm sektörüne etkisini derinlemesine mülakat gibi nitel araştırma yöntemleri ile incelemiştir (Demir vd., 2020; Yücel ve Durak, 2020; Bhaskara ve Filimonau, 2021). Bu çalışmalar, pandeminin turizm sektörünü ekonomik açıdan olumsuz etkilediğini ve sektörel riskleri artırdığını ortaya koymuştur. Pehlivanlı (2020) pandemi sürecinin Türkiye’de yer alan havalimanlarının verimliliklerine etkisini analiz etmiş ve havalimanı performanslarının bu süreçten olumsuz etkilendiğini belirlemiştir. Bu çalışmaların yanı sıra, pandeminin ulaştırma ve turizm işletmelerinin finansal performansı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Tayar vd. (2020) ve Öztürk vd. (2020) Covid-19’un BİST sektör endekslerine etkisini incelemiş, sektörlere göre değişiklik gösterse de Covid-19 vaka sayısının ulaştırma ve turizm sektörleri dahil olmak üzere birçok sektör endeksinde olumsuz bir etki oluşturduğunu tespit etmiştir. Covid-19 salgınının Çin Borsası’nda listelenen işletmelere finansal etkisini inceleyen He vd. (2020) ve Shen vd. (2020), özellikle havacılık, ulaştırma, turizm ve otelcilik gibi hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin pandemi sürecinden önemli derecede olumsuz etkilendiğini belirlemiştir. Shen vd. (2020) turizm sektörünün pandeminin etkilediği sektörler açısından merkez üssü olduğunu belirtmiştir. Korkut vd. (2020) BİST Turizm Endeksi üzerindeki etkisini inceleyerek pandemi sürecinin kısa dönemli etkisinin negatif yönlü, uzun dönemli etkisinin ise pozitif yönlü olduğunu belirlemiştir. Benzer şekilde, Gümüş ve Hacıevliyagil (2020) Covid-19 vaka ve vefat sayılarının BİST Ulaştırma ve Turizm Endeks serileri ile arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kısa dönemde meydana gelen sapmaların, bir sonraki dönemde çok düşük bir hızla olsa da uzun dönem dengesine ulaştığını tespit etmiştir. Normalleşme süreci ile birlikte turizm firmalarının piyasa değerinde artış gerçekleşmesi, pandemi sonrasında turizm sektöründe toparlanma sürecinin devam edeceğini ve Covid öncesindeki performansa tekrar ulaşabileceğini göstermektedir. Pandemi sürecinin devam etmesi durumunda ise ulaştırma ve turizm dahil birçok sektörde oluşan olumsuz etkinin artması

beklenmektedir. Ayrıca, Škare vd. (2021) çalışmalarında pandemik krizlerin turizm sektörü ve ekonomi üzerindeki negatif etkisinin tahmin edilenden çok daha fazla ve uzun süreli olduğunu göstermiştir.

Oran analizi, sektörlerin ve işletmelerin finansal durumunu ve performansını değerlendirmek için yöneticiler, yatırımcılar ve araştırmacılar tarafından sıkça kullanılan bir yöntemdir (Bilici, 2019). Oran analizinde oranlar çeşitli kıstaslara göre likidite, mali yapı, faaliyet ve kârlılık oranları gibi sınıflara ayrılmıştır (Akgüç, 2011, s. 436). Literatürde Covid-19'un işletmelere olan finansal etkisini incelemek için oran analizi yöntemini kullanan çalışmalar yer almıştır. Örneğin, Demir (2020) Covid-19'un BİST 100'de listelenen işletmelerin finansal tabloları üzerindeki etkisini oran analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, borçlardaki artışın varlıklardaki artıştan daha fazla olduğunu, satış ve kâr tutarlarında düşüş olduğunu ve sektörlerimize göre değişiklik göstermekle birlikte finansal oranların pandemi sürecinden etkilendiğini ortaya koymuştur. Özcan (2021) BİST'te işlem gören turizm ve ulaştırma firmalarının finansal oranlarını kullanarak pandemi sürecinin firma etkinlikleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, pandemi sürecinin işletmelerin finansal tablo oranları baz alınarak hesaplanan etkinliklerini etkilemediğini, Tobin q oranı baz alınarak hesaplanan etkinliklerini ise olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Yücel ve Durak (2021) Covid-19'un BİST imalat sektöründe yer alan işletmelere finansal etkisini analiz etmiş ve pandemi sürecinin özellikle ana metal sanayii ve tekstil sektörlerindeki işletmelerin hasılatlarında ve kârlılıklarında düşümlere neden olduğunu ve genel olarak imalat sektörünün likidite oranları, stok devir süresi, aktif devir hızı, uzun vadeli yabancı kaynak oranı ve aktif kârlılığı gibi finansal oranlarını önemli düzeyde etkilediğini tespit etmiştir. Literatür taramasında yer alan çalışmalar, pandemi sürecinin farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin finansal tablolarını ve finansal tablo oranlarını etkilediğini ortaya koymuştur. Önceki çalışmaların sonuçları ve pandeminin ulaştırma ve turizm sektörlerine etkisi göz önünde bulundurularak Covid-19'un bu sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin finansal oranları üzerinde anlamlı bir etki oluşturması beklenmektedir. Buna göre, aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 1. Covid-19 salgını ulaştırma ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin likidite oranlarını (cari oran ve nakit oranı) anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Hipotez 2. Covid-19 salgını ulaştırma ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin mali yapı oranlarını (borçlanma (kaldıraç) oranı, kısa vadeli yabancı kaynaklar oranı, uzun vadeli yabancı kaynaklar oranı, özsağlamlilik oranı ve borçlanma katsayısı) anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Hipotez 3. Covid-19 salgını ulaştırma ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin faaliyet oranlarını (alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, ticari borç devir hızı ve nakit döndürme süresi) anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Hipotez 4. Covid-19 salgını ulaştırma ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kârlılık oranlarını (aktif kârlılığı, öz kaynak kârlılığı, faaliyet kâr marjı ve net kâr marjı) anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

3. METODOLOJİ VE ÖRNEKLEM

Çalışmanın örnekleme, BİST’te Ulaştırma ve Turizm Endekslerine kayıtlı ve temel faaliyet alanı ulaştırma veya turizm olan işletmeleri kapsamaktadır. Çalışma örnekleminin belirlendiği tarihte BİST Ulaştırma ve Turizm Endekslerine kayıtlı olan işletme sayısı 18 olarak tespit edilmiştir (KAP, 2021). Homojen bir örneklem elde etmek amacıyla ulaştırma endeksine kayıtlı işletmelerden faaliyet alanı yolcu taşımacılığıyla ilgili olmayanlar analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Sonuç olarak, çalışma örnekleminde ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren 7 ve turizm sektöründe faaliyet gösteren 9 olmak üzere toplam 16 adet işletme yer almıştır. Finansal oranları hesaplamak için kullanılan veriler işletmelerin kendi internet sayfalarında veya Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) aracılığıyla yayınladıkları finansal raporlarından elde edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Covid-19 Salgının Ulaştırma ve Turizm Sektörlerinde Özet Bilanço ve Gelir Tablosu Kalemlerine Etkisi

Bu bölümde, pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektörlerinin özet bilanço ve gelir tablosu kalemlerinde oluşturduğu etki incelenmiştir. Öncelikle, ulaştırma ve turizm işletmelerinin Covid öncesi ve sonrası dönemler için özet bilanço kalemlerinde gerçekleşen ortalama değişim Tablo 1’de gösterilmiştir. İnceleme sonuçları, ulaştırma ve turizm sektörlerinde özet bilanço kalemlerinin 2020 yılında 2019 yılına göre öz kaynaklar haricinde arttığını ve yabancı kaynaklardaki artışın varlıklardaki artıştan daha yüksek olduğunu göstermiştir. Örneğin, 2020 yılında 2019 yılına göre ulaştırma sektöründe varlıklar %25,86, yabancı kaynaklar %37,20 artış; turizm sektöründe varlıklar %10,25, yabancı kaynaklar %22,51 artış göstermiştir. Öz kaynaklarda ise ulaştırma sektöründe %3,46, turizm sektöründe %2,96 oranında azalış gerçekleşmiştir. Ayrıca, turizm sektöründe uzun vadeli yabancı kaynaklar toplamının 2020 yılında 2019, 2018 ve 2017 yılları ortalamasına göre %12,16 düştüğü görülmektedir.

Ulaştırma ve turizm sektörleri özet gelir tabloları ortalama değerlerindeki değişim incelendiğinde ise Covid sonrası tüm kalemlerde önemli derecede azalış gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin, 2020 yılında 2019 yılına göre ulaştırma sektöründe hasılat %42,36, esas faaliyet kârı %136,08, dönem net kârı %224 azalırken, turizm sektöründe hasılat %62,74, esas faaliyet kârı %300, dönem net kârı %83,33 oranında azalmıştır. Sonuçlar, Covid sonrasında ulaştırma ve turizm işletmelerinin yabancı kaynaklarındaki artış oranının varlıklarındaki artıştan daha yüksek olduğunu, dönem net kârlarında gerçekleşen azalış sonucunda öz kaynaklarında da azalış gerçekleştiğini göstermiştir.

Tablo 1: BİST'te İşlem Gören Ulaştırma ve Turizm Sektörü Şirketleri Özet Bilanço (Milyon TL)

	Ulaştırma Sektörü			Değişim			Turizm Sektörü			Değişim	
	2020	2019	2019-2018-2017 yılları ortalaması	2020/2019 (%)	2020/Ortalama# (%)	2020	2019	2019-2018-2017 yılları ortalaması	2020/2019 (%)	2020/Ortalama (%)	
	Dönen Varlıklar	7.276	6.838	5.264	6,41	38,22	51	50	44	2,00	15,91
Duran Varlıklar	29.925	22.719	16.978	31,72	76,26	347	311	253	11,58	37,15	
Toplam Varlıklar	37.201	29.557	22.242	25,86	67,26	398	361	297	10,25	34,01	
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	9.800	7.300	5.522	34,25	77,47	169	147	83	14,97	103,61	
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	19.446	14.017	10.322	38,73	88,39	65	44	74	47,73	-12,16	
Toplam Yabancı Kaynaklar	29.246	21.316	15.316	37,20	90,95	234	191	157	22,51	49,04	
Öz Kaynaklar	7.955	8.241	6.392	-3,46	24,46	164	169	144	-2,96	13,89	

	Ulaştırma Sektörü			Değişim			Turizm Sektörü			Değişim	
	2020	2019	2019-2018-2017 yılları ortalaması	2020/2019 (%)	2020/Ortalama# (%)	2020	2019	2019-2018-2017 yılları ortalaması	2020/2019 (%)	2020/Ortalama (%) [#]	
	Hasılat	8.492	14.731	12.144	-42,36	-30,07	19	51	38	-62,74	-50,00
Satışların Maliyeti (-)	7.900	11.309	9.177	-30,14	-13,91	15	31	23	-51,61	-34,78	
Brüt Kar/Zarar	591	3.423	2.966	-82,72	-80,07	5	20	14	-75,00	-64,29	
Esas Faaliyet Karı/Zararı	-453	1.256	1.237	-136,08	-136,63	-6	3	6	-300,00	-200,00	
Finansman Geliri/Gideri Öncesi Kar/Zarar	-481	1.421	1.436	-133,85	-133,50	-0,5	6	8	-108,33	-106,25	
Vergi Öncesi Kar/Zarar	-1.540	1.049	904	-246,81	-270,35	-11	-13	-9	-15,38	-22,22	
Dönem Karı/Zararı	-1.462	1.179	821	-224,00	-278,08	-22	-12	-8	-83,33	-175,00	

2019-2018-2017 yılları ortalaması

Tablo 2: BİST'te İşlem Gören Ulaştırma ve Turizm Sektörü Şirketleri Özet Gelir Tablosu (Milyon TL)

	Ulaştırma Sektörü			Değişim		Turizm Sektörü			Değişim	
	2020	2019	2019-2018-2017 yılları ortalaması	2020/2019 (%)	2020/Ortalama* (%)	2020	2019	2019-2018-2017 yılları ortalaması	2020/2019 (%)	2020/Ortalama (%)#
Hasılat	8.492	14.731	12.144	-42,36	-30,07	19	51	38	-62,74	-50,00
Satışların Maliyeti (-)	7.900	11.309	9.177	-30,14	-13,91	15	31	23	-51,61	-34,78
Brüt Kar/Zarar	591	3.423	2.966	-82,72	-80,07	5	20	14	-75,00	-64,29
Esas Faaliyet Karı/Zararı	-453	1.256	1.237	-136,08	-136,63	-6	3	6	-300,00	-200,00
Finansman Geliri/Gideri Öncesi Kar/Zarar	-481	1.421	1.436	-133,85	-133,50	-0,5	6	8	-108,33	-106,25
Vergi Öncesi Kar/Zarar	-1.540	1.049	904	-246,81	-270,35	-11	-13	-9	-15,38	-22,22
Dönem Karı/Zararı	-1.462	1.179	821	-224,00	-278,08	-22	-12	-8	-83,33	-175,00

2019-2018-2017 yılları ortalaması

4.2. Covid-19 Salgının Ulaştırma ve Turizm Sektörlerinde Finansal Oranlara Etkisi

Ulaştırma ve turizm işletmelerinin finansal performansı likidite, mali yapı, faaliyet ve kârlılık oranları kullanılarak oran analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada kullanılan finansal oranlar ve açıklamaları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Finansal Oranlar

Oran Sınıfı	Finansal Oranlar	Oran Formülleri
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Nakit Oranı	(Hazır Değerler + Menkul Kıymetler) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Mali Yapı Oranları	Borçlanma (Kaldıraç) Oranı (%)	(Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar) / Varlık (Aktif) Toplamı
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Oranı (%)	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Kaynak (Pasif) Toplamı
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Oranı (%)	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Kaynak (Pasif) Toplamı
	Özsağlamlılık Oranı (%)	Öz Kaynaklar / Varlık (Aktif) Toplamı
	Borçlanma Katsayısı	(Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar) / Öz Kaynaklar
Faaliyet Oranları	Alacak Devir Hızı (Kez)	Net Satışlar / Ticari Alacaklar Ortalaması
	Alacak Tahsil Süresi (Gün)	365 / Alacak Devir Hızı
	Ticari Borç Devir Hızı (Kez)	Satılan Malın Maliyeti / Ticari Borçlar Ortalaması
	Nakit Döndürme Süresi (Gün)	Alacak Tahsil Süresi + Stok Devir Süresi – Ticari Borç Ödeme Süresi
Kârlılık Oranları	Aktif Kârlılığı (%)	Dönem Net Kârı / Varlık (Aktif) Toplamı
	Öz Kaynak Kârlılığı (%)	Dönem Net Kârı / Öz Kaynaklar
	Faaliyet Kâr Marjı (%)	Faaliyet Kârı / Net Satışlar
	Net Kâr Marjı (%)	Dönem Net Kârı / Net Satışlar

Öncelikle, örnekleme yer alan aykırı değerleri tespit etmek için analiz gerçekleştirilmiş ve her finansal oran için ayrı ayrı Z skorları hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda Z skorlarının mutlak değeri 3'ten büyük olan işletmeler aykırı değer olarak değerlendirilmiş ve istatistiki analiz kapsamı dışında bırakılmıştır (Tukey, 1977; Hawkins, 1980; Aggarwal, 2017). Sonraki aşamada Covid-19'un işletmelerin finansal oranları üzerindeki etkisini tespit etmek için parametrik ve parametrik olmayan testlerden hangisinin uygun olacağı belirlenmiştir. Normal dağılım gösteren gruplar arasındaki farkların tespiti için parametrik, normal dağılım göstermeyen gruplar arasındaki farkların tespiti için parametrik olmayan testlerin kullanılması önerilmektedir (Kılıç, 2019). Bu doğrultuda, Covid öncesi (2019 yılı ve 2019,

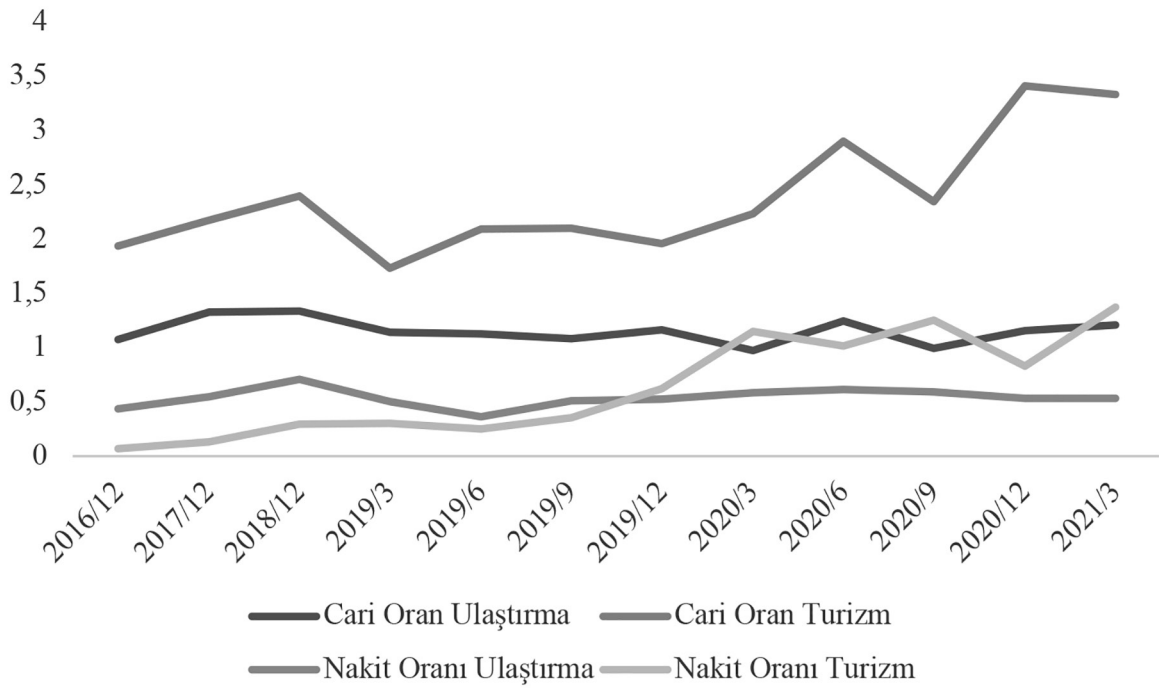
2018 ve 2017 olarak son üç yılın ortalaması) hesaplanan finansal oranlar ile Covid sonrası (2020 yılı) dönemler için hesaplanan finansal oranlar arasındaki farkların normal dağılım gösterip göstermedikleri normallik testleri (Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk) aracılığıyla tespit edilmiştir. Test sonuçlarına göre, “*H0: Değişkenlerin dağılımı normaldir*” hipotezi reddedilmiş ($p < ,000$) ve aradaki farkların normal dağılıma sahip olmadığı belirlenmiştir⁴. Bu doğrultuda, pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm işletmelerinin finansal performansına etkisini analiz etmek için parametrik olmayan testlerin kullanılmasının uygun olacağı saptanmıştır.

4.2.1. Likidite Oranları

Likidite oranları, bir işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü göstermek ve likidite riskini değerlendirmek için kullanılmaktadır (Akgüç, 2011, s. 436). Ulaştırma ve turizm işletmelerinin cari oran ve nakit oranları hesaplanarak Covid-19’un likidite riskleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Öncelikle, cari oran ve nakit oran ortalamalarının çeyrek dönemler itibarıyla değişimi incelenmiş ve sonuçlar Şekil 1’de gösterilmiştir. Sonuçlara göre, likidite oranları ulaştırma sektöründe durağan seyrederken, turizm sektöründe özellikle Covid sonrası dönemde artış eğilimi göstermiştir. Ulaştırma ve turizm sektörlerinde Covid öncesi ve sonrası tüm dönemlerde cari oranın ideal olarak kabul edilen 1,5 - 2’den, nakit oranının ise 0,2 değerinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, iki sektörde de genel olarak kısa vadeli borçların dönen varlıklar ile karşılanabildiği ve likidite riskinin düşük olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, ulaştırma sektöründe nakit oranı ortalamasının 2019 yılı sonrasında, cari oran ortalamasının ise tüm dönemlerde turizm sektörüne göre düşük olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, ulaştırma sektöründe likidite riskinin turizm sektörüne göre daha yüksek olduğu ve pandemi sürecinin devam etmesi durumunda ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmeler açısından likidite riskinin daha çok artabileceği öngörülebilir. Örneğin, havacılık sektöründe uçuş iptalleri nedeniyle oluşan ücret iadelerinin uçuşların başlamasından sonraki 60 gün içinde ödenmesi yönünde yapılan düzenlemeler, ertelenen ödemelerin ve cari ödemelerin aynı döneme denk gelmesine ve sektör açısından önemli bir likidite riski oluşturmasına neden olabilir (Demir, 2020). Likidite riski, sektörün kapasite artışını olumsuz yönde etkileyebilir ve kapasitedeki düşüş nakit yaratma kabiliyetini olumsuz yönde etkileyerek izleyen dönemlerde likidite riskinin devam etmesi sonucunu doğurabilir (Demir, 2020). Aynı şekilde, turizm sektöründe de pandemi tedbirleri kapsamında ertelenen ödemelerin izleyen dönemlerin ödemeleri ile birleşmesi sektör açısından likidite riski oluşturabilir.

4 Makalenin hacmini genişleteceği için normallik test sonuçları metin içerisinde paylaşılmamıştır.

Şekil 1: Ulaştırma ve Turizm Sektörü Likidite Oranları

Pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin likidite oranlarına etkisi *Wilcoxon işaretli sıralar toplamı ve işaret testi* ile analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir. Analiz sonuçları ulaştırma ve turizm sektöründe cari oran ve nakit oranı ortalamalarının Covid öncesi ve sonrası dönemlerde anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Turizm sektöründe cari oran ortalaması Covid sonrası dönemde artış gösterse de bu artışın istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Covid-19 salgın sürecinin ulaştırma ve turizm işletmelerinin likidite oranlarında anlamlı bir etki oluşturmadığı tespit edilerek Hipotez 1 reddedilmiştir. Pandeminin ulaştırma ve turizm sektörlerinin likidite oranları üzerinde etki oluşturmaması kredi vadelerinin uzatılması, kredi taksitleri, vergi ödemeleri ve kamu kurumlarına ait bina ve arazi kira bedelleri gibi birçok ödemenin ertelenmesi ve çalışanlar için kısa çalışma ödeneği sunulması gibi bu dönemde sektörlere sağlanan destekler ile ilişkilendirilebilir.

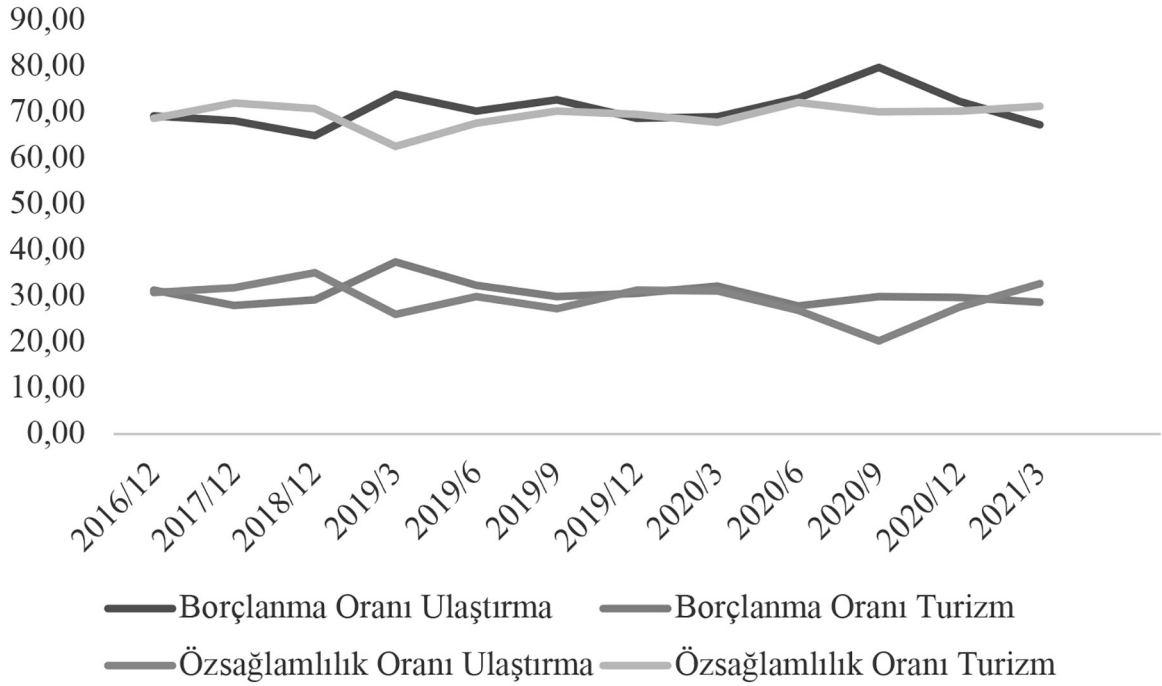
Tablo 4: Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Likidite Oranlarına Etkisi

		Ulaştırma			Turizm			Ulaştırma ve Turizm		
		N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z
Cari Oran	2020 - 2019	7	1,163 1,169	-,338	7	3,419 1,961	-1,363	14	2,291 1,565	-,874
	2020 – Ortalama#	7	1,163 1,258	-,507	7	3,419 1,730	-1,352	14	2,291 1,495	-,847
Nakit Oranı	2020 - 2019	7	0,536 0,527	-,169	7	0,835 0,623	-1,183	14	0,686 0,575	-,094
	2020 - Son Ortalama	7	0,536 0,622	-,676	7	0,835 0,333	-1,352	14	0,686 0,478	-,094

2019, 2018 ve 2017 yılları ortalaması

4.2.2. Mali Yapı Oranları

Mali yapı oranları, işletmelerin faaliyetleri sonucunda zarar etmesi, varlıklarında değer düşüklüğü olması veya nakit akımının beklenen düzeyde gerçekleşmemesi durumunda yükümlülüklerini yerine getirip getiremeyeceği hakkında bilgi verir (Akgüç, 2011, s. 447). Ulaştırma ve turizm işletmelerinin mali yapı oranlarının çeyrek dönemler itibariyle değişimi Şekil 2'de gösterilmiştir. Ulaştırma sektörü finansmanını büyük oranda yabancı kaynakla sağlarken, turizm sektörü finansmanını daha çok öz kaynakla sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle ulaştırma sektöründe borçlanma (kaldıraç) oranı turizm sektöründen daha yüksek, özsağamlılık oranı ise daha düşüktür. Sonuçlara göre, pandemi süreci ulaştırma sektörünün üçüncü çeyrek dönemi haricinde sektörlerin borçlanma ve özsağamlılık oranlarında önemli bir değişiklik yaratmamıştır. Üçüncü çeyrek dönemde ulaştırma sektöründe borçlanma oranı fark edilir düzeyde artış gösterirken, özsağamlılık oranı düşmüştür. Üçüncü çeyrek dönemde borçlanma oranındaki artışın sokağa çıkma yasağı ve seyahat kısıtlamaları gibi alınan tedbirlerin ulaştırma sektörü üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiden kaynaklandığı söylenebilir. Vaka sayılarının düşmesi ve yasakların esnetilmesiyle birlikte izleyen dönemde olumsuz etki azalmış ve borçlanma ve özsağamlılık oranları ortalama değerlerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Ulaştırma ve Turizm Sektörü Mali Yapı Oranları

Wilcoxon işaretli sıralar toplamı ve işaret testi kullanılarak pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm işletmelerinin borçlanma (kaldıraç) oranı, kısa vadeli yabancı kaynaklar oranı, uzun vadeli yabancı kaynaklar oranı, özsağlamlılık oranı ve borçlanma katsayısı gibi mali yapı oranlarına etkisi analiz edilmiştir. Tablo 5'te gösterilen sonuçlar, pandemi sürecinin ulaştırma sektöründe uzun vadeli yabancı kaynaklar oranında ve borçlanma katsayısında istatistiki olarak anlamlı bir artış ($-1,859, p < 0,10$), turizm sektöründe ise kısa vadeli yabancı kaynaklar oranında ve borçlanma katsayısında istatistiki olarak anlamlı bir düşüş etkisi ($-1,836, p < 0,10$; $-2,240, p < 0,05$) oluşturduğunu göstermektedir. Pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektörlerinin kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak oranlarında ve borçlanma katsayılarındaki etkisi göz önünde bulundurularak Hipotez 2 kısmen kabul edilmiştir. Buna göre, Covid sonrası dönemde ulaştırma sektörünün uzun vadeli finansman kaynaklarını artırdığı ve borçlanma katsayısının bu doğrultuda arttığı, turizm sektöründe ise yabancı kaynak finansmanının ve borçlanma katsayısının düştüğü tespit edilmiştir. Ulaştırma sektörünün özellikle havacılık sektörünün önemli düzeyde sermaye yatırımı gerektirmesi ve yatırım dönüş sürelerinin uzun olması bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin kısa ve uzun vadeli finansman kaynaklarına yönelmelerine neden olmaktadır (Demir, 2020). Pandemi sürecinde ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin daha fazla yabancı kaynak finansmanı ihtiyacı hissetmesi sektördeki finansman yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Bunun yanı sıra, pandemi sürecinin ulaştırma sektörünün uzun vadeli yabancı kaynak oranında neden olduğu artış borçlardaki ödeme vadesini uzatacağından şirketlerin likidite riski açısından olumlu olarak yorumlanabilir. Turizm sektöründe borçlanma katsayısının düşmesi işletmelerin gerçekleştirecekleri yatırımları pandemi sürecinde artan risk ve belirsizliklerden dolayı ertelediğini göstermektedir. Sonuç olarak, Co-

vid-19 salgınının düşük bir düzeyde de olsa ulaştırma sektörü borçluluk oranında artış, turizm sektörü borçluluk oranında azalış yönünde etki oluşturduğu görülmektedir. Pandemi sürecinin devam etmesi durumunda işletmelerin yatırımlarının daha çok etkileneceği ve mali yapı oranlarında önemli düzeyde bir etki oluşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 5: Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Mali Yapı Oranlarına Etkisi

		Ulaştırma			Turizm			Ulaştırma ve Turizm		
		N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z
Borçlanma (Kaldıraç) Oranı (%)	2020-2019	7	72,409 68,747	-1,352	9	29,780 30,517	-652	16	48,431 47,244	-,982
	2020-Ortalama#	7	72,409 66,951	-1,352	9	29,780 33,518	-1,244	16	48,431 48,145	-,310
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Oranı (%)	2020-2019	7	32,979 34,079	-,169	9	16,980 18,689	-1,836*	16	23,980 25,422	-1,086
	2020-Ortalama	7	32,979 32,464	-,169	9	16,980 18,253	-1,481	16	23,980 24,470	-,724
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Oranı (%)	2020-2019	7	39,430 34,668	-1,859*	9	12,800 11,828	-1,244	16	24,450 21,820	-2,275**
	2020-Ortalama	7	39,430 34,487	-,845	9	12,800 15,265	-,296	16	24,450 23,674	-,776
Özsağlamlılık Oranı (%)	2020-2019	7	27,589 31,254	-1,352	9	70,219 69,480	-652	16	51,569 52,756	-,982
	2020-Ortalama	7	27,589 33,048	-1,183	9	70,219 68,273	-1,125	16	51,569 51,855	-,621
Borçlanma Katsayısı	2020-2019	7	3,282 2,465	-1,859*	8	0,317 0,334	-,560	15	1,700 1,329	-1,477
	2020-Ortalama	7	3,282 2,285	-1,859*	8	0,317 0,418	-2,240**	15	1,700 1,289	-,795

* $p < 0,10$, ** $p < 0,05$

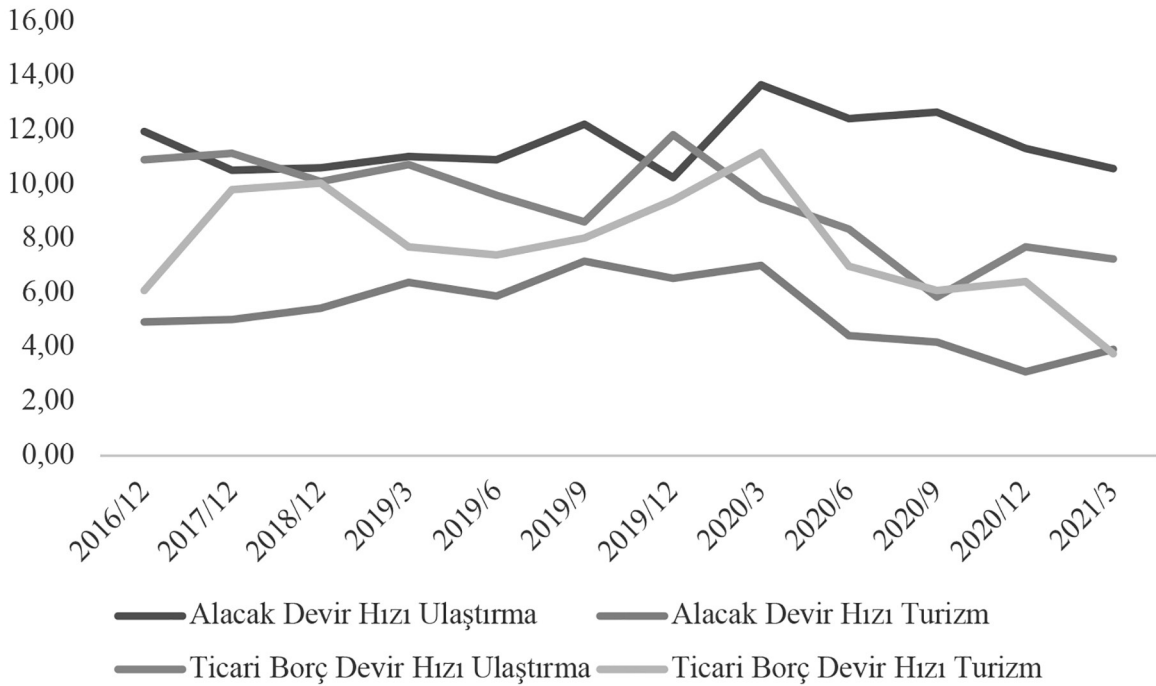
2019, 2018 ve 2017 yılları ortalaması

4.2.3. Faaliyet Oranları

Faaliyet oranları, işletmelerin faaliyetlerinin etkinliğini ölçmektedir (Ataman ve Altuk Özden, 2009). Şekil 3'te ulaştırma ve turizm işletmelerinin faaliyet oranlarından alacak devir hızı ve ticari borç devir hızının dönemler itibariyle değişimi gösterilmiştir. Alacak devir hızı işletmelerin alacaklarını tahsil kabiliyetini ve likiditesini gösterirken (Akgüç, 2011, s. 471), ticari borç devir hızı ticari borçların belirli bir dönemde ortalama ödeme süresini gösterir (Beycan, 2011, s. 93). Ulaştırma ve turizm sektörlerinde alacak ve ticari borç devir hızlarının Covid öncesi ve sonrası dönemlerde artış veya azalış yönünde sürekli değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Turizm sektörü gibi mevsimlik hareketlerin yoğun olduğu sektörler için ticari alacakların ve ticari borçların dolayısıyla ticari alacak ve borç devir hızlarının dalgalanma

göstermesi normal olarak değerlendirilmektedir (Beycan, 2011, s. 84). Covid öncesi dönemde ulaştırma sektörünün hem alacak devir hızının hem ticari borç devir hızının turizm sektörüne göre yüksek olduğu, Covid sonrasında ise bazı dönemlerde turizm sektörünün ticari borç devir hızının ulaştırma sektörünün ticari borç devir hızından daha yüksek gerçekleştiği belirlenmiştir. Ulaştırma sektöründe alacak devir hızının yüksek olmasına rağmen önceki bölümde bahsedilen likidite riskinin yüksek olma sebebi finansmanda büyük oranda yabancı kaynak kullanılmasıdır. Ayrıca, ulaştırma sektöründe tüm dönemlerde alacak devir hızının ticari borç devir hızına göre yüksek olduğu, turizm sektöründe ise son dönem hariç ticari borç devir hızının alacak devir hızından daha yüksek seyrettiği tespit edilmiştir.

Alacak devir hızının hem ulaştırma hem turizm sektöründe pandeminin en yoğun hissedilmeye başlandığı 2020 yılı ikinci çeyrek dönemde önemli düzeyde azaldığı belirlenmiştir. Covid'in etkisiyle birlikte üçüncü çeyrekte itibaren özellikle turizm işletmelerinin alacaklarını zamanında tahsil edemediği diğer bir ifadeyle tahsilatta güçlük çekmeye başladığı düşünülmektedir. Alacak devir hızının düşmesi işletmelerin finansman gereksinimini artırarak daha yüksek bir likidite oranı ile çalışmalarını gerektirmektedir (Akgüç, 2011, s. 473). Ancak, ticari borç devir hızının da Covid sonrası dönemde düştüğü, işletmelerin alacaklarını tahsil edememesinden kaynaklanan likidite risklerini borçlarını erteleyerek veya geciktirerek azalttığı görülmektedir.

Şekil 3: Ulaştırma ve Turizm Sektörü Faaliyet Oranları

Wilcoxon işaretli sıralar toplamı ve işaret testi kullanılarak pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm işletmelerinin alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, ticari borç devir hızı ve nakit döndürme süresi gibi faaliyet oranlarına etkisi incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir. İnceleme sonuçları, pandeminin turizm sektöründe tüm faaliyet oranları, ulaştırma sektöründe ise sadece ticari borç devir hızı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etki oluşturduğunu ortaya koymuştur. Covid sonrası dönemde turizm sektöründe alacak devir hızı (-2,023, $p < 0,05$) ve ticari borç devir hızı düşmüş (-2,521, $p < 0,05$; -2,100, $p < 0,05$), alacak tahsil süresi (-1,820, $p < 0,10$) ve nakit döndürme süresi (-1,820, $p < 0,10$; -2,240, $p < 0,05$) artmıştır. Ulaştırma sektöründe ise pandemi süreci sadece ticari borç devir hızında anlamlı bir düşüş etkisi oluşturmuştur (-2,197, $p < 0,05$). Pandeminin ulaştırma sektöründe ticari borç devir hızında ve turizm sektöründe tüm faaliyet oranlarında istatistiki olarak anlamlı etki oluşturması doğrultusunda Hipotez 3 kısmen kabul edilmiştir.

Sonuçlar incelendiğinde ulaştırma sektöründe 2019 yılında yaklaşık 47 gün olarak gerçekleşen alacak tahsil süresinin 2020 yılında 51 güne, turizm sektöründe ise 79 günden 188 güne çıktığı görülmektedir. Buna göre, turizm sektöründe alacak tahsil süresinde çok belirgin bir artış gerçekleştiği tespit edilmiştir. Turizm sektöründe alacak devir hızında düşüş ve alacak tahsil ve nakit döndürme süresinde artış Covid sonrasında tahsilatların zamanında gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Alacakların zamanında tahsil edilememesi ve tahsilat sürelerinin uzaması izleyen dönemlerde şirketler açısından likidite riskini artıracığından dikkat edilmesi ve tedbir alınması gereken hususlar olarak değerlendirilmektedir.

Ticari borç devir hızının hem ulaştırma hem turizm sektöründe düşüş göstermesi ise pandemi sürecinde iki sektörde de işletmelerin ödemelerini gerçekleştirmekte güçlük çektiği veya vadesi gelen borçları ertelediği şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra, ticari borç devir hızının yavaşlatılması işletmelere finansman olanağı oluşturabilir ve özellikle pandemi süreci gibi kriz dönemlerinde finansman ihtiyacını düşürerek işletmelerin likidite oranlarında olumlu bir etki yaratabilir. Ayrıca, kriz dönemlerinin oluşturduğu ekonomik koşullar ve sektördeki vade politikalarında gerçekleşen değişiklikler nedeniyle alacak devir hızlarının düştüğü dönemlerde ticari borç devir hızlarının yavaşlatılması çalışma sermayesi yönetimi açısından önem arz etmektedir (Karadeniz vd., 2015). Ancak, vadesi uzatılan ticari borçlar uzun dönemde finansal maliyetleri önemli düzeyde etkileyebilir. Bu nedenle, işletmeler ticari borç ödeme politikalarını belirlerken maliyetler üzerinde oluşturacağı etkiyi göz önünde bulundurmalıdır (Karadeniz vd., 2015).

Pandemi sürecinin ulaştırma sektöründe nakit döndürme süresini çok etkilemediği görülmektedir. Turizm sektöründe ise 2019 yılında yaklaşık 22 gün olarak gerçekleşen nakit döndürme süresi, 2020 yılında 107 güne çıkmıştır. Turizm sektöründe nakit döndürme süresinde gerçekleşen bu artışın istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Nakit döndürme süresinin uzaması, nakit sağlanana kadar geçen sürenin uzadığını ve bu doğrultuda işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu çalışma sermayesinin arttığını göstermektedir (Karadeniz, 2012). Covid sonrası dönemde ticari borç ödeme hızının yavaşlamasına rağmen nakit döndürme süresinde artış gerçekleşmesi sektördeki işletmelerin alacak tahsil ve stok devir hızlarının önemli düzeyde düştüğünü göstermektedir.

Tablo 6: Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Faaliyet Oranlarına Etkisi

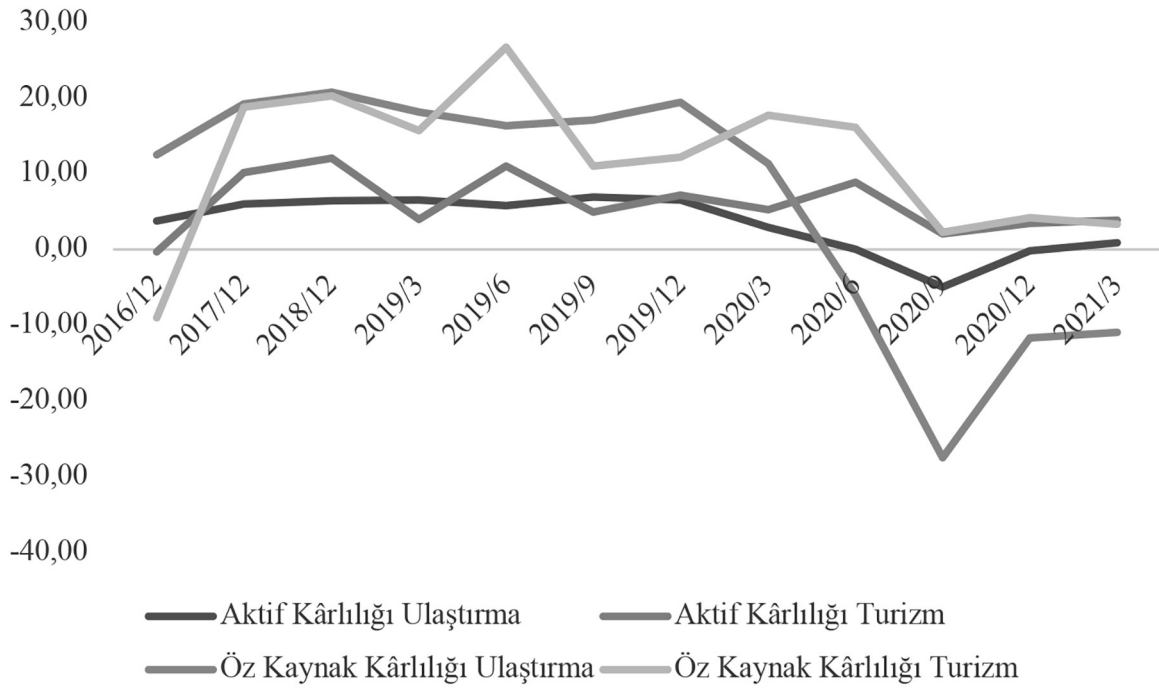
		Ulaştırma			Turizm			Ulaştırma ve Turizm		
		N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z
Alacak Devir Hızı	2020-2019	7	11,331 10,259	-,169	7	3,096 6,545	-2,023**	14	7,639 8,060	-,973
	2020-Ortalama#	7	11,331 10,244	-,338	7	3,096 5,772	-2,023**	14	7,639 7,720	-,722
Alacak Tahsil Süresi	2020-2019	7	51,204	-,169	8	188,251	-1,820*	15	124,296	-1,704*
			46,963			79,533			64,333	
	2020-Ortalama	7	51,204	-,169	8	188,251	-1,540	15	124,296	-1,420
			43,503			79,718			63,576	
Ticari Borç Devir Hızı	2020-2019	7	7,697	-2,197**	8	5,285	-2,521***	15	6,411	-3,351***
			11,840			7,739			9,439	
	2020-Ortalama	7	7,697	-2,197**	8	5,285	-2,100**	15	6,411	-3,067***
			10,931			8,281			9,517	
Nakit Döndürme Süresi	2020-2019	7	21,280	,000	8	107,216	-1,820*	15	67,113	-1,420
			20,724			21,979			21,393	
	2020-Ortalama	7	21,280	1,000	8	107,216	-2,240**	15	67,113	-1,817*
			17,287			25,366			21,596	

* $p < 0,10$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$

2019, 2018 ve 2017 yılları ortalaması

4.2.4. Kârlılık Oranları

Kârlılık oranları, işletmelerin varlıklarını ve öz kaynaklarını ne kadar kârlı kullandığını ve faaliyetlerini ne düzeyde kârlı yürüttüğünü ölçmektedir. Pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm işletmelerinin kârlılık düzeylerine etkisi dönemler itibariyle incelenmiş ve sonuçlar Şekil 4'te gösterilmiştir. İnceleme sonuçları, ulaştırma sektöründe Covid öncesi dönemde kârlılık oranlarının durağan olduğunu, Covid sonrası dönemde ise özellikle öz kaynak kârlılığı oranında dramatik bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Pandemi sürecinin ulaştırma işletmelerinin öz kaynak kârlılığı oranında bu düzeyde bir düşüş etkisi oluşturmaması sektörün çok düşük öz kaynakla çalışmasından kaynaklanabilir. Turizm sektöründe ise kârlılık oranlarının Covid öncesi dönemde değişkenlik gösterdiği, Covid sonrası dönemde değişkenlik gösterse de genel olarak azalış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4: Ulaştırma ve Turizm Sektörü Kârlılık Oranları

Wilcoxon işaretli sıralar toplamı ve işaret testi kullanılarak pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm işletmelerinin aktif kârlılığı, öz kaynak kârlılığı, faaliyet kâr marjı ve net kâr marjı gibi kârlılık oranlarına etkisi incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir. Sonuçlara göre, pandemi süreci ulaştırma sektöründe tüm kârlılık oranlarında, turizm sektöründe ise faaliyet kâr marjı hariç kârlılık oranlarında istatistiki olarak anlamlı bir düşüş etkisi oluşturmuştur. Ulaştırma sektöründe Covid sonrası dönemde aktif kârlılığı ($-2,028$, $p < 0,05$; $-1,690$, $p < 0,10$), öz kaynak kârlılığı ($-1,859$, $p < 0,10$), faaliyet kâr marjı ($-1,859$, $p < 0,10$) ve net kâr marjı ($-1,859$, $p < 0,10$) oranlarında önemli düzeyde düşüş yaşanmıştır. Turizm sektöründe ise pandemi sürecinin aktif kârlılığını ($-1,718$, $p < 0,10$), öz kaynak kârlılığını ($-1,680$, $p < 0,10$; $-2,521$, $p < 0,01$) ve net kâr marjını ($-2,914$, $p < 0,01$) olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektörlerinde kârlılık oranlarını etkilediği belirlenmiş ve Hipotez 4 kabul edilmiştir.

Tablo 7: Covid-19'un Ulaştırma ve Turizm Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Kârlılık Oranlarına Etkisi

		Ulaştırma			Turizm			Ulaştırma ve Turizm		
		N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z	N	Ortalama	Z
Aktif Kârlılığı (%)	2020-2019	7	-291 6,556	-2,028**	9	2,088 7,128	-1,718*	16	1,047 6,878	-2,430***
	2020-Ortalama#	7	-291 6,065	-1,690*	9	2,088 7,607	-1,481	16	1,047 6,933	-2,172**
Öz Kaynak Kârlılığı (%)	2020-2019	7	-11,629 18,810	-1,859*	8	4,179 12,169	-1,680*	15	-3,197 15,268	-2,442***
	2020-Ortalama	7	-11,629 19,749	-1,859*	8	4,179 19,288	-2,521***	15	-3,197 19,503	-2,613***
Faaliyet Kâr Marjı (%)	2020-2019	7	-4,023 12,607	-1,859*	8	-29,033 11,351	-1,540	15	-17,362 11,937	-2,272**
	2020-Ortalama	7	-4,023 8,825	-1,859*	8	-29,033 1,485	-1,540	15	-17,362 4,910	-2,272**
Net Kâr Marjı (%)	2020-2019	7	-22,209 12,518	-1,859*	7	-49,330 11,470	-2,914**	14	-35,769 11,994	-2,856***
	2020-Ortalama	7	-22,209 9,199	-1,859*	7	-49,330 -5,874	-1,521	14	-35,769 1,662	-2,229**

* $p < 0,10$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$

2019, 2018 ve 2017 yılları ortalaması

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ulaştırma ve turizm sektörleri, özellikle son yıllarda büyüme eğiliminde olan ve birçok ülkede ekonomik kalkınmaya ve istihdama katkı sağlayan sektörlerin başında gelmektedir. Turizm sektörü finansal kriz, doğal afet ve salgın gibi olaylara karşı kırılgan bir yapı göstermektedir. Örneğin, Covid-19 henüz yaygınlaşmamış ve pandemi olarak ilan edilmemişken bile seyahat ertelemeleri ve rezervasyon iptalleri yaşanmaya başlanmış, haberlerin yayılması ve Covid-19'un pandemi olarak ilan edilmesi sonucunda iptaller hızlı bir şekilde artmıştır (Uğur ve Akbıyık, 2020). Pandeminin yaygınlaşmasıyla birlikte uygulanan sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, ülkeye giriş yapan kişilere karantina ve sınır kapatma gibi önlemler ülkelere gelen ziyaretçi sayısını önemli düzeyde azaltmıştır. Turizm sektörü kırılgan olduğu kadar bu tür şoklar ve krizler karşısında hızlı toparlanma potansiyeline de sahiptir. Örneğin, vaka sayıları düştükçe ve aşı uygulaması hızlandıkça, ülkeler pandemi yasaklarını esnetmiş ve turizm sektörü hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir (Le ve Phi, 2021). Buna karşın, ulaştırma ve turizm sektörleri pandeminin en yoğun hissedildiği sektörler olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma, Covid-19 salgının faaliyet alanı ulaştırma ve turizm olan ve BİST Ulaştırma ve Turizm Endekslerinde listelenen işletmelere

finansal açıdan etkisini oran analizi yöntemiyle incelemiş ve istatistiki testlerle bu sürecin işletmelerin finansal oranlarında anlamlı bir etki oluşturup oluşturmadığını analiz etmiştir.

Çalışmanın sonuçları, pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektörlerinde likidite oranları üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığını, mali yapı ve faaliyet oranlarının bazılarında kârlılık oranlarının ise tamamında anlamlı bir etki oluşturduğunu göstermiştir. Pandemi sürecinin likidite oranlarında etki oluşturmama sebebi işletmelerin kredi taksiti, vergi ve kira gibi ödemelerini ertelemesi olarak gösterilebilir. İlerleyen dönemlerde, ertelenen ödemeler ile cari ödemelerin aynı döneme denk gelmesi sonucunda likidite risklerinin artacağı öngörülmekte ve işletmelerin likidite riskleri ile ilgili önlemler alması tavsiye edilmektedir. Pandemi sürecinin mali yapı oranlarına etkisi incelendiğinde ulaştırma sektöründe borçlanma katsayısının arttığı, turizm sektöründe ise azaldığı tespit edilmiştir. Ulaştırma sektöründe yatırımların dönüş süresi uzun olduğu için işletmeler çoğunlukla uzun vadeli finansman kaynaklarını tercih etmektedir. Pandemi sürecinde ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hem sektördeki yatırımların dönüş süresinin uzun olması hem de artan likidite risklerinden dolayı borçlarının vadesini uzattığı düşünülmektedir. Turizm sektöründe ise borçluluk oranlarında düşüş, sektörde yapılacak yeni yatırımların Covid salgını sürecinde ertelendiğini göstermekte ve bu sürecin devam etmesi durumunda turizm işletmelerindeki olumsuz etkinin daha yoğun olabileceği öngörülmektedir. Örneğin, yenileme yatırımlarını erteleyen işletmeler yoğun rekabetin yaşandığı bu sektörde müşteri kaybı yaşayabilirler (Türksoy, 2007, s. 109). Ayrıca, yatırımların ertelenmesi turizm sektöründeki kapasite artışını ve dolayısıyla sektörün büyümesini olumsuz yönde etkileyebilir.

Faaliyet oranlarında ise alacak ve ticari borç devir hızlarının düştüğü, alacak tahsil ve nakit döndürme sürelerinin arttığı görülmektedir. Pandemi sürecinde alacak devir hızının düşmesi ve alacak tahsil sürelerinin artması işletmelerin tahsilatlarda sıkıntı yaşadığını göstermektedir. Ticari borç devir hızının yavaşlatılması işletmeleri alacak devir hızlarının düşmesinden kaynaklanacak likidite risklerine karşı koruyacak bir önlem olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, ticari borçların vadelerinin uzatılması ilerleyen dönemlerde finansman maliyetlerini ve risklerini artırabilir. Ticari borç devir hızının düşmesine rağmen nakit döndürme süresinin yavaşlaması pandemi sürecinin işletmelerin alacak ve stok devir hızlarını önemli düzeyde etkilediğini göstermektedir. Covid-19 sonrasında hem ulaştırma hem turizm sektöründe işletmelerin kârlılıkları negatif yönde etkilenmiş ve aktif kârlılığı, öz kaynak kârlılığı, faaliyet kâr marjı ve net kâr marjı gibi kârlılık oranlarının tamamında düşüş yaşanmıştır.

Dünyada daha önce de çeşitli salgınlar yaşanmış, ancak bunların çoğu belirli bölgelerde sınırlı kalarak küresel ölçekte Covid-19 salgınının oluşturduğu gibi bir etki oluşturmamıştır (Gössling vd., 2021). Çalışma sonuçları, pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansları üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya koymuştur. Bu tür şokların yakın gelecekte tekrar yaşanması kaçınılmaz olduğundan, turizm bölgelerinin sektörel riskleri azaltmak için gereken önlemleri alması (Duro vd., 2021) ve *yeni normal* döneme uyum sağlaması gerekmektedir (Le ve Phi, 2021). Örneğin, ülkelerin dış turizmin yanı sıra iç turizmi teşvik edici düzenlemeler yapması önerilmektedir. Ayrıca, konaklama tercihlerinin değişmesi sonucunda kitle turizminden ziyade küçük otel, devremülk ve yazlık gibi bireysel turizm ön plana çıkarılabilir (Özaltın Türker, 2020). Pandemi süreci, kriz dönemlerinde işletmelere likidite açısından destek sağlanmasının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Pandemi süreciyle ilgili belirsizliğin devam etmesi veya tekrar başka pandemik krizlerin

yaşanması durumunda ulaştırma ve turizm sektörleri gibi yatırım dönüş sürelerinin uzun ve risklerin yüksek olduğu sektörlerde likidite ve finansal risklerini düşürecek destekler sağlanmalıdır. Bu sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler de ödeme ve tahsilat politikalarını belirlerken finansal maliyetleri ve likidite risklerini göz önünde bulundurmalıdır.

Gelecekteki çalışmalar, Covid-19 salgınının işletmelerin finansal performansına etkisini 2021 yılına ait finansal verileri de kapsayacak şekilde daha uzun bir süreç için inceleyebilir. Ayrıca, gelecekteki çalışmalar salgının farklı sektörlerdeki işletmelerin finansal performansına etkisini analiz edebilir ve sektörel karşılaştırmalar gerçekleştirebilir. Pandemi sürecinin ulaştırma ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelere finansal açıdan etkisi de önemli bir inceleme konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Abbas, J., Mubeen, R., Iorember, P.T., Raza, S. ve Mamirkulova, G. (2021). Exploring the impact of COVID-19 on tourism: Transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry. *Current Research in Behavioral Sciences*, 2, 100033.
- Aggarwal, C.C. (2017). *Outlier Analysis*. Springer, Cham.
- Akgüç, Ö. (2011). *Mali Tablolar Analizi*. 14. Baskı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Ataman, B. ve Altuk Özden, E. (2009). Tek düzen hesap planına göre hazırlanan finansal tabloların UFRS'ye uyarlanması ve rasyo yöntemi ile analizi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 59-73.
- Bahar, O. ve Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 125-139.
- Beycan, M. (2011). Faaliyet devir hızı rasyolarının hesaplanmasında özellikli durumlar ve uygulamada yaşanan sorunlar. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 4 (1), 81-102.
- Bhaskara, G.I. ve Filimonau, V. (2021). The COVID-19 pandemic and organizational learning for disaster planning and management: A perspective of tourism businesses from a destination prone to consecutive disasters. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 46, 364-375.
- Bilici, N. (2019). Turizm sektörünün finansal performansının oran analizi ve Topsis yöntemiyle değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 173-194.
- Carracedo, P., Puertas, R. ve Marti, L. (2021). Research lines on the impact of the COVID-19 pandemic on business. A text mining analysis. *Journal of Business Research*, 132, 586-593.
- Demir, M., Günaydın, Y. ve Şen Demir, Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgının Türkiye'de turizm üzerindeki öncülleri, etkileri ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 80-107.
- Demir, Z. (2020). Covid-19'un BİST 100'deki şirketlerin mali tabloları üzerindeki etkisinin oran analizi yöntemi ile analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2), 408-438.
- DHMİ (Devlet Hava Meydanları İşletmesi) (2021). İstatistikler. <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Istatistikler.aspx> (Erişim Tarihi: 22.07.2021).
- Domi, M., Leitson, M., Gifford, D., Nicolaou, A., Sreenivas, K. ve Bishnoi, C. (2021). The BNT162b2 vaccine is associated with lower new COVID -19 cases in nursing home residents and staff. *Journal of the American Geriatrics Society*. doi:10.1111/jgs.17224
- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (Erişim Tarihi: 26.07.2021).
- Dube, K., Nhamo, G. ve Chikodzi, D. (2021). COVID-19 pandemic and prospects for recovery of the global aviation industry. *Journal of Air Transport Management*, 9, 102022.
- Duro, J.A., Perez-Laborda, A., Turrion-Prats, J. ve Fernández-Fernández, M. (2021). Covid-19 and tourism vulnerability. *Tourism Management Perspectives*, 38, 100819.
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C.M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29 (1), 1-20.
- Gümüş, A. ve Hacıevliyagil, N. (2020). Covid-19 salgın hastalığının borsaya etkisi: Turizm ve ulaştırma endeksleri üzerine bir uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11 (1), 76-98.

- Hall, C.M. (2010). Crisis events in tourism: Subjects of crisis in tourism. *Current Issues in Tourism*, 13 (5), 401-417.
- Hawkins, D. (1980). *Identification of Outliers*. Chapman and Hall, London.
- He, P., Niu, H., Sun, Z. ve Li, T. (2020). Accounting index of COVID-19 impact on Chinese industries: A case study using big data portrait analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56 (10), 2332-2349.
- Işık Erol, S. (2020). Covid-19'un turizm sektöründe istihdama etkisi: İtalya, İspanya ve Türkiye örnekleri. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8 (2), 38-49.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP). (2021). BIST şirketleri (Endeksler). <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler> (Erişim Tarihi: 01.07.2021).
- Karadeniz, E. (2012). Turizm sektörünün nakit dönüşüm süresinin analizi: İMKB turizm şirketleri ve TCMB sektör bilançoları üzerinde bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 122-145.
- Karadeniz, E., Koşan, L., Kahiloğulları, S. ve Zencir, B. (2015). Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri alt sektöründeki küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin likidite durumunun analizi. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, 4 (2), 18-27.
- Khalid, U., Okafor, L.E. ve Burzynska, K. (2021). Does the size of the tourism sector influence the economic policy response to the COVID-19 pandemic? doi: 10.1080/13683500.2021.1874311
- Kılıç, M. (2019). Borsa İstanbul şirketlerinin kapsamlı gelir raporlama uygulamaları üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 14 (54), 127-140.
- Korkut, Y., Eker, M., Zeren, F. ve Altunışık, R. (2020). Covid-19 pandemisinin turizm üzerindeki etkileri: Borsa İstanbul turizm endeksi üzerine bir inceleme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 71-86.
- KTB (Kültür ve Turizm Bakanlığı) (2021). Turizm gelirleri ve giderleri. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html> (Erişim Tarihi: 23.07.2021).
- Kuo, H.-I., Chen, C.-C., Tseng, W.-C., Ju, L-F. ve Huang, B.-W. (2008). Assessing impacts of SARS and Avian Flu on international tourism demand to Asia. *Tourism Management*, 29 (5), 917-928.
- Le, D. ve Phi, G. (2021). Strategic responses of the hotel sector to COVID-19: Toward a refined pandemic crisis management framework. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102808.
- Leshem, E. ve Wilder-Smith, A. (2021). COVID-19 vaccine impact in Israel and a way out of the pandemic. *The Lancet*, 397 (10287), 1783-1785.
- Moghadas, S.M., Vilches, T.N., Zhang, K., Wells, C.R., Shoukat, A., Singer, B.H., Meyers, L.A., Neuzil, K.M., Langley, J.M., Fitzpatrick, M.C. ve Galvani, A.P. (2021). The impact of vaccination on COVID-19 outbreaks in the United States. *Clinical Infectious Diseases: ciab079*. doi:10.1101/2020.11.27.20240051
- Özaltın Türker, G. (2020). Covid-19 salgını turizm sektörünü nasıl etkiler? Turizm akademisyenleri perspektifinden bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 207-224.
- Özcan, M. (2021). COVID 19 pandemisinin turizm ve ulaştırma işletmelerinin finansal performansına etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (17), 3542-3567.
- Öztürk, Ö., Şişman, M.Y., Uslu, H. ve Çıtak, F. (2020). Effects of COVID-19 outbreak on Turkish stock market: A sectoral-level analysis. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 13 (1), 56-68.
- Papatheodorou, A., Rosselló, J. ve Xiao, H. (2010). Global economic crisis and tourism: Consequences and perspectives. *Journal of Travel Research*, 49 (1), 39-45.

- Pehlivanlı, E.A. (2020). Covid-19'un havalimanı performansları üzerine etkisinin değerlendirilmesi: Türkiye havalimanları örneği. *Turkish Studies*, 15 (4), 905-922.
- Rogerson, C.M. ve Baum, T. (2020). COVID-19 and African tourism research agendas. *Development Southern Africa*, 37 (5), 727-741.
- Sağlık Bakanlığı (2021a). Günlük Covid-19 tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Sağlık Bakanlığı (2021b). Genel koronavirüs tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirüs-tablosu.html> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Sharma, G.D., Thomas, A. ve Paul, J. (2021). Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100786.
- Shen, H., Fu, M., Pan, H., Yu, Z. ve Chen, Y. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on firm performance. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56 (10), 2213-2230.
- Siddiquei, M.I. ve Khan, W. (2020). Economic implications of coronavirus. *Journal of Public Affairs*, 20 (4), e2169.
- Škare, M., Soriano, D.R. ve Porada-Rochoń, M. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 163, 120469.
- Smeral, E. (2009). The impact of the financial and economic crisis on European tourism. *Journal of Travel Research*, 48 (1), 3-13.
- Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K. ve Mandi, E. (2020). Covid-19 krizinin Türkiye'deki sektörler üzerinde etkileri: Borsa İstanbul sektör endeksleri araştırması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 293-320.
- Tukey, J.W. (1977). *Exploratory Data Analysis*. Addison-Wesley, Reading, MA.
- TÜRSAB (2020). Turizm geliri, ortalama harcamanın yıllara göre dağılımı turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı. <https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/turizm-gelirleri> (Erişim Tarihi: 06.08.2021).
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) (2019). İthalat / ihracat içindeki payı 1969-2019. <https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-degerlendirmesi/turizmin-ekonomideki-yeri> (Erişim Tarihi: 06.08.2021).
- Türksoy, A. (2007). Konaklama işletmelerinde mali başarısızlığa yol açan etmenler. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 99-115.
- Uğur, N.G. ve Akbıyık, A. (2020). Impacts of COVID-19 on global tourism industry: A cross-regional comparison. *Tourism Management Perspectives*, 36, 100744.
- Yücel, S. ve Durak, İ. (2021). COVID-19'un BIST imalat sektörü firmalarına olan finansal etkilerinin finansal oranlar ve istatistiksel tekniklerle incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 90, 101-126.

BAĞIMSIZ DENETİMİN PLANLANMASI VE YÜRÜTÜLMESİNDE ÖNEMLİLİK*

Zehra HABERAL*

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN***

Makale Gönderim Tarihi : 11.11.2021 / Kabul Tarihi : 07.12. 2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

BDS 320 “Bağımsız Denetimin Planlanması ve Yürütülmesinde Önemlilik” Standardı ile BDS 450 “Bağımsız Denetimin Yürütülmesi Sırasında Belirlenen Yanlılıkların Değerlendirilmesi” standartları önemlilik konusunun temel düzenleyicileridir. BDS 320 önemliliğe ilişkin olarak işletmenin içinde bulunduğu sektörlere göre değişebilecek kıyaslama noktalarına değinmekle birlikte, standart bir hesaplama yöntemi önermediğinden, uygulamada denetçilerin mesleki muhakemesine göre farklı değerlendirmelerle önemlilik düzeyi hesaplanmaktadır. Bu çalışmada bağımsız denetimde önemlilik konusunun teorik çerçevesi ve uygulamada esas alınan temel ölçütler ortaya konulduktan sonra, önemlilik düzeyinin belirlenmesinde izlenebilecek yöntemler açıklanacaktır. Ayrıca BİST’te işlem gören ve BOBİ FRS kapsamında olan şirketleri denetleyen 30 denetim firmasıyla yüz yüze görüşmek suretiyle ve anket soruları göndererek gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda önemlilik düzeyi ve bunun denetim sırasında yurt dışında ve Türkiye’deki uygulamalar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denetim Planlamasında Önemlilik, Önemlilik Düzeyi, Performans Önemliliği

* Bu çalışma Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış olan Bağımsız Denetim Standartları İçinde Yer Alan “Bağımsız Denetimin Planlanması ve Yürütülmesinde Önemlilik” başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

** Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, zhaberal@baskent.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-4049-3554>

*** Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, nakdoğan@baskent.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0001-8168-6152>

MATERIALITY IN PLANNING AND PERFORMING THE INDEPENDENT AUDIT**ABSTRACT**

ISA 320 “Materiality in Planning and Performing the Independent Audit” Standard and ISA 450 “Evaluation of Misstatements Identified During the Performance of the Independent Audit” standards are the main regulators of materiality. While ISA 320 refers to the benchmarks that may vary according to the sectors in which the entity is involved in relation to materiality, Since it does not recommend a standard calculation method, in practice, the level of materiality is calculated with different evaluations according to the professional judgment of the auditors. In this study, after putting forward the theoretical framework of the subject of materiality in independent auditing and the basic criteria taken as a basis in practice, the methods that can be followed in determining the level of materiality will be explained. In addition, as a result of the research carried out by interviewing 30 audit firms that are traded on the BIST and auditing the companies within the scope of FRS for LMEs and by sending survey questions, information about the level of materiality and its practices abroad and in Turkey during the audit has been tried to be given.

Keywords: Materiality in Audit Planning, Materiality Level, Performance Materiality

1. GİRİŞ

Son dönemlerde, ilke ve kurallarının karmaşıklıkları nedeniyle büyük sorunlar yaşayan bağımsız denetim mesleği, ‘bilgi çağının’ yarattığı çetin sorunlarla da boğuşmaktadır. Ortaya çıkan muhasebe skandalları halka açık işletmelerin yönetimine karşı olan kamu güvenini sarsmış ve söz konusu işletmeler tarafından kamuya açıklanan finansal tabloların kalitesi ve finansal bilginin güvenilirliği sorgulanır hale gelmiştir. Bunların sonucunda, bağımsız denetim sürecinin etkinliği ve bütünlüğünün uluslararası düzeyde geliştirilebilmesini teminen kaliteli denetim standartlarının oluşturulması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Denetçi neyin önemli neyin önemsiz olduğunu belirlemek durumundadır. Bu belirlemede önemlilik düzeyi ile ortaya konulmaktadır. Denetçiler, finansal tablo kullanıcılarının kararlarını etkileyebilecek hangi yanlışlıkların önemli hangilerinin önemsiz olduğunu, mesleki yarguları ile belirler.

Bu çalışmada, BDS 320 “Bağımsız Denetimin Planlanmasında ve Yürütülmesinde Önemlilik” kapsamında önemlilik düzeyinin tanımı, amacı ve kapsamı açısından önemi değerlendirilmiş ve Türkiye’de yayınlanan konuya ilişkin düzenlemeler incelenecek, bu konuda örnekler verilmiştir. Farklı sektörlerin denetiminde denetim işletmelerinin önemlilik düzeyini belirlemede uyguladıkları yöntemler araştırılmıştır.

2. DENETİMİN PLANLANMASINDA VE YÜRÜTÜLMESİNDE ÖNEMLİLİK VE ÖNEMLİLİK DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

2.1. Denetimde Önemlilik Kavramı

Denetimde önemlilik konusu hem literatürde hem de uygulamada pek çok tartışma ve ayrışmaya neden olmuştur (Krogstad, Ettenson ve Shanteu, 1984: 54-74). Denetçiler denetimleri gerçekleştirirken denetim standartlarını dikkate alarak denetimle ilgili zaman, yapı, kapsam gibi değişkenleri belirlemede ve denetimle ilgili olası hataların etkilerini belirlerken önemlilik kavramını dikkate almalıdır. Denetimde önemlilik kavramı, denetim riskiyle yakın bir ilişki içerisinde olup denetim maliyetini ve kalitesini etkilemektedir. Denetçinin önemliliğin belirlenmesi, mesleki bir yargı konusudur ve finansal tablo kullanıcılarının finansal bilgiye olan gereksinimlerini ne derecede algıladığından etkilenir.¹

Denetimde önemlilik düzeyinin belirlenmesinde sayısal öğelerle birlikte denetimin niteliğine yönelik özellikleri içeren faktörlerde değerlendirilmeli ve öncelikle önemlilik düzeyi belirlenerek bu düzeyin bir kıyas ölçütü olarak kullanılması gerekir.

2.2. Denetimde Önemlilik Düzeyinin Kullanılması

Literatürde; denetimde önemlilikle ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır (Gordeava, 2011). Brennan ve Gray (2005)'de tanımların tamamen uyuşmamakla birlikte; benzer özelliklere sahip olduğu vurgusunu yapmışlardır. Bu doğrultuda 320 nolu Bağımsız Denetim Standardı (BDS) önemlilik kavramını *“hata ve eksikliklerin bir bütün olarak ya da birbirinden bağımsız olarak, finansal tablolara bakarak ekonomik karar vermek gerektiğinde kullanıcıların alacağı kararları etki altına alması öngörüliüyorsa; bu hatalar ve eksikliklerin önemli olduğu kanaatine varılmalıdır”* şeklinde tanımlamıştır Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve ise (2018)'de önemliliği *“Bir bilginin verilmemesi veya yanlış verilmesi genel amaçlı finansal raporların asli kullanıcılarının belirli bir raporlayan işletmeye ilişkin finansal bilgileri sağlayan finansal raporlara dayanarak vereceği kararları etkileyebiliyorsa bu bilgi önemlidir”* şeklinde ifade etmiştir.

Başka bir ifade ile önemlilik *“belirli bir işletmenin finansal raporu bağlamında bilgilerin ilgili olduğu kalemlerin yapısı veya büyüklüğüne ya da her ikisine dayalı olan ihtiyaca uygunluğun işletmeye özgü yönüdür”*² denilerek önemliliğin standart bir ölçü ile kısıtlanamayacağı, her işletme ve sektöre göre farklılık gösterebileceği vurgulanmıştır (Memiş ve Okşas, 2019:1036).

Denetim standartlarına göre önemlilik kavramı denetimin aşağıda belirtilen aşamalarında uygulanır:

- Denetimin planlanması ve gerçekleştirilmesinde,
- Denetim sürecinde ifade edilmiş önemli yanlışlıkların var olması durumunda finansal tablolardaki doğrulanmamış önemli yanlışlıkların etkisinin incelenmesinde,
- Denetçinin rapor için görüşünü meydana getirmesinde.

1 [http:// sayistay.gov.tr](http://sayistay.gov.tr). ISSAI 1320 Bkz: A4 paragrafı.

2 <https://www.kgk.gov.tr/Finansal Raporlamaya ilişkin Kavramsal Çerçeve>

Denetçi planlama aşamasında, risk değerlendirme prosedürlerinin niteliği ve zamanlaması, önemli hata riskinin değerlendirilmesi ve incelenmesi, denetim prosedürlerinin niteliği, zamanlaması ve kapsamının belirlenmesi gibi alanlarda bir dayanak oluşturmak için hataların boyutuna dair bir yargı oluşturmalıdır.

Denetim planlanırken belirlenen önemlilik, düzeltilmemiş yanlış bildirimlerin tek başına ya da toplu olarak belirlenen oranın altında seyreden düzeltilmemiş hataların her zaman önemsiz olarak değerlendirileceği bir oran oluşturmayabilir. Bazı hatalara ilişkin durumlar denetçinin bu hataları önemliliğin altında olsalar bile önemli görmesine neden olabilir. Yalnızca niteliklerinden dolayı önemli sayılabilecek hataların tespit edilmesi denetimle ilgili prosedürlerin tasarlanmasının mümkün olmamasına rağmen, denetçi düzeltilmemiş hataların finansal tablolardaki etkisini analiz ederken yalnızca büyüklüklerini dikkate almamaktadır. Ayrıca özelliklerini ve ortaya çıkmalarıyla ilgili şartları göz önünde bulundurmaktadır³.

2.3. Önemlilik Düzeyinin Belirlenmesi

Denetçi, denetimle ilgili genel stratejisini belirlerken, bir bütün olarak finansal tablolara ilişkin önemliliği belirler. İşletmenin içinde bulunduğu şartlar dikkate alınarak, kullanıcıların finansal tablolara ilişkin verecekleri ekonomik kararlar üzerinde etkili olacağı makul bir boyutta beklenen finansal tablolara ilişkin belirlenen önemlilikten küçük miktarlardaki hataları bünyesinde barındırabilecek bir ya da daha fazla işlem sınıfının, hesap bakiyesinin veya açıklamanın yer aldığı durumda, denetçi bu özel işlem sınıfları, hesap bakiyeleri ve açıklamaları gerçekleştirmek için ayrıca önemlilik düzeyi veya düzeyleri belirler.⁴

Önemlilik düzeyinin belirlenmesini ilgili standartları dikkate alındığında denetçiler denetim sürecinde iki farklı önemlilik tutarı belirler. Birincisi; denetim sürecinin başlangıç aşamasında belirlenen **başlangıç önemlilik** tutarı, ikincisi **performans önemlilik** tutarıdır. Denetim sürecinin başında belirlenen önemlilik düzeyi esas olarak yukarıda tanımlanan makul bir kullanıcının kararını etkisi altına alamayacak en üst düzeyde hata miktarıdır. Bu miktar denetçinin denetim tekniklerinin yapısını, zamanını ve kapsamını belirlemede yardımcı olacaktır. Başlangıçta belirlenen önemlilik düzeyinde; birinci aşamada finansal tabloların geneli değerlendirilerek önemlilik tutarı belirlenir. İkinci aşamada ise işlem sınıfları, hesap bakiyeleri ve açıklamalar,(Cömert ve diğerleri, 2013:174) bariz biçimde önemli sayılan tutar ve düzeltilmemiş yanlışlıklar ayrı ayrı değerlendirilerek önemlilik tutarları belirlenmektedir.

Bir Bütün Olarak Finansal Tablolar İçin Önemlilik

Profesyonel anlamda önemliliği belirlemek için belli bir başlangıç noktası seçilir ve seçilen kıyaslama noktasına belirli bir yüzde uygulanmasıyla oluşur. Ancak bu işlem nitel-nicel bir yaklaşım benimsenerek olmazsa gerçek değerlere ulaşmak imkânsızdır (Lewitt, 1998:44). Uygun karşılaştırma noktasının belirlenmesinde aşağıda belirtilen unsurlar dikkate alınacaktır:⁵

- Finansal tablolara dair unsurlar (varlıklar, borçlar, özkaynaklar, gelirler, harcamalar),

3 <http://www.kgk.gov.tr/bds> 450

4 [http:// sayistay.gov.tr](http://sayistay.gov.tr). ISSAI 1320 Bkz: A3– A12 paragrafları.

5 http://www.kgk.gov.tr/contents/files/BDS/BDS_320.pdf

- Bazı kurumlar için finansal tablo kullanıcılarının odak noktaları,
- İşletmenin yapısı yaşam döngüsü içinde faaliyette bulunduğu endüstri ve ekonomik ortam,
- İşletmelerin finansman kaynakları ve sahiplik yapıları,
- Başlangıç karşılaştırma ölçütünün esnekliği.

İşletmenin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak uygun olabilecek karşılaştırma ölçütlerine ilişkin örnekler, vergi öncesi kâr, toplam gelir, brüt kâr, toplam harcamalar, toplam varlık veya net varlık gibi kategorileri içerir. Sürdürülen faaliyetlerden elde edilen vergi öncesi kar genellikle kar odaklı işletmeler için kullanılır. Sürdürülen faaliyetlerden elde edilen vergi öncesi kâr değişken olduğunda, diğer brüt kar veya toplam gelirler gibi kıyaslama ölçütleri daha uygun olabilir.⁶

Performans Önemliliği

BDS 320’de verilen tanıma göre; “Performans önemliliği düzeltilmiş ve sunulmamış hataların toplamının finansal tabloların bütününe yönelik belirlenen önemlilik miktarını geçme ihtimalini uygun biçimde düşük bir düzeye indirmek için, finansal tabloların bütününe yönelik belirlenen önemlilik düzeyinden daha düşük miktar veya miktarlarda meydana getirmek” anlamı taşımaktadır.

Denetçinin mesleki yargısına dayalı olarak gerçekleştirmesi performans önemliliğine dair en önemli husus olarak kabul edilebilir. Bu konuda denetçinin mesleki yargısını etkileyebilecek etmenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Firmanın yeterli biçimde anlaşılması,
- Geçmiş dönemlere dair denetim deneyimi,
- Geçmiş denetimlerde ifade edilmiş önemli hataların niteliği ve kapsamı,
- Denetçinin cari döneme dair beklentileri,
- Risk değerlendirme (Cömert ve diğerleri, 2013:176).

Denetçi tarafından risk değerlendirmeye ilişkin prosedürlerin uygulanması esnasında denetlediği firmaya dair yukarıda sayılan kavramlar performans değerlendirmesi üzerinde etkilidir. Performans önemliliği belirlenirken genellikle finansal tablo önemliliğinin belli bir yüzdesi olarak belirlenmektedir. Uygulamada bazı denetim firmaları finansal tablo önemliliğinin %50-%75 arası olarak performans önemliliğini belirlemektedir. Denetçi mesleki yargısını kullanarak bu oranı daha küçük veya büyük yüzdeler olarak belirleyebilir ya da farklı hesaplama yöntemleri kullanabilir.

Belli İşlem Sınıfları, Hesap Bakiyeleri ve Açıklamalar İçin Önemlilik Tutarı Belirleme

Denetçi işlem sınıfları hesap bakiyeleri ve açıklamalar için önemlilik düzeyi belirlerken; aşağıda ifade edilen etmenlerin finansal tablo kullanıcılarının beklentilerini etkisi altına alabileceğini göz önünde bulundurmalıdır:

6 <https://www.ibr-ire.be/IRAI/2019-7-Determining-materiality-and-performance-materiality-ISA-320.A5>

- Yasalar, düzenlemeler ya da finansal raporlama çerçevelerinin; finansal tablo kullanıcılarının birtakım kalemlerin ölçümü veya açıklanmasına ilişkin beklentilerini etkisi altına alıp almadığı,
- İşletmenin belirli bir yönüne dair finansal tablolarda ayrı bir biçimde ifade edilen bilginin dikkate alınıp alınmadığı.
- İşletmenin çalıştığı endüstriye dair kilit roldeki açıklamalar.

Firmaların içerisinde olduğu özel şartlar dikkate alındığında bu tür işlem sınıflarının, hesap bakiyelerinin veya açıklamaların var olup olmadığının belirlenmesinde; denetçi, ilişkili taraf işlemleri, muhasebe tahminleri içeren işlemler, yönetimin ve üst yönetimden sorumlu kişilerin görüşlerini ya da beklentilerini dikkate alabilir⁷.

Bariz Biçimde Önemsiz Sayılan Tutar

Bariz biçimde önemsiz sayılacak yanlışlıklar; büyüklüğü, niteliği veya şartları bakımından değerlendirildiğinde denetçi tarafından dikkate almaya değmeyecek yanlışlıklar olarak nitelendirilmektedir. Denetçi hangi yanlışlıkların bariz biçimde önemsiz sayılmayacağı konusunda önemliliğin %1-%2'si kadar bir eşik tutar belirleyebilir ayrıca bu seviyenin altında kalan yanlışlıkları bir araya getirmeyi gerekli görmeyebilir.

Düzeltilmemiş Yanlışlıklar

Düzeltilmemiş yanlışlıklar toplamı denetimin sonunda tekrar gözden geçirilerek denetim görüşüne etkisi değerlendirilir. Tek tek ele alındığında önemsiz olduğu değerlendirilerek düzeltilmeyen yanlışlıkların finansal tablolar üzerindeki toplu etkisi dikkate alınır. Bu tutarların toplu etkisi önemli olarak değerlendirildiğinde, bariz biçimde önemsiz sayılan tutarı geçenler için düzeltme istenir. Düzeltilmeyenler için önemliliği geçiyorsa görüşe etkisi değerlendirilir.

3. ÖNEMLİLİK DÜZEYİNİN HESAPLANMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER

3.1. Finansal Tabloların Geneli İçin Önemlilik Düzeyinin Belirlenebilmesinde Kullanılacak Yöntemler

BDS 320'de yer alan açıklamalardan görüleceği gibi, denetçiler önemlilik düzeyinin belirlenmesinde farklı yaklaşımlar kullanabilirler, önemli olan işletmeye ve çevresine en uygun ölçütlerin belirlenmesidir (Taş ve İnaltong, 2015:80). Aynı zamanda denetçiler uygulamada önemlilik düzeylerini belirlemede sayısal ve sayısal olmayan çok çeşitli etkenlerden yararlanmaktadır. Önemlilik kavramı belirli ölçülerde göreceli olduğundan hataların önemli olup olmadıklarını belirtecek kriterlerin ortaya koyulması gerekmektedir. Bir kriter seçerken; vergi öncesi kâr veya normalleştirilmiş (veya düzeltilmiş) vergi öncesi kâr, toplam gelir veya toplam giderler, brüt kâr, toplam sermaye ve net aktifler gibi kullanılacak çok sayıda kıyaslama ölçütü vardır. Uluslararası standartlar, önemliliğin hangi kıyaslama ölçütüne kullanılacağı konusunda kesin bir açıklama vermemektedir (Hayes, Dassen ve Schilder, & Wallage, 2005:215). Ancak uygulamada varlık toplamı, toplam gelir ya da vergi öncesi kâr gibi unsurlar denetçilerin önem-

7 http://www.kgk.gov.tr/contents/files/BDS/BDS_320.pdf

lilik düzeylerini belirlemede yaygın olarak temel aldığı göstergelerdir.

Uygulamada yaygın olarak kullanılan kıyaslama ölçütleri Tablo 1’de gösterildiği gibidir:

Tablo 1. Önemlilik Kılavuz Örneği

KULLANILACAK FİNANSAL TABLO KALEMİ	KULLANILACAK YÜZDE	
	EN AZ	EN FAZLA
Toplam varlıkların	%0,5	%1’i
Vergi öncesi net kârın	%5	%10’u
Özkaynakların		%1’i
Brüt satış kârının	%0,5	%1’i

Kaynak: Nejat Bozkurt Ekim 2012

Denetçi istediği bir hesap kalemini belirlenen aralıkta seçebilir. Burada işletmenin büyüklüğü, geçmişi, gelir sağlama eğilimi, içinde bulunduğu sektörün yapısı, ortaklık yapısı ve halka açıklık durumu gibi faktörler hangi kıstasın seçileceği belirlenirken etkiye bulunabilir.⁸ Örneğin 500 Milyon TL’lik satışı olan bir işletmede 600.000 TL’ye kadar olan yanlışlıklar önemsiz olabilirken; 40 Milyon satışı olan bir işletme için önemli olacaktır.(Bozkurt, 2012,s:88)

Önemlilik seviyelerine ilişkin yurt dışı uygulamalarından örnekler

Londra Borsasında işlem gören 100 şirkette kullanılan önemlilik seviyelerinin belirlenmesinde kullanılan ölçütlerin sektörel bazda dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir:

8 Murat Kiracı <http://www.google.com.tr/sindirgi.balikesir.edu.tr/dersnotu/DenetimPlanlamasi.ppt>

Tablo 2: LONDRA BORSASI 100 ÖNEMLİLİK SEVİYESİNİN BELİRLENMESİ

SEKTÖRLER	TUTAR €	HASILAT	ÖZKAYNAK	NET VARLIKLAR	FAALİYET KARI	VÖK	VÖK	VÖK	VÖK 3 YILLIK ORTALAMA	TOPLAM İŞLETME
		(%0,4-0.75)	(%0,6-2.2)	(%0,1)	(%3,5-3.7)	(%2,5-3.8)	%4-4.9	-5%	(%5-5.2)	
Havacılık ve Savunma							2			2
Bankalar			1				2	1	1	5
İçecek								2		2
Kimya								2		2
İnşaat Malzemeleri								2		2
Elektrik								1		1
Elektronik ve Elektrikli Cihazlar								1		1
Sermaye Yatırım Fonları				1						1
Finansal Hizmetler				1			1	3		5
Sabit Hat Haberleşme								1		1
Gıda ve İlaç Perakendecileri		1					1	2		4
Gıda Üreticileri								1		1
Ormancılık ve Kâğıt								1		1
Gaz, Su ve Çoklu Tesisler							1	3		4
Genel Sanayi					1	1		1		3
Genel Perakendeciler								3		3
Sağlık Ekipmanları							1	1		2
Ev Eşyaları ve İnşaatı						1		4		5
Endüstriyel Metaller ve Madencilik						1				1
Hayat Sigortası	1		1					2		4
Medya					1	1	1	4		7
Madencilik	2							1	3	6
Mobil Telekomünikasyon									1	1
Hayat Dışı Sigorta		1						2	1	4
Petrol ve Gaz Üretimi								3		3

Petrol Lastik ve Plastik								1		1
Kişisel İhtiyaç Malzemeleri							1	1		2
İlaç ve Biyoteknoloji							1	2		3
Gayrimenkul Yatırım								3		3
Yazılım ve Bilgisayar						1		1		2
Destek Hizmetleri	1						1	5		7
Tütün							2			2
Seyahat ve Turizm						1	1	5		7
Toplam	4	2	2	2	2	5	15	60	6	98

Kaynak: LSE, (2018), London Stock Exchange, The Financial Times Stock Exchange (FTSE 100 Index) Constituent

Tablo 2’de⁹ görüleceği gibi Londra Borsası’ndaki ilk 100 endeksinde yer alan 98 işletmenin 86’sı önemlilik seviyesinin belirlenmesinde vergi öncesi kâr tutarını dikkate almaktadır ancak kullandıkları oran değişebilmektedir. Diğer 12 işletmede ise hasılat, özkaynak, net varlıklar, faaliyet kârı tutarları dikkate alınarak önemlilik seviyeleri belirlenmiştir.

Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiltere’de ki bazı firmalarda uygulanan önemlilik düzeyini belirleme kriterleri denetim raporlarında yapılan açıklamalarda kilit denetim konuları ile birlikte kamuoyuna açıklanmaktadır. Yeni Zelanda’da faaliyet gösteren Abano Healthcare firmasının genel önemlilik kriteri olarak vergiden önceki kârın %5 i olduğu PWC denetim raporunda görülmektedir. Arvida Group’un denetimini yapan E&Y net varlıkların %1’ini genel önemlilik olarak bu tutarın da %50 ‘si de performans önemliliği olarak kullandığını açıklamıştır. Avustralya’da faaliyette bulunan Adelaide Brighton Ltd. ‘in PWC’nin hazırladığı denetim raporunda önemlilik kıstası olarak düzeltilmiş vergiden önceki kârın %5’ i olduğu açıklanmıştır. İngiltere’de faaliyette bulunan Associated British Foods şirketine ait EY denetim raporunda bu şirket için kullanılan genel önemlilik düzeyinin vergiden önceki kârın %5’ i, performans önemliliği ise bu tutarın %75 olarak ele alındığı açıklanmıştır.¹⁰

Bu örneklerden de görüleceği gibi önemlilik düzeyine ilişkin kıstaslar denetçinin muhakemesine, şirketin ve sektörün özelliğine göre tespit edilmektedir.

Önemliliğin hesaplanmasında kullanılacak yöntemler

Denetçiler, önemliliğin belirlenmesinde işletme koşullarını dikkate alarak sayısal ve sayısal olmayan birçok faktörü kullanabilirler. Denetçiler bu faktörlerden hangisinden yararlanacağını belirlemek için

9 Tablo tarafımızdan 2018 yılı borsadaki şirketlerin raporları okunarak hazırlanmıştır. Link: <https://www.londonstockexchange.com/indices/ftse-100/constituents/table>

10 Veriler 2018 yılı borsadaki şirketlerin raporları okunarak hazırlanmıştır. NSE,(2018),The Australian Securities Exchange (ASX 100 Index) Constituents <https://www.asx100list.com/>

aşağıda ifade edilen dört tip rasyonel yaklaşımdan uygun olanını kullanmaktadırlar. (Akdoğan ve Mülük, 2019:713)

- Tek finansal değişken yöntemi,
- Birden çok veya işletme büyüklüğünü esas alan değişkenler yöntemi,
- Karışık ya da ortalama yöntem,
- Formül Yöntemi.

Tek Finansal Değişken Yöntemi

Tek bir finansal değişkenin kullanıldığı basit bir yöntemdir. As a matter of policy, an audit firm typically provides three or four such rules and allows the individual auditor to choose the most appropriate rule based on an assessment of qualitative factors. Denetim firması politikalar paralelinde nitel faktörleri değerlendirirken tipik olarak üç veya dört tür kıyaslama ölçütü belirler ve denetçiler bu ölçütlerden, denetimi yapılan işletmeye en uygun olanı seçerler. Muhtemel olabilecek tek kural örnekleri şunlardır:

- Vergi Öncesi Kârın %5 i
- Toplam Varlıkların %0,5 i
- Özkaynakların %1 i
- Toplam Gelirlerin %0,5 i

Birden Çok veya İşletme Büyüklüğünü Esas Alan Değişkenler Yöntemi

Denetim şirketleri, farklı ölçeklerdeki işletmelere yönelik farklı önemlilik düzeylerini belirlerler. Önemlilik düzeyleri bu yöneme dayalı olarak belirlenirken denetçiler işletmelerin niteliklerine dair değişkenlerini de göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin *işletmenin kâr hacimlerini dikkate alınarak aşağıdaki gibi önemlilik ölçütleri* belirlenebilir:

- Brüt kâr 500.000 TL' den az ise %2-%5
- Brüt kâr 500.000-25.000.000 TL arasında ise %1-%2
- Brüt kâr 500.000-25.000.000 TL arasında ise %0,5-%1
- Brüt kâr 2.500.000.000 TL'nin üzerinde ise %0,5

Karışık ya da Ortalama Yöntem

Genellikle dört ya da beş finansal gösterge kullanılarak her göstergenin ağırlıklı oranları ya da ortalamaları esas alınır (Lakis, and Masiulevičius, 2017:31).

Formül Yöntemi

Bu yöntemde, işletmeleri temsilen büyük bir örnek için önemlilik düzeylerinin istatistiki analizi ile belirlenmiş bir matematiksel formül kullanılır. Denetim literatüründe birçok formül bulunmasına rağmen en yaygın olarak bilinen KPMG'nin 1998 yılında kullandığı formül aşağıdaki gibidir (Mckee ve Eilifsen,2000:1).

$$\text{Önemlilik} = (\text{Varlık ve ya gelir toplamının büyük olanı})^{2/3}_{x1}$$

Yukarıda bahsedilen Önemlilik hesaplama yöntemlerini göstermek için örnek NZ işletmesinin Finansal Durum Tablosu ve Kâr Zarar Tablosu aşağıda verilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda hesaplamalar Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Örnek NZ A.Ş Finansal Durum Tablosu

NZ A.Ş 31.12.201X TARİHLİ FİNANSAL DURUM TABLOSU			
Varlıklar	5.000.000	Kısa ve uzun vadeli Yükümlülükler	3.000.000
		Özkaynaklar	2.000.000
VARLIK TOPLAMI	<u>5.000.000</u>	KAYNAK TOPLAMI	<u>5.000.000</u>

Tablo 4. Örnek NZ A.Ş Kâr/Zarar Tablosu

NZ A.Ş 01.01.201X – 31.12.201X DÖNEMİ KÂR/ZARAR TABLOSU	
Toplam Gelirler	12.000.000
Satışların Maliyeti	(7.000.000)
Brüt Kâr	5.000.000
Faaliyet Giderleri	(4.100.000)
Vergiden Önceki Kâr	900.000
Vergi Gideri	(180.000)
Vergiden Sonraki Kâr	720.000

Tablo 5. Tek Finansal Değişken Yöntemi kullanılarak önemliliğin belirlenmesi

Tek finansal değişken yöntemi Önemlilik kriterleri	Hesaplama	Önemlilik Tutarı
Vergi Öncesi Kârın %5 i	900.000 x 0.05	45.000
Toplam Varlıkların %0,5 i	5.000.000 x 0.005	25.000
Özkaynakların %1 i	2.000.000 x 0,01	20.000
Toplam Gelirlerin %5 i	12.000.000 x 0.005	60.000

Tek finansal değişken yöntemine göre denetçi önemlilik kriterlerinden birini seçmesi gerekmektedir.

Tablo 6. Çoklu Değişkeni ya da Büyüklüğü Esas Alan Yöntemi kullanılarak önemliliğin belirlenmesi

	Hesaplama	Önemlilik Tutarı
Brüt Kârın %0,5'i	$\%0,5 \times 5.000.000$	25.000 TL ila
İla %1 'i	$\%1 \times 5.000.000$	50.000 TL

Bu yöntemde denetçi, hesaplanan önemlilik aralığını muhakemesini kullanarak belirleyebilir.

Tablo 7. Ortalama Yöntemi kullanılarak önemliliğin belirlenmesi

Ortalama Yöntem	Hesaplama	Önemlilik Tutarı
Vergi Öncesi Kârın %5 i	$900.000 \times 0.05 =$	45.000
Toplam Varlıkların %0,5 i	$5.000.000 \times 0.005 =$	25.000
Özkaynakların %1 i	$2.000.000 \times 0,01 =$	20.000
Toplam Gelirlerin %5 i	$12.000.000 \times 0.005 =$	60.000
		$150.000/4=37.500$

Yukarda hesaplanan tek değişken yöntemi ve çoklu değişken ya da büyüklüğü esas alan yöntemi ile hesaplamayı içerir. Burada 4 değişkenin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 8. Formül Yöntemi kullanılarak önemliliğin belirlenmesi

KPMG Formülü	Hesaplama	Önemlilik Tutarı
(Varlık ya da gelir toplamının büyük olanı) x 1.84	$1.84 \times (12.000.000)^{2/3}$	96.416

Önceki hesaplamalardan da görülebileceği üzere, tek değişken yöntemi ve çoklu değişken ya da büyüklüğü esas alan yöntemi kullanılarak hesaplanan önemlilik tutarları denetçinin muhakemesine bağlı olarak olası en düşük 20.000 TL ile olası en yüksek 60.000 TL arasında değişkenlik göstermiştir. Bu örnekte KPMG formülü, muhtemelen denetim süreçlerindeki farklılıklar nedeniyle, alternatif yöntemler

tarafından sağlanan miktarın yaklaşık iki katı bir önemlilik miktarıyla sonuçlanmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi, denetim sonunda önemlilik kararı belirlerken denetçiler, birçok niteliksel yönüde dikkate alarak farklı kalemler veya geliri etkileyen kalemlere karşı sınıflandırma için farklı önemlilik düzeyi kullanabilirler.¹¹

3.2. Hesap Düzeyinde Önemlilik Belirlenmesi

BDS 320 standardında ifade edildiği gibi denetçi finansal tablo düzeyi ve bireysel hesap bakiyeleri ile ilgili değişiklikler, yasal ya da düzenleyici şartlar gibi etmenlere dayalı farklı hesapları, işlem sınıfları ya da açıklamalar için farklı önemlilik düzeyleri belirlemelidir.¹² Önemlilik düzeyi tespiti başlangıç ölçütünün denetim sahaları arasında dağıtılması ile mümkündür. Dağıtım yapmanın amacı; denetçinin her bir hesap için toplanması gereken **uygun kanıt miktarını** saptayabilmesine yardımcı olmak ve denetim finansal maliyetlerini en aza indirgeyebilmektir.

Uygulamada, başlangıçta tespit edilen önemlilik düzeyi (genel önemlilik düzeyi) finansal tablolardaki hesapların görelî ağırlıklarına göre bu hesaplara dağıtılmakta ve her bir hesap için ayrı bir önemlilik düzeyi belirlenmektedir. Bu dağıtımda denetlenen işletmelerin yapısına ve denetçinin yargısına göre farklı yaklaşımlar kullanılabilir.

McKee ve Eilifsen (2000) denetçilerin, genel finansal tablo önemliliğinden hesap düzeyinde önemliliğe geçmek için özel olarak belirledikleri yaklaşımları yargısal yaklaşım, rasyo yaklaşım, düzeltme kayıtlarını dikkate alan yaklaşım ve formül yaklaşımı olarak kategorileştirmiştir. Bu yaklaşımları etkileyen çeşitli nitel faktörler ise; maliyet, analitik yöntemlerin sonuçları, önceki dönemlerde yapılmış düzeltmeler ve yanlışlığın doğuracağı sonuçlardır.

Denetçinin denetimin sonraki basamaklarında her hesap veya işlem kalemine dair bulduğu hataları çalışma kağıdına not alması gereklidir. Denetçi bu hataların toplam miktarını başlangıçta tahmin edilen miktarla kıyaslar. Birleştirilmiş hata miktarının başlangıçta tahmin edilen hata miktarına denk ya da küçük olması beklenir. Eğer birleştirilmiş hata miktarı yüksek olursa bu finansal tablolar kabul edilemez anlamı çıkmaktadır. Böyle bir durumda denetçi ya ek denetim yöntemlerine başvurarak öngörülen hata miktarının gerçekten başlangıç hata miktarından büyük olup olmadığını belirleyebilir veya öngörülen yanlışlara dair işletme yönetiminin düzeltme yapmasını isteyebilir.

11 <https://www.researchgate.net/publication/254406827>

12 http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/166032/A51_00.pdf

Tablo 9. Önemli Yanlışlık Tutarının Hesaplanmasına İlişkin Çalışma Kâğıdı

ÖNEMLİ YANLIŞLIK TUTARININ HESAPLANMASINA İLİŞKİN ÇALIŞMA KÂĞIDI					
31.12.201X FİNANSAL DURUM TABLOSU (1000 TL)		Kabul Edilebilir Yanlışlık Tutarı	Tahmin Edilen Yanlışlık Tutarı		
			Bilinen ve Doğrudan Öngörülen Yanlışlık	Örnekleme Hatası %50	Toplam
Kasa-Banka	20.000	0	4.000	-	4.000
Ticari Alacak (Örnekleme)	600.000	20.000	10.000	5.000	15.000
Stoklar (Örnekleme)	800.000	40.000	50.000	25.000	75.000
Maddi Duran Varlıklar (Örnekleme)	580.000	18.000	6.000	3.000	9.000
Toplam Varlıklar	2.000.000	0	-		
Ticari Borçlar (Örnekleme)	760.000	20.000	12.000	6.000	18.000
Diğer Borçlar	40.000	500	400		400
Sermaye	1.000.000	0	-	-	-
Geçmiş Yıllar Karları	200.000	1.500	1.400		1.400
Kaynaklar	2.000.000	-	-		
Başlangıçta Planlanan Önemlilik Tutarı		100.000			122.800

Kaynak: Nuran Cömert İSMMMO Mali Çözüm, Ocak-Şubat 2012

Başlangıç önemlilik miktarının denetimin sonunda tespit edilen önemli yanlışlık tutarıyla karşılaştırılmasına ilişkin Tablo 9’da verilen örnekte denetçinin tüm finansal tablo kalemleri için tahmin ettiği hata miktarı 100.000 TL’dir. Elde edilen bu miktarın finansal durum tablosu kalemlerine dağıtılmış tutarları üçüncü sütunda makul yanlışlık miktarı olarak verilmektedir. Denetçinin hesap incelemelerinde örnekleme yoluyla belirlediği yanlışlardan yola çıkarak ileriye yönelik tahmin ettiği yanlışlık miktarları dördüncü sütunda (bilinen ve doğrudan öngörülen yanlışlık) verilmiştir. Denetçi ticari alacakları, stokları, maddi duran varlıkları ve ticari borçları örnekleme tekniğiyle değerlendirmiştir. Örneklemede yanlışlık olasılığı %50 olarak tahmin edilmiştir (Uzay ve diğerleri, 2013:184).

Örneğimizde denetçinin denetim süresince tespit ettiği hataların birleştirilmiş tutarı olan 122.800 TL başlangıçta planlanan önemlilik tutarı olan 100.000 TL’den büyük çıkmıştır.

4. BAĞIMSIZ DENETİM ŞİRKETLERİNDE UYGULAMALARIN ARAŞTIRILMASI

Önemlilik düzeyinin denetimin planlama ve yürütülmesi aşamasında kullanılması ve önemlilik düzeyin ölçümü, önemlilik düzeyi belirlemede kullanılacak yöntemler ve uygulamaları hakkında teorik olarak işleyiş anlatılmaya çalışılmıştır. Önceki bölümlerde teorik olarak anlatılan konuların, KGK'den yetki alan denetim işletmelerinin uygulamaları üzerine bir araştırma yaparak çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır

4.1. Araştırmanın Kapsamına Giren İşletmeler

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren büyük ölçekli bazı denetim firmaları uygulamaları araştırılarak önemlilik kavramı incelenmeye çalışılmıştır. Önemlilik düzeyinin belirlenmesine rehberlik eden büyük denetim işletmelerinin metodolojisi ve entegre uygulamalarında nasıl bir bilgi sundukları, muhasebe ve denetim araştırmacılarının yanı sıra uygulayıcıları, düzenleyiciler ve eğitimciler için çok önemlidir.

Yapılan araştırmalarda aşağıdaki hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır:

1. Bağımsız denetim firmalarının bağımsız denetim sürecinde önemlilik düzey belirlemede hangi tekniklerden yararlandığını belirlemek,
2. Denetim firmalarının denetim sürecinde önemlilik düzeylerini kullanım amaçlarını ya da kullanılma nedenlerini ortaya koymak,
3. Ulusal ve uluslararası denetim standartlarında önemlilik düzeylerinin uygulanmasını etkileyen ve kullanımını arttıran hususların denetçiler tarafından nasıl algılandığını belirlemek,
4. Önemlilik düzeyi belirlemesine yönelik uygulamalar da yaşanan zorlukları belirlemek.¹¹ Francis, JR, Yu MD, 2009. Big 4 Office Size and Audit Quality, The Accounting Review,

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Denetlenen işletmelerde önemliliğin belirlenmesinde belirleyici özellikler olarak işletmenin boyutu, liderlik özellikleri, finansal durumu ve iç kontrol kalitesi, işletmelerin faaliyet gösterdiği sektör, muhasebe politikalarındaki değişiklikler ve denetim komitesinin özellikleri göz önünde bulundurulmuştur¹³.

References

Yaptığımız çalışmada elde edilen bulgular ve gözlemlere dayanarak bazı hipotezler aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1. Önemlilik hesaplama aşaması işletmelerin hangi sektörde faaliyet gösterdiği ve hangi ölçütleri uyguladığına bağlı olarak değişir.
2. Önemlilik düzeyi denetçi kıdemine(tecrübeye) ve denetlenen müşteri ile ilişkinin uzun ömürlü olmasına bağlı olarak önemlilik düzeyinin azalmasına yol açar.

13 Annales Universitatis Apulensis Seri Oeconomica 2010

3. Önemlilik düzeyi hesaplanmasına ilişkin mesleki yargı, varlık yönetimi ile denetçi ve finansal tablo kullanıcılarının arasındaki ilişki faktöründen etkilenir.

4. Finansal tablo kullanıcılarının denetimden geçmiş finansal tablolara olan ihtiyacı önemlilik düzeyini etkilemektedir.

4.3 Veri ve Bilgi toplama Yöntemi

Çalışmada bazı büyük ölçekli denetim firmalarının, önemlilik düzeyinin hesaplarırken uyguladıkları yöntemler değerlendirilerek, farklı sektörlerle ilişkin firmaların önemlilik düzeylerini nasıl tespit ettikleri araştırılmıştır. BİST’te işlem gören ve BOBİ FRS kapsamında olan şirketleri denetleyen 30 denetim şirketi tespit edilerek yüz yüze görüşmek suretiyle ve anket soruları göndererek bilgiler elde edilmiştir.

Yaptığımız araştırma sonucunda; ilk olarak denetçilere ve firmalarına yönelik genel bilgiler toplanmış ve belli bir alanda denetçilerin uzmanlık bilgilerine atıfta bulunularak, deneyimlerinin yanı sıra özellikleri ve denetlenen kuruluşların boyutunu içeren sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise önemlilik düzeyinin uygulanmasına ilişkin sorulara cevap aranmış ve nicel yöntemle elde edilen önemlilik düzeyini belirleyerek etkin bir role sahip olan niteliksel faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Denetim Firmaları ve Denetçilerden Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi ve Yorumlanması

Denetim Firmalarının ve Denetçilerin Özelliklerinin Değerlendirilmesi

1-Denetim firmalarında yeterli sayıda mesleki ehliyeteye sahip denetçinin olup olmadığının tespiti.

Araştırma yaptığımız firmalarda çalıştırdıkları denetçilere yöneltilen sorular karşısında “Sorumlu ortak baş denetçi”, “baş denetçi”, “kıdemli denetçi” ve “denetçi” unvanına sahip yeterli sayıda personeli olduğunu bildirmişler ve her işletmenin denetiminde görevlendirdikleri 6-7 kişiden oluşan bir ekip olduğu bu ekipte söz konusu unvanlara sahip olan denetçilerin görev yaptığı bildirilmiştir.

2-Denetçilerin mesleki unvanlarına göre değerlendirilmesi.

Mesleki Unvanlarına bakıldığında ise denetçilerin SMMM ve YMM unvanına sahip olduğu görülmüştür.

3- Denetim mesleğindeki çalışılan süre.

Denetçilerin meslekte çalıştıkları yıl sayısı mesleki tecrübelerini gösteren en önemli göstergedir. Bu bağlamda denetçilerin meslekte geçirdikleri çalışma süreleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun 16 yıl ve üzeri tecrübeye sahip oldukları görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 11-15 yıl arasında tecrübeye, 8-10 yıl arasında tecrübeye ve 4-7 yıl arasında tecrübeye sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Meslekte geçen 8 yıl ve üzerindeki yılların tecrübe için oldukça önemli olduğu düşünüldüğünde incelemeimiz doğrultusunda büyük çoğunluğunun mesleklerinde tecrübeli kişiler olduğu görülmektedir.

4- Bağımsız denetim hizmeti verme süresi.

Araştırma kapsamında denetçilerin çalıştıkları işletmelerin hizmet süreleri incelendiğinde, birinci sırada 1-5 yıl arası bir faaliyet süresine sahip oldukları, ikinci sırada 6-10 yıl arası bir faaliyet süresine ve üçüncü sırada 15 yıl üzerinde bir faaliyet süresine sahip olduğu görülmektedir.

5- Denetim firmalarının hangi ilde/illerde ve sektör/sektörlerde faaliyet gösterdikleri.

Araştırma kapsamında değerlendirilmeye alınan denetim firmalarının daha çok borsada işlem gören işletmelerin denetiminde yoğunlaştıkları büyük işletmelerin merkezlerinin de büyük şehirlerde olması nedeniyle denetim faaliyetlerinin büyük şehirlerde yoğunlaştığı görülmüştür. Denetim firmaları ve denetçilerin çalıştıkları sektör göz önüne alındığında çoğunluğunun hemen hemen bütün sektörlerde denetim yaptıkları görülmüştür.

6- Denetim işletmesinin yabancı sermaye payı ya da yabancı bir firmaya ortaklık/üyelik durumunun varlığı.

KGK'den yetki alan denetim firmalarının çoğunluğunu yerli sermaye ağırlıklı firmalar oluşturmaktadır. Büyük denetim firmalarının daha çok yabancı sermaye payına sahip veya yabancı ortaklık veya temsilcilik şeklinde çalıştıkları görülmektedir. Önemlilik düzeyinin tespitinde dört büyüklerin yerli denetim firmalarına göre daha hassas davrandıkları ve denetim standartlarını daha yaygın olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

Denetimin Planlanması ve Yürütülmesinde Önemlilik Düzeyinin Ölçülmesine İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi

1- Denetim firmalarında yapılan denetimler sırasında risk değerlendirme aşamalarında önemlilik düzeyinin belirlenmesi işleminin yapıp yapılmadığının tespiti.

Denetçilerin büyük çoğunluğu denetim faaliyetleri sırasında risk değerlendirme aşamalarında önemlilik düzeyinin belirlenmesini uyguladıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar bağımsız denetimin ve bağımsız denetimin yürütülmesinde önemlilik düzeyinin belirlenmesi uygulamalarının son derece önem kazandığı ve denetim standartlarıyla da zorunlu hale getirildiği günümüz koşullarında bağımsız denetim faaliyeti gerçekleştiren firmalardan beklentilerle de örtüşmektedir.

2 -Önemlilik seviye belirlemelerinin kullanılma nedenleri ve önem derecesinin tespiti.

Bu soru bağımsız denetim firmalarının önemlilik düzeyi belirleme işlemlerinin kullanım nedenlerini öncelik sırasına göre belirlemek amacıyla araştırılmıştır.

Önemlilik düzeyi kullanım nedenlerine verilen yanıtlar değerlendirildiğinde amaçlar en önemliden önemsiz doğru sıralanmıştır. Yanıtlara bakıldığında denetçilerin önemlilik seviye belirlenmesine başvurmalarının en önemli nedeni **uluslararası standartların zorunlu kılınması** olarak ortaya çıkmıştır. İkinci neden olarak ise **denetim etkinliğini arttırdığı için** çalışma kapsamında da ele alındığı gibi, önemlilik seviye belirlemeleri aşamasında gerektiği şekilde kullanıldığı belirtilmiştir. Önemlilik düzeyinin belirlenmesinde üçüncü önemli neden olarak **risk değerlendirme yöntemi** olarak kullanılmasıdır.

Günümüzde mevcut denetim yaklaşımı yerini riske dayalı denetim yaklaşımına bırakmıştır. Riske dayalı denetim yaklaşımının önemi denetim standartlarında da vurgulanmakta ve önemlilik ile risk değerlendirme arasındaki ilişkinin nasıl kullanılacağı ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu bağlamda denetçilerin önemlilik seviye belirlemelerini bu amaçla kullanmaları oldukça önemlidir. Dördüncü önemli nedeni ise **de-tay testlerinin kapsamını daraltmak amaçlı** uygulanmasıdır.

3- Denetimin hangi aşamasında önemlilik kavramının daha sık kullanıldığının belirlenmesi.

Önemlilik kavramı belirlenirken yanıt verenlerin büyük bir bölümü önemlilik düzeyinin yoğun olarak **denetimin planlanması ve denetimin yürütülmesi** aşamasında kullanıldığı belirtmişlerdir.

4- Denetimin planlanma aşamasında yanlışlıkların büyüklüğü konusunda öncelikli olarak kullanılan yargılar ve değerlendirmeler.

Araştırma kapsamında öncelikli olarak önemli yanlışlık riskinin **tanımlanması ve değerlendirilmesi** olarak belirlenmiştir. İkinci sırada önceliği ise **denetim prosedürlerinin yapısı ve kapsamı** yer almaktadır.

5- Önemlilik düzeyi belirlenirken finansal tablo düzeyinde daha sık kullanılan yöntemin tespiti.

Araştırma sonucunda denetçilerin en sık başvurdukları yöntemin **tek finansal değişken** yöntem olduğu görülmektedir. Denetçilerin ikinci sırada ise tercih ettikleri yöntem olarak **birden çok veya işletme büyüklüğünü** esas alan değişken yöntem ile **karışık ya da ortalama yöntemlerdir**.

6- Önemlilik düzeyi belirlenirken kullanılan yöntemlerden hangisinin daha avantajlı olduğunun belirlenmesi.

Araştırma kapsamında denetim firmalarının kullanımlarına baktığımızda daha fazla avantajlı olarak **birden çok veya işletme büyüklüğünü esas alan değişken yöntemini** seçtikleri görülmektedir. Bir önceki sorudan hatırlayacağımız üzere denetçilerin en sık tercih ettikleri yöntem **tek finansal değişken yöntem** olduğu halde en avantajlı yöntem olarak birden çok veya işletme büyüklüğünü esas alan yöntem seçilmiştir. Bunun sebebi ise farklı ölçekteki işletmelere farklı önemlilik düzeylerinin uygulanabilirliği olduğu görülmektedir. İkinci avantajlı yöntem ise tek finansal değişken yöntem olduğu görülmektedir.

7- Önemlilik düzeyinin belirlenmesinde kıyaslama ölçütlerini ne sıklıkla kullanıldığının tespiti.

Genel olarak ölçütlerin kullanımına bakıldığında sektörlerin özelliğine göre ilk olarak **Vergiden önceki net kâr %5-%10** oranının tercih edildiği görülmektedir. İkinci olarak ise **Brüt satış kâr %0,5-%1** ve **Toplam aktif %0,5-%1** oranlarının denetçiler tarafından dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Araştırmamız kapsamında, uygulamalarda denetlenen işletmelerin hangi sektörde faaliyet gösterdiği önemlilik düzeyini belirlemek için seçilen ölçütler içinde oldukça önem taşıdığı tespit edilmiştir.

8- Hesap düzeyinde önemlilik düzeyinin belirlenmesi sırasında hangi yaklaşımlara başvurulduğunun tespiti

Araştırma kapsamında sonuçlar değerlendirilirken bazı denetim işletmelerinin en çok başvurdukları yaklaşımın **oransal yaklaşımı** olduğu görülmektedir. Denetçilerin çok az başvurdukları yaklaşımlar ise formül yaklaşım, düzeltme kayıtlarını değerlendirme ve yargısal yaklaşımdır.

9- Önemlilik tutarının bulunabilmesi ve uygulanabilirliği bakımından hangi faktörlerin etkin olduğunun belirlenmesi.

Araştırma kapsamında, denetim firmaları verdikleri yanıtlarda **işletmenin büyüklüğü** faktörünü en etkili faktör olarak belirtmişlerdir. İkinci olarak **önceki denetimlere ilişkin bilgilere ulaşma** faktörü cevabı verilmiştir. Bu sonuçlar göstermektedir ki yapılan denetimler sırasında önceki denetimlere ait yeterli bilgilere ulaşılması önemlilik tutarının kullanılabilmesi ve uygulanabilirliği açısından çok önemlidir. İşletmenin bulunduğu sektörle ilgili bilgilere ulaşma ve ortaklık yapısı, halka açık olup olmadığı faktörleri ise denetçiler tarafından üçüncü sırada etkili olarak bulunmuştur.

10- Performans önemliliği belirlenirken denetçinin mesleki yargısını etkileyecek hususların önemi.

Performans önemliliği belirlenirken denetçinin mesleki yargısını etkileyen hususları değerlendirmeye yönelik soruya ilişkin yanıtlara baktığımızda işletmenin çok iyi anlaşılması ve önceki dönemlere ilişkin denetim tecrübeleri en önemli hususlar olarak belirtmişlerdir. Bu yanıtlar göstermektedir ki yapılan denetimler sırasında önceki denetimlere ait yeterli bilgilere ulaşılması performans önemliliği belirlenirken uygulanabilirliği ve planlaması için çok önemlidir.

Daha sonra tercih edilen diğer husus ise önceki denetimlerden tanımlanmış yanlışlıkların niteliği ve kapsamı unsurudur. Denetçinin cari döneme ilişkin beklentileri ve risk değerlendirme hususları az sayıda tercih edilmektedir.

11- Uygun kıyaslama noktasının belirlenmesinde etkili olan faktörler.

Kıyaslama noktasında hangi faktörün daha uygun olduğu belirlenirken; ilk sırada finansal tablo unsurlarının olduğu, ikinci sırada finansal tablo kullanıcılarının odaklanacağı kalemlerin olup olmadığı faktörü görülmektedir. İşletmenin yapısı faaliyette bulunduğu endüstri ve ekonomik ortam faktörü ise üçüncü sırada etkili faktör olarak belirlenmiştir. Diğer faktörler ise sahiplik yapısı ve nasıl finanse edildiği ile başlangıç kıyaslama ölçütünün oynaklığı hiç tercih edilmeyen bir faktördür.

12 -Önemlilik düzeyinin ölçülmesi sırasında daha çok hangi dönem/dönemlere ait verilerin kullanıldığının belirlenmesi.

Denetçilerin çoğunluğunun verdikleri yanıtlarda cari dönem verilerinin kullanıldığını belirtirken diğer bir kısım denetçiler ise geçmiş döneme ait verileri kullandığını belirtmişlerdir. Gelecek döneme ait tahminler ise denetçilerin hiç kullanmadıkları seçenek olarak tercih edilmiştir.

13 -Önemlilik düzeyinin belirlenmesi ve kullanılması için gerekli olan işletme dışı verilerin (en-düstri ortalamaları, enflasyon oranları gibi) hangi kaynaklardan elde edildiğinin tespiti.

Bu konuda uygulama sırasında dış veri ihtiyacı olduğu zaman birden fazla seçeneğin tercih edileceği belirtilmiştir. Yararlanılan kaynaklarda ilk sırada KGK verileri yer almaktadır. Daha sonra BİST ve SPK verileri denetçilerin en fazla yaralandıkları dış veri kaynakları olarak görülmektedir. En az yararlanılan dış veri kaynağı ise ticaret odalarıdır.

14- Önemlilik düzeyinin belirlenmesine yönelik prosedürleri kullanırken karşılaşılabilecek birtakım zorlukların önem derecesine göre sıralanması.

Önemlilik düzeyinin belirlenmesine yönelik prosedürlerin uygulanmasında, denetçilerin verdikleri cevaplarda en önemli zorluk olarak **karmaşıklık** olduğunu belirtmişlerdir. İkinci sırada, **veri elde etme zorluğu** olduğu görülmektedir. Daha sonra ise sırasıyla **eğitim eksikliği** ve **kalifiye eleman eksikliği** faktörlerinin üç ve dördüncü derecede önemli zorluklar olarak yer aldığı görülmektedir.

15- Önemlilik düzeyinin belirlenmesi sırasında finansal olmayan verilerden faydalanma durumunun tespiti.

Finansal olmayan verilerin kullanılıp kullanılmadığına ilişkin soruya bir kısım denetçiler yararlandıklarını belirtirken bir kısım ise yararlanmadıklarını beyan etmişlerdir.

16- Uygulamada düzeltme farkı eşiği olarak genel önemlilik düzeyinin tespiti yapıp yapılmadığının değerlendirilmesi.

Araştırma kapsamında denetçiler tarafından kullanılan düzeltme farkı eşiğinin uygulaması oldukça fazladır. Buradan çıkardığımız sonuç finansal tablo kullanıcılarının ekonomik kararlarını etkileyen bir eşik olmasıdır. Sektörel bazda risk durumuna göre önemlilik dikkate alınır. Genellikle önemlilik düzeyinin %1 ve %2 olan tutarı KGK önerisi doğrultusunda düzeltme eşiği olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. İşletmenin önemlilik kıstasını belirlerken konu ile ilgili kullanıcılarının ihtiyaçlarını anlamak ve kullanıcıların kararlarını etkileyebilecek olan unsuru ve düzeyinin dikkate alınması gerekmektedir.

5. SONUÇ

Bağımsız denetim faaliyetlerinin işletmeler tarafından yoğun olarak kullanılmaya başlanması ve denetimin zorunlu hale gelmesiyle, denetim işletmelerinin de daha etkin bir çalışma sürdürmeleri gerekliliği doğmuştur. Bu nedenle bağımsız denetim işletmeleri tarafından gerçekleştirilen denetim faaliyetleri sırasında önemlilik seviye belirlemelerindeki hesaplamalar, yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve işletmelerin finansal tablolarının verilerinin değerlendirilmesinde ve denetim riskinin ölçümünde büyük rol oynamaktadır. Önemlilik düzeyinin işletmeler bakımından önemi göz önüne alındığında denetim çalışmalarında denetim standartlarının kullanılması kaçınılmaz olmuştur.

Denetçilerin önemlilik seviye belirlenmesini kullanmalarının en önemli nedenlerinin; denetim standartlarının zorunlu kılması, denetim etkinliğini arttırmak, risk değerlendirme aracı olarak kullanılması ve detay testlerinin kapsamını daraltmak amaçlı olduğu söylenilebilir.

Çalışmamızda yapılan araştırma sonucu olarak büyük denetim işletmelerinin organizasyon yapılarını tamamladıkları mesleki ehliyete sahip yeterli sayıda denetçi çalıştırdıkları denetim süreçlerini denetim standartlarında öngörülen şekilde yaptıkları ve bu bağlamda BDS 320'nin gereklerini yerine getirdikleri görülmektedir. Önemlilik düzeyinin tespiti ile ilgili çalışmaların çalışma kağıtlarında yer aldığı riskin belirlenmesinde ve denetimin örnekleme sayısının belirlenmesinde kullanıldığı görülmüştür.

Önemlilik hesaplama aşamasında işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörlere göre kıyaslama ölçütleri farklılaşmakta olup, önemlilik düzeyi hesaplanmasında müşterinin finansal tablo kullanırken elde etmeyi amaçladığı finansal tablo bilgisi göz önünde bulundurarak denetçi tarafından mesleki yargısına göre belirlenmektedir.

Yurtdışı denetim deneyimleri olup Türkiye'de faaliyet gösteren büyük denetim işletmelerinin uygulamalarının diğer yerel denetim işletmelerine rehber olacağı ve bu işletmelerinde zaman içinde denetim süreçlerinde kaliteli denetim yapılması hususunda deneyim kazanacakları beklenmektedir.

Şeffaflık açısından yurt dışında Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere gibi ülkelerde önemlilik düzeyleri hakkında kilit denetim konuları yanında denetim raporlarında bilgiler verdiği görülmektedir. Türkiye'de de KGK tarafından bu uygulamanın başlatılması önemlilik düzeyinin tespiti ve uygulamasında kaliteyi artıracığından denetim sürecinin de kaliteli yapılmasına imkân vererek önemli yanlışlık risklerinin ve tespit edememe risklerini azaltacağına ve finansal tablolarda sunulan bilgilerin daha kaliteli olmasını sağlayacağını belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N. ve Muluk, F.Z. (2019). Bağımsız Denetim Standartları Kapsamında Grup Şirketlerinin Önemlilik Düzeylerinin Belirlenmesi, Kullanılan Yöntemlerin İncelenmesi ve Bayesian Modeli Uygulamasının Değerlendirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 21(3); 704-732

(Aqel,S. (2011) .Auditors' Assessments of Materiality Between Professional Judgment and Subjectivity. Acta Universitatis Danubius. Vol 7, No. 4/2011

Brennan, N.M.and Gray.A& Sidney J. (2005). Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance. 1: 1-31

Bozkurt, N.(2012).Muhasebe Denetimi. İstanbul: Alfa Yayınları, Ekim. 6.Baskı

Cömert, N. ve Selimoğlu K. S. ve Uzay, Ş. ve Uyar, S. (2013). Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim. Sakarya Üniversitesi. Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1. Baskı

Cömert, N.(2012). Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Önemlilik Düzeyinin Belirlenmesinde Kullanılabilir Yöntemler. İSMMM Mali Çözüm, Ocak-Şubat 2012, Sayı: 109, s.47

Gordeeva, M. (2011). Economics & Management. Vol. 16, p41-47. 7p.

Hayes, R. ve Dassen, R. ve Schilder, A. ve Wallage, P. (2005). Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing. USA: Prentice Hall, 2nd Edition:215

Krostad, J. and Ettenson, Richard and Shanteu, J. (1984). Context and Experience In Auditor's Materiality Judgments. Auditing: A Journal of Practice & Theory.4(Fall): p. (54-74)

Lakis, V. and Masiulevičius A. (2017). Acceptable Audit Materiality For Users Of Financial Statements. Vadyba Journal of Management □ 2 :31

Levitt, A. (1998). The Numbers Game, Remarks by Securities and Exchange Commission. New York: New York University Center for Law and Business.

Mckee, T. E.ve Eilifsen, A (2000). "Current Materiality Guidance for Auditors" Foundation For Research In Economic And Business Administration Bergen 51-00

Memiş, M.Ü ve Okşas, M. (2019). Denetimde Önemlilik Kavramı Üzerine Bir Literatür Taraması. OPUS -Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 29 Cilt Volume:12 Sayı Issue:18. ÜİK Özel Sayısı 1030-1051

Popa, İ.E, Span, Ş.G. Ancuța2& F. M. Timea (2010), "Qualitative Factors Of Materiality- A Review Of Empirical Research", Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 12 (1),rather than professional.

Taş O. ve İnaltong, C. (2015). "Bağımsız Denetim Sürecinde Önemlilik Düzeyinin Belirlenmesi ve Bir Uygulama", Vergi Dünyası, S:401, s. 73-89

Uzay, Ş.; Özbirecikli, M.; Selimoğlu, S. K; Kurt, G.; Alagöz, A.ve Yanık, S. 2009. Muhasebe Denetimi. Ankara: Gazi Kitabevi, 4. Baskı.

Web Siteleri:

http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/166032/A51_00.pdf (Erişim tarihi: 03.10.2021)

<https://www.ibr-ire.be/docs/default-source/fr/IRAI/2019-7-Determining-materiality-and-performance-materiality-ISA-320.A5> (Erişim tarihi: 02.11.2011)

Kiracı, Murat: 'Muhasebe Denetimi', (Çevrimiçi), <http://www.denetim.akademisi.com>. Makale/Muhasebe denetimi/Sunumu Ağustos 2017 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. (Erişim tarihi: 7.6.2021)

<https://www.sayistay.gov.tr/> T.C Sayıştay Başkanlığı. 2017. Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Standartları (ISSAI), Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı (INTOSAI) ‘‘Mali Denetim Rehberi Denetimin Planlanması ve Yürütülmesinde Önemlilik ‘‘ ISSAI Ankara. (Erişim tarihi: 12.03.2021)

<https://www.kgk.gov.tr> Finansal Raporlamaya ilişkin Kavramsal Çerçeve 2108. (Erişim tarihi: 14.08.2021)

http://www.kgk.gov.tr/contents/files/BDS/BDS_320.pdf. Ve BDS 450 (Erişim tarihi: 20.02.2021)

<https://www.londonstockexchange.com/indices/ftse-100/constituents/table> . SE, (2018), London Stock Exchange, The Financial Times Stock Exchange (FTSE 100 Index) Constituents. (Erişim tarihi: 10.09.2020)

<https://www.asx100list.com/>. NSE, (2018), The Australian Securities Exchange (ASX 100 Index) Constituents. (Erişim tarihi: 12.06.2021)

ENTEĞRE RAPORLAMA İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE ve DÜNYA ÖRNEKLERİYLE BİR İNCELEME¹

SMMM Göktuğ SUSMAZ*

Prof. Dr. Deniz Umut DOĞAN**

Makale Gönderim Tarihi : 02.11.2021 / Kabul Tarihi : 20.12.2021

Makale Türü: İnceleme

ÖZ

Günümüzde bilgiye erişimin teknolojik gelişmelerle birlikte kolaylaşması bilgiye olan talebi de giderek arttırmaktadır. Kuruluşların paydaşları ile iletişim araçlarından olan kurumsal raporlamalardaki kapsam da değişen bu duruma ayak uyduracak şekilde, mevcut raporlara gelen yeni düzenlemeler ve de yeni tür raporlama çeşitleriyle gün geçtikçe genişlemektedir. Tüm paydaşların karar alma ve görüş edinme süreçlerinde finansal bilgiler artık tek başına yeterli değildir. Günümüzde sadece mevcut finansal durum ve ilgili dönemin finansal performansı değil, gelecekte yaratılabilecek olası değerlerin tahmin edilmesi ve paydaşlara iletilmesi de bir gerekliliktir. Gelecekte yaratılacak bu değer ile ilgili kişiler, finansal veriler ile finansal olmayan verilerin birleştirilmesi sonucunda oluşacak kriterlere göre karar verme eğilimindedirler. Bu eğilim, bir kuruluşun stratejisi, kurumsal yönetim ve finansal performansı ile sosyal, çevresel ve ekonomik çevresi arasındaki ilişkiyi gösteren, kuruluşun değer yaratmak için neler yapılabileceğinin anlaşılabilir ve sade bir biçimde sunulmasını amaç eden entegre raporları doğurmuştur. Bu incelemede, Türkiye ve Dünya’da entegre raporlama yapan şirketlerin söz konusu raporlarının, bulunduğu ülke ve sektörleri düzeyindeki belirleyicileri ışığında incelenip, tespitlerden faydalanılarak entegre raporların standartlaşmaması eleştirileri Entegre Raporlama Çerçevesi özelinde sorgulanmıştır. Ülkeler arası karşılaştırılabilir ve şirket düzeyindeki belirleyiciler fark etmeksizin kullanılabilir bir raporlama için, entegre düşüncenin özüne uygun en iyi uygulama örnekleri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Bilgi, Kurumsal Raporlama, Entegre Raporlama, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, Değer Yaratma Süreci

JEL Sınıflandırması: M10, M19, M40, M41, M49

¹ Bu makale, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış olan “Entegre Raporlama İlkeleri Çerçevesinde Türkiye ve Dünya Örnekleriyle Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Başkent Üniversitesi, goktug.susmaz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1581-2610>

** Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, duerhan@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5909-0045>

A REVIEW OF TURKEY’S AND WORLDWIDE EXAMPLES WITHIN INTEGRATED REPORTING FRAMEWORK**ABSTRACT**

Nowadays, the ease of access to information with technological developments boosts the demand for information. The scope of corporate reporting, which is one of the communication tools of organizations with their stakeholders, is expanding day by day with new regulations and new types of reporting to keep up with this changing situation. Financial information alone is no longer sufficient in the decision-making and opinion-making processes of all stakeholders. Today, not only the current financial situation and the financial performance of the relevant period, but also estimating the possible values that can be created in the future and communicating them to the stakeholders is a necessity. People who are interested in this value to be created in the future tend to decide according to the criteria that will be formed because of combining financial data with non-financial data. This trend has generated integrated reports that show the relationship between an organization’s strategy, corporate governance and financial performance, and its social, environmental, and economic environment, aiming to present in an understandable and simple way what the organization can do to create value. In this examination, the reports of companies that make integrated reporting in Turkey and Worldwide are examined in the light of the determinants at the level of the country and their sectors, and the criticisms of the inability to standardize the integrated reports are questioned in the context of the Integrated Reporting Framework. Best practice examples in line with the essence of integrated thinking are presented for a report that is intercountry comparable and can be used regardless of company-level determinants.

Keywords: Financial Information, Corporate Reporting, Integrated Reporting, International Integrated Reporting Framework, Value Creation Process

JEL Classification Codes: M10, M19, M40, M41, M49

1. GİRİŞ

Kurumsal raporlama konusunda 1930’larda yaşanan Büyük Buhran sonrasında şirketler için finansal bilgilerin takip edilebilmesi önceki dönemlere göre önem kazanmıştır. Şirketlerde yasal otoritelere veya yatırımcılarına şirketin durumunu ve performansını doğru ve anlaşılabilir sunma kaygısı öncelikli hale gelmiştir. Bu doğrultuda da muhasebe uygulamalarının ve finansal raporlamanın standardizasyonu ile ilgili ilk yapı taşları koyulmaya başlanmıştır. Ancak günümüzde sadece mevcut finansal durum ve ilgili dönemin finansal performansı değil, gelecekte yaratılabilecek olası değerlerin tahmin edilmesi ve paydaşlara iletilmesi de giderek önemini arttırmaktadır. Gelecekte yaratılacak bu değerlerin ne olduğu konusunda finansal ve finansal olmayan verilerin sentezi ile bilgi edinme arayışı ortaya çıkmıştır (Yılmaz, Atik ve Okyay, 2017).

Bu yönelimin etkisi ile filizlenen entegre düşünce ile oluşturulan entegre raporlamalar bu yönüyle finansal olan ve finansal olmayan bilgileri birleştirerek, paydaşların her birine çok farklı noktalardan hitap etmesi gereken yapısıyla, kuruluş ile ilgili asimetrik bilginin minimize edilmesini amaçlamaktadır.

Entegre raporlamanın diğer amaçları paralelinde hesap verilebilirlik ve şeffaflık konusunda kuruluşlara taktığı bir etiketten bahsedilebilir. Finansal ve finansal olmayan bilgilerin ve diğer tüm farklı raporlama çeşitlerinin bir potada eritilip, kuruluşun ilgilileri için açık ve anlaşılır biçimde sunulması ile entegre raporlamanın kuruluşların “samimi beyanı” olarak algılanması gerekmektedir.

Entegre raporlama teorik altyapısına da uygun olarak, işletme faaliyetinde kullanılan sermayenin de derin bir analizini sunmalı ve daha verimli, etkili olarak kullanılmasına katkı sağlamalıdır. Bu sermayeyi sağlayan ilgililere mevcut kaynakların etkinliği konusunda açıklama yaparak, gelecek için de beklenti ve vizyon ortaya koymalıdır. Bu yolla işletmelerin paydaşlarına sorumluluk duygusuyla sürekli olarak değer yaratma potansiyeli göz önünde bulundurularak strateji geliştirmesine ve kaynakları etkin kullanımına kanalize olmalarını sağlamalıdır.

Entegre raporlama getirdiği gelecek odaklılık ve uzun vadeli bakış açısı ile de hem stratejik anlamda değer yaratımına yönelik faaliyetlerin arttırılmasına öncülük etmeli, öte yandan mevcut durumun analizinin yanı sıra risk odaklı bir yaklaşımla kuruluşun faaliyetlerini biçimlendirmelidir. Bunu sağlarken bünyesinde bir araya getirdiği farklı raporlama kolları arasındaki bağlantıyı kendisine araç edinmelidir.

Entegre raporlama, temelinin dayandığı entegre düşüncenin bütünleştirici etkisi ile kısa, orta ve uzun vadede değer yaratımına ilişkin karar alma ve faaliyete geçme etmenlerini desteklemelidir. Tüm paydaşlarına ve tüm ilgililerine bu “tek rapor” misyonu ile mevcut durumu, yaratılan değeri, bu değerini sürdürülebilirliğini ve geleceğine ilişkin oluşan beklentileri açık, tutarlı, doğru ve kolay anlaşılabilir bir biçimde aktarmalı, paydaşları ve tüm ilgilileri ile kurduğu sağlam temelli bir iletişim kanalı olmalıdır.

Entegre düşünce ile tüm bu gereksinimleri karşılamak üzere yapılan ve sonunda entegre raporlamaya gidilen küresel boyutta çalışmalar, 2010 yılında Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi’nin (“IIRC”) kurulması ile kurumsal bir nitelik kazanmıştır. IIRC’nin kurulmasına asıl olarak 2000’li yıllarda ortaya çıkan ve önemi giderek artan sürdürülebilirlik muhasebesi alanında önde gelen iki organizasyon: The Prince’s Accounting for Sustainability Project (“A4S”) ve the Global Reporting Initiative (GRI) öncülük etmiştir. Başlıca amaçları sürdürülebilirlik muhasebesi uygulamalarını ileri götürmek olan bu iki organizasyon; bir kuruluşun bütüncül performansı ve durumu hakkında daha kapsamlı daha anlaşılır bilgilerin geliştirilmesiyle ortaya çıkacak, giderek artan sürdürülebilir küresel ekonomik ihtiyaçları karşılayacak, geriye dönük olduğu kadar ileriye dönük bir yaklaşıma sahip bir çerçeve yaratma amacındaydı (Flower, 2015). IIRC bu belirlenmiş görevi ışığında 2011 yılında yayımladığı taslak belgeye Dünya’nın birçok yerinden özel sektör ve kamu ile sivil toplum örgütleri ve üniversitelerden gelen görüşler eklenerek Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi (“Çerçeve”) Aralık 2013’te son haline getirilip yayımlanmıştır (Kaya, 2015).

Ne var ki, bu Çerçeve kapsamlı olarak finansal bilgiyi tekipleştiren bir normlar bütünü değildir. Bunun tam aksine entegre raporların barındıracağı öğelerin belirlenmesine ve içeriğine rehberlik etmeye yardımcı olacak bir metindir. Bunun sonucu olarak da bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Hedeflenenin aksine kuruluşların başlıca raporlaması haline gelememiştir. Sürdürülebilirlik konusunda sürdürülebilirlik raporlarındaki kriterleri karşılayacak kadar kapsamlı değildir. Paydaşların ilgisi açısından firmanın operasyonlarının etkisi kapsamlı ve net bir şekilde sunulamamaktadır. En önemlisi IIRC’nin entegre rapor

hazırlayanlara sunduğu geniş özgürlük alanı ve limitli zorunluluklar nedeniyle, entegre raporlamaların bilgi aktarımında yarattığı etki ve taşıdığı önem sınırlı kalmıştır (Flower, 2015).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Entegre raporları çeşitli açılardan ele alarak gelişimini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların içerisinde Dünya çapında yer alan bazı şirketlerin örnek alındığı çalışmalar bulunduğu gibi farklı raporlama çerçevelerini birbirleriyle bütünleştiren bu raporlama uygulamalarına eleştirel yaklaşan yazınlar da bulunmaktadır. Entegre raporlamanın yola çıkış amaçlarını pusula kabul eden bu yazınların, uygulamanın verilen örneklerini çok çeşitli yönlerden değerlendirmektedir. Yapılan literatür taramasında ayrıca, entegre raporlama etkinliğinin ülkeler bazında karşılaştırıldığı, sektör bazlı olarak farklı yönlerinin ele alındığı yine içerik analizleri temelinde yapılan çalışmalara da rastlanılmıştır.

Entegre raporlamanın kuruluşların ve yönetimler tarafından önemsenen bir konu haline gelmesi, entegre düşünce algısının yayılması ve bu konuda literatürün genişlemeye başlaması 2000’li yılların sonuna dek sürmüştür (Aras ve Sarıoğlu, 2015). Dolayısıyla 2010’lu yıllarla birlikte Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’nin de 2013’te revize edilerek ilk halini alması ile, Dünya çapındaki kuruluşlardan ilk uygulama örnekleri gelmiş literatürde değerlendirmeler ve tartışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır.

Eccles ve Serafeim (2013) çalışmalarında, “Entegre raporlamaya ihtiyaç duyulduğuna dair güçlü bir delil, sürdürülebilirlik raporlamasının ayrı bir raporlama olarak varlığının, şirketlerin hem finansal hem de sosyal ve çevresel performanslarını iyileştirmekten ziyade kafa karıştırıcı riskler oluşturmasıdır; çünkü ya çatışan ya da karışık kurumsal hedefler önermektedir ya da sürdürülebilirlik raporlaması bir şekilde şirket için temel olmayan bir raporlama olarak yansıtılmaktadır görüşünü ortaya koymuşlardır.

Flower’ın (2015) makalesinde öne sürdüğü çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik muhasebesini baz alan Entegre Raporlama Çerçevesi’nin bir ideal olarak alıp, gerçekte yine saf finansal bilgiyi ve firmaların kapitalist teorisini ön plana çıkararak, sosyal odaklı paydaş teorisinin yerine yatırımcı odaklı bir yaklaşımı benimseyen uygulamaların olmasıdır. Entegre raporların birincil olarak finansal raporların yerini alması, yeterli aşamayı Dünya çapında kat edememesi entegre raporlardaki bu yaklaşım eksikliği ve de IIRC’nin entegre rapor hazırlayanlara sunduğu geniş özgürlük alanı ve bunun getirdiği standardizasyon ihtiyacı ile bağlantılıdır. Entegre Raporlama Çerçevesi, IIRC’nin bünyesine katılan GRI, A4S gibi oluşumların öncelikli amaçlarının uzağındadır, sunulan raporlama uygulamaları da bu yöndedir.

Güney Afrika Cumhuriyeti’nde bulunan Johannesburg Menkul Kıymetler Borsası’na kote şirketler ile yapılan, Oluwamayowa (2019) araştırması entegre raporlama uygulamalarındaki duruma bakışı farklı yönlerden de ele almaktadır. Oluwamayowa (2019) araştırması standartlaşmama konusunda önemli sonuçlar vermiştir:

- Entegre raporların içerik konusunda standartlaşmamasından dolayı, firmalar farklı sayfa sayılarından entegre raporlar sunmuşlardır
- Firma büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde küçük ve orta ölçekli firmalar (“SME”) için Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan kapsamlı bilginin geçerliliği sorgulanmıştır. Bu tür firmaların entegre raporlamalarında gerekli tüm kapsamlı bilgiyi aktarırken raporlarındaki kaliteyi düşürmek zorunda kaldıkları görülmüştür. Bu firmalar ile ilgili olarak ayrı bir çerçeve ihtiyacı vurgulanmıştır.

- Kârlılığı yüksek firmaların entegre raporlarında paydaşlarına aktardığı bilgilerde kârlılığı en yoğun şekilde ön plana çıkardıkları görülmüştür.
- Son olarak ise yapılan gözleme dayalı olarak yönetim kurulundaki üye sayısı ve cinsiyet çeşitliliği entegre raporlarda farklılaşmayı getiren unsur olduğu belirlenmiştir.

Entegre raporlama bir yönüyle de finansal olan ve finansal olmayan bilgileri birleştirerek, paydaşların her birine hitap etmesi gereken yapısıyla, kuruluş ile ilgili asimetrik bilgiyi minimize etmelidir. Fransa’da entegre rapor sunan yerel şirketler ile ilgili yapılan Albertini (2018) araştırmasında çok yönlü sermaye diye anılan altı sermaye türünden “sosyal ve ilişkiler sermayesi, finansal sermaye ve beşeri sermayeye” tam anlamıyla yer verildiği görülmüştür. Diğer sermaye türlerinden “üretim sermayesi, entelektüel sermaye ve doğal sermayeye ise diğerlerine nazaran çok daha az atıfta buldukları görülmüştür. Bu aşamada, harmonizasyon ile ilgili bir tartışmaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Harmonizasyon, entegre rapor uygulayıcılarının, politika yapımcıların ve kurum yöneticilerinin bir araya gelmesiyle oluşturulacak uluslararası topluluklarla ve çalışmalarla sağlanabilir (Dumay vd., 2016). Önerilecek bu yeni entegre raporlama çerçevesi, bir firmanın stratejisinin iş modeline nasıl yansıdığını açıkça ortaya koymalı, yöneticilerinin iş modeli ile ilgili yerleşik tekdüze görüşlerini değiştirip, çok yönlü ve uzun vadeli bir bakış açısıyla görmelerini sağlamalı bir başka deyişle “entegre düşünce” kavramını yansıtmalıdır (Albertini, 2018).

Aluchna ve ark. (2019) Polonya’nın önde gelen Dünya çapında petrol şirketi LOTOS Group’un 2006-2015 yılları arası entegre raporlamasında nitel araştırma yöntemini kullanarak metin üzerinden yapılan çalışmada raporlamanın entegre olmaktan çok çeşitli konuların ard arda bitştirilmesi ile oluştuğu kanısına varmışlardır (Aluchna vd., 2019).

Bu standartlaşmanın yarattığı etkiyi açıkça öne süren değişik bakış açılı araştırmalar da mevcuttur. Örneğin Garcia-Sanchez ve ark. (2013) araştırmalarında kolektivizm, feminizm, belirsizlik toleransı, hiyerarşi algısı, uzun dönemli planlamalara yönelim gibi kültürel özelliklerin entegre raporlamaların üzerinde etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Firmanın bulunduğu ülke düzeyinde paydaşların beklentileri entegre raporlama kapsamına etki etmektedir. Firma düzeyinde ise, firmanın büyüklüğü, yer aldığı sektörler ve kârlılık durumu verilen bütüncül açıklamanın kapsamına etki etmektedir (Garcia vd., 2013).

Bir başka araştırmada da Girella ve ark. (2019) uluslararası çapta önde gelen hisseleri halka açık bir borsada işlem gören 349 firmayı kapsayan analizlerinde firma büyüklüğü, kârlılık durumu, piyasa değeri / defter değeri rasyosu ve yönetim kurulu yapısının entegre raporlamayı gönüllü uygulamaya sevk eden önemli etkenler olduğu görülmüştür (Girella vd., 2019).

Literatür her ne kadar entegre düşüncenin uygulanmasının hem özel sektörde hem de kamu sektöründe daha etkin ve karşılaştırılabilir raporlama uygulamalarını sağlayabileceğini iddia etse de, ABD’de sağlık sektörüne ilişkin yapılan bir araştırma bu genel iddianın sınırlı geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Entegre Raporlama Çerçevesi’nin geliştirilerek uygulanması literatürde önerilse de, kamuyu yakinen ilgilendiren sağlık sektörü bağlamında, Çerçeve’nin uygulamaları ile kuruluşların özelliklerinin ciddi anlamda çeliştiği ortaya çıkmaktadır (Cavicchi, 2019).

Chiucchi (2013)'e göre bir raporun entegre bir rapor olarak işlev görmesi için, yer verilen açıklamaların kuruluş tarafından kendi özelliklerine uygun olarak özelleştirilmesi gerekir. Bununla birlikte, yukarıda bahsedilen Cavicchi (2019) sağlık sektörü incelemesinde de tartışıldığı üzere, bu raporlama pratiğine tepeden bakış tarzı bir yaklaşım ile çerçeve çizme çabasının potansiyel dezavantajları barındırdığı açıktır.

Topçu ve Korkmaz (2015) da her entegre raporun kendine özgü bir yapısı bulunduğunu ve raporu sunan işletmenin iş modeli çerçevesinde o raporun anlam kazanmakta olduğunu öne sürmüşlerdir.

IIRC'nin global veri tabanında entegre raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlanmış birçok örnek bulunmaktadır. Burke ve Clark (2016) incelemesinde ABD'li endüstriyel gaz üretim firması Praxair Inc.'in entegre raporunda yer verdiği katma değer yaratma öyküsü, entegre raporlamanın bir işletmenin katma değerini farklı altı sermaye türünden yaratışının bütünsel bir sunumunu içerdiğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle entegre raporlamanın Çerçeve'deki Kılavuz İlkeleri'ne bağlı kalınarak entegre düşüncenin temeline uygun, olumlu örnekler yaratılabildiği kanısına varan yazınlar da bulunmaktadır.

Literatür taramasında görülmektedir ki; henüz yaklaşık on yıllık bir ortaya çıkış ve uygulanış süreci olan entegre raporlama ile ilgili olarak farklı yönlerde görüşler barındıran çalışmalar mevcuttur. IIRC'nin Entegre Raporlama Çerçevesi'nin uygulanışı sorgulandığında ve ortaya koyulan entegre raporlama örnekleri buna göre incelenip değerlendirildiğinde bu Çerçeve'nin standartlaşma ve bir şablon oluşturma hedefinden çok uzakta olduğunu savunan ve örneklerle ortaya koyan birçok çalışma yer almaktadır. Diğer taraftan bu görüşün tam da konu edildiği noktada beklentileri karşılayan, rapor kullanıcılarının entegre düşünce ışığında kuruluş ile ilgili görüşlerine yeterince katkıda bulunabilen iyi entegre rapor örneklerinin incelendiği literatür yazınları da yer almaktadır. Buradan şu öneri sorgulanabilir ki, standartlaşmanın yaygınlık düzeyi Dünya çapındaki kuruluşların hepsine hakim olacak seviyede mi; yoksa kültürel, yasal ve kurumsal öğelerin farklılaştığı noktada mı ortaya çıkmalıdır?

Çerçeve'nin tam manası ile kuruluşların rapor okuyucularına amaç edindiği basit şekilde tüm raporları tek bir raporlama aracına dönüştüren ve şirketlerin asıl raporlaması olacak bir yapıya hizmet edip edemediği de bu incelenen örneklerle sorgulanmalıdır. Flower'ın belirttiği IIRC'nin entegre rapor hazırlayanlara sunduğu geniş özgürlük alanı nedeniyle entegre raporlama örneklerinin çeşitli şekillerde ortaya çıkışı, kuruluşların paydaşlarının entegre raporlardan alması gerekenleri ne denli etki ettiği de ortaya koyulup, olması gerekenler öneriler şeklinde sıralanmalıdır.

3. ARAŞTIRMANIN SORUNALI VE AMACI

Çerçeve, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ("IFRS") tarzında kapsamlı olarak finansal bilgiyi tek tipleştirilen bir normlar bütünü değildir. Bunun tam aksine entegre raporların barındıracağı öğelerin belirlenmesine ve içeriğine rehberlik etmeye yardımcı olacak bir metindir.

Flower (2015), buradan yola çıkarak, buna ek olarak da entegre raporlamanın ortaya koyulan örneklerini ve yarattığı etkilerini de göz önüne alarak, IIRC'nin yerleştirmeyi amaçladığı uygulamada eleştirel bir yaklaşımla şu aksaklıkları tespit etmiştir:

- Entegre rapor zaman içinde hedeflediği noktanın aksine kuruluşların birincil raporlaması haline gelmemiştir.

- Sürdürülebilirlik konusunda Entegre Raporlama Çerçevesi, amacının aksine, sürdürülebilirlik raporlarındaki kriterleri karşılayacak kadar kapsamlı değildir. Bu konuda çoğu firmanın sürdürülebilirlik raporları ile entegre raporları hem kendi içlerinde hem de diğerleriyle örtüşmemektedir.
- Paydaşların ilgisi açısından firmanın operasyonlarının etkisi raporlarda kapsamlı bir şekilde sunulmamaktadır.
- IIRC'nin entegre rapor hazırlayanlara sunduğu geniş özgürlük alanı ve limitli zorunluluklar nedeniyle, entegre raporlamaların yarattığı etki sınırlı kalmıştır.
- Bu yarattığı kısıtlı etkiyle şirketlerin finansal raporlamalarını kapsamı ve finansal raporlarla birlikte diğer tüm raporların yerini alması olası gözükmemektedir.

Dolayısıyla, literatürde de çeşitli yazınlarla ortaya konduğu gibi entegre raporlama uygulamalarının halen Dünya çapında farklı uygulamaları olduğundan, bu uygulamaların farklı özelliklerinin ve neden farklılaştıklarının incelenmesi, değişik perspektiflerden bu uygulamaların etkinliği üzerine araştırma yapılması gerekliliğinin bulunduğu söylenmelidir. Tüm bu tartışmaların ve araştırmaların da aslında odak noktası, şirketlerin paydaşlarına; kendi ihtiyaçlarına uygun, etkin ve kaliteli bir entegre rapor sunma çabalarında hangi hususlarda ne gibi farklılaşma yarattıkları, diğer taraftan ise hangi hususlarda standartlaşıp benzer uygulamalara gidildiğinin sorgulanmasıdır.

Bu gereklilikten yola çıkarak şu önermeler ortaya konmuştur:

Entegre raporlama örnekleri sunulan ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır (Vaz vd., 2016). Değişkenliğin yarısı, ülke düzeyindeki belirleyicilere (kültürel öğeler, tabi olunan kanun ve düzenlemeler) bağlıdır (Garcia vd., 2013). Diğer yarısı ise şirket düzeyindeki belirleyiciler (şirket büyüklüğü, içinde bulunulan sektör, yönetim kurulu yapısı, varlıkların oluşumuna katkı veren sermaye türü) tarafından belirlenmektedir (Velte ve Stawinoga, 2016). Bu öneri iki yol açmaktadır. İlk olarak, bağımlı değişkeninde (entegre raporlama), kullanılan farklı belirleyicilerle açıklanması gereken önemli farklılıklar ortaya çıkacaktır. Bu bulgu, entegre raporların paydaşları ile iletişim aracı olarak daha sık veya daha az kullanılmasını açıklayabilecek ülke düzeyindeki belirleyicilerinin rolü hakkında da önemli bir yol açar (Ergüden vd., 2016). İkincisi, Entegre Raporlama Çerçevesi'ne 'dahil olmak ya da onun etrafında dolaşmanın' şirket düzeyindeki belirleyicilerden etkilenerek ortaya çıkmasıdır. Bir başka deyişle çerçeveye uygun değil şirketin ihtiyacına göre entegre raporlama sunmaktır. Bu şekilde hem ülke düzeyinde hem de şirket düzeyinde belirleyicilerin mevcut entegre raporlara etki etmesi doğrulanabilir.

Bir diğer önerme de Flower'ın (2015) öne sürdüğü çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik muhasebesini baz alan Entegre Raporlama Çerçevesi'nin bir ideal olarak kalıp, gerçekte yine saf finansal bilgiyi ve firmaların kapitalist teorisini ön plana çıkararak, sosyal odaklı paydaş teorisinin yerine yatırımcı odaklı bir yaklaşımı benimseyen uygulamaların olmasıdır. Entegre raporların birincil olarak finansal raporların yerini alamaması, yeterli aşamayı Dünya çapında kat edememesi entegre raporlardaki bu yaklaşım eksikliği ve de IIRC'nin entegre rapor hazırlayanlara sunduğu geniş özgürlük alanı ve bunun getirdiği standardizasyon ihtiyacı ile bağlantılıdır. Entegre Raporlama Çerçevesi, IIRC'nin bünyesinde çalışan GRI, A4S gibi oluşumların öncelikli amaçlarının uzağındadır, sunulan raporlama uygulamaları da bu yöndedir.

4. İNCELEMENİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Araştırma evreni, IIRC tarafından geçerliliği kabul edilmiş raporlardan belirlenmiştir. Burada IIRC'nin kendi internet portalında yaptığı sektör sınıflamasından faydalanarak aşağıda belirtilen sektörler ele alınmıştır:

- Telekomünikasyon ve teknoloji
- Sağlık Ürünleri ve İlaç
- Finansal Hizmetler
- Madencilik
- Enerji ve Altyapı
- Sanayi İşletmeleri
- Tüketim Ürünleri ve Hizmetleri

Bu sektörel gruplardan da gelişigüzel (rastgele) örneklem seçimi ile seçilen kuruluşların entegre raporları örneklem olarak seçilmiştir. İncelemenin Dünya çapındaki kısmına bu şekilde örneklemeler belirlendikten sonra, Türkiye kısmı için de Entegre Raporlama Türkiye Ağı'nın ("ERTA") derlemiş olduğu entegre raporlar listesinden bu sektörlerle birer entegre rapor eşlenmiştir. Türkiye'de yayımlanan entegre rapor listesi halihazırda sayıca daha az entegre rapor içerdiğinden bazı sektörler için entegre rapor eşlemesi yapılamamıştır. Seçimi yapılan kuruluşların listesi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İnceleme İçin Seçilen Entegre Rapor Örnekleri Veren Kuruluşlar

Sektör	Dünya Çapında	Türkiye'den
Telekomünikasyon ve Teknoloji	BT Group	Turkcell
Sağlık Ürünleri ve İlaç	Novo Nordisk	Yok
Finansal Hizmetler	DBS	Garanti BBVA
Madencilik	Arcelor Mittal	Oyak Maden Metalürji Grubu
Enerji ve Altyapı	EnBW	Yok
Sanayi İşletmeleri	Hitachi	Aksa Akriklik
Tüketim Ürünleri	Marks & Spencer	Coca-Cola İçecek (CCI)

İncelemeye konu entegre raporlar en güncel dönemleri kapsamaktadır.

5. İNCELEMENİN ANALİZİ VE ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Seçilen şirketler tarafından yayımlanan entegre raporların şekilleri bakımından özet bilgileri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İnceleme İçin Seçilen Entegre Raporları Şekil Bakımından Özellikleri

Entegre Raporlar	Arcelor Mittal	Oyak Maden Grubu	BT Group	Turkcell
Lokasyon	Avrupa-Lüksemburg	Türkiye	Avrupa-Birleşik Krallık	Türkiye
Sektör	Madencilik	Madencilik	Telekomünikasyon-Teknoloji	Telekomünikasyon-Teknoloji
Sayfa sayısı	65	99 (ekler hariç)	99 (ekler hariç)	222 (ekler hariç)
Son rapor yılı	2020	2020	2020	2020
Rapor sıklığı (2013-2021 arası)	Her yıl	Son 2 yıl	Her yıl	2020 yılı ilk kez
Yayımlanma yılı	2021	2021	2021	2021
Raporun dili	İngilizce	Türkçe	İngilizce	Türkçe
Finansal bilgi sunum şekli	Temel gösterge (KPI)	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor
Rapor bölüm sayısı	3	5	19 (kısa bölümler şeklinde)	9

Entegre Raporlar	Novo Nordisk	DBS	Garanti BBVA	EnBW
Lokasyon	Avrupa-Danimarka	Asya-Singapur	Türkiye	Avrupa-Almanya
Sektör	Sağlık - İlaç	Finansal Hizmetler	Finansal Hizmetler	Enerji ve Altyapı
Sayfa sayısı	99	104 (ekler hariç)	256 (ekler hariç)	256 (ekler hariç)
Son rapor yılı	2020	2020	2020	2020
Rapor sıklığı (2013-2021 arası)	Her yıl	Her yıl	2017’den bu yana her yıl	Her yıl
Yayımlanma yılı	2021	2021	2021	2021
Raporun dili	İngilizce	İngilizce	Türkçe	İngilizce
Finansal bilgi sunum şekli	Temel gösterge (KPI) ve ayrı bir bölüm olarak finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte özet finansal rapor
Rapor bölüm sayısı	3	3	4	3

Entegre Raporlar	Aksa Akrilik	Hitachi	Marks & Spencer	CCI (Coca-Cola İçecek)
Lokasyon	Türkiye	Asya-Japonya	Avrupa-Birleşik Krallık	Türkiye
Sektör	Sanayi	Sanayi	Tüketim ürünleri	Tüketim ürünleri
Sayfa sayısı	135 (ekler hariç)	97	212	256 (ekler hariç)
Son rapor yılı	2019	2020	2021	2020
Rapor sıklığı (2013-2021 arası)	Sadece 2019 yılı	2015'ten beri her yıl	Her yıl	2020 yılı ilk kez
Yayımlanma yılı	2020	2020	2021	2021
Raporun dili	Türkçe	İngilizce	İngilizce	Türkçe
Finansal bilgi sunum şekli	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte özet finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ayrı bir bölüm olarak finansal rapor	Temel gösterge (KPI) ve ekte finansal rapor
Rapor bölüm sayısı	Bölmeleri olmayan birçok kısa başlık	3	3	5

Enerji-altyapı ve sağlık-ilaç sektörleri için ERTA'da halihazırda yayımlanan bir entegre rapor örneği bulunamamıştır.

İncelemeye konu edilen entegre raporların sayfa sayılarına bakıldığında, raporlarda sunulan ek bilgiler kısımları haricinde, 65 sayfadan başlayarak 256 sayfaya kadar uzanan bir dağılım göze çarpmaktadır. Ek bilgiler başlıkları altında entegre raporlara ilişik edilen bilgileri genelde bağımsız denetimden geçmiş finansal raporlar ve dipnotları ile kurumsal yönetim ilkelerine uyum raporları vb. oluşturmaktadır. Bunlar başlı başına farklı raporlar olduğundan ve direk olarak herhangi bir değişikliğe uğramadan eklendiğinden entegre raporların sayfası olarak değerlendirilmemiştir.

Ele alınan entegre raporlar daha önce belirtildiği gibi en güncel dönemleri kapsamaktadır. Entegre raporların oluşturulduğu son rapor yıllarına bakıldığında tümünün finansal rapor oluşturulan dönemler ile paralel bir şekilde entegre raporlamayı kapsayan dönemlerini seçtiği görülmektedir.

Hitachi ve Marks and Spencer örnekleri kapsama alınan mali dönem bakımından burada farklılaşmaktadır. Hitachi entegre raporu 31 Mart 2020 itibariyle sona eren dönem için 2020 yılı entegre raporu başlığıyla yayımlanmıştır ve raporun kapsadığı dönem 1 Nisan 2019- 31 Mart 2020 tarihleri arası olarak belirtilmiştir. Raporla verilen özet finansal tablo bilgilerinden Hitachi Grubu'nun en son mali dönemi olarak 2019 mali yılı belirtilmiş ve bu belirtilen dönem kapsamında en güncel bilgiler sunulmuştur. Bazı finansal olmayan bilgilerin sunumunda ise 2020 Nisan ayı ve hatta 2020 Eylül ayı sonu itibari ile güncellenmiş veriler sunulmuştur. Bu yönüyle en son mali yılı kapsayan dönemin sonrasında güncellenmiş, müteakip dönem bilgileri de verildiğinde farklılaşmaktadır.

Marks & Spencer örneğinde ise en son entegre rapor yapılan dönem 2021 yılı olmuştur ve en güncel rapor 2021 entegre raporu olarak yayımlanmıştır. Bu raporda mali dönemin hafta bazında düşünülerek 53 hafta üzerinden 29 Mart 2020-3 Nisan 2021 dönemi kapsamında hazırlandığı belirtilmiştir. Entegre raporda bu dönem için oluşturulmuş diğer bilgiler bu döneme ilişkin olarak sunulmuştur. 2021 yılı entegre raporu 3 Nisan 2021’de sona eren mali yıl için oluşturulmuş ve 25 Mayıs 2021’de resmen yayımlanmıştır. 25 Mayıs 2021 tarihinin Yönetim Kurulu tarafından finansal tabloların onaylandığı tarih olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla ele alınan dönemin sonu ile entegre rapor yayımlanma tarihi arası müteakip dönem nispeten kısadır ve bu döneme ilişkin finansal ya da finansal olmayan bilgilere rastlanmamıştır.

Görüldüğü üzere entegre raporlamalarda konu edilen dönem finansal dönem ile paralellik göstermektedir. Güncel raporların yayımlanma sürelerinde farklılıklar vardır. Marks and Spencer örneğinde mali yıl kapanışı sonunda çok kısa bir yayımlanma süresi olduğu görülmektedir.

Entegre Raporlama Çerçeve’si entegre raporun kapsadığı dönem ve yayımlanması gereken son tarih ile ilgili olarak bir açıklama yapmamaktadır. Burada rapor uygulayıcılarının izlediği mali yılı kapsayan dönemin konu edilmesi finansal bilgilerin finansal olmayan bilgilerle bağlantısının kurulması açısından uygulanabilir ve yerinde bir çözümdür. Burada “Bilgiler Arası Bağlantı” Kılavuz İlkesi’nin yerine getirildiği gözlemlenmektedir. Yine bir başka Kılavuz İlke “Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik” açısından da kuruluşların ardışık entegre raporlarının bu uygulama sayesinde birbirinin devamı niteliği taşıyabildiği söylenmelidir. Diğer taraftan entegre raporların yayımlanma tarihinin paydaşlara aktarılacak bilgilerin güncelliği ve son durumu yansıtabilmesi açısından raporun kapsadığı dönem ile arasının kısa tutulması faydalı olacaktır. Çerçeve’nin bu konuda bir netlik sunmaması ve bu konudaki bir sınırlama ihtiyacı tartışılmalıdır.

Entegre raporlarda şekil yönünden inceleme yapılan bir başka konu da finansal bilgilerin sunumu olmuştur. Finansal ve finansal olmayan bilgileri bir arada harmanlayacak şekilde oluşturulan entegre raporlarda, “Bilgiler Arası Bağlantı” Kılavuz İlkesi gereğince de bu iki bilginin birbirlerini tamamlayıcı ve takip edici olacak şekilde verilmesi gerekmektedir. Kılavuz İlkeler bölümünde açıklandığı üzere, entegre raporda, her biri diğerine bağlam olduğu için kuruluşun benzersiz değer yaratma öyküsünü doğru bir şekilde paydaşlara aktarmak için hem nicel hem de nitel bilgiler gereklidir. Buradaki nicel bilginin önemli kısmı finansal bilgilerden oluşmaktadır. Anahtar performans göstergelerini dahil etmek, nicel ve nitel bilgileri birbirine bağlamanın etkili bir yolu olabilir. Bunun yanında finansal bilgiler ve diğer bilgilerin özellikle gelecekteki nakit akışlarıyla ilgili olarak aralarındaki bağı ortaya koyulup açık ve net olarak belirtilmeye çalışılmalıdır.

Örnek entegre raporların finansal bilgi sunumlarına bakıldığında hepsinin anahtar performans göstergelerini (“KPI”) etkili bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Bazı raporlarda tam set finansal tablolara dipnotları ile olduğu gibi verilirken, bazı raporlarda hiç yer verilmeyip anahtar göstergelerle geçilmiştir. Bazı raporlarda tam set finansal tablolar rapor eki olarak verilirken, bazılarında ise özet finansal tabloların verilmesi uygun görülmüştür. Raporlarındaki bu farklı uygulamalar Tablo 3’de açıklanmıştır.

Tablo 3. Finansal Bilgilerin Seçilen Entegre Raporlarında Sunum Şekli

Finansal bilgi sunum şekli / Entegre rapor	Temel gösterge (KPI)	Ayrı bir bölüm olarak finansal rapor	Entegre rapor ekinde finansal rapor	Entegre rapor ekinde özet finansal rapor
Arcelor Mittal	✓			
Oyak Maden Grubu	✓		✓	
BT Group	✓		✓	
Turkcell	✓		✓	
Novo Nordisk	✓	✓		
DBS	✓		✓	
Garanti BBVA	✓		✓	
EnBW	✓			✓
Aksa Akrilik	✓		✓	
Hitachi	✓			✓
Marks & Spencer	✓	✓		
CCI (Coca-Cola İçecek)	✓		✓	

Finansal anahtar performans göstergelerinin kapsamının neler olacağı konusu veya hangi tür finansal göstergelerin ön plana çıkarılacağı konusunun rapordan rapora değiştiği gözükmemektedir. Burada verilmesi gereken olmazsa olmaz nitelikte belirtilmiş veya da temel göstergelerin sınıflaması olarak rapor hazırlayanlara önerilmiş herhangi bir set bulunmamaktadır. Entegre Raporlama Çerçevesi üslubu gereği bu konuda da emredici ya da tavsiye edici değildir.

İncelemeye alınan örnek entegre raporlarda öne çıkarılan finansal anahtar göstergelerin sektörel bazda değiştiği gözden kaçmamıştır. BT Group, Turkcell, EnBW gibi telekomünikasyon, enerji-altyapı sektör mensuplarında yatırım yoğun operasyonun doğası gereği gelir tablolarında da “FAVÖK”, nakit akımlarında Yatırım Harcamaları” vb. ile ilgili göstergeler fazlaca çeşitlendirilmiş, mevcut ve tahmini anahtar göstergeler paydaşlara detaylıca sunulmuştur. Diğer taraftan finansal hizmetler alanında faaliyeti olan DBS ve Garanti BBVA entegre raporlarında ise bilanço göstergeleri, varlıkları ve sermayeyi konu eden rakamlar öndedir. Gelir tablolarında ise swap maliyetleri, faiz marjları gibi performans rakamları vurgulanmıştır.

EnBW ve Hitachi raporlarındaki anahtar performans göstergeler boldur ve nicel olarak çok fazla sayıda bilgi açıklamaktadır. Öte yandan, Aksa Akrilik entegre raporunun incelemesinde şu görülmüştür ki, anahtar performans göstergelerinin nitel olarak verilmesi tercih edilmiştir.

İncelenen raporlar arasında Marks and Spencer 2021 entegre raporlamasında finansal bilginin aktarımında detaylı bir finansal tablo analizi ve açıklamalarına yer verildiği görülmüştür. Entegre raporla bütünleşik olarak verilen tam set denetlenmiş finansal raporun yanında “finansal değerlendirme” başlığı altında güncel dönem bilanço, gelir tablosu ve nakit akış tablosu kalemlerinin geçmiş dönemlerle karşılaştırmalı detaylı değişim analizleri, içerik analizleri neden-sonuç ilişkileriyle açıklanarak verilmiştir. Bu şekilde Marks and Spencer kendi iç raporlamasında üst yönetime sunulan bir analiz raporu tarzında bilgiyi, entegre rapor ile tüm paydaşlarına da sunmuş olmaktadır. “Paydaşlarla İlişkiler” ve “Güvenilirlik ve Tamlık” Kılavuz İlkeleri’ni pekiştiren farklı ve yerinde bir uygulamadır.

Entegre raporlar şekil yönünden incelemenin yanında esas olarak içerik analizi ile ele alınmıştır. İçerik analizinde Entegre Raporlama Çerçevesi’nin ışığında öncelikli olarak Temel Öğeler ve sonrasında da Kılavuz İlkeler ile İçerik Öğeleri’ne göre raporlar incelenmiş, bulgular tespit edilmiş karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur.

Temel kavramlar Çerçeve’deki gereksinimlerin ve kılavuz bilgilerin temelini oluşturmakta ve bunları desteklemektedir. Bunlar Çerçeve’de aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Değer yaratma
- Sermaye öğeleri
- İş modeli

Entegre raporlama işletmelerin etki çevresinde oluşturduğu tüm paydaşlar için bir değer yaratma amacı ile oluşan; sadece finansal bilgiler ile kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik vb. hususları bütünleştiren değil aynı zamanda çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri de bünyesine alan bir raporlama sistemi temelinde çerçevelenmiştir. Bu nedenle inceleme kapsamında bu Temel Öğeler’in yanına “çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik” ögesi de eklenmiştir.

İncelenen entegre raporlar bu Temel Öğeler ile ilgili açıklamaları içerip içermediği, içeriyorsa ne ölçüde ve ne şekilde içerdiği bilgisini ortaya çıkarmak üzere irdelenmiştir. Temel öğe açıklamalarının bulunup bulunmaması ile ilgili saptanan bulgular Tablo 4’te özetlenmiştir:

Tablo 4. Örnek Entegre Raporların Temel Öğeleri İçerme Durumu

Temel öğe / Entegre rapor	Değer yaratma sürecinin tanımı	Sermaye öğelerinin açıklanması	İş modeli	Çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik
Arcelor Mittal	✓	✓	✓	✓
Oyak Maden Grubu	✓	✓	✓	✓
BT Group	✓	Net açıklama yok	✓	✓
Turkcell	✓	✓	✓	✓
Novo Nordisk	✓	Net açıklama yok	✓	✓
DBS	✓	✓	✓	✓
Garanti BBVA	✓	✓	✓	✓
EnBW	✓	✓	✓	✓
Aksa Akriklik	✓	✓	✓	✓
Hitachi	✓	✓	✓	✓
Marks & Spencer	✓	Net açıklama yok	✓	✓
CCI (Coca-Cola İçecek)	✓	✓	✓	✓

Tablo 4’te de görüldüğü gibi değer yaratma süreci tanımı ve iş modeli entegre raporların hepsinde açıklama olarak verilmiş durumdadır. Değer yaratma süreci şekil yönünden incelemenin sonuçlarının verildiği önceki bölümlerde belirtildiği üzere CCI, Turkcell ve Garanti BBVA raporlarında ayrı bir bölüm olarak ele alınmış ve detaylandırılmıştır. Arcelor Mittal, Oyak Maden Grubu ve Hitachi raporlarında ise şirketin değer yaratma süreci, şirketin büyüme yol haritasının ve stratejik planlarının bir parçası olarak ortaya konmuştur. Farklı tarzlarda da olsa tüm entegre raporlarda değer yaratma sürecinin tanımı mutlaka yapılmış, sürdürülebilirliğin sağlanması ile ilgili mevcut durum gelecek planları açıklanmıştır. İş modeli de tıpkı değer yaratma modeli gibi tüm raporlarda açık ve net bir şekilde ortaya konmuştur. Burada iş modelinin bir İçerik Öğesi olarak tanımlanmasının da payı vardır.

Tüm kuruluşların başarıya ulaşması çeşitli sermaye öğelerine dayalıdır. Bu çerçevede sermaye öğeleri finansal, üretilmiş, fikri, insan kaynakları, sosyal, ilişkisel ve doğal sermaye öğeleri olarak sınıflandırılmıştır. Bir entegre raporun bu tanımlanan öğeleri içermesini ya da bunlara göre yapılandırılmasını gerektirmez. Sermaye öğelerinin bu Çerçeve’de kullanılmasının amacı, değer yaratma kavramının teorik temelini altını çizmek ve kuruluşların kullandıkları veya etkiledikleri tüm sermaye biçimlerini dikkate almasını sağlamaya yönelik kılavuz bilgiler sağlamaktır. Bu doğrultuda incelenen entegre raporların bazılarında sermaye biçimlerinin net bir şekilde ortaya koyulup, tanımlarının yapılmadığı görülmüştür. Novo Nordisk, BT Group ve Marks and Spencer raporlarında Çerçeve’nin öngördüğü gibi temel sermaye öğelerinin kendi iş modellerine göre değiştirmelerine rağmen net ve anlaşılır bir biçimde açıklama

getirmedikleri görülmektedir. Novo Nordisk raporunda iş modelinde kaynaklar olarak sağlık sektörünün operasyon gerekliliğince, “sağlık uzmanlarından, hastalardan ve ortaklardan gelen görüşler” ve “kamu ve özel kurumlardan uzmanlık” gibi farklı öğeler listelenmiştir; fakat bunların nasıl kullanıldığı kısmı tam bir şekilde aktarılmamaktadır. BT Group raporunda da yine buna benzer bir şekilde farklı kaynakların sıralandığı, Novo Nordisk’ten farklı olarak tanımlarının getirildiği ancak çıktılara katkılarının net bir şekilde verilmediği anlaşılmıştır. Marks and Spencer raporunda ise iş modeli sunumunda sermaye öğelerinin tanımlanması konusunda anlaşılabilir şekilde ortaya koyulan bir süreç olmadığı düşünülmektedir.

Son olarak da Temel Öğelere inceleme için eklenen çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin içeriklere alınması konusuna bakıldığında yine burada da tüm örnek entegre raporlarda kapsamda yer verildiği görülmektedir. Oyak Maden Grubu, Turkcell, Aksa Akrilik, CCI ve Hitachi raporların çevresel ve sosyal etmenlere etkiler ve sürdürülebilirlikleri konusunda ayrı rapor bölümleri oluşturulmuştur. Diğer raporlarda ayrı bir bölüm açılmasa da açıklamalarda kuruluşların çevresel ve sosyal ilişkiler politikaları etki analizleri, önlem planları vs. anlatılmıştır. Bu konuda farklı uygulamalar için Garanti BBVA ve CCI raporları örnek verilebilir. Garanti BBVA raporunda GRI standartları içerik endeksi ekler kısmında ayrı bir şekilde sunulmuş ve GRI Hizmetleri Ekibi’nin Materiality Disclosures Service kapsamında GRI içerik endeksinin açık bir şekilde raporda yer aldığını ve gerekli bildirimlerin referanslarının rapor içeriğinde ilgili yerlerde bulunduğunu incelediği belirtilmiştir. Enerji, su, iklim değişikliğine uyum, emisyonlar, atık su ve atıklar vb. hakkında GRI standartlarına göre referanslı olarak açıklamalar verilmiştir.

Bir diğer farklı uygulama da CCI entegre raporundaki detaylı çevresel etki değerlendirmesi ve ayak izi açıklamalarıdır. Bu değerlendirme ve açıklamalar nicel olarak temel performans göstergeleri yardımıyla belirtilerek hem somutlaştırılmış hem de paydaşların diğer bilgiler ile bağlantı kurabilmesine fırsat yaratmıştır. Su kullanımı ve su kaynaklarının korunması konusunda, bir içecek üretim firması olarak, gösterilen çaba ve elde edilen ilerlemeler belirtilmiş gelecek ilgili önlem artırıcı planlar sunulmuştur.

Entegre raporların içerik analizinde bir değer husus, Entegre Raporlama Çerçevesi Kılavuz İlkeleri’nin raporlarda benimsenip benimsenmediği, benimseniyorsa bunu ne ölçüde gerçekleştirdiği ve hangi uygulamalarla ne gibi araçlarla gerçekleştirildiğinin tespitidir. Yedi adet olarak listelenen Kılavuz İlkeleri sırasıyla örnek raporlar için irdelenirse:

- *Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim:* İncelenen raporların hepsinde stratejik planlara yer verilmiş olduğu görülmüştür. Arcelor Mittal, BT Group, Novo Nordisk, Garanti BBVA, Hitachi, Marks and Spencer raporlarında strateji açıklamaları ayrı bir bölüm halinde verilmiştir. Buna rağmen bazı raporların incelemesinde geleceğe yönelim ilkesine göre verilen açıklamaların daha az olduğu tespit edilmiştir. Marks and Spencer entegre raporunda tam da sermaye öğelerinin girdi-çıkıtı durumunun net açıklanmamasının bir yansıması olarak geleceğe yönelimden çok, bugünkü performans odaklı açıklamalarının çoğunlukla yer tuttuğu görülmüştür. Benzer bir duruma DBS raporunda da karşılaşılmıştır. Burada ise iş modeli ve değer yaratma sürecinde açık bir şekilde sermaye öğelerinin rolleri belirtilmişken bunların çıktı olarak geleceğe yansımaları konusunda rapor okuyucusuna net bilgi aktarılamamaktadır. Raporun genel stratejik açıklamalarında stratejik planın ne olduğu net ve sistematik olarak ortaya koyulamamıştır.

Halbuki, entegre rapor kuruluşun stratejisi ve bunun, kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetiyle ve sermaye öğelerini kullanımı ve etkileşimiyle nasıl bir ilgisi olduğu hakkında bilgi sağlamalıdır. Bunu yaparken de geçmiş ve gelecek performans arasındaki ilişki ve bu ilişkiyi değiştirebilecek faktörleri ortaya koymalıdır. Yukarıda belirtilen raporlardaki bu durumun yanında Hitachi entegre raporunda ise geleceğe yönelik stratejik hedefler tek tek numaralandırılarak açıklanıp, geleceğe ilişkin tahmini sonuçları parasal ifadelerle verilmiştir. Ortaya koyulan stratejik planın gelecek ile ilgili ilişkisini hem de nicel parasal ifadeler gayet doğrudan bir biçimde kurmasıyla entegre raporlamanın bu Kılavuz İlkesi'nin tam anlamıyla yerine getirildiği görülmüştür.

- *Bilgiler Arası Bağlantı*: Entegre düşünce bir kuruluşun faaliyetlerine ne kadar fazla dahil edilirse bilgiler arasındaki bağlantılar yönetim raporlamasına, analizlere ve karar verme sürecine ve dolayısıyla entegre rapora o kadar doğal bir şekilde aktarılır. İncelenen entegre raporlar da genel bir tespit olarak hepsinde farklı sıralarla farklı bölümler olduğu ve birbiriyle bütünleşik değil, ayrı raporların ardışık koyulması tarzında raporun akışının kurgulandığı kanısına varılmıştır.

Kuruluş tarafından geçmişten bugüne kadar olan dönemdeki faaliyetleri hakkında bir analiz yapılması bugünden yarına kadar olan dönemle ilgili rapor edilen verileri değerlendirmek kolaylık sağlayabilir. Geçmişten bugüne kadar olan dönem hakkındaki açıklamalar ayrıca mevcut olanakların ve yönetim kalitesinin analiz edilmesinde de kullanışlı olabilir. İncelenen raporlarda geçmiş ile gelecek bağlantısının ve verilen bilgilerde geçmiş ve gelecek terazisinde bazı dengesizlikler görülmüştür. Raporların tümünde geçmiş ve bugüne ait bilgiler uygun şekilde aktarılırken Marks and Spencer ve EnBW raporların performans odaklı bilgi aktarımının bugün ile sınırlı kalarak geleceğe taşınmadığı görülmüştür. Yukarıda da ifade edildiği gibi Hitachi raporunda geçmişten geleceği hedefler somut ve açık bir şekilde aktarılmıştır. Bölümler kuruluş ile ilgili sorulabilecek sorulara cevap olarak oluşturularak, bilgiler arası geçiş ve akıcılığın sağlandığı söylenebilir.

- *Paydaşlarla İlişkiler*: Paydaşların değer algılarını saptamak, henüz yaygın olarak ilgi çekmeyen ancak giderek önemi artan eğilimleri belirlemek, entegre raporlamanın kalitesi seviyesi için önemli olmaktadır. Sonuç olarak entegre raporların başlıca okuyucuları kuruluşların paydaşları olmaktadır. İncelenen raporlardan Oyak Maden Grubu, Turkcell, DBS, Hitachi, Garanti BBVA, Aksa Akrilik ve CCI raporlarında uygulanan önceliklendirme analizi bu Kılavuz İlke'nin yansıtılması pratik ve etkili bir yöntem olduğu görülmüştür.

Önceliklendirme analizi, paydaşların değişen beklentilerini saptamanın yanı sıra riskleri ve eğilimleri daha iyi değerlendirerek kuruluşların stratejilerini yönlendirebilmesini sağlamaktadır. Analiz kapsamında geniş bir paydaş örnekleme ulaşarak elde edilen veriler, dış trendlerden etki değerlendirmesine kadar farklı konular analiz sürecine dahil edilmektedir. Konu listesinin oluşturulması, paydaş ve trend analizi, yönetimin görüşleri ve etki analizi ile son olarak öncelik konuların saptanması önceliklendirme analizini aşamalarıdır.

Buna ek olarak Hitachi entegre raporunda paydaş analizinde 2019 yılında doğrudan mülakat yoluyla 790 kişiyle görüşülüp önceliklendirme analizine veri sağlandığı bilgisi verilmektedir. Yine aynı şekilde Garanti BBVA raporunda 500 müşteri ve 697 çalışanın katıldığı çalışmalarla, bağımsız bir şirket ve Banka'nın ilgili ekipleri tarafından önceliklendirme verisinin elde edildiği belirtilmiştir. Bu bilgiler

önceliklendirmenin güvenilirliğini arttırıcı bir bilgi olup, aynı zamanda bu kadar çok sayıda örneklem paydaşın seçilip görüşülmesiyle de paydaşa verilen önemi ve bu konudaki detaycılığı vurgulamaktadır. Diğer önceliklendirme analizi verilen raporlarda bu şekilde bir bilgi sunulmamaktadır.

- **Önemlilik:** Entegre raporlarda kapsama dahil edilecek ilgili konuların belirlenmesi, önem derecesinin değerlendirilip sıralanması, bu konulara getirilecek açıklamaların ne ölçüde olacağına saptanması gerekmektedir. Buna göre de raporlamanın sınırı, içerik seviyesi ve aktardığı bilginin çeşitliliği ortaya çıkmaktadır.

İncelenen entegre raporlarda önemlilik tespiti yapılan yöntem tüm raporlarda net bir şekilde ortaya konmasa da hepsinin gerek sektörel, gerek dış çevre gerekliliği, gerekse vizyon ve misyonu doğrultusunda öne aldığı, vurguladığı konular bulunmaktadır. Madencilik sektöründen Arcelor Mittal raporunda emek yoğun ve zor şartlarda üretim koşullarının bir gereği olarak iş sağlığı ve güvenliği konuları daha ön planda ve daha detaylıdır. Yine benzer şekilde maden ve madene dayalı üretim yapan Oyak Maden Grubu da çalışma ortamı, çalışan profili, çalışanlara sağlanan faydalar konularının yoğun işlendiği bir entegre raporlama yayımlamıştır. Sektörel benzerlik maden firmaları ile sınırlı değildir. Telekomünikasyon alanında faaliyet gösteren iki kuruluş, BT Group ve Turkcell raporlarında, regülasyon konusu diğer incelenen raporlara göre bariz bir şekilde detaylıca incelenmiş ilgili dönemle kalmayıp gelecek döneme ilişkin de güncellemelerden ve bunların etkilerinden bahsedilmiştir.

Sağlık ve ilaç sektöründeki Novo Nordisk'in raporunda ise değer yaratma, stratejik hedefler, gelecekle ilgili planlar toplum faydası özelinde açıklanmış, şirketin maddi hedeflerinden çok, topluma, bilime ve tedavi yöntemlerindeki iyileşmelere katkıları vurgulanmıştır. Benzer durum finansal hizmet alanında hizmet veren DBS'nin raporunda görülmektedir. Burada da kuruluşun taahhüt ettiği güven, risklere karşı dayanıklılığı, alınan önlemler, yaratılan sermaye büyüklüğünün faydası gibi konular ön plandadır.

Entegre raporların önemlilik seviyesini belirlerken hangi konuları öne çıkardığı net bir biçimde görülürken bu belirlemede kullanılan yöntem veya uygulanana düşüncelere net şekilde yer verilmemiştir. Enerji-altyapı firması EnBW bu konuda farklı bir uygulama ile paydaşlarının karşısına çıkmaz. Önemlilik analizi süreci (materiality analysis process) adıyla açıklanan bu yöntem üç adımdan oluşmaktadır: strateji ve iletişimle ilgili temalara genel bir bakışın oluşturulması, sürdürülebilirlik perspektifinden ilgili temaların bir listesinin geliştirilmesi ve itibar analizinden önemli temaların türetilmesi. Sürecin her adımında belirlenen temalar, üst yönetim tarafından raporlama yılında ele alınan ana temalarla düzenli olarak karşılaştırılır. Her adım, temaların önceliklendirilmesine hizmet eder ve sonrasında portföyün dönüşümü, büyüme ve sürdürülebilirlik kategorilerine tahsis edilebilecek en önemli temaların nihai bir listesini yaratır.

- **Kısa ve Öz Olma:** Bir entegre raporun kısa ve öz olabilmesi için önemlilik belirleme sürecinin detaylı olarak uygulanması gerekir. Entegre raporda kısa ve öz olma ile ilgili olarak özellikle tamlık ve karşılaştırılabilirlik gibi diğer Kılavuz İlkeler ile arasında denge kurmaya çalışılır. Örnek incelen entegre raporlara baktığımızda, 65 sayfadan başlayarak 256 sayfaya kadar uzanan bir dağılım göze çarpmaktadır. Öncelikle raporların çoğunda önemlilik analizinin olmadığı, varsa da yönteminin paylaşılmadığı görülmüştür. Bu durum da entegre raporlarda rapor okuyucusu paydaşları direk ilgilendirebilecek konuların seçiminde ve istenen bilgi edinilmesinde zorluklar yaratması söz konusudur. Ekler hariç sayfa sayılarına

bakıldığında 65 ile 135 sayfa arasında hazırlanan raporların da en az geriye kalan 200 sayfa ve üzerindeki raporlar kadar konu kapsamının geniş olduğu düşünülmektedir. 200 sayfa üzerinde raporlarda ise fazladan konu başlığının kapsama alınmasından çok açıklamaların detaylandırıldığı görülmektedir. Bu şekilde entegre raporun aktaracağı bilgilerin öz olma ilkesinin bu raporlar için sorgulanması gerektiği anlaşılmaktadır.

- *Güvenilirlik ve Tamlik*: Entegre raporlardaki bilgilerin güvenilirliği sahip olduğu dengeye ve maddi hatalardan yoksun olmasına bağlıdır. Güvenilirlik kavramı etkin işleyen iç denetim ve raporlama sistemleri, paydaş katılımı, iç denetim veya benzeri fonksiyonlar ile dışarıdan alınan bağımsız denetim hizmeti gibi mekanizmalarla artırılır. İncelenen entegre raporlara bakıldığında tümünde bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları içeren raporları ve görüş sayfalarını görmek mümkündür. Bunun ötesinde raporun geri kalan kısımları için, yani finansal olmayan bilgileri içeren sürdürülebilirlik, çevresel etki, kurumsal yönetim ilkeleri, çeşitli temel performans göstergeleri vs. için de bir güvence sunulması entegre raporun güvenilirliği konusunda önemli bir değer ifade edecektir. Örnek raporlara bakıldığında Arcelor Mittal entegre raporunda sürdürülebilirlik ve çevresel etki konularında sunulan bilgilere bu alanda önde gelen bir kuruluşun güvence beyanı verildiği görülmektedir. Yine Novo Nordisk entegre raporunda da bağımsız denetim kuruluşunun finansal rapor görüş sayfasının yanında entegre raporda verilen diğer bazı bilgiler hakkında da güvence beyanı ifadeleri yer verilmiştir.

Eksiksiz bir rapor yaratılmaya çalışılması da entegre rapor ilkelerinden biridir. Hem pozitif hem negatif anlamda kuruluşu etkileyen tüm gerekli bilgiler raporda yer almalıdır. Tüm gerekli bilgilerin belirlenmesini sağlamaya yardımcı olmak amacıyla önemlilik analizinin yanı sıra kuruluşun farklı sektörlere yayılan birbirinden farklı özellikteki tüm faaliyetleri hakkında da bunlara özgü olan tüm bilgileri entegre raporunda açıklaması gerekir. Hitachi entegre raporunda değer yaratma hikayesi kuruluşun dahil olduğu her farklı sektör için ayrıca belirtilip tanımlanmıştır. Yine Marks and Spencer raporunda da strateji her bir faaliyet alanı için ayrı ayrı belirlenip farklı şekilde açıklanmıştır. Burada raporları incelemeye alınan kuruluşların tümünün birden fazla sektör ve faaliyet alanı olmamasından dolayı ya da öne çıkan rapor okuyucusu için önem arz eden başlıca sektörünün bir adet olmasından dolayı diğer raporlarda bu şekilde bir uygulamanın olması beklentisinin yanlış olacağı düşünülmektedir.

Pozitif konular olduğu kadar negatif konuların da raporlarda yer verilmesi konusu, 2020 ve 2021 yıllarına özgü olarak, kuruluşları önemli derecede etkileyen COVID-19 salgınının etkilerine yer verildiği raporlarda kendisini göstermektedir. Garanti BBVA, Hitachi, Marks and Spencer ve CCI raporlarında Dünya çapında yaşanan bu salgının olumsuz ya da varsa olumlu tüm etkileri entegre raporlarda detaylarıyla açıklanmıştır. Diğer entegre raporlarda ise olumlu ya da olumsuz bu kapsamda doyurucu bir açıklamaya rastlanmamıştır. Entegre raporlarda bu ilkeye göre takınılan tutum, literatürde entegre rapor örnekleri için, “kuruluşların aktarmak istedikleri olumlu konularla gösterilmek istenen iyi yanların aktarıldığı raporlar” olmaları eleştirisini de ortadan kaldırmaktadır.

- *Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik*: Entegre raporlardaki bilgilerin kalitesini artırmak için bir değişiklik gerekmedikçe raporlama ilkeleri ardışık dönemlerde tutarlı şekilde izlenmelidir. Buna, raporlama dönemleri içinde önemlilik seviyesinde görülmeleri halinde aynı temel performans göstergelerin rapor edilmesi dahildir. Önemli değişiklikler gerçekleştiğinde, kuruluş değişikliğinin nedenini ve etkisini açık-

lamalı ve mümkünse nicel etkisini göstermelidir. İncelenen raporlar kuruluşların en son dönem raporları olduğundan ve belli bir zaman serisi içindeki raporların tümü ele alınmadığından raporları tutarlılığı ile ilgili tespitlerde bulunmak mümkün olmamaktadır. Yine de şu söylenebilir ki, Turkcell ve CCI gibi 2020 yılında ilk defa ya da Aksa Akirlik örnek entegre raporu gibi 2019 yılında olmak üzere sadece bir dönem için raporlama yapmak tutarlılık açısından sorgulanması gereken bir durum yaratmaktadır. İlk kez yayımlanan bu raporların ardışık dönemlerde birbiriyle uyumlu şekilde devamı getirilmelidir.

Bu ilkenin net bir yansıması olarak DBS entegre raporunda yer verilen ve ölçülebilirlik konusunda geleneksel bir yöntem olarak sayılabilecek skor kart (“balance scorecard”) uygulaması performans yönetimi ile birlikte performans ölçümünü birleştirmektedir. Bu yönüyle skor kart uygulaması, kuruluşların entegre raporlarında kullandığı finansal ve finansal olmayan bilgi setlerini bir araya getirip ileriye dönük fikirler de veren ve dönemler arası birbirini takip eden raporlarda ilgili performans göstergeleri arasında kolay ve etkin şekilde karşılaştırılabilirlik sağlayan bir uygulama olarak öne çıkmaktadır.

Entegre Raporlama Çerçevesi Kılavuz İlkeleri’ne uyumun incelemesinden sonra son olarak Entegre Raporlamanın İçerik Öğeleri’nin raporlarda yer verilmesi ile ilgili tespitler yapılmıştır. Bu öğeler Çerçeve’nin entegre raporlar için ortaya koyduğu en somut kavramlar olduğundan, inceleme sonuçları içermekte (✓) - içermemekte (☒) – kısmen içermekte (Ø) olarak sınıflandırılabilmiştir. İçerik Öğeleri’nin sırasıyla raporlara göre bulunma durumu Tablo 5 ve 6’da özetlenmektedir:

Tablo 5 ve 6. Örnek Entegre Raporların İçerik Öğeleri’ni Bulundurma Durumu

İçerik Öğe / Entegre rapor	1. Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre	2. Kurumsal Yönetim	3. İş Modeli	4. Riskler ve Fırsatlar
Arcelor Mittal	✓	✓	✓	✓
Oyak Maden Grubu	✓	✓	✓	✓
BT Group	✓	✓	✓	✓
Turkcell	✓	✓	✓	✓
Novo Nordisk	✓	✓	✓	Ø
DBS	✓	✓	✓	Ø
Garanti BBVA	✓	✓	✓	✓
EnBW	✓	✓	✓	✓
Aksa Akirlik	✓	✓	✓	Ø
Hitachi	✓	✓	✓	✓
Marks & Spencer	✓	✓	✓	Ø
CCI (Coca-Cola İçecek)	✓	✓	✓	✓

İçerik Öge / Entegre rapor	5. Strateji ve Kaynak Aktarımı	6. Performans	7. Genel Görünüş	8. Hazırlık ve Sunum Temeli
Arcelor Mittal	✓	✓	✓	✓
Oyak Maden Grubu	✓	✓	✓	✓
BT Group	✓	✓	✓	☒
Turkcell	✓	✓	✓	✓
Novo Nordisk	∅	✓	✓	✓
DBS	✓	✓	✓	☒
Garanti BBVA	✓	✓	✓	✓
EnBW	✓	✓	✓	✓
Aksa Akrilik	✓	✓	✓	✓
Hitachi	✓	✓	✓	∅
Marks & Spencer	∅	✓	✓	☒
CCI (Coca-Cola İçecek)	✓	✓	✓	✓

Tablolardan da görüleceği üzere Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre, Kurumsal Yönetim, İş Modeli, Performans ve Genel Görünüş öğelerinin tüm raporlarda Çerçeve'ye uygun bir şekilde yer verildiği görülmüştür. Entegre raporlarda kuruluşlar ile ilgili genel görünüm aktarılmış ve dış çevre tanımı etrafında yapılmıştır. Kurumsal Yönetim ögesi ilkelerine uyum şeklinde mevcut durumu yansıtan şekilde verilmiş, Temel Öğeler kısmında da aktarıldığı üzere iş modeli tanımları ve gösterimleri yapılmıştır. Performans aktarımı yine Temel Öğelerle bağlantılı olarak her raporda yer almıştır. Garanti BBVA raporu GRI referansları ile performans öğelerini açıklamasıyla, Hitachi ve EnBW raporlarının ise performans odaklı yaklaşımın tüm raporda kendisini hissettirdiği açıklamaları, hemen her konuda temel performans ögesi (KPI) kullanımı ve daha nicelik odaklı bilgi aktarımı ile öne çıkarak farklılaştıkları gözlemlenmiştir. Genel görünüş ögesine de tüm raporlarda karşılaşılmakla beraber burada da Hitachi raporu geçmişten geleceğe kronolojiyi kullanarak hedefleri açık bir şekilde sunduğu görülmüştür. Rapor bölümleri paydaşlar tarafından sorulacak olası sorulara cevap olarak oluşturularak kuruluşun stratejilerinin hedef sonuçları, muhtemel zorluk ve belirsizlikleri ve bunların iş modeli ile gelecekteki performansa etkileri anlaşılması kolay bir biçimde aktarılmıştır.

Diğer İçerik Öğeleri'nden Riskler ve Fırsatlar ile Strateji ve Kaynak Aktarımı öğelerinin ise bazı raporlarda tam anlamıyla kendini bulmadığı görülmüştür. Riskler ve Fırsatlar ögesine kısmen yer veren raporlardaki ortak durum, risk konusunu detaylı olarak ele almasına rağmen diğer taraftan fırsatların aktarımının eksik kalmasıdır. Burada sağlık sektöründen olmasından dolayı Novo Nordisk entegre raporunun ayrı tutulması gerektiği kanısına varılmıştır. Kamuyu yakinen ilgilendiren sağlık sektörü bağ-

lamında, Entegre Raporlama Çerçevesi'nin uygulamaları ile kuruluşların özelliklerinin ciddi anlamda çeliştiği ortaya çıkmaktadır. Cavicchi (2019) belirttiği gibi kamuyu yakinen ilgilendiren sağlık sektörü bağlamında, Entegre Raporlama Çerçevesi'nin uygulamaları ile kuruluşların özelliklerinin ciddi anlamda çeliştiği ortaya çıkmaktadır. Novo Nordisk'in fırsatlara konu edeceği durumlar, direk olarak kamu ile ilgili çözülmesi gereken sağlıkla ilgili sorunların artışına denk gelecek açıklamalar olacaktır. Bu yönüyle bu ögenin sektör gereği uygulaması çelişkilidir. Öte yandan Arcelor Mittal raporunda fırsatlar kısmının inovasyonla ilgili açıklamalara entegre edilerek verilmesi hem fırsatların aktarımı hem de geleceğe yönelimin sağlanması bakımından faydalı gözükmektedir. Strateji ve Kaynak Aktarımı ögesine ise kısmi yer veren raporların ortak durumu kaynakların tanımının net şekilde anlaşılabilmesi olmuştur. Strateji aktarımlarında ise yine Temel Ögelere bağlı olarak herhangi bir sorun olduğu tespit edilmemiştir. Bu ögenin aktarımında Garanti BBVA raporu "Stratejik öncelik nedir?" "Kaynak aktarımı nereden ve hangi sermaye ögesi yoluyla yapılmıştır?" sorularına verdiği eksiksiz cevap ile öne çıkmıştır. Bunun yanında Oyak Maden Grubu da sürdürülebilir büyüme açıklamaları ile buna uygun strateji ve kaynak aktarımını entegre ederek etkin bir anlatım sağlamıştır.

Son öge olarak raporların hazırlık ve sunum temellerinin aktarımında bazı raporlarda eksiklikler olduğu görülmüştür. Kısmen aktarım yapılan Hitachi raporunda ise raporun sadece Çerçeve ile uyumlu olarak hazırlandığı belirtilip başkaca bir detay açıklama verilmemiştir. Entegre raporun sunum temeli açıklamalarında yine GRI referanslarını kullanan Garanti BBVA raporu ile her bir bölümün hangi sunum temelinde ve Çerçeve'de hangi noktaların işaret ettiği şekilde oluştuğuna dair açık ve net aktarımı ile CCI entegre raporu öne çıkmaktadır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Özetle kuruluşun içinde bulunduğu sektör değişkeninin entegre raporlarda Çerçeve uygulamalarında etkisi olduğu sonucu gözlemlenememiştir. Raporların şekli bakımından kuruluşların merkez lokasyonunun etkilerine dair de inceleme sonuçlarında belirtilen çıkarımlar yapılmıştır. Buna rağmen lokasyon düzeyindeki kültürel öğeler, tabi olunan kanun ve düzenlemeler ile şirket düzeyindeki diğer belirleyiciler, şirket büyüklüğü, yönetim kurulu yapısı, varlıkların oluşumuna katkı veren hakim sermaye türü gibi değişkenlerin etkisi konusunda daha detaylı ve farklı incelemelerin yapılma halen ihtiyacı geçerlidir.

Entegre düşüncenin ve aktarılması hedeflenen bilgilerin niteliğinden dolayı raporlarda öne çıkan konuların sektör özelinde farklılaşmasının ise doğal bir durum olduğu anlaşılmıştır. Bu durum önemlilik analizinin ve paydaş ilişkisinin yarattığı bir durumdur. Örneğin sağlık sektöründeki Novo Nordisk raporunda fırsatlar konusunun geri planda tutulması, finansal hizmet kuruluşlarının risk açıklamalarını ve güven aşılmalı bilgilerini öncelikle sunmaları, emek yoğun faaliyet gösteren maden firmalarının iş sağlığı güvenliği ve çalışan ilişkilerini raporlarında önemli derecede ayrıştırması, telekomünikasyon firmalarının yoğun yasal düzenleme çevresine tabi olmasının raporlarda öne çıkması olağan durumlardır. Önemli olanın bu açıklamaların Çerçeve özelinde literatürdeki "Çerçeve'ye dahil olmadan onun etrafında dolaşmak" eleştirisine yol açmayacak şekilde yapılması olduğu düşünülmektedir.

Bu durumda Çerçeve'nin Temel Ögeler ve İçerik Öğeleri'nde olduğu gibi entegre düşüncüyü raporlara yansıtacak, ilkesel anlamda raporların arasında birliği ve etkin iyi uygulamaları arttıracak somut aktarımlarla zenginleşmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Standartlaşma konusunda bu şekilde belli adımlar

ların atılması ile paydaşlar için çok daha kullanışlı ve faydalı entegre raporlar oluşturulabilecektir. Bu sayede de entegre raporların yaygınlaşması ve birincil raporlama konumuna gelebilmesi mümkün olabilecektir. Çerçeve'nin mevcut durumda belirttiği gibi açıklamaların, kuruluşun içinde bulunduğu koşullara özgü olması gerekir. Bu durumun gerekliliği incelemenin sonunda da net bir biçimde görülmüştür. Öte yandan, yine Çerçeve'nin entegre rapor açıklamalarının her bir İçerik Ögesi ile ilgili örneklerin ve düşüncelerin yer aldığı numaralandırılmış kontrol listeleri olmasını amaçlamadığı mevcut bakış açısı da biraz daha daraltılmalıdır. İncelemede de görüldüğü gibi uygulamada entegre raporlar temel öge ve içerik ögesi açıklamalarını bir kontrol listesi ihtiyacı olarak değerlendirmiş ve rapor örneklerin büyük ölçüde bu listelere bağlı kaldığı görülmüştür. Bu durum pekâlâ Kılavuz İlkeler kısmında da işletilebilir. Yinelemek gerekirse, ilkesel anlamda raporların arasında birliği ve etkin iyi uygulamaları arttıracak ve de bu iyi uygulamaları genele yayacak şekilde söz konusu bakış açısı güncellenmelidir.

İncelemenin sonucu olarak örnek raporlarda tespit edilen Çerçeve'ye uygun ve diğer raporlarda da olması gerektiği düşünülen uygulamaların sıralandığı, entegre düşüncenin özüne uygun en iyi uygulama önerileri de sıralanmıştır:

- Entegre raporların kuruluşlar tarafından ardışık olarak her dönem düzenli bir şekilde yayımlanması gerekir.
- Sayfa sayısı olarak kısa ve öz olma koşulu gözetilerek 65-100 sayfa civarında hazırlanan örnek raporların ihtiyacı karşılama gayet yeterli olduğu görülmüştür. Uzun açıklamalar ile içinden gerekli bilginin ayıklanması güçleşen raporlar hazırlanmaması gerekir.
- Rapor bölümleri Hitachi entegre raporunda uygulandığı gibi paydaşların kuruluşla ilgili soracağı sorulara direk cevap şeklinde hazırlanması yerinde bir uygulamadır. Raporda yer alacak ögeler bu bölümlerin içine entegre edilerek verilmelidir.
- Finansal bilgi aktarımında tam set finansal raporun verilmesi yerine özet finansal tablolar verilmelidir. Finansal tablolar mutlaka bağımsız denetimden geçmiş olmalı ve denetçi görüş sayfası paylaşılmalıdır. Marks and Spencer entegre raporundaki gibi özet finansal tablolardaki rakamların trend analizi ve içerik açıklamalarını vermek yerinde ve faydalı bir uygulamadır.
- Çevresel etki ve sosyal sürdürülebilirlik konuları ile ilgili açıklamalarda kuruluşun stratejileri, mevcut uygulamaları ve performansı mutlaka verilmelidir. Arcelor Mittal raporundaki gibi bunların konuyla ilgili önde gelen bir kuruluştan alınan güvence beyanı ile yayımlamak da yerinde ve faydalı bir uygulamadır. Yine CCI raporundaki detaylı çevresel etki değerlendirme ve ayak izi açıklamalarının nicel bilgilerle aktarılması iyi bir yöntemdir.
- Paydaşlarla ilişkiler ve paydaşları tanıma konusunda Önceliklendirme Analizi önemlidir. Entegre rapor hazırlama sürecinde bu analiz mutlaka kullanılmalı ve yöntemi raporda detaylıca verilmelidir. Mümkünse Hitachi raporunda açıklandığı gibi çok sayıda paydaş ile direk görüşmeler de yapılmalıdır.
- Önemlilik seviyesi belirlenmesi konusunda EnBW raporunda yer verilen ve açıklanan Önemlilik Analizi (materiality analysis process) uygulaması faydalıdır.

- Birden çok sektörde faaliyet alanı varsa eğer, değer yaratma hikayesi ve buna bağlı açıklamalar Hitachi ve Marks and Spencer raporlarındaki olduğu gibi her biri için ayrıca belirtilip tanımlanmalıdır.
- Tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik konusunda DBS raporundaki skor kart (“balance scorecard”) uygulaması performans aktarımı için olumlu bir örnektir.
- Yine performans konusunda EnBW ve Hitachi raporlarında gibi nicel temel performans göstergelerinin yoğun olarak kullanılması rapordaki bilgi etkinliğini arttırıcı bir uygulamadır.

KAYNAKÇA

- Albertini E.. (2018). Integrated Reporting: An Exploratory Study Of French Companies. **Journal of Management and Governance**, 23(2019), 513–535.
- Aluchna, M., Hussain, N. ve Roszkowska-Menkes, M.. (2019). Integrated Reporting Narratives: The Case of an Industry Leader. **Sustainability 2019 MDPI**, 11(976), 1–16.
- Aras, G., ve Sarioğlu, G.. (2015). Kurumsal Raporlamada Yeni Donem: Entegre Raporlama. **TUSİAD**, T/2015, 10-567.
- Burke, J., ve Clark, C.. (2016). The Business Case For Integrated Reporting: Insights From Leading Practitioners, Regulators, And Academics. **Business Horizon Keeley School of Business**, 59, 1–16.
- Cavicchi, C., Oppi, C. ve Vagnoni, E.. (2019). On The Feasibility Of Integrated Reporting In Healthcare: A Context Analysis Starting From A Management Commentary. **Journal of Management and Governance**, 23(2019), 345–371.
- Chiucchi, M.S. (2013), Measuring And Reporting Intellectual Capital: Lessons Learnt From Some Interventionist Research Projects, **Journal of Intellectual Capital**, July 2013, 14(3).
- Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., & Demartini, P. (2016). Integrated Reporting: A Structured Literature Review. **Accounting Forum 4a(3)**, 166-185.
- Eccles, R. G. ve Serafeim, G. (2013). The Performance Frontier: Innovating for a Sustainable Strategy. **Harvard Business Review**, May 2013, <https://hbr.org/2013/05/the-performance-frontier-innovating-for-a-sustainable-strategy>
- Ergüden, E., Kaya, T. ve Sayar Z. (2016). Essence of Integrated Reporting: A Holistic Framework for Sustainability and Value Creation. **International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences**, 6(1), 29–34.
- Flower, J. (2015). The International Integrated Reporting Council: A Story Of Failure. **Critical Perspectives on Accounting**, 27(March), 1–17.
- Garcia-Sanchez, I., Rodrigues-Ariza, L. ve Frias-Aceituno, J.. (2013). The Cultural System And Integrated Reporting. **International Business Review**, 22(2013), 828–838.
- Girella, L., Rossi, P. ve Zambo, S.. (2019). Exploring The Firm And Country Determinants Of The Voluntary Adoption Of Integrated Reporting. **Business Strategy and the Environment**, 28(2019), 1323–1340.
- Kaya, Pınar H.. (2015) . Entegre Raporlama Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar. **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, 19 (28), 114-130.
- Oluwamayowa, O. (2019). Examining The Association Between Quality Of Integrated Reports And Corporate Characteristics. **Heliyon**, 5(2019), 1–8.
- Topçu, K.M. ve Korkmaz, G.. (2015). Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme. **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, 30 (1), 1-22.
- Velte, P. ve Stawinoga, M.. (2016). Integrated Reporting: The Current State of Empirical Research, Limitations And Future Research Implications. **J Manag Control Springer-Verlag Berlin Heidelberg**, 28 (1), 275-320.
- Vaz, N., Fernandez-Feijoo B. ve Ruiz, S.. (2016). Integrated reporting: An International Overview. Business Ethics: **A European Review**, 25 (4), 577-591.
- Yılmaz, B., Atik, M. ve Okyay, A.. (2017). Geleceğin Raporlama Sistemi: Entegre Raporlama. **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, 17 (52), 95-108.

UFRS 16 KİRALAMALAR STANDARDININ İŞLETMELERİN FİNANSAL TABLOLARI VE TEMEL FİNANSAL ORANLARINA ETKİSİ: BİST’TE BİR ARAŞTIRMA¹

Öğr. Gör. Dr. İlknur ERGÜN*

Prof. Dr. Aslı TÜREL**

Makale Gönderim Tarihi : 03.05.2021 / Kabul Tarihi : 26.11.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

UFRS 16 ile faaliyet kiralaması ve finansal kiralama ayrımı ortadan kalkmakta, kolaylaştırıcı hükümler dışında tüm faaliyet kiralamaları aktifleştirilerek finansal durum tablosuna alınmaktadır. Bunun sonucunda işletmelerin finansal tabloları ve temel finansal oranlarında değişiklikler meydana gelmektedir. IASB tarafından 2016 yılında yayınlanan UFRS 16 Kiralamalar Standardı, 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır ve aynı tarihte ülkemizde de yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmanın amacı, BİST’e kayıtlı ve geçiş hükümleri uyarınca ilk uygulama sonuçlarını UFRS 16’nın etkilediği kalemler ve finansal tablolarını karşılaştırmalı olarak sunan işletmelerin finansal tablo ve dipnotlarını inceleyerek; yeni standardın, işletmelerin finansal tablolarında ve temel finansal oranlarında meydana getirdiği değişimi tespit etmektir. BİST’te işlem gören işletmelerin 2019 yılı finansal raporlarının incelenmesi sonucunda 44 tanesinin karşılaştırmalı finansal tablolarını sundukları tespit edilmiştir. Yapılan Bağımlı Örneklem T-Testi ve Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi sonucunda analize konu edilen şirketlerin, VÖK (Vergi Öncesi Kâr), FVÖK (EBIT-Faiz ve Vergi Öncesi Kâr)’leri ve kaldıraç oranları ile kârlılık oranları üzerinde önemli değişimler meydana geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: UFRS 16, UFRS 16’nın Finansal Tablolara Etkisi, UFRS 16’nın Finansal Oranlara Etkisi

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M48

¹ Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Aslı TÜREL danışmanlığında İlknur Ergün tarafından hazırlanan “UFRS ve Vergi Düzenlemeleri Kapsamında Finansal Kiralama Sözleşmeleri ve UFRS 16 Standardının Uygulanmasının Finansal Tablolar Üzerindeki Etkisi” isimli Doktora tezinden türetilmiştir.

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, iergun@nku.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4958-4815>

** İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, gunduzay@istanbul.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2658-4636>

EFFECT OF IFRS 16 LEASES STANDARD ON FINANCIAL STATEMENTS AND BASIC FINANCIAL RATIOS OF BUSINESSES: A RESEARCH ON BIST**ABSTRACT**

With IFRS 16, the distinction between operating leases and financial leases is eliminated, and all operating leases except for facilitating provisions are capitalized and included in the balance sheet. As a result of this, changes occur in the financial statements and basic financial ratios of the enterprises. IFRS 16 Leases Standard, published by the IASB in 2016, started to be implemented on January 1, 2019 and came into force in our country on the same date. The aim of this study is to determine the effect in the financial statements and basic financial ratios of the companies with the new standard by examining the financial statements and footnotes of companies registered in BIST and which present their items and financial statements affected by IFRS 16 comparatively in accordance with the transition provisions. After the examination of the 2019 financial reports of the companies traded on the BIST, it has been determined that forty four of the companies presented their comparative financial statements. As a result of the Dependent Sample T-Test and Wilcoxon Signed Ranks Test, it has been determined that there have been significant changes in PBT (Profit Before Tax), EBIT (EBIT-Earning Before Interest and Taxes), leverage ratios and profitability ratios of the companies analysed.

Keywords: IFRS 16, The Effects of IFRS 16 on Financial Statements, The Effect of IFRS 16 on Financial Ratios

Jel Classification: M40, M41, M48

1. GİRİŞ

İşletme dışında yer alan finansal tablo kullanıcıları, ihtiyaç duydukları ve ekonomik kararlarında kullanacakları faydalı finansal bilgiyi, işletmelerin sundukları finansal tablolardan elde etmektedirler. Sunulan bu bilgilerin, işletmelerin gerçek durumunu yansıtması, güvenilir, tarafsız, zamanında, tam, doğru ve şeffaf bir biçimde sunulması kullanıcılar açısından son derece önemlidir. Ancak 2001 yılından itibaren ortaya çıkan muhasebe skandalları ile finansal durum tablosu (bilanço) dışı finansman konusu gündeme gelmiş ve finansal tabloların güvenilirliği konusunda oluşan endişeler, muhasebe standartlarının sorgulanmasına sebep olmuştur.

Finansal durum tablosu dışı finansman ile işletmeler, sahip oldukları varlık ve yükümlülükleri finansal tablolarının dışına çıkararak, maruz kalabilecekleri riskleri gizleme imkanı bulabilmektedirler. Kiralamalar da finansal durum tablosu dışı finansman yöntemlerinden biri olup faaliyet kiralaması olarak kabul edilen kiralamalardan doğan varlık ve borçların finansal tablolara alınmaması finansal durum tablosu dışı finansman olarak değerlendirilmektedir (Pamukçu, 2010: 482). 2000'li yılların başından itibaren yaşanan muhasebe skandallarından sonra finansal durum tablosu dışı kalan kiralama yükümlülüklerinin büyüklüğü dikkat çekmiş ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK, IASB: International

Accounting Standards Board) ve Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB: Financial Accounting Standards Board) tarafından yayınlanan standartların yetersizliği yönünde çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bu endişeleri gidermek amacıyla IASB ve FASB 2006 yılında kiralama ile ilgili yeni bir muhasebe standardı hazırlamak için ortak bir proje başlatmışlardır (Aslan, 2018: 58). Yapılan uzun ve detaylı çalışmalardan sonra IASB yeni kiralama standardını UFRS 16 Kiralamalar adı ile 13 Ocak 2016'da yayınlamış ve 2019 yılından itibaren uygulama zorunluluğu getirmiştir (Marşap ve Yanık, 2018: 24). IASB tarafından yayınlanan bu standart, ülkemizde de KGK tarafından birebir tercüme edilerek TFRS 16 Kiralamalar adı ile yayınlanarak, 2019 yılında yürürlüğe girmiştir. Standartın amacı, kiralama işlemlerinin, kiracı ve kiraya veren taraflar açısından finansal tablolarda gerçeğe uygun bir biçimde sunulması ve bu şekilde finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarına uygun bilgileri elde edebilme olanağının sağlanmasıdır (TFRS 16, 2016: 1).

UFRS 16 ile kiraya verenler açısından çok önemli değişiklikler olmasa da kiracılar açısından çok önemli değişiklikler yapılmıştır. UFRS 16 genel bir yaklaşımla, kiracı işletmelerin, kiralama işlemlerinde finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ayrımını ortadan kaldırarak, kolaylaştırıcı hükümler dışında tüm kiralamaların finansal kiralamalara benzer biçimde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Böylece, vergi düzenlemeleri ve UMS 17'ye göre finansal durum tablosuna alınmayan faaliyet kiralamalarına konu varlıklar, yeni standart ile aktifleştirilerek finansal durum tablosuna taşınmaktadır. Bunun yanında kiralama yükümlülükleri de bugünkü değerinden ölçülerek finansal durum tablosunda kiralama borcu olarak yer almaktadır. Böylece işletmelerin finansal durum tablosunda, kâr veya zarar tablosunda ve bazı finansal oranlarında değişiklikler meydana gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, UFRS 16 ile yapılan değişiklikler sonucunda işletmelerin finansal tablolarında, dolayısıyla finansal oranları üzerinde meydana gelen etkileri, standardı ilk defa uygulayan şirketlerin finansal tablolarını ve finansal verilerini analiz ederek ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, Borsa İstanbul'da işlem gören ve UFRS 16'yı ilk defa uygulayan şirketlerden, UFRS 16'nın uygulanması ve uygulanmaması durumunun finansal tabloları üzerindeki etkisini karşılaştırmalı olarak sunan şirketler incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

Pek çok işletme tarafından finansal durum tablosu dışı bırakılan faaliyet kiralamalarının, aktifleştirilerek finansal durum tablosuna alınması ve bunun finansal tablolarda meydana getireceği etkiler konusunda literatürde uzun yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Bilanço dışı bırakılan faaliyet kiralamalarının aktifleştirilmesinde varlık ve borçların bazı tahminler kullanılarak bilançoya alınması ve bunun finansal tablolar üzerindeki etkileri ile ilgili ilk çalışma Imhoff vd. tarafından 1991 yılında yapılmıştır. Faaliyet kiralamalarının bir yıllık bilançoları üzerindeki etkileri, varlıkların getirisi (ROA-Return on Assets) ve borç/öz kaynak (D/E-Debt/Equity) oranları kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmada ayrıntılı olarak açıklanan faaliyet kiralamalarının aktifleştirilmesi yöntemi daha sonra Imhoff Modeli olarak adlandırılmış ve pek çok çalışmada da kullanılmıştır. Imhoff vd. (1997) yaptıkları diğer bir çalışmada ise kiralamaların aktifleştirilmesinin kâr veya zarar tablosu üzerindeki etkilerini incelemiş ve net kâr ve faaliyet kârına olabilecek etkilerini değerlendirmişlerdir. Kâr veya zarar tablosu üzerindeki etkilerini değerlendirirken, yöneticilerin işletmelerin finansal performanslarını

karşılaştırmak ve ölçmek için dikkate alması gereken oranlar içerisinde, varlık kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığına (ROE) dikkat etmelerini önermişlerdir.

Fülber vd. (2008), seçilmiş Alman Şirketlerinde aynı yöntemi kullanarak etki analizi yapmış ve perakende ile moda sektöründeki işletmeler öncelikli olmak üzere pek çok işletmenin kiralamaların aktifleştirilmesinden etkileneceğini tespit etmişlerdir. Buradaki değişikliklerin aktif ve pasifte meydana gelecek değişikliklerden etkilenen oranlar üzerinde gerçekleşecek olup, kârlılık üzerinde çok önemli bir değişiklik olmayacağı sonucuna varmışlardır. Durocher (2008) tarafından Kanada’da halka açık şirketlerin finansal tabloları üzerinde yapılan çalışmada ise kiralamaların aktifleştirilmesinden sonra şirketlerin cari oranları ile kaldıraç oranlarında dikkat çekici farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Kira ödemeleri yerine, amortisman ve faiz ödemelerinin muhasebeleştirilmesi yolu ile şirket kârlarının ve performanslarının etkilendiği belirtilmiştir.

Duke vd. (2009), Enron Skandalından sonra 366 işletme üzerinde yaptıkları çalışmalarında, bu işletmelerin yaklaşık 582,04 milyon dolarlık kiralama borçlarını bilanço dışı bıraktıklarını ve bunun da bildirmiş oldukları toplam borçların yüzde 11,13’ünü oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Bu işletmelerin, kiralamalarını aktifleştirmiş olmaları halinde, borç/özkaynak oranlarının etkileneceğini ve finansal performanslarının düşeceğini, yine aktif kârlılık oranı ile faiz ve kira gideri karşılama oranlarının da olumsuz etkileneceğini tespit etmişlerdir.

Lee vd. (2014), Amerika’da yaptıkları araştırmalarında kiralamaların aktifleştirilmesinin finansal oranları her zaman kötüleştirmediğini bazen iyileşmesine de sebep olduğunu açıklamışlardır. Çalışmada, kiralamaların aktifleştirilmesinin finansal oranlar üzerindeki etkilerinin yıllar itibari ile farklı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kiralamaların aktifleştirilmesinin etkisinin işletme büyüklüğü ve sektörlere göre de değişim gösterdiğini tespit etmişlerdir. Wong ve Joshi (2015) ise Avustralya’da da benzer sonuçlara ulaşmışlar, özkaynak kârlılığı üzerindeki etkinin anlamsız olduğu sonucuna varmışlardır.

IASB (2016) tarafından da UFRS 16’nın etki analizi yayınlamış ve gerçekleşmesi muhtemel değişiklikler şöyle açıklanmıştır; varlıklarda ve yabancı kaynaklarda artış, özkaynaklarda azalış, faiz, vergi, amortisman ve itfa öncesi kâr (EBITDA) da artış, faaliyet kârı ve finansman giderlerinde artış, vergi öncesi kâr veya zararda önemli olmayan ancak çift yönlü bir değişim olması beklenmektedir. Meydana gelen bu değişimin işletmelerin temel finansal oranları üzerinde de etkili olacağı, finansal kaldıraç oranları ile varlık ve özkaynak kârlılık oranlarını da etkileyeceği belirtilmiştir.

Sarı vd. (2016) yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul’da işlem gören ve perakende sektöründe faaliyet gösteren 7 işletmenin 2010 ve 2014 yılları arasında beş yıllık finansal verilerini kullanarak kiralamaların aktifleştirilmesinin finansal tablolar üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda ilk iki yılda kiralamaların aktifleştirilmesinin işletmelerin varlık ve yükümlülükleri üzerindeki etkisinin önemli olduğunu, diğer yıllardaki etkisinin ise önemli olmadığını tespit etmişlerdir. Yaptıkları analizlerde toplam borç/toplam varlık oranı önemli ölçüde etkilenmezken toplam borç/özkaynak oranının önemli ölçüde etkilendiğini tespit etmişler, varlık ve özkaynak kârlılığının ise önemli ölçüde değişmediği sonucuna varmışlardır. Öztürk (2016) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise UFRS 16’nın, 3 hava yolu şirketinin finansal durumu üzerindeki etkisi, likidite ve mali yapı oranları açısından değerlendirilmiştir. Yapılan analizler ile şirketlerin, UFRS 16 öncesi yaptıkları faaliyet kiralamasının oranına bağlı olarak

likidite ve mali yapı oranlarının değişeceği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda faaliyet kiralamaları fazla olan şirketlerin mali yapı oranları yükselirken, cari oranın oldukça düşeceği belirtilmiştir.

Acar vd. (2017), Imhoff vd. tarafından geliştirilen modeli kullanarak faaliyet kiralamalarının aktifleştirilmesinin finansal tablolar üzerindeki olası etkilerini, BİST’te işlem gören perakende, taşımacılık, telekomünikasyon ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren 30 şirketin finansal tabloları üzerinde t-testleri ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, kaldıraç oranları başta olmak üzere, finansal oranlarda anlamlı değişiklikler gözlemlenirken, en çok etkileneceği öngörülen sektörün ise perakende sektörü olacağı belirtilmiştir. Aktaş vd. (2017) ise perakende ve havayolu taşımacılığı sektöründen birer işletmede UFRS 16’nın etkilerini tahmin etmeye yönelik çalışmalarında, sektörler göre etkinin farklı olacağını, düşük kârlılık düzeyi ile çalışan işletmelerin kârlılık oranlarındaki etkinin de düşük olacağını ifade etmişlerdir.

Diaz ve Ramirez (2018), yaptıkları çalışmada gelecekteki kira ödemelerinin bugünkü değerini hesaplar-ken kullandıkları kira dönemi ve iskonto oranını önceki çalışmalardan farklı olarak UFRS 16 standardı ile daha uyumlu olarak değiştirmişler ve Avrupa’daki 646 işletmeden oluşan geniş kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. Sonuçta yeni standardın beklenen etkisinin önceki çalışmalarda bulunan etkiden daha fazla olduğunu ve bu etkinin de perakende, turizm ve taşımacılık sektöründe daha fazla ortaya çıkacağını öngörmüşlerdir. Kârlılık oranları üzerinde ise tutarlı bir sonuç elde edememişlerdir.

Giner vd. (2019), Stoxx All Europe 100 endeksinde yer alan 72 işletmenin beş yıllık verilerini Monte Carlo simülasyon modeli ile değerlendirmişlerdir. UFRS 16’nın ilk uygulama yılı olan 2019’da likidite ve aktif kârlılığı azalırken, kaldıraç ve özkaynak kârlılığının artacağı fakat diğer çalışmaların aksine sonraki yıllarda bu oranların değişmeyeceği sonucunu elde etmişlerdir. Parlak ve Akdoğan (2019) ise, UMS 17 ile UFRS 16’nın imalat sektöründe yer alan şirket performansları üzerine olan etkilerini karşılaştırmalı olarak ele aldıkları çalışmada, işletmelerin finansal performanslarının yeni standarttan etkileneceği sonucuna ulaşmışlardır.

Akdoğan ve Erhan (2020), perakende sektöründe yer alan 6 işletmenin 2017 yılı finansal raporlarını inceleyerek, UFRS 16 uyarınca kiralama yükümlülükleri ve kullanım hakkı varlıklarını tespit etmişlerdir. UMS 17 ve UFRS 16’ya göre hazırlanan finansal tabloları üzerinden finansal oranları hesaplayarak, UFRS 16’nın bu sektördeki işletmelerin likidite oranları ile varlık devir hızını azaltırken, finansal kaldıraç, faaliyet kârları ile faiz ve vergi öncesi kârı arttıracığını belirtmişlerdir.

UFRS 16’nın dünyada ve ülkemizde uygulanma zorunluluğu 1 Ocak 2019 tarihinde başlamıştır. Bu nedenle uygulama sonuçlarını değerlendiren az sayıda çalışma bulunmaktadır. Gökten ve Kurnaz (2020), diğer çalışmalardan farklı olarak UFRS 16’nın ilk uygulama sonuçlarından sonra dört hava yolu işletmesinin finansal veri ve oranlarında meydana gelen değişimi finansal analiz yaparak incelemişlerdir. Yapılan değerlendirme sonucunda UFRS 16’nın işletmelerin sermaye ve kâr yapılarında değişiklikler yarattığını ve özkaynaklarda meydana gelen azalmanın kiracı işletmelerin defter değerini düşürdüğünü ancak faaliyet kârlılığı ile faiz, vergi ve amortisman öncesi kârda artış meydana getirdiğini tespit etmişlerdir. Finansal kaldıraç oranının artmasının işletmelerin finansal risklerini artırırken, varlık devir hızının düşmesinin ise varlık etkinliğini düşüreceğini belirtmişlerdir.

Dögüş ve Üçoğlu (2021), UFRS 16'yı 2019 yılında uygulayan 28 şirketin finansal tablolarını incelemişler ve yaptıkları oran analizi ile likidite ve kârlılıkla ilgili oranlarda azalma söz konusu iken finansal kaldıracın arttığını tespit etmişlerdir. Çalışmada incelenen sektörlerden ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörü dışındaki, perakende ticaret, imalat, bilişim, inşaat ve bayındırlık sektörlerinde ortak olarak anlamlı bir değişime uğrayan tek oranın aktif devir hızı olduğunu belirtmişlerdir. Yeni standardın etkisinin en belirgin olduğu sektörün ise perakende ticaret olduğunu tespit etmişlerdir.

3. ARAŞTIRMA

Bu bölümde, UFRS 16'nın 1.1.2019 tarihinde zorunlu olarak uygulanmaya başlaması ile birlikte, Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören ve UMS 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı kapsamında UFRS 16'nın etkilerini karşılaştırmalı olarak (muhasebe politikası değişikliği öncesi ve düzeltmeler sonrası) sunan şirketlerin, finansal tablolarında ve temel finansal oranlarında meydana gelen etkileri tespit etmeye yönelik bir araştırma yer almaktadır. Yeni standardın geçiş hükümleri gereğince UMS 8 kapsamında düzenleme yapmayı tercih eden işletmelerin muhasebe politikası değişikliği olarak finansal tablolarını karşılaştırmalı (politika değişikliği öncesi ve düzeltmeler sonrası) düzenlemeleri gerekmektedir (Karataş, 2019: 121-122).

3.1. Araştırmanın Amacı

UFRS 16 Kiralamalar Standardı uygulanmaya başlanmadan önce, faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılan kiralamalar, kiracının finansal durum tablosunda bir varlık ve borç olarak raporlanmamaktaydı. Finansal durum tablosunda raporlanmayan bu kiralamalara ilişkin bilgilerin önemlilik düzeyi ise sektör, bölge ve işletmeye göre farklılıklar göstermektedir. Faaliyet kiralamalarının yoğun olarak yapıldığı sektör ve işletmelerde, finansal durum tablosu dışı bırakılan kiralamalara ilişkin bilgilerin, bu işletmelerin varlık ve yükümlülükleri üzerinde önemli etkiler meydana getirdiği kabul edilmektedir (Altıntaş ve Türel, 2016: 131-132).

Bu çalışmanın amacı, BİST'e kayıtlı, UFRS 16'yı uygulamış ve geçiş hükümleri uyarınca UFRS 16'nın etkilerini içeren karşılaştırmalı finansal tabloları sunan işletmelerin finansal verilerini inceleyerek, finansal tablolarında ve temel finansal oranlarında meydana gelen etkileri tespit etmektir. Bu kapsamda;

- ✓ UFRS 16'nın, işletmelerin finansal durum tablolarındaki, varlıklar, borçlar ve özkaynaklar üzerindeki etkileri,
- ✓ UFRS 16'nın, işletmelerin kâr veya zarar tablolarındaki, VÖK (Vergi Öncesi Kâr) ve FVÖK (EBIT-Faiz ve Vergi Öncesi Kâr) üzerindeki etkileri,
- ✓ UFRS 16'nın, işletmelerin finansal durum tabloları ve kâr veya zarar tablolarından hareketle hesaplanan temel finansal oranları üzerindeki etkileri, analiz edilecektir.

Literatürde yer alan bazı çalışmalarda UFRS 16'nın uygulanması durumunda işletmelerin finansal tablolarında ve bazı finansal oranlarında meydana gelmesi muhtemel etkiler tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma ile standardın ilk uygulama sonuçları önceki çalışmalarda ortaya konan beklentiler ile karşılaştırılarak tahminlerin ne ölçüde gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.2. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırma konusu, UFRS 16 Kiralamalar standardının uygulanması sonucunda işletmelerin finansal tablolarında ve temel finansal oranlarında yarattığı değişiklikler ile bu değişikliklerin boyutunu tespit etmektir.

UFRS 16'nın uygulanma zorunluluğu 1.1.2019 tarihinde başladığı için bugüne kadar az sayıda çalışmada standardın uygulama sonuçlarının değerlendirilip analiz edildiği görülmüştür. Literatür incelemesinde, çalışmaların büyük bir kısmının, Imhoff modeli olarak adlandırılan yöntemle, kiralamaya konu varlıkların ve yükümlülüklerin bazı varsayımlar ile tahmin edilmesi ve aktifleştirilen bu tutarların finansal tablolar ile temel finansal göstergeler üzerinde meydana getireceği olası etkinin analizi etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu çalışmada, BİST'te yer alan ve standardı ilk defa uygulayan işletmelerin finansal verileri kullanılarak ortaya çıkan etkilerin analiz edilmesi amaçlandığından çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın;

- ✓ Standart düzenleyici otoritelere, yeni kiralama standardı ile ilgili beklentilerine ulaşıp ulaşmadıkları konusunda fikir verme açısından,
- ✓ Finansal tablo düzenleyenlere ve yöneticilere, işletmenin finansal performansını değerlendirmelerine katkı sağlaması bakımından,
- ✓ İşletmelere borç verenlere, mevcut ve potansiyel yatırımcılara, finansal durum tablosu dışı bırakılmış ve maruz kaldıkları riskleri değerlendirmede,
- ✓ Araştırmacılara, kiralama muhasebesinde çok önemli değişiklikler meydana getiren UFRS 16'nın ilk uygulama sonuçlarını görüp değerlendirmelerine faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmada, KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu) web adresinde yer alan halka açık şirketlerin finansal tablo ve dipnotlarından elde edilmiş ikincil verilerden faydalanılmıştır. Çalışmada finansal tabloları ve finansal verileri analiz edilen şirketler, mali kuruluşlar hariç olmak üzere BİST'te yer alan sektörlerle kayıtlı ve UFRS 16 standardını uyguladıktan sonra UFRS 16'nın finansal tablolarına olan etkilerini açıklayan şirketlerden oluşmaktadır. Araştırmada bu şirketlerin seçilme nedeni uygulama sonuçları ile ilgili değişen kalemlerin şirketlerce gerçeğe uygun bir biçimde sunulmuş olduğunun düşünülmesidir.

Araştırmanın kısıtları ise;

- ✓ Borsa İstanbul'da işlem gören ve finansal tabloları KAP'ta yer alan sektörlerdeki toplam 400 adet şirketten 127'si mali kuruluştur. Mali kuruluşlar dışındaki sektörlerde yer alan 273 şirketin sadece 44'ü UFRS 16 öncesi ve sonrası finansal tablolarını karşılaştırmalı olarak açıklamışlardır. Bu nedenle bu çalışma sadece bu 44 şirket ile sınırlıdır.
- ✓ UFRS 16'nın etkilediği kalemler dolayısı ile etkilendiği düşünülen finansal oranlarla sınırlıdır.
- ✓ Finansal tablo verilerinin ve bu tablolardan oluşan finansal oranların doğruluğu finansal tabloların doğruluğu ile sınırlıdır.

- ✓ Araştırmada verileri analiz edilen şirketlerden sekiz tanesinin Faiz ve Vergi Öncesi Kâr (FVÖK) bilgilerine ulaşılammıştır. Bu nedenle FVÖK ile ilgili yapılacak analizler, tespit edilenler ile sınırlıdır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında öncelikle test edilecek hipotezlere yer verilmiştir. Ardından hipotezleri test edebilmek için analizde kullanılacak verilerin nasıl elde edildiği ve hipotezleri değerlendirirken kullanılacak analiz yöntemleri açıklanmıştır.

3.4.1. Araştırmanın Hipotezleri

UFRS 16'nın uygulanması ile birlikte faaliyet kiralaması yapan işletmelerin varlıklarının ve borçlarının artması ile özkaynaklarının azalması beklenmektedir. İşletmelerin kâr veya zarar tablolarında raporlanacak olan işletme kârlarında da değişiklikler öngörülmektedir. UFRS 16'nın finansal durum tablolarında ve kâr veya zarar tablolarında meydana getirdiği değişim sonucunda, bu kalemlere bağlı olarak hesaplanan finansal oranlarda da değişiklik meydana gelmesi beklenmektedir. Araştırmada finansal veriler kullanılarak hesaplanan ve ardından analiz edilen finansal oranlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Finansal Oranlar

Finansal Kaldıraç Oranları	
Toplam Borç / Toplam Varlık	TB/TV
Toplam Borç / Özkaynak	TB/ÖK
Aktif Kârlılık Oranları	
Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık	VÖK/TV
Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık	FVÖK/TV
Özkaynak Kârlılık Oranları	
Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak	VÖK/ÖK
Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak	FVÖK/ÖK

Beklenen bu değişikliklerin anlamlılık düzeyini test etmek amacı ile 11 adet hipotez oluşturulmuştur;

- H_1 : Şirketlerin finansal durum tablolarında, UFRS 16 sonrası varlık toplamı (TV) ile UFRS 16 öncesi varlık toplamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_2 : Şirketlerin finansal durum tablolarında, UFRS 16 sonrası borç toplamı (TB) ile UFRS 16 öncesi borç toplamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_3 : Şirketlerin finansal durum tablolarında, UFRS 16 sonrası özkaynak toplamı (ÖK) ile UFRS 16 öncesi özkaynak toplamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_4 : Şirketlerin kâr veya zarar tablolarında, UFRS 16 sonrası vergi öncesi kârları (VÖK) ile UFRS 16 öncesi vergi öncesi kârları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

- H_3 : Şirketlerin kâr veya zarar tablolarında, UFRS 16 sonrası faiz ve vergi öncesi kârları (FVÖK) ile UFRS 16 öncesi faiz ve vergi öncesi kârları arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_6 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Toplam Borç / Toplam Varlık (TB/TV) oranı ile UFRS 16 öncesi Toplam Borç / Toplam Varlık oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_7 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Toplam Borç / Özkaynak (TB/ÖK) oranı ile UFRS 16 öncesi Toplam Borç / Özkaynak oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_8 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık (VÖK/TV) oranı ile UFRS 16 öncesi Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_9 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak (VÖK/ÖK) oranı ile UFRS 16 öncesi Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak Oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_{10} : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık (FVÖK/TV) oranı ile UFRS 16 öncesi Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H_{11} : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak (FVÖK/ÖK) oranı ile UFRS 16 öncesi Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3.4.2. Araştırmanın Veri Seti

KAP'ta belirtilen sektörlerde BİST'e kayıtlı tüm işletmelerin finansal raporları incelenmiş ve bunlardan Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş hariç diğerlerinin UFRS 16 standardını 1.1.2019 tarihinden itibaren uyguladıkları tespit edilmiştir. Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş ise UFRS 16'yı 1 Ocak 2018 tarihinde başlayan hesap döneminde erken uygulamayı seçmiştir. BİST'te yer alan tüm şirketlerin 2019 yılına ait finansal raporları incelenmiş ve analiz için mali kuruluşlar hariç olmak üzere, UFRS 16 öncesi ve UFRS 16 sonrası finansal tablo ve verilerini karşılaştırmalı olarak açıklayan 44 işletme tespit edilmiştir. Bu işletmeler ve bağlı oldukları sektörler, Tablo 2'de sunulmuştur. Tablodan görüldüğü üzere perakende sektöründen yedi, otel ve lokanta sektöründen bir, ulaştırma, depolama ve haberleşme sektöründen beş, imalat sektöründen 22, elektrik, gaz ve su sektöründen bir, inşaat ve bayındırlık sektöründen iki, sağlık sektöründen bir ve teknoloji ve bilişim sektöründen beş işletme araştırmaya dahil edilmiştir.

Tablo 2: Araştırmanın Veri Setinde Yer Alan Şirketler

BIST Kodu	Şirket Adı/Unvanı	Bağlı Olduğu Sektör
MAVI	Mavi Giyim Sn. A.Ş.	Perakende
ADESE	Adese AVM Tic. A.Ş.	Perakende
SOKM	Şok Marketler Tic. A.Ş.	Perakende
BIMAS	Bim Birl. Marketler A.Ş.	Perakende
MGROS	Migros Ticaret A.Ş.	Perakende
BIZIM	Bizim Toptan Sat. Mğ. A.Ş.	Perakende
CRFSA	Carrefoursa Sabancı Tic. Mer.	Perakende
TEKTU	TEK -ART Turizm A.Ş.	Otel / lokanta
CLEBI	Çelebi Hava Servisi A.Ş.	Ulaştırma/Depolama/Haberleşme
PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.	Ulaştırma/Depolama/Haberleşme
THYAO	Türk Hava Yolları A.O.	Ulaştırma/Depolama/Haberleşme
DOCO	DO&CO Aktiengesell Schaft	Ulaştırma/Depolama/Haberleşme
TCELL	Turkcell İletişim Hiz. A.Ş.	Ulaştırma/Depolama/Haberleşme
TRKCM	Trakya Cam A.Ş.	İmalat
DENCM	Denizli Cam A.Ş.	İmalat
ANACM	Anadolu Cam A.Ş.	İmalat
SODA	Soda Sanayi A.Ş.	İmalat
TOASO	Tofaş Türk Otom. Fab. A.Ş.	İmalat
VESBE	Vestel Beyaz Eşya San. A.Ş.	İmalat
SKTAS	Söktaş Tekstil Sn. A.Ş.	İmalat
YKSLN	Yükselen Çelik A.Ş.	İmalat
PRKAB	Türk Prysmian Kablo Sis. A.Ş.	İmalat
KARTN	Kartonsan Karton San. A.Ş.	İmalat
JANTS	Jantsa Jant Sanayi A.Ş.	İmalat
SODSN	Sodaş Sodyum San. A.Ş.	İmalat
ASUZU	Anadolu Isuzu Otom. San. A.Ş.	İmalat
AEFES	Anadolu Efes Biracılık San. A.Ş.	İmalat
DMSAS	Demisaş Döküm San. A.Ş.	İmalat
DGKLB	Doğtaş Kelebek Mobilya A.Ş.	İmalat
CCOLA	Coca Cola İçecek A.Ş.	İmalat
SAYAS	Say Reklamcılık Yapı Dek. A.Ş.	İmalat
ATEKS	Akın Tekstil A.Ş.	İmalat
BAKAB	Bak Ambalaj San. Ve Tic. A.Ş.	İmalat
BTCIM	Batıçim Çimento San. A.Ş.	İmalat
DEVA	Deva Holding A.Ş.	İmalat

ENJSA	Enerjisa Enerji A.Ş.	Elektrik/Gaz/su
TURGG	Türker Proje Gayri Menkul A.Ş.	İnşaat/Bayındırlık
EDIP	Edip G.menkul Yat. San. A.Ş.	İnşaat/Bayındırlık
MPARK	MLP Sağlık Hizmetleri A.Ş.	İnsan Sağlığı
DGATE	Datagate Bilgisayar Mlz. A.Ş.	Teknoloji
DESPC	Despec Bilgisayar Paz. A.Ş.	Teknoloji
INDES	İndeks Bilgisayar Sist. Yaz. A.Ş.	Teknoloji
ALCTL	Alcatel Telekomünikasyon A.Ş.	Teknoloji / Bilişim
KAREL	Karel Elekt. San. Tic A.Ş.	Teknoloji / Bilişim

3.4.3. Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemleri

Araştırma kapsamında UFRS 16 öncesi ve sonrası veri setine sahip şirketlerin finansal durum tablolarında, işletme kârlarında ve finansal kaldıraç ile kârlılık oranlarında meydana gelen değişimlerin anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla analizler yapılmıştır. İstatistiki yöntemlerden t-testleri, incelenecek değişkenler açısından iki grup arasında anlamlı bir fark olup olmadığının tespitinde kullanılmaktadır (Altunışık vd., 2010: 181). T- testleri, iki örneklemleri karşılaştırma testlerinde en çok kullanılan testlerden olup yapılabilmesi için öncelikle bağımlı değişken puanları dağılımının, normal dağılım varsayımını sağlaması gerekmektedir (Bursal, 2019: 65). Verinin normal dağılmadığı durumlarda kullanılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi, Bağımlı Örneklem T-testinin nonparametrik karşılığı olarak kullanılmaktadır (Baştürk, 2016: 164-165).

Araştırmada uygulanacak testler öncesinde normallik varsayımları ele alınmıştır. Normal dağılım şartlarını değerlendirmek için ilk olarak normallik testlerinden Shapiro-Wilks testinin anlamlılık (p) değerine bakılmıştır. Normal dağılıma sahip bir örnekte Shapiro-Wilks testi sonucu $\alpha > 0,05$ ise anlamlı kabul edilmektedir (Bursal, 2019: 50). Kullanılan her yöntemin bazı dezavantajlarının olması nedeni ile normallik testine ek olarak histogram, Q-Q grafiği, çarpıklık ve basıklık değerleri birlikte değerlendirilerek, dağılımın normalliğine karar verilmiştir. Çarpıklık (Skewness) değerlerinin +1 ile -1 arasında, basıklık (Kurtosis) değerlerinin +2 ile -1 arasında olması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilebilmektedir (Seçer, 2015: 25).

Standart t testi, Anova testi ve diğer parametrik testler için verilerin değil, verilerin ortalamalarının dağılımının normallik varsayımını sağlaması gerekmektedir (Norman, 2010: 628). Çalışmada her hipotez için öncelikle normal dağılım varsayımı kontrol edilmiş ve normal dağılım varsayımını sağlayan veriler için Bağımlı Örneklem T-Testi, normal dağılım koşullarına uymayan veriler için ise Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

UFRS 16'nın araştırmada yer alan 44 şirketin finansal verilerine etkisi, aşağıda yer alan Tablo 3'te sunulmuştur. Analize konu edilen 44 şirketin verisi incelendiğinde, iki şirketin özkaynaklarının negatif olduğu görülmüş ve H_7 , H_9 ve H_{11} hipotezlerinin analizinde kullanılan veri setinde bu şirketler kapsam dışı bırakılmıştır. Şok Marketler Ticaret AŞ'nin UFRS 16 öncesi özkaynakları 90.056.059 TL iken UFRS

16 sonrası (-) 26.864.823 TL olmuştur. Ayrıca Carrefoursa Carrefour Sabancı Ticaret Merkezi AŞ'nin (-) 250.257.861 TL olan özkaynakları, UFRS 16 uygulandıktan sonra (-) 301.938.282 TL'ye düşmüştür. UFRS 16'nın uygulanması, bu iki şirketin özkaynaklarını her ne kadar önemli ölçüde etkilemiş olsa da şirketlerin özkaynaklarının negatif olması TB/ÖK, VÖK/ÖK ve FVÖK/ÖK oranlarını anlamsızlaştırdığı için bu şirketler analizde kullanılmamıştır.

Tablo 3: UFRS 16'nın Şirketlerin Finansal Verilerine Etkisine Ait İstatistikler

Değişkenler	N	Ortalama	Std. Sapma	Wilcoxon Test	Paired T-Test
TV (-)	44	8.037.469.225,9	18.447.159.505,9	-5.777	
TV (+)	44	8.647.663.294,7	19.680.619.914,7	(0,000)**	
TB (-)	44	5.194.319.937,3	12.576.952.443,9	-5.777	
TB (+)	44	5.832.220.781,5	13.897.767.435,1	(0,000)**	
ÖK (-)	44	2.827.771.584,1	6.280.695.941,3	-5.462	
ÖK (+)	44	2.800.384.126,8	6.276.321.016,9	(0,000)**	
VÖK (-)	44	456.483.228	1.009.614.305,0	-5.100	
VÖK (+)	44	427.193.999,2	1.007.145.178,6	(0,000)**	
FVÖK (-)	36	546.793.365	1.211.047.079,2	-5.027	
FVÖK (+)	36	591.653.806,1	1.244.341.472,2	(0,000)**	
TB/TV (-)	44	0.5996	0.2144		-3.751
TB/TV (+)	44	0.6159	0.2213		(0,001)**
TB/ÖK (-)	42	3.7944	10.1346	-5.645	
TB/ÖK (+)	42	4.6827	11.613	(0,000)**	
VÖK/TV (-)	44	0.0566	0.0890		2.745
VÖK/TV (+)	44	0.0496	0.0887		(0,009)**
VÖK/ÖK (-)	42	-0.0510	1.1675	-4.558	
VÖK/ÖK (+)	42	-0.1124	1.1693	(0,000)**	
FVÖK/TV (-)	36	0,0913	0,0816		-0.549
FVÖK/TV (+)	36	0,0925	0,0757		(0,586)
FVÖK/ÖK (-)	34	0.3551	0.3967	-4.744	
FVÖK/ÖK (+)	34	0.4243	0.5669	(0,000)**	

(-) UFRS 16 öncesi verileri temsil etmektedir.

(+) UFRS 16 sonrası verileri temsil etmektedir.

** UFRS 16 öncesi ve sonrası değerler arasındaki fark yüzde 99 güvenle ($p < 0.01$) istatistiksel olarak anlamlıdır.

* UFRS 16 öncesi ve sonrası değerler arasındaki fark yüzde 95 güvenle ($p < 0.05$) istatistiksel olarak anlamlıdır.

H₁: Şirketlerin finansal durum tablolarında, UFRS 16 sonrası varlık toplamı (TV) ile UFRS 16 öncesi varlık toplamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analizde yer alan şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası varlık toplamaları arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H₁ hipotezi kabul edilmiştir. UFRS 16 sonrası toplam varlıkların ortalamasında UFRS 16 öncesine göre yüzde 7,6 oranında artış tespit edilmiştir. Analize giren şirketlerin verileri incelediğinde şirketlerin tamamında UFRS 16 sonrası varlık toplamalarında artış olduğu görülmüştür.

H₂: Şirketlerin finansal durum tablolarında, UFRS 16 sonrası borç toplamı (TB) ile UFRS 16 öncesi borç toplamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası borç toplamaları arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H₂ hipotezi kabul edilmiştir. Analiz kapsamında yer alan şirketlerin UFRS 16 sonrası toplam borç ortalamasında UFRS 16 öncesi toplam borç ortalamasına göre yüzde 12,3 oranında artış meydana gelmiştir. Analize giren 44 şirketin verisi incelediğinde tüm şirketlerin UFRS 16 sonrası borç toplamalarında artış olduğu tespit edilmiştir.

H₃: Şirketlerin finansal durum tablolarında, UFRS 16 sonrası özkaynak toplamı (ÖK) ile UFRS 16 öncesi özkaynak toplamı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası özkaynak toplamaları arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Analize konu edilen 44 şirketin verisi incelediğinde UFRS 16 sonrası sadece iki şirketin özkaynak toplamalarında artış meydana gelirken, 42 şirketin özkaynak toplamalarında azalış olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin finansal durum tablolarında UFRS 16 öncesi özkaynaklarının ortalaması 2.827.771.584,1 TL iken, UFRS 16 sonrası yüzde 1 azalışla 2.800.384.126,8 TL'ye düştüğü görülmüştür.

H₄: Şirketlerin kâr veya zarar tablolarında, UFRS 16 sonrası vergi öncesi kârları (VÖK) ile UFRS 16 öncesi vergi öncesi kârları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analiz kapsamında yer alan şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası vergi öncesi kârları arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Analize konu edilen 44 şirketin verisi incelediğinde UFRS 16 sonrası sadece iki şirketin vergi öncesi kârlarında artış meydana gelirken, 42 şirketin vergi öncesi kârlarında azalış olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin kâr veya zarar tablolarında UFRS 16 öncesi, vergi öncesi kârlarının ortalaması 456.483.228 TL iken, UFRS 16 sonrası yüzde 6,4 azalış göstererek 427.193.999,2 TL'ye düştüğü görülmüştür.

H₅: Şirketlerin kâr veya zarar tablolarında, UFRS 16 sonrası faiz ve vergi öncesi kârları (FVÖK) ile UFRS 16 öncesi faiz ve vergi öncesi kârları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analiz kapsamında yer alan şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası faiz ve vergi öncesi kârları arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Analize konu edilen 36 şirketin verisi incelendiğinde, şirketlerin kâr veya zarar tablolarında UFRS 16 öncesi faiz ve vergi öncesi kârlarının ortalaması 546.793.365 TL iken, UFRS 16 sonrası yüzde 8,2 artışla 591.653.806,1 TL'ye yükseldiği görülmüştür.

H_6 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Toplam Borç / Toplam Varlık (TB/TV) oranı ile UFRS 16 öncesi Toplam Borç / Toplam Varlık oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası TB/TV oranı arasındaki ilişki Bağımlı Örneklem T-Testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,001<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Analize konu edilen 44 şirketin verisi incelendiğinde UFRS 16 sonrası sadece bir şirketin TB/TV oranında azalış olduğu görülürken, 43 şirketin TB/TV oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin UFRS 16 öncesi TB/TV oranı ortalaması 0,5996 iken, bu oranın UFRS 16 sonrası yüzde 2,7 artışla 0,6159'a yükseldiği görülmüştür.

H_7 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Toplam Borç / Özkaynak (TB/ÖK) oranı ile UFRS 16 öncesi Toplam Borç / Özkaynak oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analiz kapsamında yer alan şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası TB/ÖK oranı arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H_7 hipotezi kabul edilmiştir. Analizde yer alan tüm şirketlerin TB/ÖK oranlarının UFRS 16 sonrasında arttığı tespit edilmiştir. Şirketlerin finansal durum tablolarında UFRS 16 öncesi TB/ÖK ortalaması 3,7944 iken, bu oranın UFRS 16 sonrası yüzde 23,4 artışla 4,6827'ye yükseldiği gözlemlenmiştir.

H_8 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık (VÖK/TV) oranı ile UFRS 16 öncesi Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analiz kapsamında yer alan şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası VÖK/TV oranı arasındaki ilişki, Bağımlı Örneklem T-Testi ile analiz edilmiş ve $p=0,009<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H_8 hipotezi kabul edilmiştir. Analize konu edilen 44 şirketin verisi incelendiğinde UFRS 16 sonrası iki şirketin VÖK/TV oranında artış olduğu görülürken, 42 şirketin VÖK/TV oranında azalış olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin UFRS 16 öncesi VÖK/TV oranları ortalaması 0,0566 iken, bu oranın UFRS 16 sonrası yüzde 12,4 azalış göstererek 0,0496'a düştüğü gözlemlenmiştir.

H_9 : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak (VÖK/ÖK) oranı ile UFRS 16 öncesi Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası VÖK/ÖK oranı arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H_9 hipotezi kabul edilmiştir. Şirketlerin, UFRS 16 öncesi VÖK/ÖK oranlarının ortalaması (-) 0,0510 iken, bu oranın UFRS 16 sonrası yüzde 120'lik bir azalışla (-) 0,1124'e düştüğü gözlemlenmiştir.

H_{10} : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık (FVÖK/TV) oranı ile UFRS 16 öncesi Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Toplam Varlık oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analizde verileri kullanılan şirketlerin UFRS 16 öncesi ve sonrası FVÖK/TV oranları arasındaki ilişki Bağımlı Örneklem T-Testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,586>0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüş ve H_{10} hipotezi reddedilmiştir. Şirketlerin, UFRS 16 öncesi FVÖK/TV oranlarının ortalaması 0,0913 iken, bu oranın UFRS 16 sonrası yüzde 1,31'lik artışla 0,0925 olduğu görülmüştür. UFRS 16 öncesi ve sonrası şirketlerin toplam varlıklarında ve FVÖK'lerinde anlamlı bir değişiklik olmuş olsa da varlık toplamları ve FVÖK artış oranlarının birbirlerine yakın olması nedeni ile şirketlerin çoğunlukla UFRS 16 sonrasında oluşan FVÖK/TV oranlarının UFRS 16 öncesi FVÖK/TV oranlarına yakın olduğu tespit edilmiştir.

H_{11} : Şirketlerin, UFRS 16 sonrası Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak (FVÖK/ÖK) oranı ile UFRS 16 öncesi Faiz ve Vergi Öncesi Kâr / Özkaynak oranı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Şirketlerin, UFRS 16 öncesi ve sonrası FVÖK/ÖK oranı arasındaki ilişki Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiş olup, $p=0,000<0,05$ olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve H_{11} hipotezi kabul edilmiştir. Şirketlerin UFRS 16 öncesi FVÖK/ÖK oranlarının ortalaması 0,3551 iken, bu oranın UFRS 16 sonrası yüzde 19,5 artışla 0,4243'e yükseldiği tespit edilmiştir.

Hipotezlere ilişkin yukarıda detaylı olarak açıklanan analiz sonuçları Tablo 4'te özet olarak sunulmuştur.

Tablo 4: Analiz Sonuçlarının Özeti

TV	TB	ÖK	VÖK	FVÖK	TB/TV	TB/ÖK	VÖK/TV	VÖK/ÖK	FVÖK/TV	FVÖK/ÖK
Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Red	Kabul

Tablo 4'te görüldüğü üzere, UFRS 16 şirketlerin finansal tablolarını ve finansal oranlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Analiz edilen hipotezlerden FVÖK/TV oranındaki değişim haricinde diğer tüm hipotezler kabul edilmiştir. UFRS 16 sonrası ile UFRS 16 öncesi şirketlerin TV, TB, ÖK, VÖK ve FVÖK'lerinde meydana gelen değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. BİST'te yer alan ve analize konu olan 44 şirketin tamamında varlık ve borç toplamları artmıştır. İki şirket dışındaki tüm şirketlerde özkaynak ve VÖK'te azalış meydana gelirken, şirketlerin tamamının FVÖK'leri artmıştır.

Varlık ve borçlarda meydana gelen değişim dolayısı ile UFRS 16'nın finansal kaldıraç oranlarını da etkilemesi öngörülmüştür. Analiz sonucunda TB/TV oranında anlamlı bir değişim meydana gelmiş ve analiz kapsamında yer alan 44 şirketin 43'ünde TB/TV oranlarının arttığı tespit edilmiştir. TB/ÖK oranındaki değişimi tahmin etmek üzere yapılan önceki çalışmalarda bu oranın da artacağı öngörülmüştür. UFRS 16 sonrasında borçlarda artış ve özkaynaklarda azalış eğilimi olması bu oranın da artmasına sebep olmaktadır. Analize konu olan 42 şirketin tamamında beklentiler doğrultusunda TB/ÖK oranı artmış ve bu değişim istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur.

UFRS 16'nın, kârlılık oranlarından VÖK/TV oranı üzerindeki etkisi, vergi öncesi kâr ve varlık tutarında meydana gelen değişimden etkilenmektedir. Eğer vergi öncesi kâr azalmış ve varlık toplamı artmış ise bu oran da azalacaktır. Çalışmada yer alan şirketlerin VÖK/TV oranı genel olarak azalış eğiliminde olup, Tablo 4'te görüldüğü üzere bu değişim istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur. VÖK/ÖK oranının ise kiralama portföyünde yer alan kiralamaların kira süresi, faiz oranı gibi özelliklerine bağlı olarak değişmesi beklenmektedir (IASB, Effects Analysis IFRS 16 Leases 2016: 54). VÖK' te önemli bir etki meydana gelmediği takdirde özkaynakların azalması nedeni ile bu oran artacaktır. Ancak VÖK' te meydana gelen azalış oranı özkaynaklarda meydana gelen azalış oranından fazla ise VÖK/ÖK oranı da azalmış olacaktır. Tablo 4'te yer alan analiz sonuçları değerlendirildiğinde UFRS 16'nın, VÖK/ÖK oranını şirketlerin genelinde anlamlı olarak etkilediği ve UFRS 16 sonrasında VÖK/ÖK oranının genel olarak azalış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Kârlılık oranları ile ilgili diğer hipotezler, FVÖK'te meydana gelen değişimle ilgili olarak belirlenmiştir. Kiralamanın süresi ve faiz oranları, şirketlerin FVÖK'lerinde meydana gelen değişimi etkilemektedir. Kiralama borçları arttığı oranda FVÖK de artacaktır. Kiralama borcunun artması aynı zamanda şirketlerde aktive alınan varlıkların artması anlamına da gelmektedir. FVÖK ve varlıklarda meydana gelen değişime paralel olarak FVÖK/TV oranı da değişecektir. Tablo 4'te yer aldığı üzere bu orandaki değişimin istatistiki anlamda önemli olmadığı görülmektedir. Şirketlerin FVÖK/TV oranlarına bakıldığında UFRS 16 öncesi ve sonrası birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmekte ve değişimin yönünün de şirket kiralamalarının taşıdığı özellikler doğrultusunda artış veya azalış şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. UFRS 16 sonrasında, FVÖK'te ve varlıklarda meydana gelen artışın oransal olarak birbirine yakın olması nedeni ile FVÖK/TV oranında meydana gelen değişimin yapılan analiz sonucunda anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. FVÖK/ÖK oranı da kiralamaların özelliğine bağlı olarak değişmektedir. FVÖK'teki artış ve özkaynaktaki azalış oranına bağlı olarak bu oran artış eğilimi gösterecektir. Çalışma kapsamında yer alan şirketlerin genel olarak FVÖK/ÖK oranları artış eğiliminde olup, Tablo 4'te görüldüğü üzere bu değişim istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

UFRS 16'nın yürürlüğe girmesi ile işletmelerin finansal durum tablolarında yer alan varlıklar, borçlar ve özkaynaklar ile kâr veya zarar tablolarında raporlanan kârlarda değişim meydana geleceği ve finansal kaldıraç ve kârlılık oranlarının da bu değişimden etkileneceği pek çok çalışmada öngörülmüştür. Bu çalışma kapsamında, beklenen değişimler ile standardın uygulanması sonucunda gerçekleşen değişimi karşılaştırıp, yeni standardın uygulanmasının etkilerini tespit etmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, mali kuruluşlar hariç BİST'te işlem gören ve ilk defa UFRS 16'yı uygulayan şirketlerden UFRS 16 öncesinde ve sonrasında finansal verilerini karşılaştırmalı olarak açıklayan şirketler oluşturmaktadır. Yeni standardın geçiş hükümleri gereğince UMS 8 kapsamında düzenleme yapmayı tercih eden işletmelerin muhasebe politikası değişikliği olarak finansal tablolarını karşılaştırmalı (politika değişikliği öncesi ve düzeltmeler sonrası) düzenlemeleri gerekmektedir. Bu şekilde karşılaştırmalı finansal tablolarını düzenleyen şirketlerin finansal kaldıraç ve kârlılık oranları tespit edildikten sonra, finansal verileri üzerinde UFRS 16'nın uygulanmasının önemli bir etki meydana getirip getirmediğini araştırmak üzere hipotezler kurulmuştur.

IASB (2016) tarafından yapılan etki analizinde de belirtildiği üzere araştırma sonucunda, UFRS 16'nın BİST'te işlem gören ve araştırma kapsamında yer alan şirketlerin finansal tablo ve finansal oranlarını önemli düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. IASB'ın etki analizi sonuçlarına paralel olarak UFRS 16'nın uygulanması ile şirketlerin varlık ile borç toplamları artmış, özkaynakları ise azalmıştır. UFRS 16'nın kârlar üzerindeki etkisi incelendiğinde faiz ve vergi öncesi kârların artış, vergi öncesi kârların ise azalış eğilimde olduğu görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda bu finansal verilerdeki değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Finansal durum tablosunda varlık ve borç toplamlarının artması, özkaynakların azalması finansal kaldıraç oranlarını da etkilemiştir. TB/TV oranı ile TB/ÖK oranlarının genel olarak arttığı ve bu değişimin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Kârlılık analizlerinden VÖK/TV, VÖK/ÖK oranları azalış, FVÖK/ÖK oranı ise artış eğiliminde olup, bu oranlarda meydana gelen değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, FVÖK/TV oranındaki değişimin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Daha önce yapılmış çalışmalarda Fülbier vd. (2008), Dorocher (2008), Wong ve Joshi (2015), Sarı vd. (2016), Acar vd. (2017), Diaz ve Ramirez (2018), kiralama ve aktifleştirilmesinin finansal kaldıraç oranları üzerindeki etkisinin kârlılık oranlarına etkisinden daha fazla olacağını tespit etmişlerdir. Bu çalışma sonucunda UFRS 16'nın önceki çalışmalarda belirtildiği gibi şirketlerin finansal kaldıraç oranları üzerindeki etkisinin, kârlılık oranları üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu tespit edilmiş ise de UFRS 16'nın genel olarak kârlılık oranları üzerinde de önemli etki meydana getirdiği söylenebilmektedir. Bu nedenle UFRS 16'nın şirketlere kredi verenler, mevcut ve potansiyel yatırımcılar açısından kredi riskini ve şirket kârlılığını değerlemede faydalı bilgi sağlayacağı ifade edilebilir.

Araştırma için kullanılan veriler UFRS 16'nın uygulama sonuçlarından elde edilmiş olmakla beraber sadece bir yıllık finansal verileri kapsamaktadır. Kiralama sürelerinin bir yıldan uzun olması nedeniyle daha sonra yapılacak olan çalışmalarda daha uzun dönemli değerlendirmelerin yapılması standardın etkilerini anlamak açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, M., Temiz, H. ve Aktaş, R. (2017). UMS 17 kiralama işlemleri standardının UFRS 16'ya geçişin finansal tablolar üzerinde etkisi: Borsa İstanbul örneği, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(3), 592-623.
- Akdoğan, N. ve Erhan, D. U. (2020). TFRS 16 Kiralamalar Standardının finansal tablolar üzerine etkisi ve perakendecilik sektörü üzerine bir araştırma, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(1), 164-191.
- Aktaş, R., Karğın, S. ve Arıcı Demirel, N. (2017). Yeni Kiralamalar Standardı UFRS 16'nın getirdiği yenilikler ve işletmelerin finansal tablolarına ve finansal oranlarına olası etkilerinin değerlendirilmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 858-881.
- Altıntaş, A.T. ve Türel, A. (2016). Kiralama ile ilgili yeni muhasebe modelinin finansal tablolara etkileri, *Seçmeler 2016, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü, Yayın No: 75*, 131-140.
- Aslan, Ü. (2018). UFRS 16 Kiralamalar Standardı kapsamında faaliyet kiralamasının kiracı işletme tarafından muhasebeleştirilmesi ve raporlanması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (77), 55-68. DOI: 10.25095/mufad.401306
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*, 6. Baskı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Baştürk, R. (2016). *Bütün örnekleriyle SPSS örneklili nonparametrik istatistiksel yöntemler*, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bursal, M. (2019). *SPSS ile temel veri analizleri*, 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Díaz, J.M. and Ramirez, C.Z. (February 2018). The impact of IFRS 16 on key financial ratios: A new methodological approach, *Accounting in Europe*, 15(1), 105-133.
- Döğüş, Y. ve Üçoğlu, H. (2021). UFRS 16 Kiralamalar Standardının ilk uygulamasının BİST'te işlem gören şirketler üzerindeki finansal etkileri, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14 (2), 511-539.
- Duke, J.C., Su, J. H. and Su, Y. (2009). Operating and synthetic leases: Exploiting financial benefits in the post-enron era, *Advanced in Accounting*, 25(1), 28-39.
- Durocher, S. (2008). Canadian evidence on the constructive capitalization of operating leases, *Accounting Perspectives*, 7(3), 227-252.
- Fülber, R. U., Silva, L. J. and Pferdehirt, H. M. (2008). Impact of lease capitalization on financial ratios of listed German companies, *Schmalenbach Business Review*, V:60, 122-144.
- Giner, B., Merello, P. ve Pardo, F. (2019). Assessing the impact of operating lease capitalization with dynamic Monte Carlo simulation, *Journal of Business Research*, V:101, 836-845.
- Gökten, S. ve Kurnaz, G. A. (2020). UFRS 16 Kiralamalar Standardının kiracının finansal tabloları üzerine etkileri: Seçilmiş hava yolu işletmelerinde bir inceleme, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1848-1860.
- IASB (2016). Effect analysis: IFRS 16 leases, London: IFRS Foundation, (Çevrimiçi), <https://www.ifrs.org/-/media/project/leases/ifrs/published-documents/ifrs16-effects-analysis.pdf> , 30.8.2019.
- Imhoff, E. A., Lipe R. and Wright D. (March 1991). Operating leases: Impact of constructive capitalization, *Accounting Horizons*, 5(1), 51-63.

- Imhoff, E. A., Lipe, R. and Wright D. (June 1997). Operating leases: Income effects of constructive capitalization, *Accounting Horizons*, 11(2), 12-31.
- Karataş, M. (2019). TFRS 16 kiralamalar: *Yenilenen kiralama muhasebesi, açıklama ve örneklerle işletmelere olası etkileri*, Yayın No:177, İstanbul: İSMMM Yayınları.
- KGK, (2018). *TFRS 16 Kiralamalar*, <https://www.kgk.gov.tr/>
- Lee, B. D., Paik G. and Yoon S.W. (2014). The effect of capitalizing operating leases on the immediacy to debt covenant violations, *Journal of Accounting and Finance*, 14(6), 44-70.
- Marşap, B. ve Yanık S. (Ekim 2018). IFRS 16 kapsamında kiralama işlemlerinin finansal raporlamaya etkisinin incelenmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:80, 23-42. DOI: 10.25095/mufad.465900.
- Norman, G. (2010). Likert scale, levels of measurement and the “laws” of statistics, *Advances in Health Science Education*, V:15, 625-632.
- Öztürk, C. (2016). UFRS 16 Kiralama İşlemleri Standardının eski UMS 17 standardı ile karşılaştırılması ve Almanya ve Türkiye’de hisse senetleri halka açık olan hava yolu şirketlerinin finansal durumuna etkisi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(1), 1-50.
- Pamukçu, A. (2010). Bilanço dışı finansman yöntemleri ve muhasebeleştirme işlemleri, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29(2), 479-494.
- Parlak, N. ve Akdoğan H. (Eylül 2019). Faaliyet kiralama işlemlerinin eski UMS 17 ve yeni UFRS 16 standartlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi: BİST imalat sektörü üzerine bir araştırma, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Sayı:58, 63-82.
- Sarı, E. S., Altıntaş, A.T ve Taş, N. (2016). The effect of the IFRS 16: Constructive capitalization of operating leases in the Turkish retailing sector, *Journal of Business, Economics and Finance*, 5(1), 138-147.
- Seçer, İ. (2015) *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*, 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Wong, K and Mahesh J. (2015). The impact of lease capitalization on financial statements and key ration: Evidence from Australia, *Australian Accounting, Business and Finance Journal*, 9(3), 27-44.

TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN BAĞIMSIZ DENETİM ŞİRKETLERİNİN DENETİM KALİTESİ GÖSTERGELERİNE UYUMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Öğr. Gör. Dr. Emrah YILDIZ**

Dr. Öğr. Üyesi Caner ATIŞ***

Makale Gönderim Tarihi : 27.09.2021 / Kabul Tarihi : 24.11.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

İşletmelerin faaliyet dönemlerine ilişkin yayımladıkları finansal tabloların ilgili kullanıcılar tarafından doğruluğunun ve kalitesinin öneminin ortaya çıkmasıyla bağımsız denetim faaliyeti daha önemli hale gelmiştir. Önemli muhasebe skandalları ile karşılaşılması, bağımsız denetim şirketleri ve denetim faaliyetleri ile ilgili birçok eksiklik olduğunu göstermiştir. Devam eden süreçte denetim kalitesinin ölçümü için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar birçok ülke ve yetkili kuruluşları tarafından denetim kalitesinin ölçülebilmesi için nicel göstergeler önerilmesi ile gerçekleşmiştir. Araştırmada PCAOB tarafından yayımlanan denetim kalitesi göstergeleri kullanılmıştır. PCAOB 2015 yılında üç ana bölümde toplam 28 denetim kalitesi göstergesi yayımlamıştır. Bu doğrultuda, çalışmada denetim kalitesi göstergeleri ile ilgili hükümlerin Türkiye’de faaliyet gösteren denetim şirketleri tarafından kullanılma durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket sonuçlarına göre ise 18 denetim kalitesi göstergesinin uyumunun yüksek oranda gerçekleştiği tespit edilmiştir. Denetim şirketi türüne göre yapılan karşılaştırmalarda da uluslararası ağa dâhil olan şirketlerle, sadece ulusal düzeyde olan şirketler arasında birçok gösterge uygulaması bakımından farklılık tespit edilmiştir. KKS 1 ile uyumlu olması ve hali hazırda kullanılması nedeniyle ve diğer ülkelerdeki ortak kullanılan göstergeler ve denetim şirketi türlerine göre değerlendirme yapıldığında, 16 denetim kalitesi göstergesinin Türkiye’de uygulamaya konulabileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Denetim Kalitesi, Denetim Kalitesi Göstergeleri, Kalite Kontrol Standardı 1

Jel Sınıflandırması: JEL – M42

* Bu makale 652842 numaralı doktora tezinden türetilmiştir.

** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Mersin Türkiye
e-posta: emrah yıldiz@mersin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4675-6332>

*** Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Mersin Türkiye
e-posta: caneratis@mersin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3502-7644>

A RESEARCH ON COMPLIANCE AUDIT QUALITY INDICATORS OF THE INDEPENDENT AUDITING FIRMS IN TURKEY**ABSTRACT**

Independent audit activity has become more crucial with the emergence of the importance of the accuracy and quality of the financial statements published by the companies regarding their activity periods for the relevant users. The occurrence of significant accounting scandals demonstrate that there are many deficiencies in independent audit firms and their audit activities. In the ongoing process, studies have been started to measure audit quality. These studies were carried out by the proposing quantitative indicators to measure the quality of the audit conducted by the authorized institutions of many countries. In this research are used audit quality indicators published by PCAOB. PCAOB published a total of 28 audit quality indicators in three main sections in 2015. In the study, accordingly, it was tried to determine whether the adjustments on audit quality indicators are used by audit firms in Turkey. According to the survey results, it was concluded that the compliance of 18 audit quality indicators were used at a high rate. The difference was found out in terms of many indicator applications between companies in the international audit network and only at national level companies in comparisons based on the types of audit firms. When common indicators in other countries and analysis based on types of audit firms are taken into consideration, it is suggested that 16 audit quality indicators can be put into practice in Turkey as they are compatible with ISQC 1 and are currently used by various audit firms.

Keywords: Independent Audit, Audit Quality, Audit Quality Indicators, International Standard on Quality Control 1

JEL Classification: JEL-M42

1. GİRİŞ

İşletmelerin faaliyetleri sonucu elde ettikleri finansal tabloların güvenilir olması hem Türkiye hem de uluslararası alanda birçok menfaat grubunu ilgilendirmektedir. Bu yüzden şirketlerin faaliyet sonuçlarını gösteren finansal tablolar, bağımsız bir kurum tarafından denetlenmesi durumunda daha güvenilir olacaktır. Denetim faaliyetinin de güvenilir olması açısından denetim şirketleri ve denetçilerin sahip olması gereken birçok temel ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçütlere uyulması ile bağımsız denetim faaliyet sonucunun da güvenilir olacağı ve böylece denetim kalitesine ulaşılacağı beklenmektedir.

Denetim faaliyeti sonunda elde edilen sonucun güvenilirliği denetim kalitesidir. İşletmenin sunduğu bilgilerin şeffaflığı, ilgili tarafların alacakları kararların doğruluğu ile yakından ilgilidir. Bu da sağlıklı ve kaliteli bir denetim faaliyeti ile sağlanabilecektir.

Kaliteli bir denetim faaliyetinin sağlanabilmesi için denetim kalitesini oluşturan şartların belirlenmesi gerekmektedir. Bağımsız denetçi, bağımsız denetim kuruluşu ve yasal düzenlemeler ile bu düzenlemeleri sağlayan kurum veya kuruluşları da içine alan faktörler, denetim kalitesini etkileyen başlıca unsurlardır.

Bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçilerin mesleki kuruluşlar ve düzenleyici otoriteler tarafından düzenlenmiş denetim standartlarına uygun denetimler gerçekleştirmeleri zorunluluk olup, düzenleyici otoritelerin bağımsız denetim kuruluşlarının gerçekleştirdikleri denetim faaliyetlerini denetmeleri, denetim kalitesine doğrudan etki eden bir faktör olmaktadır.

Türkiye’de KGK tarafından yürütülen denetim faaliyeti ve denetim kalitesine yönelik uygulama, IFAC tarafından yayımlanan Uluslararası Kalite Kontrol Standardı 1’in Türkçe tercümesi olan Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS 1) “Finansal Tabloların Bağımsız Denetim ve Sınırlı Bağımsız Denetim ile Diğer Güvence Denetimleri ve İlgili Hizmetleri Yürüten Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçiler İçin Kalite Kontrol” standardından oluşmaktadır. Bunun dışında Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (IAASB) tarafından yayımlanan Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları (ISA) Türkiye’de bazı eklemeler yapılarak Türkiye Bağımsız Denetim Standartları olarak yayımlanmakta ve kullanılmaktadır.

Denetim kalitesinin sağlanabilmesi için yapılan çalışmalar ve getirilen standartlarla birlikte bağımsız denetim kalitesinin ölçülebilmesi ve karşılaştırılabilir hale gelmesi için nicel ölçütleri içeren denetim kalitesi göstergelerinin kullanılmasına yönelik olarak çalışmalar ortaya çıkmıştır. Denetim kalitesi göstergeleri başta ABD ve Kanada olmak üzere, Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda, Hollanda, Singapur ve İsviçre gibi ülkelerde uygulanmakta veya uygulama aşamasındadır.

Bu çalışmada ise yayımlanan denetim kalite göstergelerinden, ABD Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board-PCAOB) tarafından geliştirilen ve 2015 yılında yayımlanan Concept Release on Audit Quality Indicators – “Denetim Kalite Göstergeleri: Kavramsal Metin”in incelemesi yer almaktadır.

Denetim Kalite Göstergeleri (DKG) (Audit Quality Indicators-AQI); denetim komiteleri, denetim kuruluşları ve potansiyel yatırımcılar olarak finansal raporlama ve denetim süreci ile ilgilenen kişiler için tasarlanmış, bağımsız denetim ile ilgili niceliksel ölçüm portföyüdür. Bu göstergelerin bağımsız denetim şirketleri tarafından tüm denetimlerde kullanılması ve böylece denetim kalitesinin karşılaştırılabilir olmasının sağlanması hedeflenmektedir.

Denetim kalitesi göstergelerinde yer alan denetçilerin çalışma süreleri, devir hızı, denetçi rotasyon oranı, uzmanlık alanlarına göre çalışma saatleri, teknik bilgiye sahip personelin denetim faaliyetinde görev alması, denetçilerin eğitimleri, bağımsızlık göstergeleri, riskli alanlarla ilgili çalışma alanları ve süreleri, üst yönetim politikaları, denetçi ücretleri, terfi, denetim firmasının yatırım ve ARGE faaliyetleri, denetim raporları ve finansal tablolardan elde edilen veriler, iç kontrol incelemesi, süreklilik ile ilgili veriler ve hukuki işlemler gibi ölçütlerden elde edilecek oranlar ile denetim kalitesinin ölçülebilmesi ve böylece karşılaştırılabilir olması öngörülmektedir.

PCAOB Kavramsal Metin’de amaçlar “Göstergelerin tutarlı kullanımı diyalogu, denetimlerin anlaşılmasını ve kalitelerini değerlendirmenin yollarını artırabilir ve aynı zamanda göstergeler portföyünün nasıl ve kim tarafından en iyi şekilde kullanılabilirdiğini ortaya koyar. Bu çabalar sonucunda daha kaliteli denetim ortaya çıkacağı ifade edilmektedir (PCAOB, 2015, s.2).

Bu çalışma ile denetim kalitesi ve denetim kalitesi ölçümünün Türkiye'deki durumunun daha iyi anlaşılacağı amaçlanmıştır. Bu doğrultuda denetim kalitesinin önemi ve ölçümleri için gerekli olan denetim kalitesi göstergelerinin, Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim firmaları için kullanılması ile ilgili durum tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerine yönelik anket çalışmasına yer verilmiştir. Ankette denetim kalitesi göstergelerinin uygulanma durumunun tespitine yönelik araştırma soruları ile bağımsız denetim şirketlerinin denetim kalitesinin sağlanması açısından kullandıkları uygulamalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anket yöntemiyle elde edilen veriler ile denetim şirketlerinin türü ve denetledikleri şirket sayısı gruplarına göre karşılaştırma yapılarak bağımsız denetim şirketlerinin denetim kalitesi göstergelerini ifade eden uygulamaların kullanımı ile ilgili farklılıklar olup olmadığı analiz edilmiştir.

2. DENETİM VE DENETİM KALİTESİ

Denetimle ilgili birçok kaynakta çeşitli tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Bozdoğan (2014), denetimin en genel tanımının 1971 yılında Amerikan Muhasebe Birliği (AAA/American Accounting Association) tarafından yapıldığını ifade etmiştir (Bozdoğan, 2014, s.6). Maliye Hesap Uzmanları Derneği, “denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir” şeklinde tanımlamıştır (Tuan ve Sağlar, 2015, s.18).

Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nde ise, “Finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması” olarak tanımlanmıştır (BDY, madde 4b).

Bağımsız denetim dünyada ve Türkiye'de, kurumsal bir yapıya dönüştürülerek bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yapılan denetimin önceden belirlenen ve uluslararası kabul görmüş kalite kontrol standartlarına uygunluk derecesi, denetim kalitesi hakkında bilgi sağlamaktadır.

Kaliteli finansal tablolar ihtiyacını ortaya çıkaran nedenlere bakıldığında şüphesiz Enron ve World Com gibi muhasebe skandalları olduğu görülmektedir. Dönemin beş büyük denetim şirketinden biri olan Arthur Andersen'in denetlediği Enron şirketi skandalı, dünya piyasaları üzerinde şok etkisi yaratmış ve muhasebe ilkeleri üzerinde dikkate değer bir baskı oluşturmuştur (Gendron vd., 2006:170). Muhasebe skandalları yanı sıra ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen küresel finansal krizlerden sonra gerek işletme içi gerekse işletme dışı finansal tablo kullanıcıları tarafından finansal bilgi, finansal raporlama ve bağımsız denetim kalitesine olan talep artmıştır (Zureigat, 2011, s.38).

Denetim kalitesi üzerine yapılan birçok tanımlamada farklı özellikler ortaya çıkmaktadır. Tanımlar bir arada ele alındığında, denetim kalitesi ile mesleki standartlara bağlılığın, denetçi çabasının ve denetçi bağımsızlığının üzerinde durulduğu görülmektedir (Bedard vd., 2010, s.C13).

Bağımsız denetim kalitesiyle ilgili ilk çalışma “Auditor Size and Audit Quality” adlı 1981 yılında Linda Elizabeth DeAngelo tarafından yayınlanmıştır. DeAngelo bu çalışmada denetim kalitesini; “Bir denetçinin müşterinin muhasebe sistemindeki uygunsuzluğu tespit etmesi ve bu olumsuzluğu raporlamasının piyasa tarafından değerlendirilmiş bileşik olasılığı” olarak tanımlamıştır (DeAngelo, 1981, s.186).

Palmrose (1988) denetim kalitesini güvence düzeyi açısından ele almıştır. DeAngelo’nun tanımında olduğu gibi yüksek güvencenin daha kaliteli denetim sağlayacağını ifade etmektedir (Palmrose, 1988, ss.56-57).

U.S. General Accounting Office (GAO) Kasım 2003 yılında yayınladığı “Zorunlu Denetim Firma Rotasyonunun Potansiyel Etkileri Çalışması” adlı raporunda denetim kalitesini, “Denetlenen finansal tabloların ve bunlara ilişkin açıklamaların GAAP’a (Generally Accepted Accounting Principles-Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri) uygun olarak sunulduğu ve hata veya hileden kaynaklı maddi bir yanlışlık olmadığına ilişkin makul bir güvence sağlamak üzere denetçi tarafından denetimin Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarına (GAAS) uygun olarak gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlamıştır (GAO, 2003, s.13).

Titman ve Trueman ise denetimin kalitesinden daha çok denetçinin kalitesi tanımına yoğunlaşmıştır. Denetçi kalitesi, denetçilerin ilgili kullanıcılara sağladıkları bilgilerin doğruluğudur. Esasında denetçi kalitesi, denetimi gerçekleştiren personellerin uzmanlık ve tecrübesi ile ilgili olduğu ve bunun da denetim kalitesi ile doğrusal bir etkisi olacağı düşünülmektedir (Titman ve Trueman, 1986, s.160).

Denetim kalitesinin tanımlarında denetim kalitesini sağlamak için gerekli bazı özelliklerin olduğu ve ilgili tanımlar incelendiğinde de denetim kalitesini oluşturan çok sayıda faktör olduğu görülmektedir. Denetim kalitesi, denetim faaliyetinde bulunan denetçilere getirilen özellikler, denetim şirketlerinin denetim süreci ile ilgili politika ve prosedürleri ve denetim şirketi yöneticilerinin tutum ve eylemleri başta olmak üzere birçok faktöre bağlı olduğu görülmektedir (ISB, 2000, s.12).

3. DENETİM KALİTESİ GÖSTERGELERİ

Zamanla yapılan çalışmalar neticesinde denetim kalitesinin tespit edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Denetim kalitesi ile ilgili de birçok çalışma gerçekleşmiş ve özellikle son on yıllık süreçte yoğun olarak birçok ülkede denetim kalitesinin ölçümü için nicel ölçütler kullanılması gerektiği kanaatine varılmıştır. Örneğin ABD’de bu süreçte sadece düzenleyici kuruluşlar değil denetimi gerçekleştiren uygulayıcı firmalar da yer almıştır. Yapılan ilk çalışmalar kamuya açılarak hangi göstergelerin kullanılabilirliği sorulmuş, alınan cevaplar ve yapılan daha detaylı araştırmalar ile PCAOB tarafından yayımlanan 28 Potansiyel Denetim Kalitesi Göstergesi belirlenmiştir.

Bağımsız denetim kalitesinin standart bir uygulama ile ortak bir dil sağlanarak ölçülebilmesi için denetim kalitesi göstergelerinin kullanılması gündeme gelmiştir. Birçok ülkede yetkili uygulayıcı kurumlar aracılığı ile denetim kalitesi göstergeleri konusunda çalışmalar yapılmıştır. Denetim kalitesi göstergelerinin bağımsız denetim faaliyeti ile ilgili denetçi, denetim süreci ve çıktı gibi bölümlerde yer alan konuların kaliteye etkisini ölçmek adına nicel göstergelerden oluşması planlanmıştır (PCAOB, 2015, s.1).

PCAOB tarafından yayımlanan denetim kalitesi göstergeleri için firma ve denetim sözleşmesi düzeyin-

de ölçütler önerilmiştir. Bu ölçütler ile tespit edilen oranların kullanılması ile zaman içinde denetim kalitesi adına kabul edilen bir orana ulaşılması ve tüm denetim raporlarının bu ölçütler ile karşılaştırılabilir olması beklenmektedir.

DKG projesi tarafından geliştirilen ve bu kavramsal metinde tartışılan, denetim kalitesinin analizi çerçevesi üç bölümden oluşmaktadır:

1. Denetim Profesyonelleri (Denetçi),
2. Denetim Süreci ve
3. Denetim Sonuçları.

Yukarıda da açıklandığı gibi bu üç bölümün alt başlıklarına göre kalite göstergeleri önerilmiştir. Birinci bölüm “Denetim Profesyonelleri” (denetçi) ile ilgili olup, denetimi yürütenlerin uygunluk, yetkinlik ve odaklanma ile ilgili ölçümlerini içerir. İkinci bölüm, “Denetim Süreci” ise yönetim felsefesi ve liderlik, teşvikler, bağımsızlık, altyapı, izleme ve iyileştirme ölçümlerini içermektedir. Üçüncü “Denetim Sonuçları” bölümü finansal raporlar, iç kontrol, denetim komiteleri ve denetçiler arasındaki ilişki ve yaptırım ve hukuki ihtilaf ölçümlerini içermektedir. Kavramsal metin genel anlamda denetim profesyonellerine, çok fazla olmasa da denetim süreci ve denetim sonuçlarında şimdiye kadar gözlemlenemeyen faktörlere odaklanmaktadır (PCAOB, 2015, ss.10-11).

PCAOB, üç bölümden oluşan çerçeve ile proje ekibinde bulunanların gözden geçirdiği 70 olası gösterge içinden, denetim kalitesi hakkında fikir verecek 28 aday gösterge belirlemiştir. Çerçeve ve önerilen göstergeler PCAOB tecrübelerini yansıtmakta fakat projenin bu aşamasında sezgisel boyutu da bulunmaktadır (PCAOB, 2015, s.12). Bu göstergelerden 40 tanesi Mayıs 2013’te PCAOB Daimi Danışma Kurulu toplantısında belirlenmiştir (PCAOB, 2013, s.17).

PCAOB tarafından açıklanan 28 Denetim Kalitesi Göstergesi şu şekildedir:

Tablo 1. PCAOB Denetim Kalitesi Göstergeleri

Denetim Profesyonelleri (Denetçi)	Uygunluk	1.Personel (İstihdam) Kaldırıcı
		2.Sorumlu Ortak(Denetçi) İş Yoğunluğu
		3.Yöneticilerin ve Denetçilerin İş Yoğunluğu
		4.Teknik Muhasebe ve Denetim Kaynakları(merkez ofis desteği)
		5.Uzmanlık Yeteneği ve Bilgisine Sahip Personel
	Yeterlilik	6.Denetim Personelinin Tecrübesi
		7.Denetim Personelinin Sektör Tecrübesi
		8. Denetim Personelinin Devir Hızı
		9. Hizmet Merkezlerinde Toplanan Denetim İşleri
		10. Denetim Personeli Başına Düşen Eğitim Sayısı
	Odaklanma	11. Denetim Saatleri ve Riskli Alanlar
		12. Denetim Sürecinin Her Bir Aşaması için Tahsis Edilen Denetim Saati
Denetim Süreci	Yönetim Felsefesi ve Liderlik	13.Denetim Firma Personeline Ait Bağımsız Araştırma Sonuçları
	Teşvikler	14. Kalite Derecelendirmesi ve Ücretler
		15. Denetim Ücreti, Çabası ve Müşteri Riski
	Bağımsızlık	16. Bağımsızlık Gereksinimlerine Uyum
	Altyapı	17. Kaliteli Denetimi Destekleyen Altyapı Yatırımları
	İzleme ve İyileştirme	18. Denetim Firmalarının İç Kalite Gözden Geçirme Sonuçları
		19. Kamu Gözetim Kurumu'nun Denetleme Sonuçları
		20. Teknik Yeterlik Testi
Denetim Sonuçları	Finansal Tablolar	21. Hataların Finansal Tabloların Yeniden Düzenlenmesine Etkisi ve Sıklığı
		22. Hile ve Diğer Finansal Raporlama Yanlışlıkları
		23. Finansal Raporlama Kalitesi Ölçümlerinden Denetim Kalitesini Belirleme
	İç Kontrol	24. İç Kontrol Zayıflıklarının Zamanında Raporlanması
	Süreklilik	25. Süreklilik Konularının Zamanında Raporlanması
	Denetim Komitesi ve Denetçiler Arası İletişim	26. Denetim Komitesi Üyelerinin Bağımsız Araştırma Sonuçları
	Yaptırım ve Hukuki Davalar	27. PCAOB ve SEC Yaptırım Uygulama Eğilimleri
		28. Özel Dava Açma Eğilimleri

Kaynak: PCAOB, 2015, s.13.

Her bir denetim kalitesi göstergesi ölçümünün denetim faaliyeti seviyesi ve şirket seviyesinde (firm level) tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Burada ifade edilen denetim faaliyeti ve denetim şirketi düzeyleri, kalite göstergelerinin hesaplanabilmesi için iki grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Denetim faaliyeti düzeyi, bir denetim şirketinin yapmış olduğu bağımsız denetim sözleşmesi bazında hesaplamaların yapılmasını ifade etmekte ve bu düzeye bundan sonraki süreçte sözleşme düzeyi olarak adlandırılacaktır. Denetim şirketi için ifade edilen firma seviyesi ise şirket düzeyi olarak ifade edilecektir. Şirket düzeyi, kalite göstergelerinde belirtilen hesaplamaların şirketin tüm verileri ile hesaplanarak bir standart belirlenmesini ifade etmektedir. Böylece denetim kalitesinin şirket düzeyi oranları ile denetim kalitesinin şirketler arasında karşılaştırılabilir olması beklenmektedir (PCAOB-CR, 2015, s.13).

PCAOB dışında birçok ülke ve düzenleyici kurum tarafından uygulanması planlanan denetim kalitesi göstergeleri bulunmaktadır. Federation of European Accountants (FEE) Temmuz 2016'da yayımladığı çalışmada farklı düzenleyici kurumlar tarafından açıklanan Denetim Kalitesi Göstergeleri'ni ortak bir tabloda yayımlamıştır. Bu tabloda kalitatif ve kantitatif göstergeler birlikte yer almıştır. Ayrıca tablonun hazırlanmasında Denetim Kalitesi Göstergeleri, Denetim Kalite Faktörleri, Denetim Kalite Ölçümleri ve Denetim Kalitesi Anahtarları gibi kavramlar birbiri yerine kullanılan kavramlar olarak ele alınmıştır.

Tablo 2. Farklı Uygulayıcıların Denetim Kalitesi Göstergeleri Karşılaştırma Tablosu

Gösterge \ Kurum	NBA	FAOA	FRC UK	PCAOB	US CAQ	CPAB	CAANZ	ACRA	IOSCO	Toplam
1. Denetim Personeli Başına Eğitim Saati	X		X	X	X	X	X	X	X	8
2. İç Denetim Kalite İncelemeleri	X	X	X	X	X			X		6
3. Dış Kontrol	X		X	X	X			X	X	6
4. Denetim Ortağı Başına Denetim Personeli Sayısı		X		X		X	X	X		5
5. Deneyim Yılı				X	X	X		X	X	5
6. Ortakların İş yükü	X			X	X	X		X		5
7. Denetçinin Sektör Uzmanlığı				X	X	X		X	X	5
8. Personel İş yükü				X	X	X			X	4
9. Yeni Denetim Teknolojisi ve Araçlarına Yatırım	X		X	X			X			4
10. Personel Devir Hızı	X	X		X				X		4
11. Bağımsızlık	X			X				X	X	4
12. Teknik Kaynak Desteği	X			X	X	X				4
13. Personel Memnuniyet anketi	X		X	X						3
14. Dış Denetimler	X		X	X						3
15. Yönetim Felsefesi				X	X				X	3

Kaynak: FEE, 2016, s.5.

DKG'lerin geniş çeşitliliği ve formülasyonlarındaki farklılıklar nedeniyle, sadece belirtilen göstergeler çalışmalarını uyarınca en az üç kez ortak görünen göstergeler tabloda yer almıştır. Önerilen denetim kalitesi göstergesi sayıları, ilgili ülke/kurumlar arasında değişiklik göstermektedir. Bazıları kalite ölçümleri için niteliksel yaklaşım önermekte iken bazıları nicel ölçütler içermektedir (FEE, 2016, s.5).

Tabloda da görüldüğü üzere dünyada çok sayıda kurum/kuruluş tarafından denetim kalitesinin ölçülebilmesi adına kalite göstergeleri çalışmaları yürütülmektedir. Bu yüzden zaman içinde Türkiye'de denetim kalitesi göstergelerinin kullanımının gerçekleşebileceği düşüncesi ile diğer kuruluşlardan PCAOB tarafından yayımlanan denetim kalitesi göstergelerinin Türkiye'de de uygulanabileceğinden hareketle, açıklanan 28 Denetim Kalitesi Göstergeleri'nin kullanıma başlanması durumunda Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim firmalarının bu göstergelerde yer alan uygulamalara sahip olup olmadıkları ölçülmeye çalışılmıştır.

3.1. Türkiye'de Denetim Kalitesi Göstergeleri'nin Kullanımı

Türkiye'de doksanlı yıllarla birlikte özellikle mali sektörde karşılaşılan skandallar bağımsız denetim şirketlerinin ve denetçilerin gözetiminin yetersiz olduğunu göstermiştir. 6102 sayılı TTK, bağımsız denetimi halka açık olsun veya olmasın tüm sermaye şirketleriyle genişletmesi ile denetçilerin denetimi/gözetimi konusu ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde yeni bir özerk kurum olan Türkiye Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'na (KGK) kavuşmuştur (Uzay, 2012, s.54).

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) 2011'de 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun (TMSK) lağvedilmesi ile yerine kurulmuştur. KGK, Kalite Kontrol Standardı 1 uyarınca bağımsız denetim şirketleri tarafından oluşturulması gereken kalite kontrol sistemine yönelik incelemeler sonucunda her yılın inceleme raporu yayımlamaktadır. KGK tarafından inceleme amaçları bağımsız denetim kalitesini korumak ve artırmak olarak ifade edilmektedir.

Çalışmada, bağımsız denetim şirketlerine yapılan anketler ile mevcut yasalar altında faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerinin diğer ülkelerde kullanılan denetim kalitesi göstergelerinin ülkemizde uygulanma kararı alınması halinde bu göstergelere ne derece uyumlu oldukları tespit edilmiştir. Hali hazırda denetim kalitesi göstergelerine geçiş yapıldığında mevcut yasalarımızın ve bağımsız denetim şirketlerinin kalite kontrol sistemlerinin buna ne derece hazır oldukları da açıklanmıştır.

Çalışma başlangıcında ana kütle olarak Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketleri düşünülmüştür. Haziran 2018 itibari ile Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yetkilendirilmiş 256 tane bağımsız denetim kuruluşu faaliyet göstermektedir. Anket uygulaması için yapılan ön görüşmelerde ve gerçekleştirilen anketlerde, araştırma konularının kapsamlı olmasından dolayı KGK'ya kayıtlı tüm bağımsız denetim kuruluşları yerine Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) Dâhil Bağımsız Denetim yetkisi bulunan şirketlere uygulanmasının daha doğru sonuçlar vereceği anlaşılmıştır.

Böylece KAYİK niteliğindeki şirketleri denetleme yetkisine sahip KAYİK Dâhil Bağımsız Denetim şirketlerinden Kamu Aydınlatma Platformu'ndaki şirketlerin bağımsız denetim faaliyetini yürüten bağımsız denetim şirketleri ana kütle olarak belirlenmiştir. Haziran 2019 itibari ile Kamu Aydınlatma Plat-

formu (KAP) internet sayfasında yer alan bağımsız denetim şirketi sayısı 84'tür. 2019 yılında KAP'da BIST şirketlerini denetleyen 84 denetim şirketi olup, bu şirketlerden 57 şirket ankete katılmış, çalışmada 56 şirketin anket sonuçları kullanılmıştır. Anketler elektronik ortamda ve yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir.

3.2. Hipotezler

Denetim kalitesi göstergeleri alt bölümlerinden yola çıkarak ankete katılan bağımsız denetim şirketleri arasında uygulama açısından anlamlı farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu amaçla araştırmanın hipotezleri alt bölümler bazında aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

H1: Alt Bölüm denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Denetim kalitesi göstergeleri alt bölümlerinden yola çıkarak ankete katılan bağımsız denetim şirketleri arasında uygulama açısından anlamlı farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu amaçla araştırmanın hipotezleri alt bölümler bazında aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

H1: Uygunluk denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H2: Yeterlilik denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H3: Odaklanma denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H4: Yönetim Felsefesi ve Liderlik denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H5: Teşvikler denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H6: Bağımsızlık denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H7: Altyapı denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H8: İzleme ve İyileştirme denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H9: Finansal Tablolar denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H10: İç Kontrol denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili **Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına** göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H11: Süreklilik denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H12: Denetim Komitesi ve Denetçiler Arası İletişim denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H13: Yaptırımlar ve Hukuki İhtilaf denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili Şirket Türlerine/Denetlenen Şirket Sayılarına göre anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Toplam 13 alt bölüm ve iki karşılaştırma grubu olmak üzere 26 hipoteze yönelik uygulama durumları arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir.

3.3. Araştırma Yöntemi

Araştırma verilerinin toplanması için anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ana kütle olarak Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketleri belirlenmiştir. Anket uygulaması için yapılan ön görüşmelerde ve gerçekleştirilen anketlerde, araştırma konularının kapsamlı olmasından dolayı KGG’ya kayıtlı tüm bağımsız denetim kuruluşları yerine Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) Dâhil Bağımsız Denetim yetkisi bulunan şirketlere uygulanmasının daha doğru sonuçlar vereceği anlaşılmıştır. 2018 yılında KAP’da BIST şirketlerini denetleyen 84 denetim şirketi olup, bu şirketlerden 57 şirket ankete katılmış, çalışmada 56 şirketin anket sonuçları kullanılmıştır. Kasım – Aralık 2018 döneminde ön görüşmeler ile başlayan anket çalışması, Haziran - Ekim 2019 döneminde tamamlanmıştır.

Anketin birinci bölümünde denetim şirketi ve anketi dolduran kişiyle ilgili genel bilgiler yer almaktadır. Diğer bölümlerde ise denetim kalitesi göstergelerini ifade eden değerlerin kullanım durumuna ilişkin 5’li likert tipi sorular sorulmuştur.

Denetim şirketlerinin DKG ile ilgili Türkiye düzenlemelerine uyum düzeyini tespit etmek için doğrudan bu göstergelere uyup uymadıkları sormaktan kaçınılmıştır. Bunun yerine DKG ifadelerinin dolaylı bir şekilde kullanılarak sorulması tercih edilmiştir. Bunun nedeni firmaların bu ifadelerle ne kadar hâkim olduklarını tespit etmektir. Doğrudan sorulması durumunda Türkiye mevzuatlarına uyum konusunda olumsuz cevap vermeleri zaten söz konusu değildir. Bu yüzden denetim kalitesi göstergelerinde yer alan kalite ölçüm ifadelerinden yola çıkılarak bu göstergelerin uygulanma durumu varsa tespit etmek amacıyla sorular hazırlanmıştır.

Denetim kalitesi göstergeleri aktif olarak kullanılmaya başlanmadığı için yapılan literatür araştırmalarında doğrudan bu göstergelere ilişkin yapılan herhangi bir anket çalışması tespit edilememiş, bu suretle denetim kalite göstergelerinin açıklamalarında yer alan ifadeler veya denetim kalite göstergelerinin nasıl ölçüleceğini anlatan ifadelerden yola çıkılarak anket soruları hazırlanmıştır. Anket soruları ile denetim kalitesini ölçecek gösterge verilerini talep etmekten ziyade, denetim kalitesi göstergelerinin kullanımına geçilmesi durumunda mevcut bağımsız denetim kuruluşlarının ilgili politika ve prosedürlerle buna ne derece hazır oldukları tespit edilmek istenmiştir. Bu yüzden anket sorularındaki ifadeler, göstergelerin açıklamalarında yer alan ölçüklerin uygulama olarak gerçekleşip gerçekleşmediği şeklinde kullanılmıştır.

3.4. Araştırma Bulguları

Araştırma analizi için öncelikle güvenilirlik testi yapılmıştır. Güvenilirlik, bir ölçüm sürecinde, ölçüm işleminin tekrarlanabilirliği ya da tekrarlardaki tutarlılık olarak ifade edilmekte olup, bir testin geçerli olması için en önemli özelliktir. Geçerli bir testin mutlaka güvenilir olması gerekmektedir. Çünkü ölçül-mek istenen şeyin her zaman aynı bilgiyi vermesi beklenir (Alpar, 2017, s.778).

Anket sorularında denetim kalitesi göstergeleri ile ilgili sorulan soruların (49 soru) güvenilirlik testi sonucu elde edilen Alfa Katsayısı (cronbach's alpha) 0,963 çıkmıştır. İki anket sorusu Kalite Kontrol Standardı 1 ile ilgili olup, tüm yanıtlar "5 Kesinlikle Katılıyorum" olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır.

3.5. Frekans Dağılımları

Denetçi, Denetim Süreci ve Denetim Sonuçları olarak üç bölümden oluşan denetim kalite göstergelerinin denetim şirketleri bazında mevcut uygulamalarla birlikte kullanılıp kullanılmadığı, ilgili anket soruları ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Potansiyel Denetim Kalitesi Göstergelerinin teorik verilerinden oluşturulan toplam 47 soruya verilen cevaplarda birçok cevabın katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum doğrultusunda olduğu görülmektedir.

Teknik bilgiye sahip uzman çalıştırma saatlerinin ayrıca takip edilmesi (DKG 5, 17.soru), mesleki şüphencilik (DKG 6, 19.soru), denetim faaliyeti bazında devir hızı takibi (DKG 8, 22.soru) Denetçi bölümü ile ilgili verilen olumsuz cevap oranının daha fazla olduğu göstergelerdir.

Üst düzey firma konuları hakkında anket uygulanması (DKG 13, 31.soru), her denetimden önce bağımsızlık eğitimi verilmesi (DKG 16, 39.soru), Ar-Ge yatırımı (DKG 17, 43.soru) Denetim Süreci bölümünde verilen olumsuz cevap oranının daha fazla olduğu göstergelerdir.

Hatalı finansal tablo oranlarının tespiti (DKG 21, 48.soru) ve hatalı finansal tabloların denetçi görüşünü etkilemesi ve açılan davalarla ilgili sorulara (DKG 27 ve DKG 28) Denetim Sonuçları bölümünde verilen cevaplarının çoğunluğu katılmıyorum olmuştur.

Toplamda yer alan diğer tüm soruların en fazla verilen cevapları katılıyorum veya kesinlikle katılmıyorum olarak sonuçlanmıştır. Yani göstergelerin uygulama durumunun tespiti açısından dokuz soru olumsuz, 38 soru ise olumlu olarak cevaplanmıştır.

Denetim şirketlerinde denetim kalitesi göstergelerinin uygulamaya başlanması halinde, denetim şirketlerinin adapte olmalarının çok zor olmayacağı ve denetim kalitesinin tespitinin tüm şirketler açısından nicel hale getirilmesinin mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

3.6. Bağımsız Denetim Kalite Göstergeleri ile İlgili Bulguların Karşılıklı Analizi

Denetim firmalarının denetim kalitesi göstergelerinden oluşan sorulara verdikleri cevaplar anket genel bilgiler kısmında yer alan Şirket Türü (ulusal, uluslararası bağlantılı) ve Denetlenen Şirket Sayı Grupları açısından farklılık analizine tabi tutulmuştur.

Denetçi, Denetim Süreci ve Denetim Sonuçları bölümlerinden oluşan denetim kalitesi göstergelerinde yer alan alt başlıklardan yola çıkarak denetim kalitesi göstergelerinin kullanımı ile ilgili farklılık analizi yapılmıştır.

Birinci bölüm olan Denetçi (Denetim Profesyonelleri) Uygunluk, Yeterlilik ve Odaklanma olarak 3 alt başlıktan oluşmaktadır. Toplam 19 soru ve 12 denetim kalitesi göstergesinden oluşan 3 alt bölüm ile ilgili elde edilen veriler ise şu şekildedir:

Tablo 3. Denetçi alt bölümlerinin frekans ortalamaları

	Uygunluk	Yeterlilik	Odaklanma
Katılımcı	56	56	56
Ortalama	3,6964	3,6679	3,4375
Medyan	3,7143	3,6000	3,5000
Standart Sapma	0,64412	0,54942	0,80376
Minimum	2,43	2,70	2,00
Maksimum	5,00	5,00	5,00

İkinci bölüm Denetim Süreci ise, Yönetim Felsefesi ve Liderlik, Teşvikler, Bağımsızlık, Altyapı ve İzleme ve İyileştirme alt başlıklarından oluşmaktadır. Denetim süreci 8 denetim kalitesi göstergesi ve 18 sorudan oluşmaktadır.

Tablo 4. Denetim süreci alt bölümleri frekans ortalamaları

	Yönetim	Teşvikler	Bağımsızlık	Altyapı	İzleme
Katılımcı	56	56	56	56	56
Ortalama	3,3393	3,6179	4,0938	3,2679	4,0089
Medyan	3,0000	3,6000	4,0000	3,3333	4,0000
Standart Sapma	1,11644	0,67396	0,59269	0,92205	0,58575
Minimum	1,00	2,20	2,75	1,00	2,75
Maksimum	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00

Denetim sonuçları bölümü, sekiz denetim kalitesi göstergesi ve 10 sorudan oluşmaktadır. Bu bölüm Finansal Tablolar, İç Kontrol, Süreklilik, Denetim Komitesi ve Denetçiler Arası İletişim ve Yaptırım ve Davalar alt başlıklarından oluşmaktadır.

Tablo 5. Denetim sonuçları alt bölümleri frekans ortalamaları

	Finansal Tablo	İç Kontrol	Süreklilik	İletişim	Yaptırım
Katılımcı	56	56	56	56	56
Ortalama	3,6295	3,8036	3,9821	4,3393	1,6607
Medyan	3,7500	4,0000	4,0000	4,0000	2,0000
Standart Sapma	0,85810	0,98016	0,64642	0,72052	0,54861
Minimum	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00
Maksimum	5,00	5,00	5,00	5,00	3,00

13 alt bölüme göre yapılan normallik testine göre ise şu sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 6. Normallik dağılımı

Normallik Testi						
	Kolmogorov-Smirnov Testi			Shapiro-Wilk Testi		
	İstatistik	Serbestlik Derecesi	p değeri	İstatistik	Serbestlik derecesi	p değeri
Uygunluk	,118	56	,049	,969	56	,163
Yeterlilik	,103	56	,200*	,976	56	,318
Odaklanma	,204	56	,000	,911	56	,001
Yönetim	,155	56	,002	,900	56	,000
Teşvikler	,150	56	,003	,964	56	,092
Bağımsızlık	,098	56	,200*	,957	56	,042
Altyapı	,118	56	,052	,965	56	,100
İzleme	,172	56	,000	,942	56	,009
Finansal Tablo	,143	56	,006	,933	56	,004
İç Kontrol	,329	56	,000	,821	56	,000
Süreklilik	,275	56	,000	,858	56	,000
İletişim	,267	56	,000	,734	56	,000
Yaptırım	,357	56	,000	,712	56	,000

Normallik dağılım sonuçlarına göre anlamlılık seviyesi 0,05'ten büyük olanlar için normalliğin sağlandığı, anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçük olanların ise normal dağılım göstermediği görülmektedir. Bu durumda uygunluk, yeterlilik, bağımsızlık ve altyapı için parametrik testler (T testi ve Anova), diğer gruplar için parametrik olmayan testler (Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis) kullanılmıştır.

Farklılık analizlerine göre yapılan hipotezlerin ortak tabloda şu şekilde görülebilmektedir:

Tablo 7. Farklılık analiz sonuçları özet tablo

Bölümler	Alt bölüm	Analiz Türleri	
		Şirket Türü	Denetlenen Şirket
Denetçi	Uygunluk	H1a	H1b
	Yeterlilik	H2a	H2b
	Odaklanma	H3a	H0
Denetim Süreci	Yönetim	H4a	H4b
	Teşvikler	H5a	H5b
	Bağımsızlık	H6a	H0
	Altyapı	H7a	H7b
	İzleme	H8a	H8b
Denetim Sonuçları	Finansal Tablo	H9a	H0
	İç Kontrol	H10a	H10b
	Süreklilik	H11a	H0
	İletişim	H0	H0
	Yaptırım	H0	H0

Denetçi bölümünde yer alan Uygunluk, Yeterlilik ve Odaklanma alt bölümlerine göre yapılan analizler sonucu şirket türlerinin ulusal ve uluslararası olması açısından tüm gruplarda kullanım farklılıkları görülmektedir. Odaklanma dışındaki Uygunluk ve Yeterlilik alt bölümlerinde denetlenen şirket sayıları açısından anlamlı farklılık görülmektedir.

Denetim süreci ile ilgili beş alt bölümde yer alan denetim kalitesi göstergelerinin kullanımına verilen cevaplar arasında sadece Bağımsızlık ile ilgili sorularda denetlenen şirket sayısı grupları arasında anlamlı farklılık olmadığı diğer tüm bölüm sorularına verilen cevapların şirket türü ve denetlenen şirket sayısı gruplarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Denetim sonuçlarının genel değerlendirilmesi yapıldığında toplam beş grubun üçünde şirket türleri açısından kullanım ile ilgili anlamlı farklılık görülmüş, denetlenen şirket sayı grupları açısından ise sadece iç kontrol bölümünde kullanımlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Analiz sonuçlarına bakıldığında denetim kalite göstergelerini temsil eden anket soruları arasında en fazla anlamlı farklılık ortaya çıkaran analiz, şirket türleri arasında olmuştur. Denetim kalite göstergelerinin veya bu göstergelerle ilgili hükümlerin birçok ülkede uygulanması neticesinde mevcut ülkelerdeki denetim şirketlerinin uygulamaları ile Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerin uygulamaları arasında farklılık bulunmaktadır. Bunun sonucunda da uluslararası bağlantısı olan denetim şirketleri ile sadece ulusal düzeyde nitelendirilen denetim şirketleri arasında uygulama farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bu uygulama farklılıklarının denetim kalitesinin ölçümünü etkilemesinden dolayı sıfır hipotezleri reddedilmiş ve göstergelerin kullanımı açısından şirket türleri arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür.

İki grubun karşılaştırılması ile 13 alt bölüm ve 28 göstergely ifade eden 47 soruya yönelik ortaya konulan 26 hipotezin (13 şirket türü, 13 denetlenen şirket sayısı) 18 tanesi (11’i şirket türü, 7’i denetlenen şirket sayısı) kabul edilmiştir. Elde edilen hipotez verilerine göre toplam yedi alt bölüm ve 18 denetim

kalitesi göstergesinin kullanımında anket yapılan şirketler arasında farklılık olduğu ifade edilebilmektedir.

Tablo 8. Göstergelere verilen ortalama cevaplar ve farklılık sonuçları

	Gösterge	Farklılık Sonuçları	Ortalama Cevaplar
Denetim Profesyonelleri (Denetçi)	1. Personel (İstihdam) Kaldırıcı	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,80 (3,89-3,72)
	2. Sorumlu Ortak İş Yükü	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,84
	3. Yöneticilerin ve Denetçilerin İş Yükü	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,57
	4. Teknik Muhasebe ve Denetim Kaynakları	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	4,05
	5. Uzmanlık Yeteneği ve Bilgisine Sahip Personel	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,22 (3,47-2,98)
	6. Denetim Personelinin Tecrübesi	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,15 (3,36-2,94)
	7. Denetim Personelinin Sektör Tecrübesi	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	4,15
	8. Denetim Personelinin Devir Hızı	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,21 (3,40-3,01)
	9. Hizmet Merkezlerinde Toplanan Denetim İşleri	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,65
	10. Denetim Personeli Başına Düşen Eğitim Sayısı	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,91 (3,33-4,45-3,70-4,17)
	11. Denetim Saatleri ve Risk Alanları	Şirket Türleri	3,15
	12. Denetim Saatlerinin Denetim Aşamalarına Tahsisi	Şirket Türleri *KKS karşılığı yok	3,63
Denetim Süreci	13. Denetim Personelinin Bağımsız Araştırma Sonuçları	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,29 (3,36-3,22)
	14. Kalite Derecelendirmesi ve Ücretler	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,76 (3,70-3,78-3,80)
	15. Denetim Ücreti, Çabası ve Müşteri Riski	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,28 (3,19-3,36)
	16. Bağımsızlık Gereklilikleriyle Uyum	Şirket Türleri	4,03 (4,10-4,56-3,10-4,38)
	17. Kaliteli Denetimi Destekleyen Altyapı Yatırımları	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,22 (3,50-3,40-2,77)
	18. Denetim Şirketinin İç Kalite Gözden Geçirme Sonuçları	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,68
	19. Kamu Gözetim Kurumu'nun Denetleme Sonuçları	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	4,21
	20. Teknik Yeterlilik Testi	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,96 (4,03-3,89)

Denetim Sonuçları	21. Hataların Finansal Tabloların Yeniden Düzenlenmesine Etkisi ve Sıklığı	Anlamli farklılık bulunmamaktadır. *KKS karşılığı yok	3,00
	22. Hile ve Diğer Finansal Raporlama Yanlışlıkları	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları	3,84 (4,17-3,50)
	23. Finansal Raporlama Kalitesi Ölçümlerinden Denetim Kalitesini Belirleme	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,65
	24. İç Kontrol Zayıflıklarının Zamanında Raporlanması	Şirket Türleri, Denetlenen Şirket Sayıları *KKS karşılığı yok	3,75
	25. Süreklilik Konularının Zamanında Raporlanması	Şirket Türleri *KKS karşılığı yok	3,93 (3,84-4,01)
	26. Denetim Komitesi Üyelerinin Bağımsız Araştırma Sonuçları	Anlamli farklılık bulunmamaktadır.	4,28
	27. KGK ve SPK Yaptırım Uygulama Eğilimleri	Anlamli farklılık bulunmamaktadır. *KKS karşılığı yok	1,68
	28. Özel Dava Açma Eğilimleri	Anlamli farklılık bulunmamaktadır. *KKS karşılığı yok	1,61

* KKS 1’de yer alan ifadenin bulunduğu göstergelerde bu açıklama yoktur.

Anket soruları açısından toplam 18 gösterge ile ilgili sorunun uygulanma durumu ortalaması 3,50’nin üstünde olduğu tespit edilmiştir. Bu göstergelerden 8 tanesi Denetçi, 5 tanesi Denetim Süreci ve 5 tanesi de Denetim Sonuçları bölümünde yer almaktadır.

Anket soruları açısından 28 denetim kalitesi göstergesinden 13 tanesinin KKS 1’de en azından bir paragraf ile yer aldığı belirlenmişti. 2 göstergenin ise (DKG 4 ve DKG 8) anket sorularıyla olmasa da KKS 1 ile ilişkisi bulunmakta, diğer 13 göstergeye ilişkin bilgi veya konulara ise Türkiye denetim kalitesi uygulaması standardı olan KKS 1’de değinilmemektedir.

Bu göstergelerden hipotezlerinde anlamli farklılık bulunanların özellikle uluslararası bağlantılı şirketlerde (bağlı buldukları ülke mevzuatı veya kendi kalite kontrol sistemleri dolayısıyla) uygulandığı ifade edilebilir. KKS 1 açısından ise ilgili konu veya niteliklerinden bahsedilen 15 göstergenin ise Türkiye’deki mevzuat ve kalite kontrol sistemine sahip şirketlerimizde uygulandığı ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında uluslararası şirketlerde hemen hemen tüm göstergelere bir şekilde atıf yapıldığı söylenebilir. Zaten mevcut denetim uygulamalarından yola çıkarak denetim kalitesi göstergelerinin uygulanabileceği kolaylıkla ifade edilebilecektir.

Ancak göstergelerle ilgili hükümlerin uygulanmış olması bu göstergeye ait veriler sayesinde nicel bir denetim kalitesi ölçümü yapıldığı anlamına gelmemektedir. Çalışmada yola çıkış amacımız da bu göstergelerin şirketlerdeki uygulama durumunu tespit ederek, denetim kalitesi göstergelerinin uygulanması durumuna kalite kontrol sistemlerinin ne derece uygun olduğu ve ne derece esnekliğe sahip olduklarını tespit ederek bu göstergelerin uygulanmasına şirketlerin nasıl cevap verebileceklerini belirlemektir. Genellikle alınan olumlu cevaplar ile denetim kuruluşlarının kalite kontrol sistemi veya unsurları konusunda bilinçli oldukları veya KGK uygulamalarına karşı daha zorunlu oldukları görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada bağımsız denetim kalitesinin ölçülebilmesi ve karşılaştırılabilir hale gelmesi için nicel ölçütleri içeren denetim kalitesi göstergelerinin kullanılmasına yönelik araştırma yapılmıştır. İncelenen denetim kalite göstergeleri ABD Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB) tarafından geliştirilen ve 2015 yılında yayımlanan Concept Release on Audit Quality Indicators – “Denetim Kalite Göstergeleri: Kavramsal Metin”de yer almaktadır.

Denetim kalite göstergeleri, denetim raporlarının ortak kalite göstergeleri ile ölçülebilir hale gelmesi, karşılaştırılabilir olmasını sağlayacak ve denetim raporlarının daha kolay incelenmesine ve daha çok anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu göstergelerin kullanılmasının başta denetim raporu kullanıcıları olmak üzere denetime tabi şirket, denetim kuruluşu ve düzenleyici kurumların çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Çalışmada bu amaçla yola çıkarak ölçülebilir denetim kalitesi göstergelerinin faydası anlatılmak istenmiş ve Türkiye’de doğrudan denetim kalitesi göstergeleri ifadesi bulunmasa da gerek KGK tarafından yayımlanan KKS 1, gerekse bağımsız denetim yönetmeliği ve bağımsız denetim standartları ile denetim kalitesinin ölçülebilmesine olanak sağlayacak verilerin elde edilebildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

KGK, KKS 1 ve Türkiye Denetim Standartları kullanımları ile ilgili mevcut uygulamayı düzenlemektedir. Bu mevcut standartlara uygun bir denetim yapıldıktan sonra, gerek şeffaflık raporları ile gerekse elde edilen diğer denetim ve denetim şirketi verileri ile denetim kalitesinin ölçülmesi gerekir. Bunun için de denetim kalitesi göstergelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılan anket çalışması frekans dağılım sonuçlarına göre denetim şirketleri tarafından en çok kullanıldığı ifade edilen göstergeler şu şekildedir:

A. Denetim Profesyonelleri (Denetçi) ile ilgili göstergeler:

1. Denetim Personelinin Sektör Tecrübesi (DKG 7)
2. Teknik Muhasebe ve Denetim Kaynakları (DKG 4)
3. Denetim Personeli Başına Düşen Eğitim Saati (DKG 10)
4. Sorumlu Ortak İstihdam Kaldırıcı (DKG 2)
5. Personel Kaldırıcı (DKG 1)
6. Hizmet Merkezinde Toplanan Denetim İşi (DKG 9)
7. Denetim Saatlerinin Denetim Aşamalarına Tahsisi (DKG 12)
8. Yöneticilerin ve Denetçilerin İş Yükü (DKG 3)

Bu sekiz gösterge dışında kalan dört göstergede ise ortalama oranlar 3,50’nin altındadır.

B. Denetim Süreci ile ilgili göstergeler:

1. KGK Denetleme Sonuçları (DKG 19)
2. Bağımsızlık Gereklilikleriyle Uyum (DKG 16)
3. Teknik Yeterlilik Testi (DKG 20)
4. Kalite Derecelendirmesi ve Ücretler (DKG 14)
5. Denetim Şirketlerinin İç Kalite Gözden Geçirme Sonuçları (DKG 18)

Denetim süreci bölümündeki beş göstergenin ortalama cevapları 3,50 üzerinde iken kalan 3 gösterge bu ortalamanın altında olumlu yanıt almıştır.

C. Denetim Sonuçları ile ilgili göstergeler:

1. Denetim Komitesi Üyelerinin Bağımsız Araştırma Sonuçları (DKG 26)
2. Süreklilik Konularının Zamanında Raporlanması (DKG 25)
3. Hile ve Diğer Finansal Raporlama Yanlılıkları (DKG 22)
4. İç Kontrol Zayıflıklarının Zamanında Raporlanması (DKG 24)
5. Finansal Raporlama Kalitesi Ölçümlerinden Denetim Kalitesini Belirleme (DKG 23)

Denetim sonuçları bölümünde de yine 5 gösterge dışında kalan 3 göstergenin ortalamaları 3,50'nin altında kalmıştır.

Toplamda 18 göstergenin ortalamalar itibari ile ankete katılan denetim şirketleri tarafından kullanılabilir düzeyde olduğu ifade edilebilir. Getirilecek uygulama ile hali hazırda tutulan bu göstergelerin denetim kalitesi ölçümü için kullanılarak belirlenen rasyolara göre denetim kalitesi adına ortak bir dil oluşturulabilecektir.

Çalışmada ankete katılan bağımsız denetim şirketleri arasında uygulama farklılığı olup olmadığı hususunda analiz için 26 hipotez (şirket türü grupları ve denetlenen şirket sayıları grupları) oluşturulmuş ve 18 tanesi her iki karşılaştırma grubu açısından kabul edilmiştir (Tablo 7). Hipotez verilerine göre en fazla anlamlı farklılık ortaya çıkaran analiz, şirket türleri (ulusal - uluslararası bağlantılı şirket) arasında olmuştur. Şirket türleri açısından uygulama farklılığının olması, uluslararası bağlantılı firmaların denetim kalitesi göstergelerine uygun veriler elde edilebildiğini göstermektedir.

Yapılan görüşmelerde bu verileri kullanan şirketlerin denetim kalitesini ölçmek amacı olmasa dahi, verilerin takip edildiği ve tutulduğu belirtilmiştir. Bu durumda KGK tarafından denetim kalitesinin tespiti için denetim kalitesi göstergelerini yürürlüğe koyması radikal bir yenilik olarak şirketlerin karşısına çıkacağı düşünülmemektedir.

Türkiye’de yürürlükte olan Kalite Kontrol Standardı 1’de altı adet kalite unsuru yer almaktadır. Bu kalite unsurlarında yer alan açıklamalara göre denetim kalitesi göstergelerine yapılan atıflardan denetim şirketleri tarafından kullanıldığı ifade edilebilen 15 adet denetim kalitesi göstergesi bulunmaktadır.

Anket verilerine göre Türkiye’de faaliyette bulunan denetim şirketlerinin uygulama sonuçları olarak ifade edilen verilerden yola çıkarak, özetle şu göstergelerin kullanımının sağlanabileceği önerilmektedir.

Tablo 9. Önerilen Denetim Kalitesi Göstergeleri

	Önerilen Denetim Kalitesi Göstergeleri
Denetim Profesyonelleri (Denetçi)	1. Personel İş Yükü 2. Sorumlu Ortak İş Yükü 3. Muhasebe ve Denetim Kaynaklarından Yararlanma 4. Denetim Personelinin Tecrübesi 5. Denetim Personeli Başına Düşen Eğitim Sayısı 6. Teknik Yeterlilik Testi 7. Denetim Şirketi Personeline Ait Bağımsız Araştırma Sonuçları
Denetim Süreci	8. Denetim Saatleri ve Risk Alanları 9. Denetim Şirketlerinin İç Kontrol İnceleme Sonuçları 10. Bağımsızlık Gereklilikleriyle Uyum 11. Kalite Derecelendirmesi ve Denetim Ücreti 12. Kamu Gözetim Kurumu’nun İnceleme Sonuçları
Denetim Sonuçları	13. Hile ve Diğer Finansal Raporlama Yanlılıkları ile Finansal Tabloların Yeniden Düzenlenmesine Etkisi ve Sıklığı 14. Finansal Raporlama Kalitesi Ölçümlerinden Denetim Kalitesini Belirleme 15. Düzenleyici Kurum Yaptırım Uygulama Eğilimleri 16. Denetim Komitesi Üyeleri Araştırma Sonuçları

Yukarıdaki tabloda önerilen göstergelerden; DKG 1, DKG 2, DKG 3, DKG 4, DKG 5, DKG 6, DKG 7, DKG 9, DKG 10 ve DKG 12 diğer uygulayıcılarda da en çok kullanılan göstergeler arasında yer almaktadır. Ancak en büyük eksikliğin denetim sonuçları ile ilgili göstergelerde olduğu söylenebilmektedir.

Bu çalışma ile denetim kalite ölçümleri ve mevcut durumun Türkiye için daha iyi anlaşılacağı ve böylece denetim kalitesinin önemi ve ölçümleri üzerine daha dikkatli olunacağı beklenmektedir. Denetim kalitesi göstergeleri ile ilgili ifadelerle uyum oranının yüksek olması nedeniyle bundan sonraki süreçte DKG ölçütleri belirlenerek geliştirilmesine çalışılacaktır. Böylece kalite ölçümünün gerçekleşmesi konusunda uyumun kolay olacağı düşünülmektedir. Sonraki çalışmalarda denetim kalitesi göstergelerinin netleşmesi ile denetim kalitesi göstergelerinin ölçütlerinin ne olacağı ve nasıl hesaplanacağını araştırılması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2017). Çok değişkenli istatistiksel yöntemler. Beşinci Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bedard, C. J., Jonhstone, M. K. ve Smith, F. E. (2010). Audit quality indicators: a status update on possible public disclosures and insights from audit practice. *American Accounting Association*, 4(1), C12-C19.
- Bozdoğan, T. (2014). *Bağımsız denetimde kalite kontrol*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- DeAngelo, L., E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 183-199.
- Federation of Europe Accountants – FEE. (2016). *Overview of audit quality indicators initiatives*.
- Gendron, Y., Suddaby, R. ve Helen, L. (2006). An Examination of the ethical commitment of professional accountants to auditor independence. *Journal of Business Ethics*, 64(1), 169-193.
- ISB - Independent Standards Boards (2000). *A conceptual framework for auditor independence*.
- Kamu Gözetimi Kurumu, *Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS 1)*.
- Kamu Gözetimi Kurumu, *Bağımsız Denetim Yönetmeliği*.
- Palmrose, Z. (1988). An analysis of auditor litigation and audit service quality, *The Accounting Review*, 64(1), 55-73.
- PCAOB. (2015). *Concept release on audit quality indicators*
- Titman, S. ve Trueman, B. (1986). Information quality and the valuation of new issues. *Journal of Accounting and Economics*. 8(2), 159-172.
- Tuan, A.K. ve Sağlar, J. (2015). *Denetimde kalite ve kalite kontrolü*, Adana: Karahan Kitabevi.
- USA General Accounting Office-GAO. (2003). *Public accounting firms required study on the potential effects of mandatory audit firm rotation*.
- Uzay, Ş. (2012). Kamu Gözetimi, muhasebe ve denetim standartları kurumu ve meslek mensupları. *Kayseri SMMM Odası Erciyes Dergisi*, 8, 52-56.
- Zureigat, M. (2011). The effect of ownership structure on audit quality: Evidence from Jordan. *International Journal Of Business and Social Science*, 2(10), 38-46.

ÜRETİM İŞLETMELERİNDE KURUMSAL YÖNETİM VE KÂRLILIĞIN MUHAFAZAKÂR MUHASEBE UYGULAMALARINA ETKİSİ

Arş. Gör. Dr. Burak KAYIHAN*

Arş. Gör. Dr. Caner AKBABA**

Makale Gönderim Tarihi : 02.10.2021 / Kabul Tarihi : 10.11.2021

Makale Türü: Araştırma

ÖZ

Muhafazakâr muhasebe kavramı yakın zamanda muhasebe literatüründe sıklıkla incelenen bir konu olmuştur. Şirketlerin muhafazakâr muhasebeyi uygulamalarını ne ölçüde yaptıklarının belirlenmesinin yanı sıra bu uygulamaları etkileyen çeşitli değişkenlerin incelenmesi de önemli bir çalışma alanı olarak görülmektedir. Çalışmada kurumsal yönetim ve kârlılıkla ilgili değişkenlerin muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisini saptamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda BİST 100 endeksinde yer alan üretim işletmelerinin 2010-2018 yılları arasındaki verileri kullanılarak kurumsal yönetim ve kârlılığa ilişkin değişkenlerin muhafazakâr muhasebeye etkisi oluşturulan modeller üzerinden panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları açısından kurumsal yönetimin ve kârlılığın etkisinin daha çok olduğu ve koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları çerçevesinde kârlılığın etkisinin kurumsal yönetime göre biraz daha ön planda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakâr Muhasebe, Kurumsal Yönetim, Kârlılık

JEL Sınıflandırılması: M40, M14, G30.

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, burakkayihan@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4188-3295>

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, canerakbaba@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8849-1622>

THE IMPACT OF CORPORATE GOVERNANCE AND PROFITABILITY ON CONSERVATIVE ACCOUNTING PRACTICES IN MANUFACTURING COMPANIES**ABSTRACT**

The concept of conservative accounting has recently been a frequently examined topic in the accounting literature. In addition to determining the extent to which companies perform conservative accounting practices, examining various factors that affect these practices is also seen as an important field of study. In this study, it is intended to determine the impact of corporate governance and profitability-related variables on conservative accounting practices. For this purpose, the impacts of the variables related to corporate governance and profitability on conservative accounting have been analyzed with the panel data method through the models generated by using the data of the manufacturing companies listed in the BIST100 index between the years 2010-2018. As a result, it has been determined that the impact of corporate governance and profitability is more in terms of unconditional conservative accounting practices, and the impact of profitability in the framework of unconditional conservative accounting practices is found a slightly more prominent than corporate governance.

Keywords: Conservative Accounting, Corporate Governance, Profitability

JEL Classification: M40, M14, G30.

1. GİRİŞ

Muhafazakâr kelimesi günlük hayatın pek çok alanında çeşitli anlamlarda kullanılsa da genel olarak mevcut durumu korumak tanımı yapılabilir. Muhasebe açısından ise muhafazakârlık, muhasebenin temel ilkelerinden ihtiyatlılık ilkesiyle birlikte ele alınmasıyla muhafazakâr muhasebe kavramı ortaya çıkmıştır. İhtiyatlılık ilkesi, 1992’de yayınlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği’nde (MSUGT) belirsizliğin göz önünde tutulması, işletmelerin gelecekte karşılaşılabileceği muhtemel olumsuz olayların etkilerinin dikkate alınmasını veya muhasebe olaylarında temkinli davranılması gereği olarak tanımlanmıştır. İhtiyatlılığın bilinen en eski tanımı “kâr etmeyi beklemeyin, ancak tüm kayıpları tahmin edin” şeklindedir (Bliss, 1924, s. 110). Bu noktadan hareketle zarar etmemek için uğraş vermek ya da az da olsa kâr etmek şeklinde tanımlanan (Wolk vd., 2013) muhafazakâr muhasebe kavramı literatürdeki yerini almıştır. Ayrıca ihtiyatlı davranmak da muhasebede muhafazakârlık olarak adlandırılmaktadır (Basu, 2005, s. 315). Böylece ihtiyatlılık ile muhafazakâr muhasebe birbirleri yerine de kullanılan kavramlardır denilebilir. Muhafazakâr muhasebe çeşitli açılardan değişik şekillerde tanımlanabilir. Yatırımcılar açısından dünya çapındaki piyasalarda yatırımcıların yürüttüğü risksiz politikalar olarak tanımlanmaktadır (Feltham ve Olson, 1995, s. 690). Finansal tablolar açısından muhafazakâr muhasebe, finansal raporlamanın en önemli özelliklerinden biridir (Sterling, 1970). Maliyet açısından ise düşük maliyet ve düşük fiyat olarak tanımlanmaktadır (Wang vd., 2009, s. 11). Kazanç açısından

muhasebe muhafazakarlığı, kazançların kayıplardan fazla olması (Lara vd., 2016, s. 222) ve kazanç yönetiminin ölçümünde kullanılan bir ölçü olarak ele alınmaktadır (Ball ve Shivakumar, 2005, s. 85).

İşletmelerin faydalı finansal bilgi sunma araçlarından biri olan muhafazakâr muhasebe politikaları üzerinde kurumsal yönetim uygulamalarının etkisi olabilmektedir. Kurumsal yönetim, temel olarak işletme sahipleri ile yöneticileri arasındaki ilişkinin organizasyonu olarak tanımlanabilir. Bu organizasyonun oluşturulmasında küresel bazda yaşanan gelişmeler, yerel gelenekler gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Küreselleşme kavramı ile birlikte artan bilgi ve fon akışı ile başta düzenleyici otoriteler olmak üzere dünya çapında faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmeler kurumsal yönetim uygulamalarına önem vermeye başlamışlardır. Özellikle uluslararası anlamda yönetim eksikliğinden kaynaklı işletme temerrütleri ve finansal skandallar bu eğilimi etkileyen faktörlerin başında gelmektedir (Gülhan ve Karaarslan, 2020, s. 94).

Bu çalışmada BİST 100 endeksindeki üretim işletmelerinin 2010-2018 yılları arası verilerinden yararlanılarak muhafazakâr muhasebe, kurumsal yönetim ve kârlılıkla ilgili olan değişkenler panel veri analizi yöntemi ile analize tabi tutulmuştur. Yapılan analizlerde muhafazakâr muhasebe uygulamalarını etkileyen kurumsal yönetim ve kârlılık değişkenleri saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünden sonra ikinci bölümünde muhafazakâr muhasebe ile kurumsal yönetim kavramlarına ve ilişkisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmaya yön veren literatür taramasına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veriler, sınırlılıklar, araştırmanın yöntemi ve bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise analiz sonuçlarıyla ilgili genel değerlendirme yapılmıştır.

2. MUHAFAZAKÂR MUHASEBE, KURUMSAL YÖNETİM, KÂRLILIK KAVRAMLARI VE İLİŞKİSİ

Muhafazakâr muhasebenin literatürde genellikle koşullu ihtiyatlılık (kazanç ihtiyatlılığı) ve koşulsuz ihtiyatlılık (bilanço ihtiyatlılığı) olarak ifade edilen ikili ayırımı tabi tutulduğu görülmektedir. Koşullu ihtiyatlılığın kaynağı piyasa verileri iken, koşulsuz ihtiyatlılığın kaynağı piyasa verilerinden bağımsız olan muhasebe uygulamalarıdır. (Çopur Vardar, 2018, s. 151). Koşullu ihtiyatlılık, piyasa verilerine bağlı olarak, kötü haber karşısında varlıkların değerini düşürmek fakat iyi haber karşısında varlıkların değerini arttırmamak olarak açıklanmaktadır. Koşulsuz ihtiyatlılık ise, piyasa verilerine bağlı olmaksızın, varlıkların net değerinin beklenen piyasa değerinden az olmasını sağlayan muhasebe uygulamalarını kapsamaktadır (Beaver ve Ryan, 2005, s. 269). Koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları Beaver ve Ryan (2005)'ın Feltham ve Ohlson (1995) çalışmasından hareketle oluşturduğu Piyasa Değeri /Deft-er Değeri (PD/DD) ile ölçülmektedir. Buna göre yüksek PD/DD oranı işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarına daha fazla yöneldiklerinin bir göstergesidir. Koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamaları ise daha çok 2 yöntemle ölçülmektedir. Bunlardan ilki Basu (1997) tarafından geliştirilen işletmelerin kârlılık düzeyi ile hisse senedi piyasa değeri arasındaki ilişkiyi temel alan modeldir. İkincisi ise Ball ve Shivakumar (2005)'ın Basu (1997) modelinin eksikliklerinden yola çıkarak geliştirdikleri Tahakkuklar/Nakit Akışları modelidir. Modelde Basu (1997) modelinden farklı olarak muhafazakâr muhasebe uygulamalarının saptanmasında nakit akışları ve tahakkuklar kullanılmıştır. Finans teorisine göre işletmelerin temel amacı hissedarların servet maksimizasyonunu sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda hissedarlar ve işletme yöneticileri arasında söz konusu servet maksimizasyonu için sözleşmeye dayalı

bir tür bağıllık bulunmaktadır. Ancak sözleşmeye dayalı bu bağıllık çoğu zaman hissedarların servet maksimizasyonunu doğrulayacak bilgileri sağlayamamaktadır (Cullinan vd., 2012, s. 3). Yöneticiler ve hissedarlar arasındaki doğrulanamayan bilgiler nedeniyle ortaya çıkan bilgi asimetrisinin en önemli sonucu muhafazakâr muhasebe uygulamalarıdır (Lafond ve Watts, 2008). Çünkü muhafazakâr muhasebe uygulamaları yöneticilere yatırım kararlarıyla ilgili sınırlamalar getirerek kararları kendi çıkarları uğruna kullanmalarını engellemekte bu yolla vekalet maliyetinin ve taraflar arasındaki bilgi asimetrisinin azalmasına yardımcı olmaktadır (Watts, 2003; Ball ve Shivakumar, 2005).

Kurumsallaşma ile birlikte ortaya çıkan kurumsal yönetim, işletmelerin şeffaf davranarak doğru bilgi vermesini amaçlamaktadır (Koçel, 2003, s. 469). Bu durum işletmelere küresel rekabette varlıklarını devam ettirmelerine yardımcı olmaktadır (Bekçi ve Gör, 2016, s. 3). Kurumsal yönetimin etkin bir şekilde işleyebilmesi için; uluslararası standartlara uyulması ve yönetim kurulunun bağımsızlığının sağlanması gerekmektedir (Lazereva vd., 2007, s. 2). Diğer yandan kurumsal yönetim tüm paydaşların beklentilerini yasalar çerçevesinde karşılamak zorundadır (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu., 2005, s. 102). Mülkiyet yoğunluğunun oldukça fazla olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kurumsal yönetimin uygulanması üstesinden gelinmesi gereken bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Mülkiyetin tek bir hissedarın elinde bulunduğu durumlarda yöneticilerin kontrol gücüne sahip hissedarın çıkarlarını daha öne koyması kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Cullinan vd., 2012, s. 5). Büyük hissedarın elindeki kontrol gücü küçük yatırımcıları zayıflatarak özellikle bilgi asimetrisi nedeniyle kayıplar yaşamalarına neden olmaktadır (LaPorta vd., 1998). Vekalet teorisine göre bu durumda küçük yatırımcıların çıkarlarının korunması ve kurumsal yönetimin uygulanabilmesi bağımsız yönetim kurulu üyeleri ile sağlanabilmektedir. Bunda bağımsız yönetim kurulu üyelerinin hâkim hissedarlarla iş birliği yapmak yerine izleme görevlerini yerine getirmeye motive olmaları ve böylelikle etkin bir iç kontrol sistemi için çaba göstermeleri etkili olmaktadır (Fama, 1980; Fama ve Jensen, 1983).

Güvenilir muhasebe sistemlerinin kurulması ve buna bağlı olarak kullanıcıların ihtiyacına uygun, doğru ve tarafsız finansal bilgilerin sağlanması işletme yönetimlerinin sorumluluğunda bulunmaktadır. Bu nedenle muhasebede muhafazakarlığın uygulanmasında kurumsal yönetim önemli bir rol oynamaktadır (Lara vd., 2009a, s. 162) ve kurumsal yönetim ile muhafazakâr muhasebe arasında sağlam bir bağ bulunmaktadır (Ahmed ve Duellman, 2007). Muhafazakâr muhasebe de işletmelerdeki kurumsallaşma ile ilgili önemli bir kavram olmanın yanı sıra sosyal sorumluluğu temel alan yönetim anlayışının da bir parçasıdır. Yöneticilerin işletmelerinin finansal durumunu olduğundan daha iyi gösterme çabası finansal tablo kullanıcılarının yanılmasına neden olabilmektedir. Bu muhafazakârlık anlayışı ile ters bir durumdur. Muhafazakârlığın, yönetimin gücünün bir göstergesi ve yönetim tarzlarının izlenmesi için talep ettikleri güçlü bir unsur olduğu belirtilmektedir (Caskey ve Laux, 2017). Bu doğrultuda işletmelerin hem risklere karşı ihtiyatlı hareket ederek varlıklarını devam ettirmeleri hem de kurumsal yönetim ilkelere sapma göstermeyecek bir politika izlemeleri önem arz etmektedir. Finans dünyasında yaşanan Enron, Worldcom ve benzeri skandallarla birlikte kurumsal yönetim uygulamalarını arttırmaya yönelik düzenlemeler geliştirilmiştir. Bu gelişmeler içerisinde yönetim kurulunun bağımsızlığını arttıran uygulamalar muhasebede muhafazakârlığı azaltırken; şeffaflığı ve hesap verilebilirliği arttıran uygulamalar muhafazakârlık kavramını güçlendirmektedir (Gör ve Tekin, 2018, s. 15). Muhafazakâr muhasebe uygulamalarının şirket ortakları ve yöneticileri arasındaki fikir ayrılıkları olarak tanımlanan vekalet çatışması ve dolayısıyla vekalet maliyeti üzerinde de etkisi bulunmaktadır (Ahmed vd., 2002; Ahmed ve Du-

ellman, 2007). Özellikle şirket mülkiyetinin az sayıda ortak üzerinde yoğunlaştığı (ownership concentration) diğer bir ifadeyle mülkiyet yoğunluğunun fazla olduğu işletmelerde muhafazakâr muhasebe uygulamalarında azalma olduğu görülmektedir (Bushman vd., 2004; LaFond, 2005; Cullinan vd., 2012).

Muhafazakâr muhasebenin kârlılıkla ilişkisi açısından ise muhafazakâr muhasebe uygulamalarının gelecekteki muhtemel zararları şimdiden öngörerek muhasebeleştirmeyi gerektirmesi net gelirin ve net varlığın daha az tutarda raporlanmasına neden olmaktadır. Böylelikle yüksek kârlı işletmelerin muhafazakâr muhasebe uygulamalarına daha elverişli olduğu ve kârlılık göstergelerinin yüksek olmasının muhafazakâr muhasebe üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir (Ahmed vd., 2002).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Muhafazakâr muhasebe uygulamalarının ve bu uygulamalar ile ilgili politikaların belirlenmesi konusunda işletmelerin kurumsal yönetim düzenleri, sermaye yapısı ve kârlılık göstergeleri gibi karakteristiklerin oynadığı rolün tespit edilmesi önemlidir. Bu bağlamda işletmelerin muhafazakâr muhasebe politikalarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Kurumsal yönetimin ölçütlerinden biri olan yönetim kurulu yapısı ve büyüklüğünün muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisine ilişkin olarak Beekes vd. (2004), Basu (1997) modelini kullanarak 1993-1995 yılları arasında halka açık 508 Birleşik Krallık firması üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişler ve bağımsız yönetim kurulu üyelerinin varlığının muhasebede muhafazakârlığı ve buna bağlı olarak raporlama kalitesini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Ahmed ve Duellman (2007)'in ABD'deki 306 halka açık firmanın 1999-2001 finansal verileri üzerinden üç farklı muhafazakâr muhasebe ölçütünü kullanarak yaptıkları çalışmada bağımsız yönetim kurulu üyelerinin muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olumlu etki ettiğini buna karşın firma içinden yönetim kurulu üyelerinin olumsuz yönde etki ettiğini belirlemişlerdir. Lara vd. (2007) koşullu muhafazakârlık ile yönetim kurulu özellikleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla Basu (1997) ile Ball ve Shivakumar (2005) tarafından geliştirilen modelleri kullandıkları çalışmalarında CEO'nun yönetim kurulunun işleyişi üzerinde düşük bir etkiye sahip olduğu firmaların muhafazakâr muhasebe uygulamalarına daha fazla yöneldiklerini tespit etmişlerdir. Lara vd. (2009a) ABD firmaları üzerinde kurumsal yönetim ve koşullu muhafazakâr muhasebe arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada güçlü kurumsal yönetime sahip firmaların, zayıf firmalara göre muhafazakâr muhasebeyi daha yüksek derecede uyguladıklarını belirlemişlerdir. Ahmed ve Henry (2012) muhasebede muhafazakârlığı ölçmek için dört farklı ölçütü kullandıkları çalışmada Avustralya firmaları için hem koşullu hem de koşulsuz muhafazakâr uygulamalarına etki eden kurumsal yönetim faktörlerine ilişkin kanıtlar elde etmişlerdir. Buna göre gönüllü denetim komitesinin varlığı, yönetim kurulu bağımsızlığının artması ve yönetim kurulu üye sayısındaki azalmanın koşulsuz muhafazakâr muhasebe ile pozitif, koşullu muhafazakâr muhasebe ile negatif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Mohammed vd. (2017)'nin Malezya'daki halka açık firmalarda muhafazakâr muhasebe ile kurumsal yönetim ve siyasi bağlantı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada kurumsal yönetimin temel göstergelerinden biri olan yönetim kurulu bağımsızlığının muhafazakâr muhasebe ile pozitif, yönetici ortakların varlığı ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca politik etkinin muhafazakâr muhasebe ile yönetim kurulu bağımsızlığı arasındaki pozitif ilişki üzerinde olumsuz bir düzenleyici etkisi olduğuna dair kanıtlar da elde etmişlerdir.

Kurumsal yönetimin muhafazakâr muhasebe uygulamalarına ne ölçüde etki ettiğine dair Türkiye’de de halka açık işletmeler üzerinde yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Gör ve Tekin (2018)’in BIST 100 endeksinde işlem gören finans dışı 74 şirketin 2009-2015 yılları arasındaki verileri üzerinden yaptıkları çalışmada koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları ile tepe yönetici ikilemi ve yönetim kurulundaki kadın üye sayısı gibi kurumsal yönetim ölçütleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı ve kadın üye sayısı gibi yönetim kurulu bağımsızlığı ile ilgili faktörlerdeki artışın muhasebede muhafazakârlığı azalttığını tespit etmişlerdir. Temiz vd. (2019) BIST İmalat endeksinde işlem gören halka açık firmaların 2012-2016 dönemindeki verilerini kullanarak muhasebede muhafazakârlık ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Muhasebede muhafazakârlığın koşullu ve koşulsuz olarak iki ayrı ölçütü ele alındığı çalışmada, yönetim kurulu yapıları ile koşulsuz muhafazakârlık arasında bir ilişki olmadığını buna karşın yönetim kurulu büyüklüğündeki artışın koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarını azalttığını ortaya koymuşlardır. Gülhan ve Karaarslan (2020) kurumsal yönetim derecesi ile muhafazakâr muhasebe uygulamaları arasındaki ilişki için Borsa İstanbul’da işlem gören 64 firmayı incelemişler ve kurumsal yönetim uyum derecesi için hizmet alan firmaların kurumsal yönetim derecelerinin arttığını ve bu durumun muhafazakâr muhasebe uygulamalarını azalttığını belirlemişlerdir. Özcan (2021) 2013-2018 yılları arasında Borsa İstanbul’da işlem gören finans dışı 85 firmanın verilerini kullanarak kurumsal yönetim uygulamalarının muhafazakâr muhasebe üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuç olarak, yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu bağımsızlığı, kurumsal ortaklık ve firma büyüklüğü gibi faktörlerin muhasebede muhafazakârlığı arttırdığını; bununla birlikte, finansal kaldıraç ile muhafazakâr muhasebenin negatif ilişkili olduğunu belirlemiştir.

İşletmelerin muhafazakâr muhasebe uygulamalarını etkileyen diğer bir önemli faktörün de işletme kârlılığı olduğu belirtilmektedir. Koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarının varlıkları azaltıcı etkisi, karlılığın en yaygın göstergesi olan aktif kârlılığın (return-on-assets, ROA) artmasına neden olmaktadır (Lara vd., 2009b, s. 344). Diğer taraftan, kârlılığı az olan firmalar için, muhafazakâr muhasebe uygulamaları sonucu kârlarda meydana gelen azalma daha fazla olacağından kârlılığı yüksek firmaların muhafazakâr muhasebe uygulamalarına daha fazla yönelmesi beklenmektedir (Ahmed vd., 2002, s. 876). Bu beklenti üzerine Ahmed vd. (2002) karlılık ile piyasa temelli koşullu muhafazakâr muhasebe arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu buna karşın tahakkuk temelli muhafazakâr muhasebenin kârlılıktan negatif yönde etkilendiğini belirlemişlerdir. Benzer şekilde, Sun ve Liu (2011) de yaptıkları çalışmada kârlılığın koşullu muhafazakâr muhasebeyi olumsuz etkilediğini ancak tahakkuk temelli muhafazakâr muhasebe uygulamaları ile olumlu yönde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Borsa İstanbul’da işlem gören firmalar üzerinde yapılan çalışmalarda ise Tekin ve Gör (2018) 2009-2016 döneminde BIST 100 Endeksinde yer alan 74 şirketin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada kârlılığın muhafazakâr muhasebe üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını belirlemişlerdir. Diğer taraftan, Bilici (2019)’nin Borsa İstanbul’da işlem gören banka ve finans kuruluşları üzerinde yaptığı çalışmada muhafazakâr muhasebe uygulamalarının, aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkisi olduğu belirlenmiştir. Azarifar ve Ayanoğlu (2020) çalışmalarında panel veri analizi yöntemini kullanarak koşullu ve koşulsuz muhafazakârlığın kazanç kalitesi üzerine etkisini Basu Modeli üzerinden ölçmüşlerdir. Yapılan analizler sonucunda koşullu ve koşulsuz muhafazakârlık ile kazanç kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki saptanmıştır.

4. UYGULAMA

Uygulama bölümünde çalışmada kullanılan veri seti, yöntem ve modeller ile tespit edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Çalışmanın Veri Seti

Çalışmamızda; kurumsal yönetim ve kârlılığın muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisi üretim işletmelerinde incelenmiştir. Bu doğrultuda BİST100'de yer alan üretim işletmeleri oluşturulan modellerde kullanılmak üzere seçilmiştir. BİST 100 içerisinde 37 adet üretim işletmesi yer almasına rağmen çalışma kapsamına 2010-2018 yılları arasında finansal tablolarını düzenli olarak açıklayan 35 üretim işletmesi alınmıştır. Böylelikle çalışmanın yapıldığı ilgili dönemde faaliyetlerini ara vermeden sürdüren işletmeleri inceleme olanağı sağlanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, işletmelerin resmi sitelerinde yayınlanan faaliyet raporları aracılığıyla elde edilmiştir.

4.2. Çalışmanın Analiz Yöntemi

Çalışmada kullanılan yöntem panel veri regresyon analizi yöntemidir. Bu yöntem, hem birden fazla birimin (çalışmada kapsamına alınan işletmelerin) hem de zaman boyutunun (çalışma kapsamına alınan dönemin) bir arada yer alması nedeniyle avantajlara sahiptir (Gujarati, 2009). Yöntemde güvenilir sonuçların tespit edilebilmesi için yapılması gereken çeşitli testler vardır.

Çalışma kapsamında kullanılan modellerin klasik mi yoksa tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin olduğu Breusch Pagan LM Testi ile sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modellerinden hangisiyle tahmin edileceği Hausman Testi kullanılarak belirlenmiştir. Breusch Pagan LM testi sonuçlarına göre klasik modelin uygun olmadığı kararı verilmiştir. Hausman testi sonucunda da sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca modellerde otokorelasyon sorunu olup olmadığını test etmek için Durbin Watson ve Baltagi-Wu testleri yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre otokorelasyon sorunu olduğu gözlemlenen modellerde bu sorunu düzelten Period SUR (Panel Corrected Standart Errors, PCSE) yöntemi kullanılarak tahminler yapılmıştır.

4.3. Çalışmanın Değişkenleri, Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Çalışmamızda modellerde yer alan değişkenlerin açıklamaları ve tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir. Çalışmamızdaki değişkenler, Temiz vd. (2019)'nin Türkiye ölçeğinde kurduğu modellerde yer alan değişkenlerden yararlanılarak geliştirilmiştir. Kurumsal yönetim ve kârlılık değişkenlerine ilaveten denetim faaliyetlerinin etkisinin de ortaya koyulması önemlidir; çünkü muhafazakâr muhasebe uygulamaları hiç şüphesiz kaliteli denetim faaliyetleri ile iç içedir. Küresel anlamda rekabet gücünü arttırmak ve avantaj sağlamak isteyen firmaların, kurumsal yönetim faaliyetlerini ve muhafazakâr muhasebe uygulamalarını kaliteli denetim ile desteklemesi gerekmektedir (Bilici, 2019, s. 2).

Tablo 1. Değişken Açıklamaları ve Tanımlayıcı İstatistikler

	Açıklama	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Sapma
ROA	Aktif Kârlılığı	0,078660662	-0,132571854	0,406007141	0,068808277
ROE	Özkaynak Kârlılığı	0,199340636	-3,587219344	2,051194219	0,351976917
MTB	Piyasa Değeri /Defter Değeri	2,24161513	-39,24881987	20,03998236	3,670985761
FK	Faaliyet Karı /Toplam Varlıklar	0,102675491	-0,086831971	0,389267527	0,067695553
Tahakkuk	Net kârdan nakit akışlarının çıkarılmasıyla bulunan tutarın toplam varlıklara bölünmesiyle hesaplanmıştır. Bu hesaplama t dönemi için; t döneminin merkezde olduğu 3 yıllık bir süre için yapılır (t-1,t,t+1)	-0,02641476	-0,474738919	1,014548889	0,162322287
Getiri	t-1 dönemi sonundan 3 ay sonrası ve t dönemi sonundan 3 ay sonrasını içeren dönem için hesaplanmış yıllık getiri.	0,178712437	-0,668953884	2,985121252	0,502760918
D1	Hesaplanan getirilerin negatif olduğu dönemlerde 1, diğer dönemlerde 0 olan kukla değişken	0,419	0	1	0,4942
NA	İşletmelerin faaliyetten sağlanan nakit akış tutarlarının ortalama toplam varlıklara bölünmesi ile hesaplanmıştır	0,084200941	-0,341409692	0,475820026	0,093780668
DNA	İşletmenin faaliyetten sağlanan nakit akış tutarının negatif olduğu dönemde 1, diğer dönemlerde 0 olan kukla değişken	0,142857143	0	1	0,350483872
YönKadın	Yönetim Kurulundaki Kadın Üye Oranı	0,104651757	0	0,5	0,101935611
YönBüy	Yönetim kurulu toplam üye sayısının doğal logaritması	0,92662056	0,602059991	1,176091259	0,111474961
YönBağ	Yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısının toplam yönetim kurulu üye sayısına oranı	0,2832749	0,1	0,429	0,063404417
DışOrt	Yönetim kurulunda olmayan gerçek kişilerin toplam sermaye içindeki payı	0,348396508	0,089	0,9302	0,151859353
KurOrt	Kurumsal yatırımcıların toplam sermaye içindeki payı	0,608017778	0	0,911	0,212443273

YönOrt	Yönetim kurulu üyelerinin toplam sermaye içindeki payı	0,042746032	0	0,661	0,132697291
DenKal	Denetim Kalitesi (4 büyükler tarafından denetlenen 1, denetlenmeyen 0)	0,825396825	0	1	0,380231347
YabSer	Yabancı Ortak Olup Olmaması (Varsa 1, Yoksa 0)	0,419047619	0	1	0,494188244
Büyükük	İşletme toplam varlıklarının doğal logaritması	9,250861757	7,932898901	10,62099037	0,61660919
Büyüme	İşletme satış tutarlarında meydana gelen yıllık yüzdesel değişim	0,18519136	-2,157382085	4,240875533	0,352105726
Kaldıraç	Toplam Borç/Toplam Varlıklar	0,253240373	0	0,926843857	0,167855034

Tablodaki değişkenler, çalışmadaki çeşitli modellerde kullanılan değişkenlerin hepsidir. 2010-2018 dönemi için koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarının göstergelerinden olan MTB değerinin ortalaması 2,24 seviyesinde, koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarının göstergelerinden olan FK değerinin ortalaması 0,10 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Hem koşullu hem de koşulsuz modellerde kullanılan tahakkuk değişkeni ise ilgili dönemde -0,02 ortalama değere sahiptir. Bu veri, çalışma kapsamına alınan dönemde genel olarak işletmelerin negatif tahakkuklara sahip olduklarını göstermekte ve bu kapsamda muhasebe uygulamalarında ihtiyatlı davrandıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. (Temiz vd., 2019, s. 360). Piyasa Değeri/Defter Değeri oranından saptanan MTB değişkeninin ortalamasının yüksek olması da araştırmada incelenen dönem aralığında işletmelerin genel olarak muhafazakâr muhasebe uygulamalarına başvurduğunu göstermektedir. Çünkü yüksek bir PD/DD oranı daha yüksek bir muhafazakâr muhasebe uygulamalarını göstermekteyken söz konusu durumun tam tersi de daha düşük bir seviyede muhafazakâr muhasebe uygulamaları yapıldığını belirtmektedir. Buna göre muhafazakâr muhasebe uygulamaları işletmelerin defter değerini azaltmaktadır. Eğer bir işletmenin PD/DD oranı 1'den ne kadar büyükse o işletmenin muhafazakar muhasebe uygulamaları o kadar fazladır yorumu yapılabilir (Özkan vd., 2013).

Çalışmada kârlılığın muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisini tespit edebilmek için modellerde ROA ve ROE değişkenleri kullanılmıştır. ROA değişkeninin ortalaması 0,078; ROE değişkeninin ortalaması 0,199'dur.

İşletmelerin modellere eklenen diğer değişkenleri incelenecek olursa getiri değişkeninin ortalamasının 0,178 olduğu ve ilgili verilerin yüzde 41'inin negatif olduğu saptanmıştır. Nakit akışlarının ise 0,08 ortalama sahip olduğu ve toplam gözlem sayısı içerisinde nakit akış oranının yüzde 14'ünün negatif olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin yönetim kurulu üyeleriyle ilgili modellere koyulan değişkenlerden bahsedilecek olursa yönetim kurulundaki bağımsız üye oranını gösteren YönBağ değişkeninin 0,28 ortalama, işletme yönetim kurulu büyüklüğünü ifade eden YönBüy değişkeninin doğal logaritma ortalamasının 0,92 ve yönetim kurulundaki kadın üye sayısı oranını gösteren YönKadın değişkeninin ortalamasının 0,10 olduğu saptanmıştır.

Çalışma kapsamına alınan işletmelerin denetim kalitesi değişkenine göre işletmelerin çoğu Deloitte, Price, KPMG ve Ernst Young denetim firmalarının oluşturduğu “Dört Büyükler” tarafından denetlenmektedir. Çünkü ilgili verinin yüzde 82,5’i denetim faaliyetlerinin söz konusu denetim firmaları tarafından yapıldığını göstermektedir. Çalışma kapsamındaki modellerde yönetsel ve finansal kontrol değişkenleri de mevcuttur. Yönetsel kontrol değişkenlerinden yönetici ortaklığı oranını gösteren YönOrt değişkeninin ortalaması 0,04; dış ortaklık oranını gösteren DışOrt değişkeninin ortalaması 0,348; kurumsal ortak oranını gösteren KurOrt değişkeninin ortalaması 0,608’dir. Çalışma kapsamındaki işletmelerde yabancı ortak olup olmadığını gösteren YabSer değişkenine göre ise verilerin yüzde 41,9 unda yabancı ortaklığın olduğu saptanmıştır. Finansal kontrol değişkenlerinden ise işletmelerin toplam varlıklarının doğal logaritması alınarak bulunan Büyüklük değişkeninin ortalaması 9,25’tir. İşletmelerin yıllık satış tutarlarındaki yüzdesel değişimle belirlenen Büyüme değişkeni 0,185 ortalama sahiptir. Çalışmada yer alan işletmelerin 2010-2018 dönemi için ortalama kaldıraç oranı ise 0,253’tür. Değişkenler arasındaki ilişkiye bakmak amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Sonuçları 1/2

	ROA	ROE	MTB	FK	Tahakkuk	Getiri	D1	NA	DNA	YönKadın
ROA	1									
ROE	0,270**	1								
MTB	0,148**	0,184**	1							
FK	0,732**	0,301**	0,143*	1						
Tahakkuk	0,330**	0,111*	0,032	0,186**	1					
Getiri	0,270**	0,018	0,050	0,205**	0,144*	1				
D1	-0,179**	-0,025	0,116*	-0,176**	-0,138*	0,166*	1			
NA	0,413**	0,101	0,101	0,335**	-0,300**	0,256**	-0,045	1		
DNA	-0,139*	-0,019	-0,035	0,075	0,291**	-0,038	-0,022	-0,659**	1	
Yönkadın	0,104	-0,002	-0,082	0,070	0,090	-0,045	-0,006	0,018	-0,052	1
YönBüy	-0,032	0,096	0,209**	-0,027	-0,191**	-0,074	0,071	0,104	-0,156**	-0,245**
YönBağ	-0,123	-0,165**	-0,255**	-0,151*	-0,072	0,028	-0,120	-0,077	0,070	-0,106
DışOrt	-0,018	0,028	0,065	-0,032	0,098	0,068	-0,033	-0,092	0,021	0,366**
KurOrt	0,050	-0,122*	-0,082	0,013	-0,035	-0,020	-0,045	0,063	0,020	-0,399**
YönOrt	-0,060	0,164**	0,059	0,014	-0,053	-0,046	0,111*	0,002	-0,054	0,119*
DenKal	0,005	-0,142*	-0,161**	0,075	-0,152**	0,021	-0,085	0,100	-0,051	-0,238**
YabSer	-0,125*	-0,046	-0,044	-0,149**	-0,102	-0,067	-0,021	-0,031	0,058	-0,378**
Büyüklük	-0,174**	-0,069	0,057	-0,140*	-0,326**	-0,080	-0,053	0,036	-0,147**	-0,359**
Büyüme	0,148**	0,070	0,046	0,153**	0,064	0,230**	-0,041	-0,090	0,074	-0,135*
Kaldıraç	-0,409**	-0,051	-0,171**	-0,203**	-0,225**	-0,113*	0,016	-0,227**	0,142*	-0,255**

** Yüzde 1 Düzeyinde Anlamlı Korelasyon

* Yüzde 5 Düzeyinde Anlamlı Korelasyon

Tablo 3. Korelasyon Sonuçları 2/2

	YönBüy	YönBağ	DışOrt	KurOrt	YönOrt	DenKal	YabSer	Büyükük	Büyüme	Kaldıraç
YönBüy	1									
YönBağ	-0,328**	1								
DışOrt	-0,078	0,198**	1							
KurOrt	0,046	-0,031	-0,785**	1						
YönOrt	0,015	-0,167**	0,106	-0,699**	1					
DenKal	0,160**	0,133*	-0,450**	0,449**	-0,207**	1				
YabSer	0,166**	-0,144*	-0,356**	0,321**	-0,100	,0323**	1			
Büyükük	0,460**	0,324**	-0,157**	0,225**	-0,191**	0,406**	0,263**	1		
Büyüme	-0,035	0,003	-0,097	0,093	-0,039	0,065	-0,001	0,092	1	
Kaldıraç	0,261**	0,010	-0,058	0,061	-0,031	0,162**	0,224**	0,307**	0,018	1

** Yüzde 1 Düzeyinde Anlamlı Korelasyon

* Yüzde 5 Düzeyinde Anlamlı Korelasyon

Tablodaki sonuçlara göre koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarının göstergelerinden olan MTB ile FK ve YönBüy değişkenleri arasında pozitif korelasyon söz konusuken YönBağ, DenKal ve Kaldıraç değişkenleri arasında negatif korelasyon söz konusudur.

Koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarının göstergelerinden olan FK ile Tahakkuk, Getiri, NA ve Büyüme değişkenleri arasında pozitif korelasyon saptanmışken D1 Kukla, YönBağ, Büyükük ve YabSer ve Kaldıraç değişkenleri ile de negatif ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyon tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre FK değişkeninin tahakkuk tutarları, satışlardaki büyüme, getiri tutarları ve nakit akışı değerleri aynı yönde hareket ettiği söylenebilir. Diğer bir taraftan ise FK değişkeninin yönetimdeki bağımsız üye sayısı oranı; sermayedeki yabancı yatırımcı oranı ve kaldıraç oranı ile ters yönlü hareket ettiği saptanmıştır.

Koşullu ve koşulsuz muhafazakâr muhasebe modellerinde kullanılan tahakkuk değişkeni, dönem kârının ihtiyatlı bir şekilde düşük olarak gösterilmesi olarak belirtilebilir. Buna paralel olarak tahakkuk değişkeni ile Getiri ve DNA değişkenleri pozitif yönlü; D1, NA, YönBüy, DenKal, Büyükük ve Kaldıraç değişkenleri ile negatif yönlü korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Tahakkukların nakit akışları, denetim kalitesi ve yönetim büyüklüğü ile ters yönlü korelasyona sahip olmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Çalışmadaki modellerde kârlılık ilişkisini araştırmak için kullanılan ROA ve ROE değişkenleri açısından korelasyon sonuçlarına bakılacak olursa ROA değişkeni MTB, FK Tahakkuk, Getiri, NA değişkenleri ile pozitif; D1, DNA, YabSer, Büyükük ve Kaldıraç değişkenleri ile negatif korelasyona sahiptir. ROE değişkeni ise MTB, FK, Tahakkuk, YönOrt değişkenleri ile pozitif; YönBağ, KurOrt ve DenKal değişkenleri ile negatif korelasyona sahiptir.

Kurumsal yönetimle ilgili değişkenler arasındaki korelasyon sonuçlarına göre YönKadın değişkeninin hemen hemen tüm değişkenlerle arasında ilişki olduğu, bunlardan YönOrt değişkeni ile pozitif korelasyona sahip olduğu, KurOrt değişkeni ile de en yüksek katsayılı negatif korelasyona sahip olduğu saptanmıştır. YönBüy değişkeninin ise YönBağ değişkeni ile negatif korelasyon nedeniyle ters yönlü bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Yani yönetim kurulu üye sayısındaki artış ile yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı oranı birbirine ters orandadır. YönBağ değişkeni ise DışOrt değişkeni ile pozitif korelasyona; YönOrt değişkeni ile negatif korelasyona sahiptir.

4.4. Çalışmanın Modelleri

Çalışmada kullanılan modeller öncelikle koşulsuz muhafazakâr muhasebe ve koşullu muhafazakâr muhasebe modelleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Koşulsuz muhafazakâr muhasebe modellerinde bağımlı değişken olarak Beaver ve Ryan (2000) çalışmasında kullanılan MTB oranı (Piyasa Değeri / Defter Değeri) ile birikimli tahakkukların (kâr-faaliyetten sağlanan nakit akışı) üç yıllık ortalaması kullanılmıştır. İki değişken için ayrı ayrı üçer model kurulmuştur. Modellerde Y_{it} değişkeni sırasıyla MTB değişkeni ve Tahakkuk değişkenidir. Çalışmada kurulan MTB ve Tahakkuk modelleri aşağıdaki gibidir:

1) Kârlılık oranlarıyla ilgili değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisini göstermek için kurulan model:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_1 ROA_{it} + \beta_2 ROE_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$i = 1, \dots, 35 \text{ ve } t = 1, \dots, 9$$

2) Kurumsal yönetim değişkenlerinin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisini göstermek için kurulan model:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_1 Y\ddot{on}Ort_{it} + \beta_2 Y\ddot{on}Kadın_{it} + \beta_3 Y\ddot{on}B\ddot{u}y_{it} + \beta_4 Y\ddot{on}Bağ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$i = 1, \dots, 35 \text{ ve } t = 1, \dots, 9$$

3) Denetim ve nakit akışlarıyla ilgili değişkenlerle yönetsel ve finansal kontrol değişkenleri dâhil tüm değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisini göstermek için kurulan model:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_1 ROA_{it} + \beta_2 ROE_{it} + \beta_3 NA_{it} + \beta_4 DışOrt_{it} + \beta_5 KurOrt_{it} + \beta_6 Y\ddot{on}Ort_{it} + \beta_7 Y\ddot{on}Kadın_{it} + \beta_8 Y\ddot{on}B\ddot{u}y_{it} + \beta_9 Y\ddot{on}Bağ_{it} + \beta_{10} DenKal_{it} + \beta_{11} YabSer_{it} + \beta_{12} B\ddot{u}y\ddot{u}kl\ddot{u}k_{it} + \beta_{13} B\ddot{u}y\ddot{u}me_{it} + \beta_{14} Kaldıraç_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$i = 1, \dots, 35 \text{ ve } t = 1, \dots, 9$$

Koşullu muhafazakâr muhasebe modelleri getiri modelleri ve tahakkuk modellerinden oluşmaktadır. Getiri modelinde bağımlı değişken olarak FK değişkeni kullanılmıştır (modelde Y_{it} değişkeni). Basu (1997)'nin çalışmasından uyarlanarak oluşturulan getiri modeli aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned}
Y_{it} = & \alpha + \beta_1 DI_{it} + \beta_2 Getiri_{it} + \beta_3 Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \beta_5 ROA_{it} * Getiri_{it} + \beta_6 ROA_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_7 ROE_{it} \\
& + \beta_8 ROE_{it} * Getiri_{it} + \beta_9 ROE_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{10} Y\ddot{on}Kadın_{it} + \beta_{11} Y\ddot{on}Kadın_{it} * Getiri_{it} + \beta_{12} Y\ddot{on}Kadın_{it} * Getiri_{it} \\
& * DI_{it} + \beta_{13} Y\ddot{on}Büy_{it} + \beta_{14} Y\ddot{on}Büy_{it} * Getiri_{it} + \beta_{15} Y\ddot{on}Büy_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{16} Y\ddot{on}Bağ_{it} + \beta_{17} Y\ddot{on}Bağ_{it} * Getiri_{it} + \\
& \beta_{18} Y\ddot{on}Bağ_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{19} DışOrt_{it} + \beta_{20} DışOrt_{it} * Getiri_{it} + \beta_{21} DışOrt_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{22} KurOrt_{it} + \\
& \beta_{23} KurOrt_{it} * Getiri_{it} + \beta_{24} KurOrt_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{25} Y\ddot{on}Ort_{it} + \beta_{26} Y\ddot{on}Ort_{it} * Getiri_{it} + \beta_{27} Y\ddot{on}Ort_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \\
& \beta_{28} DenKal_{it} + \beta_{29} DenKal_{it} * Getiri_{it} + \beta_{30} DenKal_{it} * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{31} YabSer_{it} + \beta_{32} YabSer_{it} * Getiri_{it} + \beta_{33} YabSer_{it} \\
& * Getiri_{it} * DI_{it} + \beta_{34} Büyüklük_{it} + \beta_{35} Büyüme_{it} + \beta_{36} Kaldıraç_{it} + \varepsilon_{it}
\end{aligned} \tag{4}$$

$i = 1, \dots, 35$ ve $t = 1, \dots, 9$

Getiri modellerinden ilkinde bağımsız değişkenler olarak Getiri, D1 kukla değişken ve Getiri*D1 etkileşim değişkeni kullanılmıştır. İkinci modelde ise bağımsız değişkenler olarak kontrol değişkenleri hariç tüm değişkenler ve etkileşim değişkenleri yer almıştır. Üçüncü model ise yukarıda verildiği şekilde kontrol değişkenleri de dâhil edilerek kurulmuştur.

Koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarını tahakkuklardan (modelde Y_{it} değişkeni) yola çıkarak ele alıp kârlılık ve kurumsal yönetim değişkenlerinin etkisinin araştırılması amacıyla Ball ve Shivakumar (2005) ile Ahmed ve Henry (2012)'nin çalışmalarından uyarlanarak kurulan model ise aşağıdaki şekildedir:

$$\begin{aligned}
Y_{it} = & \alpha + \beta_1 NA_{it} + \beta_2 DNA_{it} + \beta_3 NA_{it} * DNA_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \beta_5 ROA_{it} * NA_{it} + \beta_6 ROA_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_7 ROE_{it} \\
& + \beta_8 ROE_{it} * NA_{it} + \beta_9 ROE_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_{10} Y\ddot{on}Kadın_{it} + \beta_{11} Y\ddot{on}Kadın_{it} * NA_{it} + \beta_{12} Y\ddot{on}Kadın_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \\
& \beta_{13} Y\ddot{on}Büy_{it} + \beta_{14} Y\ddot{on}Büy_{it} * NA_{it} + \beta_{15} Y\ddot{on}Büy_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_{16} Y\ddot{on}Bağ_{it} + \beta_{17} Y\ddot{on}Bağ_{it} * NA_{it} + \beta_{18} Y\ddot{on}Bağ_{it} * NA_{it} \\
& * DNA_{it} + \beta_{19} DışOrt_{it} + \beta_{20} DışOrt_{it} * NA_{it} + \beta_{21} DışOrt_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_{22} KurOrt_{it} + \beta_{23} KurOrt_{it} * NA_{it} \\
& + \beta_{24} KurOrt_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_{25} Y\ddot{on}Ort_{it} + \beta_{26} Y\ddot{on}Ort_{it} * NA_{it} + \beta_{27} Y\ddot{on}Ort_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_{28} DenKal_{it} \\
& + \beta_{29} DenKal_{it} * NA_{it} + \beta_{30} DenKal_{it} * NA_{it} * DNA_{it} + \beta_{31} YabSer_{it} + \beta_{32} YabSer_{it} * NA_{it} + \beta_{33} YabSer_{it} * NA_{it} \\
& * DNA_{it} + \beta_{34} Büyüklük_{it} + \beta_{35} Büyüme_{it} + \beta_{36} Kaldıraç_{it} + \varepsilon_{it}
\end{aligned} \tag{5}$$

$i = 1, \dots, 35$ ve $t = 1, \dots, 9$

Tahakkuk modellerinden ilkinde bağımsız değişkenler olarak NA, DNA kukla değişken ve NA*DNA etkileşim değişkeni kullanılmıştır. İkinci modelde ise bağımsız değişkenler olarak kontrol değişkenleri hariç tüm değişkenler ve etkileşim değişkenleri yer almıştır. Üçüncü model ise yukarıda verildiği şekilde kontrol değişkenleri de dâhil edilerek kurulmuştur.

4.5. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde kurulan model ve hipotezlere göre üretim işletmelerinde kurumsal yönetim ve kârlılığın muhafazakâr muhasebe uygulamalarına olan etkisi ele alınmıştır. Bu etki koşulsuz ve koşullu muhafazakâr muhasebe modellerinde ayrı ayrı araştırılmıştır. MTB ve Tahakkuk değişkenlerine göre ayrı ayrı kurulan koşulsuz muhafazakâr muhasebe modellerine göre bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Koşulsuz Muhafazakâr Muhasebe Modellerine Ait Sonuçlar

	Model 1 (MTB)	Model 2 (MTB)	Model 3 (MTB)	Model 4 (Tahakkuk)	Model 5 (Tahakkuk)	Model 6 (Tahakkuk)
ROA	15,65**	-	4,40**	0,428**	-	0,742***
ROE	-2,09	-	-3,39***	0,026**	-	0,040
NA	-	-	1,60	-	-	-0,436***
DışOrt	-	-	2560	-	-	-112,57
KurOrt	-	-	2561	-	-	-112,66
YönOrt	-	-4,14**	2561	-	-0,027	-112,58
YönKadın	-	-5,90***	-1,713	-	-0,316***	-0,397**
YönBüy	-	5,15	0,162	-	-0,405***	-0,269
YönBağ	-	-0,10	-0,322	-	-0,166	-0,239
DenKal	-	-	-0,142	-	-	-0,053
YabSer	-	-	-1,298***	-	-	0,014
Büyüklik	-	-	1,065**	-	-	0,020
Büyüme	-	-	0,865***	-	-	-0,012
Kaldıraç	-	-	-1,228	-	-	-0,131
Sabit	-	-1,53	-2565	-0,055**	0,436***	112,71
<i>Yıl Etkisi</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>
<i>Kontrol Değişkeni</i>	<i>Yok</i>	<i>Yok</i>	<i>Var</i>	<i>Yok</i>	<i>Yok</i>	<i>Var</i>
<i>Düzeltilmiş R²</i>	<i>0,10</i>	<i>0,05</i>	<i>0,54</i>	<i>0,05</i>	<i>0,06</i>	<i>0,21</i>
<i>F-İstatistik</i>	<i>7,92</i>	<i>2,89</i>	<i>17,35</i>	<i>12,38</i>	<i>26,69</i>	<i>4,00</i>
<i>Olasılık</i>	<i>0,019</i>	<i>0,023</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>

*** Yüzde 1 Düzeyinde Anlamlı İlişki

** Yüzde 5 Düzeyinde Anlamlı İlişki

* Yüzde 10 Düzeyinde Anlamlı İlişki

Model 1 (MTB)'de kârlılığın koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisine bakılmıştır. Aktif kârlılık yani ROA değişkeninin koşulsuz muhafazakâr muhasebe göstergesi olan MTB değişkeni üzerinde pozitif bir etkisi olduğu, Özkaynak kârlılığı yani ROE değişkeninin bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Model 2 (MTB)'de yönetsel değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisi araştırılmıştır. Bulgulara göre YönKadın ve YönOrt değişkenlerinin MTB değişkeni üzerinde negatif bir etkisi olduğu diğer yönetsel değişkenlerin bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Model 3 (MTB)'de ilk 2 modeldeki değişkenlere diğer değişkenler ile yönetsel ve finansal kontrol değişkenleri eklenerek bu değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisi araştırılmıştır. MTB değişkeni üzerinde ROA, Büyüklik ve Büyüme değişkenlerinin pozitif; ROE ve YabSer değişkenlerinin negatif etkisi olduğu saptanmıştır.

Koşulsuz muhafazakâr muhasebeyi üç yıllık ortalama tahakkuklar aracılığıyla inceleyen modellerle ilgili de çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Model 4 (Tahakkuk)'de ROA ve ROE değişkenlerinin Tahakkuk değişkenini pozitif olarak etkilediği, katsayılar açısından ROA değişkeninin etkisinin daha fazla olduğu saptanmıştır. Model 5 (Tahakkuk)'te yönetsel değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisine bakılmıştır. Bulgulara göre YönKadın ve YönBüy değişkenlerinin Tahakkuk değişkeni üzerinde negatif bir etkisi olduğu diğer yönetsel değişkenlerin bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Model 6 (Tahakkuk)'da Model 4 ve Model 5'teki değişkenlere diğer değişkenler ile yönetsel ve finansal kontrol değişkenleri dâhil edilerek söz konusu değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisi araştırılmıştır. Tahakkuk değişkeni üzerinde ROA değişkeninin pozitif; NA ve YönKadın değişkenlerinin negatif etkisi olduğu saptanmıştır.

FK ve Tahakkuk değişkenlerine göre iki farklı şekilde oluşturulan Koşullu Muhafazakâr Muhasebe modellerinin sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir. Koşullu muhafazakâr muhasebe konusu aslında kazanç ya da kayıpların kazanç/getiri ilişkisi ekseninde incelenmesini ifade etmektedir. Örneğin bir işletmenin hisse senedi getirilerinin kazanç/kayıplara verdiği tepki asimetrik ise ve kayıplara kazançlardan daha erken tepki veriyorsa bu durumda işletmenin koşullu muhafazakar muhasebe uyguladığı sonucuna ulaşılabilir (Temiz vd., 2019: 363). FK değişkeninin bağımlı değişken olduğu Basu (1997)'nin çalışmasına dayanan modellerden elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Koşullu Muhafazakâr Muhasebe Modellerine Ait Sonuçlar (Getiri)

	Model 1	Model 2	Model 3
Getiri	-0,001	0,650	0,646
D1	-0,007	-0,007	-0,007
Getiri*D1	0,030	-0,172	-0,130
ROA	-	0,068	0,027
ROA*Getiri	-	2,232***	2,427***
ROA*Getiri*D1	-	0,515	0,484
ROE	-	-0,013	-0,007
ROE*Getiri	-	0,423***	0,401***
ROE*Getiri*D1	-	0,066	0,079
YönKadın	-	0,046	0,040
YönKadın*Getiri	-	-0,073	-0,079
YönKadın*Getiri*D1	-	0,223	0,238
YönBüy	-	0,024	0,001
YönBüy*Getiri	-	-0,047	-0,032
YönBüy*Getiri*D1	-	0,130	0,087
YönBağ	-	-0,035	-0,063
YönBağ*Getiri	-	0,052	0,055
YönBağ*Getiri*D1	-	0,019	0,090
DışOrt	-	-0,323	-0,217
DışOrt*Getiri	-	-0,601	-0,608

DışOrt*Getiri*D1	-	0,047	0,065
KurOrt	-	-0,269	-0,161
KurOrt*Getiri	-	-0,640	-0,645
KurOrt*Getiri*D1	-	-0,982***	-0,974***
YönOrt	-	-0,364	-0,278
YönOrt*Getiri	-	-0,578	-0,580
YönOrt*Getiri*D1	-	1,152***	1,302***
DenKal	-	0,003	0,001
DenKal*Getiri	-	0,009	0,005
DenKal*Getiri*D1	-	0,631***	0,634***
YabSer	-	-0,022***	-0,018***
YabSer*Getiri	-	0,011	0,009
YabSer*Getiri*D1	-	0,084	0,065
Büyüklik	-	-	0,006
Büyüme	-	-	-0,005
Kaldıraç	-	-	-0,018
Sabit	0,099**	0,339	0,209
<i>Yıl Etkisi</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>
<i>Kontrol Değişkeni</i>	<i>Yok</i>	<i>Yok</i>	<i>Var</i>
<i>Düzeltilmiş R²</i>	<i>0,20</i>	<i>0,82</i>	<i>0,83</i>
<i>F-İstatistik</i>	<i>6,28</i>	<i>837,48</i>	<i>1160,40</i>
<i>Olasılık</i>	<i>0,09</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>

*** Yüzde 1 Düzeyinde Anlamlı İlişki

** Yüzde 5 Düzeyinde Anlamlı İlişki

* Yüzde 10 Düzeyinde Anlamlı İlişki

Tablo 5'te üç farklı modele ait bulgular verilmiştir. Model 1'de FK değişkeni üzerinde Getiri, D1 ve etkileşim değişkeni olan Getiri*D1 değişkenlerinin etkisi araştırılmıştır. Bulgulara göre modeldeki tüm bağımsız değişkenlerin FK değişkeni üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Modelin yorumlanması açısından önemli olan Getiri*D1 etkileşim değişkenidir. Bu değişken kayıpların olduğu gözlemlerdeki getirileri ifade eder ve istatistiksel olarak anlamlı olursa çalışma kapsamında yer alan işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebe uyguladıkları yorumu yapılabilir. Model 1 açısından Getiri*D1 değişkeninin katsayısından yola çıkarak pozitif yönlü olduğu fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır. Bu doğrultuda çalışmadaki işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebesi uygulamalarına başvurmadıkları söylenebilir.

Model 2'de finansal kontrol değişkenleri hariç tüm değişkenler ve bu değişkenlerin etkileşim değişkenleri vardır. FK değişkeni üzerinde, ROA*Getiri, ROE*Getiri, YönOrt*Getiri*D1 ve DenKal*Getiri*D1 değişkenlerinin pozitif; KurOrt*Getiri*D1 ve YabSer değişkenlerinin negatif etkisi olduğu saptanmıştır.

Finansal kontrol değişkenlerinin de eklenmesiyle oluşturulan Model 3'teki bulguların hepsi Model 2'deki bulgularla aynı olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda Model 3'ün Model 2'yi desteklediği söylenemez.

Çalışmada koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarını ele alan diğer modelde bağımlı değişken olarak Tahakkuk değişkenine yer verilmiştir. Tahakkuk modelleri de diğer modellere benzer şekilde üç ayrı model olarak kurulmuştur. Tablo 6'da modellerin bulguları gösterilmiştir.

Tablo 6. Koşullu Muhafazakâr Muhasebe Modellerine Ait Sonuçlar (Tahakkuk)

	Model 4	Model 5	Model 6
NA	-0,105	-34,173	-34,506
DNA	0,044	0,019	0,005
NA*DNA	-0,453	11,231	10,712
ROA	-	0,714***	0,649**
ROA*NA	-	-0,12	-0,028
ROA*NA*DNA	-	-5,373	-4,732
ROE	-	0,026	0,030
ROE*NA	-	0,051	-0,006
ROE*NA*DNA	-	0,098	0,546
YönKadın	-	-0,182	-0,185
YönKadın*NA	-	-1,757	-1,836
YönKadın*NA*DNA	-	-0,982	-1,183
YönBüy	-	-0,500	-0,525
YönBüy*NA	-	1,477	1,429
YönBüy*NA*DNA	-	0,483	-1,198
YönBağ	-	-0,555	-0,555
YönBağ*NA	-	3,302	3,318
YönBağ*NA*DNA	-	-17,597	-15,227
DışOrt	-	-147,87	-176,12
DışOrt*NA	-	31,863	32,210
DışOrt*NA*DNA	-	-7,574	-6,117
KurOrt	-	-148,05	-176,2883
KurOrt*NA	-	32,344	32,767
KurOrt*NA*DNA	-	-7,353	-6,054
YönOrt	-	-147,838	-176,06
YönOrt*NA	-	31,848	32,186
YönOrt*NA*DNA	-	0	0
DenKal	-	0,005	0,007
DenKal*NA	-	-0,371	-0,402
DenKal*NA*DNA	-	1,488	1,249

YabSer	-	0,012	0,028
YabSer*NA	-	-0,055	-0,124
YabSer*NA*DNA	-	1,133	1,125
Büyüklik	-	-	0,027
Büyüme	-	-	-0,005
Kaldıraç	-	-	-0,145
Sabit	-0,011	148,416	176,43
Yıl Etkisi	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>	<i>Evet</i>
Kontrol Değişkeni	<i>Yok</i>	<i>Yok</i>	<i>Var</i>
Düzeltilmiş R²	0,082	0,271	0,279
F-İstatistik	9,38	2,14	2,00
Olasılık	0,02	0,00	0,00

*** Yüzde 1 Düzeyinde Anlamlı İlişki

** Yüzde 5 Düzeyinde Anlamlı İlişki

* Yüzde 10 Düzeyinde Anlamlı İlişki

Tablo 6'daki bulgulara göre tüm modellerde tahakkuklar ile nakit akışları (NA değişkeni) arasında beklenen ters yönlü ilişki vardır ancak aralarındaki ilişki tüm düzeylerde istatistiksel olarak anlamsızdır. Koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarının araştırıldığı ilk modellere benzer şekilde koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarının araştırıldığı tahakkuk modellerinde de öncelikle NA, DNA ve NA*DNA değişkenleri (Model 4), ardından finansal kontrol değişkenleri hariç tüm değişkenler (Model 5) ve Model 6'da ise tüm değişkenler yer almıştır. Yapılan testlere göre Model 4'de Tahakkuk değişkenini etkileyen herhangi bir değişken yoktur. Model 5 ve Model 6'da ise sadece ROA değişkeninin Tahakkuk değişkeni üzerinde pozitif bir etkisi saptanmıştır.

5. SONUÇ

Muhasebenin temel ilkelerinden olan ihtiyatlılık ilkesinden yola çıkarak günümüzde muhafazakâr muhasebe uygulamaları olarak adlandırılan kavram ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada muhafazakâr muhasebe uygulamalarını etkisi olabilecek değişkenler, kurumsal yönetim ve kârlılık temelinde araştırılmıştır. Muhafazakâr muhasebe uygulamaları da koşulsuz ve koşullu olmak üzere iki kategoride incelenmiştir.

Koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları çalışmamızda MTB modeli ve tahakkuk modeli olarak iki modelde ele alınmıştır. MTB modeli, Piyasa Değeri/Defter Değeri hesaplaması üzerinden yorumlanmaktadır. MTB değişkeninin yüksek olması, işletmeler açısından koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarının yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda üç adet MTB modeli üzerinden kurumsal yönetim ve kârlılığın muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisi araştırılmıştır. Aktif kârlılık yani ROA değişkeninin Model 1(MTB) ve Model 3 (MTB)'de koşulsuz muhafazakâr muhasebe göstergesi olan MTB değişkeni üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Aktif kârlılık arttıkça MTB değişkeni artmaktadır. Yüksek MTB değeri de koşulsuz muhafazakâr uygulamalarının fazla old-

uğunu göstermektedir. Model 2 (MTB)'de yönetsel değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisi araştırılmış ve bulgulara göre YönKadın ve YönOrt değişkenlerinin MTB değişkeni üzerinde negatif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Buna göre yönetim kurulundaki kadın üye sayısı oranı ve yönetim kurulu üyelerinin sermayedeki payı arttıkça MTB değişkeninin değeri düşmekte ve muhafazakâr muhasebe uygulamaları azalmaktadır. Model 3 (MTB)'de MTB değişkeni üzerinde Büyüklük ve Büyüme değişkenlerinin pozitif; ROE ve YabSer değişkenlerinin negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre işletmelerin toplam varlıkları ve satışlarında büyüme arttıkça daha fazla muhafazakâr muhasebe uygulamaları yaparken; özkaynak kârlılığı ve sermayedeki yabancı yatırımcı payı arttıkça daha az muhafazakâr muhasebe uygulamalarına gidilmektedir.

Koşulsuz muhafazakâr muhasebeyi üç yıllık ortalama tahakkuklar aracılığıyla inceleyen modellerde Model 4 (Tahakkuk)'de ROA ve ROE değişkenlerinin Tahakkuk değişkenini pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Tahakkuk değişkeni, dönem kârının ihtiyatlı bir şekilde düşük olarak gösterilmesidir ve bu değişkenin değeri düştükçe muhafazakâr muhasebe uygulamalarının arttığı söylenebilir. Buna göre aktif kârlılık ve özkaynak kârlılığı arttıkça tahakkuk değişkeninin de arttığı ve işletmelerin muhafazakâr muhasebe uygulamalarını daha az yaptığı söylenebilir. Model 5 (Tahakkuk)'te yönetsel değişkenlerin koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisine bakılmış ve YönKadın ve YönBüy değişkenlerinin Tahakkuk değişkeni üzerinde negatif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Buna göre yönetim kurulundaki kadın üye sayısı oranı ve yönetim kurulundaki üye sayısının arttıkça tahakkuk değişkeninin değerinin azaldığı ve buna paralel olarak çalışma kapsamındaki üretim işletmelerinin daha fazla muhafazakâr muhasebe uygulamalarına başvurduğu yorumu yapılabilir. Model 6 (Tahakkuk)'daki sonuçlara göre ise Tahakkuk değişkeni üzerinde ROA değişkeninin pozitif; NA ve YönKadın değişkenlerinin negatif etkisi olduğu saptanmıştır. ROA ve YönKadın değişkenleri açısından Model 4 ve Model 5'i destekleyici sonuçlar tespit edilmiştir. NA değişkeninin tahakkuk değişkenini azaltıcı etkiye sahip olmasının nakit akışları ve tahakkuk arasındaki doğal negatif ilişkinin bir yansıması olduğu söylenebilir.

Koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamaları çalışmamızda getiri modeli ve tahakkuk modeli olarak iki modelde ele alınmıştır. Getiri modelinde FK değişkeni bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Kurumsal yönetim ve kârlılıkla ilgili değişkenlerin FK değişkeni üzerindeki etkisi üzerinden çalışma kapsamındaki işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebesi uygulamaları yapıp yapmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Model 1'de FK değişkeni üzerinde etkisi olan herhangi bir değişken saptanamamıştır. Etkileşim değişken olan Getiri*D1 değişkeni modelin yorumlanması açısından önemlidir. Bu değişkenin de katsayısının pozitif yönlü olduğu fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için çalışma kapsamındaki işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebesi uygulamalarına başvurmadıkları yorumu yapılabilir. Çalışmadaki bulgulara göre getiri modellerindeki Model 2 ve Model 3 birbirini destekler niteliktedir. Bu modellerde FK değişkeni üzerinde, ROA*Getiri, ROE*Getiri, YönOrt*Getiri*D1 ve DenKal*Getiri*D1 değişkenlerinin pozitif; KurOrt*Getiri*D1 ve YabSer değişkenlerinin negatif etkisi olduğu belirlenmiştir. Getiri modelinin yorumlanmasında bir işletmenin hisse senedi getirilerinin kazanç/kayıplara verdiği tepki asimetric olup kayıplara kazançlardan daha erken tepki veriyorsa ilgili işletmenin koşullu muhafazakâr muhasebe uyguladığı söylenebilmektedir. Etkileşim değişkenlerinin kat sayılarının pozitif oluğunda hisse senedi getirilerindeki kazanç/kayıplara verilen asimetric tepkinin arttığı, yani kayıplara tepki verme hızının yükselmesi münasebetiyle işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebesi uygulamalarına başvurduğu yorumu yapılabilir. Etkileşim değişkenlerinin kat sayılarının

negatif olduğunda ise hisse senedi getirilerindeki kazanç/kayıplara verilen asimetrik tepkinin azaldığı, yani kazançlara tepki verme hızının yükselmesi nedeniyle işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebesi uygulamaları yapmadığı belirtilebilir. Çalışmamızda getiri modelleri olan Model 2 ve Model 3'tem elde edilen bulgulara göre aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı, yönetim kurulu üyelerinin toplam sermayedeki payı ve denetim kalitesi arttıkça çalışma kapsamındaki işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarına gittikleri, kurumsal yatırımcıların toplam sermaye payı arttıkça ise koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarına başvurmadıkları yorumu yapılabilir. Ayrıca işletmelerde yabancı ortak olma durumunun arttıkça koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarının azaldığı da söylenebilir.

Koşullu muhafazakâr muhasebenin araştırıldığı tahakkuk modellerinde ise sadece Model 5 ve Model 6'da ROA değişkeninin Tahakkuk değişkeni üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre aktif kârlılık arttıkça tahakkuk değişkeninin de arttığı ve işletmelerin koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarına daha az başvurduğu yorumu yapılabilir.

Üretim işletmelerinde kurumsal yönetim ve kârlılığın muhafazakâr muhasebe uygulamalarına etkisinin araştırıldığı bu çalışmada tespit edilen bulgulara göre koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları açısından kurumsal yönetimin ve kârlılığın etkisi daha barizdir. Koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamaları çerçevesinde kârlılığın etkisi kurumsal yönetime göre biraz daha ön plandadır. Ahmed ve Duellman (2007) ile Beekes vd. (2004)'nin yaptıkları çalışmalarda gelişmiş ülkeler ölçeğinde yönetim kurulu yapısı ile muhafazakâr muhasebe uygulamaları arasında ileri derecede ilişki tespit edilmiştir. Çalışmamızda saptanan koşulsuz muhafazakâr muhasebe uygulamalarının bazı kurumsal yönetim değişkenlerinden etkilendiği sonucunun Ahmed ve Duellman (2007) ile Beekes vd. (2004)'nin ulaştığı sonuçlara paralel olduğu söylenebilir. Çalışmamızdaki Tahakkuk modellerinde kârlılığın arttıkça koşulsuz ve koşullu muhafazakâr muhasebe uygulamalarının genel olarak azaldığı sonucunun Azarifar ve Ayanoglu (2020)'nin yaptıkları çalışmadaki kârdan türetilen kazanç kalitesi ile koşulsuz ve koşullu muhafazakâr muhasebe arasında saptanan negatif ilişki sonucuyla uyumlu olduğu belirtilebilir. Muhafazakâr muhasebe uygulamalarını etkileme ihtimali olan farklı değişkenler eklenerek, çalışmamız ile benzer veya farklı sektörler açısından da yapılacak olan araştırmalarla konu hakkındaki literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A. S., Billings, B. K., Morton, R. M. ve Stanford-Harris, M. (2002). The role of accounting conservatism in mitigating bondholder-shareholder conflicts over dividend policy and in reducing debt costs. *The Accounting Review*, 77(4), 867-890. <https://doi.org/10.2308/accr.2002.77.4.867>
- Ahmed, A. ve Duellman, S., (2007). Accounting conservatism and board of director characteristics: an empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*, 43 (2-3), 411-437. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2007.01.005>
- Ahmed, K. ve Henry, D. (2012). Accounting conservatism and voluntary corporate governance mechanisms by Australian firms. *Accounting & Finance*, 52(3), 631-662. <https://doi.org/10.1111/j.1467-629X.2011.00410.x>
- Azarifar, D. ve Ayanoğlu, Y. (2020). Koşullu ve koşulsuz muhafazakârlığın kazanç kalitesi üzerine etkisi: bist 100'de bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*. 61, 37-54. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mbakis/issue/56331/726342>
- Ball, R. ve Shivakumar, L. (2005). Earnings quality in UK private firms: comparative loss recognition timeliness. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 83-128. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2004.04.001>
- Basu, S. (1997). The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 24(1), 3-37. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(97\)00014-1](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(97)00014-1)
- Basu, S. (2005). Discussion of conditional and unconditional conservatism: concepts and modelling, *Review of Accounting Studies*, 10 (2-3), 311-321. <https://doi.org/10.1007/s11142-005-1533-5>
- Beaver, W. H. ve Ryan, S. G. (2000). Biases and lags in book value and their effects on the ability of the book-to-market ratio to predict book return on equity. *Journal of Accounting Research*, 38(1), 127-148. <https://doi.org/10.2307/2672925>
- Beaver, W. H., ve Ryan, S. G. (2005). Conditional and unconditional conservatism: concepts and modeling. *Review of Accounting Studies*, 10(2-3), 269-309. <https://doi.org/10.1007/s11142-005-1532-6>
- Beekes, W., Pope, P. ve Young, S. (2004). The link between earnings timeliness, earnings conservatism and board composition: evidence from the UK. *Corporate Governance: An International Review*, 12(1), 47-59. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2004.00342.x>
- Bekçi, İ. ve Gör, Y. (2016). Kurumsal yönetim uygulamalarının denetim kalitesine etkisi üzerine bir araştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 165-194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25889/272749>
- Bilici, M. F. (2019). Muhafazakâr muhasebe uygulamalarının ve kurumsal yönetim uygulamalarının bankalar ve özel finans kurumları sektöründe karlılık ile ilişkisi üzerine bir uygulama, *Bankacılık Ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, 6(2), 1-9. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jobaf/issue/46336/447259>
- Bliss, J. H. (1924). *Management through accounts*. New York: Ronald Press Company.
- Bushman, R., Chen, Q., Engel, E. ve Smith, A. (2004). Financial accounting information, organizational complexity and corporate governance systems, *Journal of Accounting and Economics*, 37, 167-201. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2003.09.005>
- Caskey, J. ve Laux, V. (2017). Corporate governance, accounting conservatism, and manipulation, *Management Science*, 63(2), 424-437. 10.1287/mnsc.2015.2341
- Cullinan, C. P., Wang, F., Wang, P. ve Zhang, J. (2012). Ownership structure and accounting conservatism in China, *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 21(1), 1-16. 10.1016/j.intaccaudtax.2012.01.001

- Çopur Vardar, G. (2018). Uluslararası muhasebe/finansal raporlama standartlarının koşullu ve koşulsuz ihtiyatlılık uygulamaları açısından değerlendirilmesi: finansal tabloların ihtiyatlılığı üzerindeki etkisine ilişkin bir literatür araştırması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 150-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbdd/issue/42789/517093>
- Fama, E.F. (1980). Agency problems and the theory of the firm, *Journal of Political Economy*, 88(2), 288-307. <http://dx.doi.org/10.1086/260866>
- Fama, E.F. ve Jensen, M.C. (1983). Separation of ownership and control, *The Journal of Law and Economics*, 2(26), 301-325. <http://dx.doi.org/10.1086/467037>
- Feltham, G. ve Ohlson, J. (1995). Valuation and clean surplus accounting for operating and financial activities, *Contemporary Accounting Research*, 11(2), 689-731. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1995.tb00462.x>
- Gör, Y. ve Tekin, B. (2018). Muhafazakâr muhasebe uygulamalarının kurumsallaşmış şirketlerdeki etkisi üzerine bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi* 10(2), 13-26. <https://isarder.org/index.php/isarder/article/view/557/554>
- Gujarati, D. N. (2009). *Basic econometrics*. New Delhi: Tata McGraw-Hill Education.
- Gülhan, O. ve Karaarslan, S. (2020). Türkiye’de kurumsal yönetim uyum derecelendirmesi ve ihtiyatlı muhasebe ilişkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13(1), 93-113. <https://doi.org/10.29067/muvu.619198>
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Küçüksözen, C. ve Küçükkocaoğlu, G. (2005). Kurumsal şirket yönetiminde finansal tabloların rolü, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 16, 1-25. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1869590>
- La Porta, R., De Silanes, F. L., Shleifer, A. ve Vishny, R. (1998). Law and finance, *Journal of Political Economy*, 106(6), 1113-1155. <https://doi.org/10.1086/250042>
- LaFond, R. (2005). The influence of ownership structure on earnings conservatism and the informativeness of stock prices: an international comparison, Working Paper, Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- LaFond, R. ve Watts, R. (2008). The information role of conservatism, *The Accounting Review*, 83(2), 447-478. <http://www.jstor.org/stable/30245364>.
- Lara, J.M.G., Osmá, B.G. ve Penalva, F. (2007). Board of directors’ characteristics and conditional accounting conservatism: Spanish evidence, *European Accounting Review*, 16(4), 727-755. <https://doi.org/10.1080/09638180701706922>
- Lara, J.M.G., Osmá, B.G. ve Penalva, F. (2009b). The economic determinants of conditional conservatism, *Journal of Business Finance & Accounting*, 36(3-4), 336-372. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5957.2008.02122.x>
- Lara, J.M.G., Osmá, B.G. ve Penalva, F. (2009a). Accounting Conservatism and Corporate Governance, *Review of Accounting Studies*, 14(1), 161-201. <https://doi.org/10.1007/s11142-007-9060-1>
- Lara, J.M.G., Osmá, B.G. ve Penalva, F. (2016). Accounting conservatism and firm investment efficiency, *Journal of Accounting and Economics*, 61, 221-238. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2015.07.003>
- Lazereva, O., Rachinsky, A. ve Stepanov, S. (2007). A survey of corporate governance in Russia, *Centre for Economic and Financial Research at New Economic School*, 103, 1-45. 10.2139/ssrn.997965

- Mohammed, N. F., Ahmed, K., ve Ji, XD. (2017). Accounting conservatism, corporate governance and political connections, *Asian Review of Accounting*, 25(2), 288-318. 10.1108/ARA-04-2016-0041
- Özcan, A. (2021). Accounting conservatism and corporate governance: firm-level evidence from Turkey. Ed. Elisabete S. Vieira, E.S., Madaleno, M. ve Azevedo, G. *Comparative Research on Earnings Management, Corporate Governance, and Economic Value* içinde (ss. 284-295). Hershey, PA : Business Science Reference, an imprint of IGI Global. 10.4018/978-1-7998-7596-3
- Özkan, S., Karaibrahimoğlu, Y. ve Acar, E.E. (2013). Accounting conservatism in the post-ifs period: do provisions matter?, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 2013, 28(324), 109-130. 10.3848/iif.2013.324.3483
- Sterling, R.R. (1970). *The theory of the measurement of enterprise income*. Lawrence: University of Kansas Press.
- Sun, J. ve Liu, G. (2011). The effect of analyst coverage on accounting conservatism, *Managerial Finance*, 37(1), 5-20. <https://doi.org/10.1108/030743511111092111>
- Tekin, B. ve Gör, Y. (2018). Şirketlerde kar payı dağıtım kararı ile muhasebede muhafazakârlık kavramı arasındaki ilişkinin analizi: BİST100 örneği, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 47-58. <https://dergi-park.org.tr/tr/pub/uysad/issue/37764/436049>
- Temiz, H., Acar, M. ve Dalkılıç, E. (2019). Muhafazakâr muhasebe ve yönetim kurulu yapısı ilişkisinin incelenmesi, *Mehmet Akif Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6 (2), 351-369. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.527581>
- Wang, Z., Horgartaigh, C. O. ve Von Zijl, T. (2009). A signaling theory of accounting conservatism, *SSRN Electronic Journal*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1415305>, Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- Watts, R.L. (2003). Conservatism in accounting part i: explanations and implications, *Accounting Horizons*, 17 (3), 207-222. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.414522>
- Wolk, H.I., Dodd, J. ve Rozycki, J., (2013). *Theory accounting, conceptual issues in political and economic environment*. United States of America: Sega Publication.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

- 1- Çalışma, Word ortamında hazırlanmalı ve dergipark platformuna yüklenmelidir.
- 2- Yazılar, A4 boyutunda, 1.5 satır aralığıyla, Times New Roman karakterinde, 12 punto ile yazılmalıdır.
- 3- Yazarın adı, unvanı ve bağlı olduğu kuruluş, e-mail adresi ve ID bilgisi burada yer almalıdır.
- 4- Yazının ilk sayfasında aşağıdaki bilgilere yer verilmelidir:
  - i. Yazının başlığı, büyük harf, 16 punto ve bold yazılmalıdır.
  - ii. İlk sayfada, makalenin en az 100 en çok 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce (başlık da dahil olmak üzere) Öz'leri yer almalıdır.
  - iii. Öz'lerin altında anahtar sözcükler (keywords) ve JEL sınıflandırması bulunmalıdır. JEL kodları <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php> adresinden alınmalıdır.
- 4- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır
- 5- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır. Birinci derece başlıkların tamamı büyük harfli ve koyu, diğer başlıkların yalnızca ilk harfi büyük harfli ve koyu yazılmalıdır.
- 6- Tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, grafik, vb.) “şekil” olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise altta Times New Roman 10 punto ile yazılmalı, varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.
- 7- Atıflar metin içerisinde parantez kullanımı veya dipnot şeklinde yapılabilir. Dipnotlar, metin içerisinde numaralandırılmalı ve kaynakça bilgileri sayfanın altında yer almalıdır.
- 8- Kaynakça gösterilmesinde, yayın bilgileri metnin sonunda, KAYNAKÇA başlığı altında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir. Alıntılar, kaynakça ve dipnotlar APA Style Guide (6. Baskı) dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Rehber <http://referencing.port.ac.uk/> adresinde bulunmaktadır. Aşağıda bazı kaynakların gösterimine örnekler verilmiştir:

Basılı kitaba atf:

Kaynakçada gösterim: Yazar soyadı, Yazar adının ilk harfi. (basım yılı). *Kitap adı* (B. Baskı sayısı). Basım yeri: Yayınevi.

Örnek:

Horngren, C.T. (1977). *Cost accounting: a managerial emphasis* (4. B.). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Metin içinde gösterimi:

... Horngren (1977, s. 176) tarafından ifade edilen...

... tanımlanmaktadır (Horngren, 1977, s. 178).

Teze atf:

Kaynakçada gösterim: Yazar soyadı, Yazar adının ilk harfi. (yıl). Tez başlığı (Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi). Kurum adı, Yeri.

Örnek:

Deborah, P. (1998). *Accounting and finance issues motivating subsidiary stock offerings* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Florida, Gainesville.

Metin içinde gösterimi: (Deborah, 1988, s. 75) ya da ... Deborah (1988, s. 75) çalışmasında ...

Tek yazarlı kitaba atf:

Kaynakçada gösterim: Yazar soyadı, Yazar adının ilk harfi. (basım yılı). *Kitabın adı* (varsa baskı sayısı). Basım yeri: Yayınevi.

Örnek: Devine, C.T. (1950). *Cost accounting and analysis*. New York: Macmillan.

Metin içinde gösterimi: (Devine, 2009, s. 62)

Çok yazarlı kitaba atf:

Kaynakçada gösterim: Birinci yazar soyadı, Birinci yazar adının ilk harfi ve İkinci yazar soyadı, İkinci yazar adının ilk harfi. (basım yılı). *Kitabın adı* (varsa baskı sayısı). Basım yeri: Yayınevi.

Örnek: Backer, M. and Jacobsen, L.E. (1964). *Cost accounting: a managerial approach*. New York: McGraw-Hill.

Metin içinde gösterimi: (Backer and Jacobsen, 1964, s. 28)

Kitapta bölüme atf:

Kaynakçada gösterim: Bölüm yazarı soyadı, Bölüm yazarı adının ilk harfi. (basım yılı). Bölüm adı. Ed. Editör(ler) Soyadı, Editör adının ilk harfi. Bölümün yer aldığı *kitabın adı* içinde (ss. bölümün başlangıç ve bitiş sayfaları). Basım yeri: Yayınevi.

Örnek: Schmeisser, W. (2009). Innovation profitability analysis in the assessment of pharmaceutical R&D projects. Ed. Schmeisser, W., Mohnkopf, H., Hartmann, M. and Metze, G. *Innovation Performance Accounting* içinde (ss. 63-110). Heidelberg, Berlin: Springer-Verlag.

Metin içinde gösterimi: (Schmeisser, 2009, s. 62)

Makaleye (DOI numarası olan) atf:

Kaynakçada gösterim: Yazarı soyadı, Yazarı adının ilk harfi. (yıl). Makale başlığı. *Dergi adı, Cilt No(Sayı No)*, Makalenin başlangıç ve bitiş sayfaları. <https://dx.doi.org/DOI numarası>

Örnek: Chen, L., Zhang, Z., Chen, F. And Zhou, N. (2019). A study on the relationship between economic growth and energy consumption under the new normal. *National Accounting Review*, 1(1), 28-41. <https://dx.doi.org/10.3934/NAR.2019.1.28>

Kanun, yönetmelik, tebliğe atf:

Kaynakçada gösterim: Kanun (yönetmelik/tebliğ) adı. (yayım yılı). *Resmi Gazete*, Resmi Gazete sayısı. Yayının başlangıç ve bitiş sayfaları.

Örnek: Türk Ticaret Kanunu. (2011). *Resmi Gazete*, Sayı 27846. 25-125.

Metin içinde gösterimi: ... Kanun'un 3. maddesinde (Türk Ticaret Kanunu, 2011, s. 25) tanımlanan ticari işler ...

9- Yazılar, kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalı, sayfalar numaralandırılmalıdır.

10- Makale başlangıç sayfasında gönderim tarihi gün-ay-yıl olarak yazılmalıdır.

11- Dergiye gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması, yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

12- Makale yazarlarının makalelerde tanımlayıcı kimlik/numarasına (ID) yer verilecektir. ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli numaralı bir URI'dir.

<http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturulabilir.

13- Birden ona kadar olan rakamlar; tablo ve listelerde kullanılması, matematiksel, istatistikî veya teknik birim ve miktarların (uzaklık, ağırlık vs.) belirtilmesi hariç yazı ile yazılmalı, diğer sayılar nümerik olarak gösterilmelidir.

14- Metin içerisinde “%” işareti kullanılmamalı, “yüzde” ifadesi kullanılmalıdır.

15- Denklemler parantez içinde numaralandırılmalı, numaralar sağa yaslanmış ve sıralı olarak birbirini izlemelidir.

16- Çalışmalar her sayfanın üst alt sağ ve solundan 3'er cm boşluk kalacak şekilde hazırlanmalıdır.

17- Çalışmalar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

18- Etik Kurul izni;

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar

ETİK KURUL İZİNİ GEREKTİRMEKTEDİR.

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir.

Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,

Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,

Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi

İzinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi zorunludur. Eğer bu izinlerin alınması gerekli ise, izinin hangi kurumdan, hangi tarihte ve hangi karar veya sayı numarası ile alındığı açıkça makalede yer almalıdır.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

ETİK İLKELERİ

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi “Yayın Etiği”, “Araştırma Etiği” ve “Yasal/Özel izin belgesi alınması” ile ilgili kurallara ve uluslararası yayın etik standartlarına uymayı taahhüt eder.

Makale gönderen yazarlar aşağıdaki kurallara uymalıdır:

1. Gönderilen makaleler, yazar(lar)ın özgün çalışması olmalıdır.
2. Gönderilen makaleler daha önce yayımlanmamış veya eşzamanlı olarak başka bir dergiye yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
3. Olası herhangi bir çıkar çatışması açıkça belirtilmelidir.
4. Makalenin geliştirilmesinde kullanılan veri kaynakları hakkında yayın kurulu bilgilendirilmelidir.
5. Makale yayınlanmak üzere yollandıktan sonra yazar tarafından herhangi bir hata bulunursa, yazar(lar) yapılan düzeltmeleri derhal Editöre bildirmelidir.
6. Yazar(lar)ın, hakem raporlarında istenilen düzeltmeleri zamanında yapmalıdır.
7. Gerekli durumlarda alınması gereken etik kurul onayı makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
8. Yazar(lar) makalelerini bilimsel araştırma ve yazma tekniklerine uygun olarak hazırlamalıdır.

Hakemler aşağıdaki kurallara uymalıdır:

1. Bütün makaleleri, makalenin entelektüel içeriğini temel alarak, yazarın cinsiyet, ırk, etnisite, din, bağlı bulunduğu kurum, vatandaşlık veya siyasi değerlerine bakmaksızın adil şekilde değerlendirmelidirler.
2. Değerlendirmelerini; küçümseyici, rencide edici değerlendirme ve yorumlar yapmaktan kaçınacak şekilde objektif ve yapıcı yapmalıdırlar.
3. Doğru bir değerlendirme yapmak için gereken uzmanlık yeterliliğine sahip olmalı ve makaleleri kabul etmeleri durumunda kendilerine verilen süre içinde değerlendirmelidirler.
4. Gözden geçirme işlemi sırasında çıkar çatışması gözlemliyorlarsa, durumu Editör’e bildirmelidirler.

5. Makaleyle ilgili tüm bilgileri gizli tutmalı ve başkalarıyla paylaşmamalıdır.
6. Değerlendirme süreci sırasında elde ettikleri bilgileri, kendi veya başkalarının veya başka kuruluşların avantajına veya başkalarını dezavantajlı duruma düşürmek veya itibarını zayıflatmak için kullanmamalıdır.
7. Makalenin yayınlanmasının reddine neden olabilecek herhangi bir bilgi varsa Editöre bildirmelidirler.

Editörler aşağıdaki kurallara uymayı taahhüt eder

1. Bütün makaleleri, makalenin entelektüel içeriğini temel alarak, yazarın cinsiyet, ırk, etnisite, din, bağlı bulunduğu kurum, vatandaşlık veya siyasi değerlerine bakmaksızın adil şekilde değerlendirir.
2. Makaleler ile ilgili bilgileri gizli tutar.
3. Makaleler ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması gözlemlenmesi halinde, bunları açıklar.
4. Yayın Kurulu, yayınlanmak üzere gönderilen makalenin hakem değerlendirmelerine dayalı olarak yayınlanması kararının verilmesinden, derginin yayın kurulu politikalarından ve intihal, hakaret, etik ve telif hakkı ihlaline karşı yasal tedbirlerin alınmasından sorumlu olur.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAYIN POLİTİKASI

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi teorik ve/veya uygulamalı özgün makaleleri yayınlayan hakemli, bilimsel bir dergidir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'ne Türkçe çalışmalar gönderilebilir.

Kapsam olarak, muhasebe ve denetim alanlarında gönderilecek makalelere açıktır.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurması ilkesi doğrultusunda açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Dergi içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli"dir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilerek üçüncü hakemin olumlu veya olumsuz görüşüne göre nihai karar verilmektedir.

Dergiye gönderilecek makalelerin "yazım kurallarına" uygun hazırlanmış olması, başka hiçbir yerde yayımlanmamış olması veya dergimize gönderildiği tarihte bir başka dergide hakem değerlendirme sürecinde olmaması gerekir. Yayım süreci bitmeden 2. bir dergiye makale göndermek "duplikasyon" olarak nitelendirilmektedir. Bu şekilde makale gönderen yazarlar hukuki olarak suç işlemektedirler. "duplikasyon" yaptığı tespit edilen yazarlar hakkında dergimiz gerekli gördüğü taktirde yasal işlem başlatabilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakemlerin ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler veya konunun uzmanı hakem olabilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi makale gönderen yazar/yazarlar, derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

